

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2053
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1087

Anadolu Üniversitesi
İlâhiyat Önlisans Programı

YAŞAYAN DÜNYA DİNLERİ

Editör

Prof.Dr. Ali ERBAŞ

Yazarlar

Prof.Dr. Ali ERBAŞ (Ünite 8, 9)

Prof.Dr. Şinasi GÜNDÜZ (Ünite 1, 5)

Prof.Dr. Ömer Faruk HARMAN (Ünite 6, 7)

Doç.Dr. Fuat AYDIN (Ünite 2, 3)

Doç.Dr. İsmail TAŞPINAR (Ünite 4, 10)

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2010 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Genel Akademik Koordinatörler

Prof.Dr. İbrahim Hatiboğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof.Dr. Ali Erbaş (Sakarya Üniversitesi)

Program Koordinatörü

Doç.Dr. Cemil Ulukan

Uzaktan Öğretim Tasarım Birimi Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı Öğretim Tasarımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı Yardımcıları

Arş.Gör. Mehmet Fırat
Arş.Gör. Nur Özer

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör.Dr. Nuray İslatince

Kitap Koordinasyon Birimi

Doç.Dr. Feyyaz Bodur
Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Yaşayan Dünya Dinleri

ISBN
978-975-06-0736-3

3. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 32.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Ocak 2013

İÇİNDEKİLER

Ünite 1: Dinler Tarihine Giriş.....	2
Ünite 2: Hint Dinleri I Hinduizm-Cayinizm	20
Ünite 3: Hint Dinleri II Budizm-Sihizm	50
Ünite 4: Çin ve Japon Dinleri	82
Ünite 5: Mecusilik ve Sâbîlik	106
Ünite 6: Yahudilik I	128
Ünite 7: Yahudilik II	154
Ünite 8: Hıristiyanlık I.....	180
Ünite 9: Hıristiyanlık II	208
Ünite 10: İslâm	236

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun yeryüzünde var olduğu andan itibaren dinin de her zaman ve her yerde mevcut olduğu bir gerçektir. Zira araştırmalar göstermektedir ki, yaşayan ya da yaşamayan her uygarlıkla ilgili bir inancın izlerine mutlaka rastlanılmaktadır. Buradan anlaşıldığına göre tarih boyunca inançsız insan olsa dahi inançsız bir toplum mevcut olmamıştır. Yani her toplumun mutlaka kendine özgü bir inancı olmuştur. Biz bu kitabımızda tarih sahnesinden silinmiş toplum ve dinlerden ziyade günümüzde az ya da çok mensubu bulunan dinleri ele aldık. On ünite içerisinde 13 yaşayan dini anlatmaya çalıştık. Bunları Hint Dinleri, Çin ve Japon Dinleri, Mecusilik, Sabiilik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm başlıkları altında anlatmaya gayret ettik.

Hint dinlerinden yaşayanlar Hinduizm, Caynizm, Budizm, Sihizm isimlerini taşımaktadır ve özellikle uzakdoğuda doğmuş, yayılmış ve yaşamaya devam etmektedirler. Uzak Doğunun nüfus yoğunluğu da göz önünde bulundurulduğunda yüz milyolarca mensubunun olduğunu söyleyebiliriz. Yine aynı bölge dinlerinden olan Çin ve Japon dinleri Taoizm, Knfüçyanizm, Şintoizm, Zen Budizmi gibi isimlerle anılmaktadır ki, bunlar bazen bir felsefe ve bazen de din olarak değerlendirilmektedir. Din olarak değerlendirilmesinin en önemli sebebi Tanrı, Kurucu-Peygamber, Kutsal Kitap, vahiy-ilham vb. hususlara yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Din bilimcileri dinleri tasnif ederken milli ve evrensel dinler terimlerini kullanırlar ki, bu saydıklarımızdan Budizm hariç diğerlerinin tamamı kendi toplumlarıyla sınırlı milli dinler kategorisinde kabul edilmektedirler. Evrensel dinler sınıfında yer alan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm yaklaşık olarak dünya nüfusunun yarısı tarafından kabul edilen dinlerdir. Yahudilik en eskisi olmasına rağmen sadece anne yoluyla çoğaldığı ve ihtida kabul etmediği için nüfusu bütün dünyada 20 ila 25 milyon kadardır. Hıristiyanlarla Müslümanların nüfusları ise neredeyse eşittir ve her birininki yaklaşık 1,5 (birbuçuk) milyar civarındadır. İki dinin mensuplarının toplam nüfusu üç milyarı aşmaktadır.

Küreselleşen dünyada insanlar birbirlerine daha yakın bir ortam içerisinde yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Toplumların çoğunda bazen tek bir apartmanda farklı dinlerden ve inançlardan insanların var olduğuna şahit oluyoruz. Ülkemizde de insanımız ve özellikle üniversite gençliğimiz sürekli olarak kendisini, ötekini tanıma ve anlama gayreti içerisinde olmak zorunda hissetmektedir. İletişim vasıtalarının hızla gelişmesi, bilgisayar ve internet dünyasının adeta hayatımızın bir parçası haline gelmesi, farklı toplumlara seyahat etme imkanlarının gün geçtikçe daha da kolay ve rahat hale gelmiş olması farklı din ve kültürlere sahip insanların birbirlerini tanıma gerekliliğini

artırmaktadır. Toplumların kültürel varlıklarının başında dinleri ve inançları gelmektedir. Bu sebeple Ön Lisans İlahiyat Programına devam eden öğrencilerimizin yaşayan dünya dinlerini çok iyi bilmeleri ve tanımaları gerekmektedir. Zira bu konu ilahiyat alanı ile doğrudan ilgilidir. Bu sebeple müfredatta yer verilmesi oldukça isabetli olmuştur.

Kitabın hazırlanmasında görev alan yazarların her biri Dinler Tarihi alanında gerekli akademik yeterliliğe sahip, bilim adamlarıdır. “Din ve Dinler Tarihi kavramlarının tanımları, tarihsel gelişimleri” gibi hususları merkeze alan 1. üniteyi ve “Mecusilik-Sabiilik” isimli 5. üniteyi Şinasi Gündüz yazmıştır. “Hinduizm-Cayinizm” dinlerini anlatan 2. üniteyle “Budizm-Sihizm” ismini taşıyan 3. üniteyi Fuat Aydın; “Çin ve Japon Dinleri” ismini taşıyan ve Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm’i ele alan 4. ünite ile “İslâm Dini”ni ele alan 10. üniteyi İsmail Taşpınar; “Yahudilik-1” isimli 6. ünite ile “Yahudilik-2” isimli 7. üniteyi Ömer Faruk Harman; “Hıristiyanlık-1” isimli 8. ünite ile “Hıristiyanlık-2” isimli 9. üniteyi ise Ali Erbaş yazmıştır.

Düşünce planından tamamlanmasına kadar Projenin her aşamasında emeği geçen herkese ve özellikle kıymetli vakitlerini harcayarak böyle faydalı bir eserin ortaya çıkmasına katkıda bulunan değerli yazarlarımıza teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca bütün öğrencilerimize ve okuyucularımıza faydalı ve öğretici bilgilere sahip olma yolunda gayretli ve başarılı çalışmalar diliyorum.

Prof. Dr. Ali ERBAŞ (Editör)

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Din kavramıyla birlikte dinlerde temel olan üstün güç, kutsal, tanrı gibi kavramları tanımlayabilecek,
- Dinler tarihinin önemini ve gelişim sürecini açıklayabilecek,
- Farklı dinlere ilişkin sınıflamalar yapabilecek,
- Dinler içerisinde ortaya çıkan çeşitli yorumlar ve mezheplerini tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Din
- Üstün güç, kutsal
- Mezhep, kült
- Tanrı
- Ortodoksi,
- Heterodoksi

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içerisinde tanımlanmayan sözcükler için Şinasi Gündüz'ün *Din ve İnanç Sözlüğü*'ne bakınız.
- Şinasi Gündüz'ün, *Mitoloji ile İnanç Arasında* başlıklı eserinden, s. 11-38'i okuyunuz.

Dinler Tarihine Giriş

GİRİŞ

Dinin ne olduğu, tarih boyu insan yaşamındaki yeri ve karmaşık yapısı öteden beri bir sorun olarak insanın karşısındadır. Dinin tarih boyu insanla birlikte varlığını sürdürdüğü, bir başka ifadeyle insanın olduğu her zaman diliminde ve her yerde var olduğu bir gerçektir. Öyle ki inanılan varlık ve değerlere yönelik zaman zaman birbirinden çok farklı yapılar da gösterse insanlar mutlaka bir inanç içerisinde olmuşlar ve bu inanca dayalı tutum sergilemişlerdir. Bununla birlikte, özellikle 19. yüzyıldan itibaren çeşitli alanlarda yaygın kabul gören pozitivist teoriler doğrultusunda metafizik değerlere ve dine yönelik sorgulamalar insanlık tarihinde dinin yerine ve dinin kökenine yönelik pozitivist değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir. Buna göre din, tarihte insanlığın geçirdiği tekâmüle paralel tarzda bir tekâmül geçirmiş; ruhçuluk ve tabiata tapınma ile iç içe olan mitolojik dönemi metafiziğe dayalı kavram ve değerler izlemiştir. Dolayısıyla ruhçuluk, atalar kültü ve büyü, geleneksel din ve tanrı düşüncesinin temelinde bulunmaktadır; tanrı inancında ise çoktanrıçılıktan tektanrıçılığa doğru bir gelişim söz konusudur.

Bu bağlamda Hegel, insanlık tarihinde “din çağı” öncesi bir “sihir ve büyü dönemi” olması gerektiği üzerinde durmuş; Frazer ise insanlığın erken dönem tarihinde, büyü ve sihir gücüyle insanlığın doğayı kontrol altına alabileceğinin düşünüldüğü bir zaman diliminin varlığından söz etmiştir. Ona göre insanlığın bu çabası doğrudan etkili olmayınca, insanlar bu defa kendilerinden daha üstün saydıkları ruhlara, tanrılaştırılmış atalara ve diğer tanrısal varlıklara yönelmeye başlamışlardır. Kutsal ve tanrı düşüncesi açısından ise ata ruhlarına tapınma ve çoktanrıçılık insanlığın erken dönem din tecrübesinin tezahürleri olarak yaşanmıştır. Bu pozitivist bakış açısına göre doğal olarak din insanlık tarihinde zaman içerisinde ortaya çıkan bir değerdir; dolayısıyla insanlık tarihinde dini inanç ve değerlerin olmadığı bir dönemin de olması gerekir. Nitekim bu bakış açısı doğrultusunda bazı antropologlar ve din tarihçileri eserlerinde Okyanusya’da yaşayan kimi “dinsiz” kabilelerden bahsetmişlerdir.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan araştırma ve incelemeler, dinle ilgili pozitivist teorilerin ve değerlendirmelerin gerçekte masa başı değerlendirmeler olduğunu ortaya koymuştur. Zira gerek dünya genelinde yaşayan topluluklara yönelik yapılan saha araştırmaları gerekse eski toplumlara yönelik arkeolojik araştırmalar, her dönemde insanların bir

şekilde bir dinsel inanca sahip olduğunu ortaya koymuştur. Dünya genelinde eski ve çağdaş dinsel gelenekler üzerinde yapılan sayısız araştırma, her dönemde ve her toplumda bir din anlayışının mevcut olduğunu ve dinin, Ninian Smart'ın haklı olarak vurguladığı gibi, tarih boyu insan yaşamının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Mircea Eliade gibi araştırmacıların yaptıkları çalışmalarda, kimi antropologlarca "ilkeller" olarak tanımlanan yerlilerin inançlarının hiç de evrimci pozitivist teorilerin iddia ettiği gibi iptidai olmadığı, tam tersine gelişmiş olarak tanımlanan dinsel geleneklerde var olan özelliklerin bu geleneklerde de mevcut olduğu ortaya konulmuştur.

Bütün bunlar dikkate alındığında dinin ya da din duygusunun kökeni veya kaynağı tartışmalarına daha yerinde bir bakış açısı getirmek mümkün olur. Dini duygu ve düşünceler insanla birlikte var olan bir durum olduğuna göre bunların kaynağını insana ilişkin duygu ve düşüncelerin kaynağıyla birlikte düşünmek gerekir.

DİNİN ANLAM VE DEĞERİ

Genel olarak insanın çeşitli duygu ve düşünceleriyle tutum, tavır ve davranışlarının ifadesi olan dinin ne olduğu ya da nasıl tarif edileceği öteden beri bir tartışma konusudur. Halk arasındaki yaygın kullanımında din kavramı genellikle kutsal terimiyle birlikte ele alınır. Öyle ki din, zihinlerde öncelikle kutsal terimini çağrıştırmakta; kutsal alana yönelik duygu ve düşüncelerle tavır ve davranışları ifade etmektedir. Nitekim halk arasında yaygın olarak dinin Allah'tan kaynaklanan ilahi bir yapı ya da kurum olduğu ve çeşitli kutsal değerlerin ifadesi olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, din terimi sınırlı bir çerçevede kullanılmakta, örneğin kendilerini yeni ya da müstakil bir din olarak tanımlasalar da çeşitli kişi ya da gruplarca tasarlanan veya sosyal gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan bazı akımlar din kapsamında görülmemektedir. Peki, kutsal nedir? Birçok araştırmacı kutsalın çeşitli tariflerini yaparlar. Bu tariflerde üzerinde ittifak edilen temel özellikler arasında kutsalın sıra dışılığı, olağanüstülüğü ya da diğer şeylerden farklı bir değer taşıması, bambaşkalığı, bu evrenin dışından bir anlam taşıması gibi hususlar dikkati çekmektedir.

Arapça bir kökene sahip olan ve genel olarak belirli inanç sistemlerini ifade etme doğrultusunda sınırlı bir anlamda kullanılan din teriminin Arap dilindeki kullanımına baktığımızda çeşitli anlamlara geldiğini görürüz. Örneğin Kur'an'da din terimi, "yol, hayat tarzı, hesap günü, kanun, hüküm" ve benzeri anlamlarda kullanılmaktadır. Buna göre din, insanın her türlü inancını, düşüncesini, tavır ve davranışlarını ifade eden, insanın yaşam tarzı ya da yaşamında izlediği yol anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Kur'an din terimini özel anlamda İslâm için de kullanmakta ve "Allah katında din (ed-din) İslâm'dır" demektedir. Bir diğer ifadesinde ise "Kim İslâm'dan başka bir din seçerse bu ondan kabul edilmeyecektir" diyerek İslâm'ın dışındaki dinlere de dikkat çekmektedir. Kur'an'ın bu kullanımı dikkate alındığında, Allah'ın inanan insanlara öngördüğü dinin İslâm olarak belirtildiği, ancak bunun dışındaki dinlerin mevcudiyetinin de prensip olarak kabul edildiği aşikârdır. Kur'an'ın bu özel kullanımı yine Kur'an'da din terimine yüklenen genel anlamlarla bir arada düşünüldüğünde, dinin, insanın bütün yaşamında takip ettiği temel yol, hayat tarzı şeklinde değerlendirildiği ve insana benimseyip takip etmesi için esasları Allah tarafından belirlenen bir hayat tarzı olan İslâmın öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Erken dönem Müslüman

âlimler de eserlerinde dini, Kur'an'daki bu anlama uygun şekilde kullanmakta ve insanın düşünsel olduğu kadar bireysel ve sosyal yaşamını tanzim eden her tür hayat anlayışını din olarak ele alıp değerlendirmektedirler. Başta mîle ve nihâl türü eserler kaleme alan yazarlar olmak üzere, dinler tarihine ilişkin eser veren İslâm âlimlerinin çalışmalarında insanın düşünce ve inanç sistemini ve her türlü tavır ve davranış kalıplarını belirleyen tüm yaşam modelleri birer dinsel gelenek olarak ele alınıp incelenmektedir. Abdülkahir el-Bağdâdî'nin, el-fark beyne'l-firâk başlıklı çalışması buna bir örnek olarak verilebilir.

Çeşitli Batı dillerinde religio ya da religion terimleriyle ifade edilen dinin nasıl anlaşılması konusunda Batıda da çeşitli görüş ayrılıkları mevcuttur. Dinle ilgili genelde yaygın olan kanaat, dinin, "insanın tanrı, metafizik âlem ya da kutsala yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını ifade eden sistem" olduğu yönündedir. Batıda, Aydınlanma döneminden itibaren çeşitli din bilimleri teorisyenlerince dile getirilen tanımlamalar, din kavramını niteleme konusunda yerinde bir ifadeyle "efradını câmî ağyarını mâni" bir tarif değildir. Öncelikle dinin "ne"liğine ilişkin bu tarif, Batı kültür dünyasında, insanlığın tanrı, ahiret, metafizik âlem ve kutsala yönelik kült ve ritüellerinden oluşan sistemleri ifade etme açısından yapılmaktadır. Çeşitli Batılı bilim adamları dini tarif ederken örnek olarak ele aldıkları dinsel sistemler ve ilgilendikleri bilim dalları doğrultusunda bir din tanımlaması yapmışlardır. Ayrıca yaptıkları tanımlamalarda içinde buldukları toplumun temsil ettiği dinsel geleneğin karakteristik özellikleri de önemli rol oynamıştır. Bu çerçevede din tarifinde kimi bilim adamları tanrı kavramını, kimi ruhsal tecrübeyi, kimi aşkınlıkla ilişkiyi, kimi araştırmacılar da tapınma ve inancı ön plana çıkarmaktadırlar. Bütün bu din tanımlamalarında, tarih boyunca tüm insanlığın temsil ettiği dinsel yapıyı kapsayıcı bir yaklaşımdan ziyade sınırlı bir din tarifinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

DİKKAT

Dinin ne'liğine dair yapılan tariflerinin birçoğu, dinler tarihinin konusuna giren yeryüzünde gelmiş geçmiş tüm dinsel gelenekleri kapsamı içerisine alma konusunda yetersizdir. Zira dinler tarihinde, tanrı ya da aşkın varlık düşüncesine yer vermeyen hatta materyalist bir görüntüyü ön plana çıkaran inanç sistemlerinin varlığı da bilinmektedir.

SIRA SİZDE

1

İnsanlık tarihinde dinin olmadığı bir dönem var mıdır?

Günümüzde bazı bilim adamları haklı olarak, dinin ne olduğu konusundaki geleneksel batı kaynaklı tanımlamaların yetersizliğini vurgulamakta ve daha kapsamlı bir din tarifine ihtiyaç duyulduğunun altını çizmektedir. Gerek günümüzde gerekse başlangıcından itibaren tarihi süreç içerisinde, insanlığın din tecrübesini tanımlayabilecek kapsamlı bir din tarifi, insanla temsil ettiği dinsel gelenek arasındaki üç önemli ilişkiyi ifade edecek yapıda olmalıdır. Öncelikle her dinsel geleneğe o geleneğe bağlı olan kişinin duygularını, düşüncelerini yönlendiren ve belirli şeylerin varlığına ya da yokluğuna, doğruluğuna ya da yanlışlığına kişinin inancını ifade eden bir yapı vardır. İnanç, yalnızca bazı metafizik ya da aşkın varlıkların var olduğunu kabullenmeyle sınırlamak doğru değildir. Zira metafizik ya da aşkın âleme yönelik bir varlığın veya varlıkların mevcudiyetini kabullenme kadar bunların yokluğunu kabullenme de bir inançtır. Örneğin; İslâm'da Allah'a inanç, Allah'tan başka hiçbir üstün gücün var olmadığına inancı da içermektedir. Aynı şekilde, erken dönem Budizm'inin tanrı inancı konusunda suskun kaldığı ve tanrı inancından öte insanın yeryüzündeki var oluşuna yönelik düşüncelerin dinin temel karakteristiklerinden birisi olarak ön plana çıktığı bilinmektedir. Yine, insanın içinde yaşadığı âleme ve hayata ilişkin

doğru ya da yanlış şeklindeki değerlendirmeleri de inanç kapsamındadır. Ayrıca her dinsel gelenek muhatap aldığı insanın tavır ve davranışlarını düzenleme, kişinin yaşamını bir düzene sokma hedefini taşır. Bu doğrultuda insanlar, inanç ve düşünceleri ya da doğru ve yanlışla ilişkin değerlendirmeleri çerçevesinde kişisel tavır ve davranışlarını belirleme yoluna giderler. Son olarak dinsel gelenekler, bağlı olan kişi ya da kişilerin diğer insanlarla ve toplumla olan ilişkilerini düzenlemeleri konusundaki tutum ve davranışlarını belirlerler. Böylelikle kişi, gerek etrafındaki insanlarla ve toplumsal yapıyla olan ilişkilerini gerekse sosyal kurumlarını inanç ve düşünceleri, tavır ve davranış kalıpları doğrultusunda belirler.

İnsanlığın yaşadığı ve yaşamakta olduğu din tecrübesiyle ilişkili olarak değindiğimiz bu hususlar doğrultusunda dinin; (i) insanın düşünce ve inanca dayalı değerlendirmelerini içeren zihinsel fonksiyonlarını, (ii) her türlü tavır ve davranışlarını ve (iii) insanın diğer insanlarla ilişkilerini ve kurumsal yönünü ifade eden sosyal yapısını belirleyen ve disiplin altına alan bir sistem olduğu söylenebilir. Bu şekilde yapılan genel bir din tanımı, insanlığın temsil ettiği tüm dinsel gelenekleri kapsayıcı bir tanımlamadır. Dinin bu genel tanımı, yalnızca düşünce sisteminde tanrı veya tanrılar, metafizik varlıklar ve ahiret gibi değerlere yer veren sistemleri değil, aynı zamanda insana belirli bir düşünce ve yaşam tarzıyla bir cemaat anlayışı sunan her geleneği kapsamı içerisine alan bir tanımdır.

Dini inanç ve tutumlarla yakından ilgili olan bir durum, insanın kendisini ve çevresini tanıyıp algılama doğrultusunda ontolojik ve teleolojik meraklarıdır. İçinde yaşadığı âlemi tanıma, kendisinin ve alemin nasıl ve neden var olduğunu, var oluşun bir amacının olup olmadığını araştırma öteden beri insanın merak konusu olmuştur. Aynı şekilde insan, gerek kendisinin gerekse etrafındaki diğer canlıların doğum-ölüm kuralına tabi olduklarını gözlemekte ve ölüm sonrasını merak etmektedir. Ölüm nedir, ölüm sonrası neyi ifade etmektedir, şu ana kadar ölen ve hatıraları yaşayanların zihninde süregelen insanlar (atalar) şu an nerededirler ve benzeri sorular, tarih boyu insanın zihnini meşgul eden hususlar olmuştur. İnsan, kendisi ve etrafındaki varlıklarla ilgili tüm bu sorulara yalnızca içinde yaşadığı maddi âlem ve tecrübe dünyası sınırlarında kalarak, daha doğrusu doğüstü bir aşkın varlık inancına müracaat etmeksizin tatmin edici cevaplar bulamamaktadır. En basitinden maddi âlemin nasıl var olduğu sorusunu, düşüncelerini maddi âlemlerle sınırlayarak cevaplamakta aciz kalmaktadır. Bu da insanın zorunlu olarak bu âlemin dışında olan aşkın bir varlığı kabullenmesini gerekli kılmaktadır. Zira ontolojik ve teleolojik meraklarını ve sorularını ancak bu yüce aşkın varlığı hesaba katarak tatmin edici şekilde cevaplama imkânı bulabilmektedir. Dolayısıyla dinsel inançlar insanın bu sorularına bir şekilde cevap arama süreciyle yakından ilgili olmaktadır.

Dini inanç ve değerlerin insanın ahlaki yapısıyla da yakından ilgisi vardır. Ahlak ve din ilişkisine yönelik çeşitli görüşler ileri sürülmekte ve dinin ahlakın kaynağı olup olmadığı tartışılmaktadır. Ancak bütün bu tartışmalar bir tarafa din ahlaki tutum ve davranışların sürdürülmesinde önemli bir olgu olarak insanın karşısındadır. Bilindiği gibi, insanı, çevresinde yer alan canlı ve cansız diğer varlıklardan ayırtan önemli bir özelliği ahlaki bir varlık olmasıdır. Hukuk ve ahlak kuralları, insanın gerek kendisiyle ve diğer insanlarla gerekse tabii çevresiyle olan ilişkilerini düzenlemektedir. Peki, insan neden ahlaklı olma ihtiyacını hisseder; ya da insanı ahlaklı olmaya iten zorlayıcı sebep nedir? Varlığı yalnızca madde ile sınırlandıran, kendisini yaratan, kontrol eden ve hesaba çekecek olan yüce bir aşkın varlığa

inanmayan bir kişinin diğer insanlara ve tabii çevreye karşı olan davranışlarında kendisini serbest hissetmesi ve yalnızca kendi çıkar ve menfaatlerini ön plana çıkarması kadar doğal ne olabilir? Oysa yeryüzünde düzen ve intizamın sağlanması, adalet ve huzurun tesis edilmesi, gerek bireysel gerekse toplumsal yaşamın sağlıklı temellere oturtulması ve doğal çevrenin korunup gözetilmesi açısından kişilerin, kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusundaki mutlak serbestlikten öte ahlaki kurallarla yükümlü olmaları şarttır. İşte bu noktada, tecrübe dünyasının ötesinde her şeyden üstün, her şeyi gören, bilen ve gözetleyen, davranışlarından dolayı insanı hesaba çekecek olan bir aşkın varlığa inanç ahlakın tesis edilmesi ve devamında vazgeçilmezdir.

Böylelikle din, tarih boyu metafizik âlemle insan arasındaki ilişkinin kurulmasında, insanın yaşamında yer verdiği üstün güç ya da güçlerin tanımlanıp ifade edilmesinde ve insanın sığınma ve yakarma gibi duygularına cevap vermede önemli bir rol oynamıştır. Bundan başka din, insanın vicdan duygusunu harekete geçirmek suretiyle insanı kötülükten alıkoymaya çalışmış ve iyiliği teşvik etmiştir. Bazı tali konularda iyi-kötü, günah olan ve olmayan konularında farklı tutumlar sergilemiş olsalar da dinler, genelde bakıldığında, insanın mal, can, ırz ve yaşam haklarının korunması, anne ve babaya saygı, fitne ve kötülükten uzak durulması ve benzeri temel konularda benzer yaklaşımlar içerisinde olmuşlardır. Örneğin “Nuh kanunları” olarak bilinen temel prensipler, yalnızca Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta değil, diğer birçok dinsel gelenekte de uyulması gereken önemli ilkeler olarak kabul edilmektedir. Dinler, insanın günah yapmaması gereken tavır ve davranışları günah kapsamında değerlendirmekte ve günahtan uzak durulması konusunda da öncelikle insanın vicdanını harekete geçirmektedir.

Yine dinler, insanın sosyal ve doğal çevreyle uyum içinde olmasına özel bir önem vermektedirler. Hemen hemen bütün dinlerde doğal çevrenin tahrip edilmesi, Tanrının düzenine karşı gelmekle eşdeğer olarak görülmuş ve günah sayılmıştır. Örneğin İslâm, Tevhid ilkesi doğrultusunda Allah'ın mutlak birliği ve tekliği yanında Allah'ın yarattığı insan ve âlemin birliğini de vurgulamış ve yeryüzünün tahrip edilmesini değil imar edilmesini öngörmüştür. Doğal çevreye yönelik değerlendirmeler bazı dinlerde, tanrıyla doğanın birbirine içkinliği (panteizm) düşüncesine kadar çeşitli inançlar şeklinde de ortaya çıkmıştır.

Dinin, tarih boyu üstlenmiş olduğu önemli işlevlerden bir diğeri de toplumsal yapının tesisinde ve devamında oynadığı olumlu rolüdür. İnsanın bağlı olduğu ahlak sisteminin temeli olması, hak ve adalet ilkesinin yerleştirilmesine vurgu yapması ve aile kurumuna verdiği önemle dinler, toplumun geleceğini temin etme açısından önemli bir işlev görmüşlerdir. Hemen hemen tüm inanç sistemlerinde ahlak, inanç esasları yanında önemli bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın diğer insanlara ve içinde yaşadığı toplumsal yapıya karşı sorumluluklarının ifadesi olan temel ahlak kuralları bütün dinsel mesajların özünü oluşturmaktadır. Örneğin Kur'an mesajında ahlak, son derece önemli bir değer olarak karşımıza çıkar. İnsanların söz ve davranışlarıyla bir bütün olmaları, yalandan, gösterişten, böbürlenmekten kaçınmaları, adaleti gözetmeleri, insan hak ve hukukuna riayet etmeleri, baştan sona Kur'an mesajına egemen olan temadır. İnanç düzleminde tevhid kavramına dayalı dinsel söylem, tavır ve davranış biçimi düzleminde ahlaka dayanır. Benzer şekilde Hıristiyan kutsal metni olan Yeni Ahit'te de Hz. İsa'nın diliyle insanlar ikiyüzlü olmaktan sakınmaya, adil olmaya, birbirini sevmeye, bağışlamaya ve benzeri olumlu davranış

biçimlerine çağrılmaktadırlar. Ahlakın yanı sıra aile kurumuna verdikleri önemle de dinler dikkati çekmektedirler. Tarih boyu birçok dinde aile, çekirdek bir cemaat olarak düşünülmüş ve aile kurumunda dinin öngördüğü doğrular ve ahlak anlayışı çerçevesinde çocukların eğitimine özel bir önem verilmiştir. Ailenin tesisi ve çocukların yetiştirilmesi, insanın cinsel yaşamı da dâhil var oluşunun en temel nedenlerinden birisi olarak görülmüştür

Bilinen bütün dinleri içerecek şekilde kapsamlı bir tarifi yapabilmek için nelere dikkat edilmelidir?

DİNLER TARİHİNİN ÖNEMİ VE BİR BİLİM DALI OLARAK GELİŞİMİ

Dinler tarihi dinlerin teolojik ve kurumsal yapılarını dinlerin tarihsel tezahürlerini de dikkate alarak inceleyen bir bilim dalıdır. Dinin tarihsel tezahürünü geçmişten günümüze ele alan dinler tarihi, dinleri çeşitli yöntemlerle inceler. Bunlardan deskriptif yöntemle, dinin ya da dinlerin tarihsel tezahürü olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Fenomenolojik yöntemle dini fenomenler anlaşılmasına çalışılır. Bu bağlamda dinler tarihçisi ele aldığı konuya ilişkin kendi duygu düşüncesi ve yaklaşımlarını elden geldiğince paranteze alır ve ele aldığı hususu o geleneğin içinden birisi imişçesine anlamaya çalışır. Analitik yöntemde ise dini fenomenler ve tezahürler irdelenmeye analiz edilmeye çalışılır. Ayrıca dinler tarihi çalışmalarında sıklıkla karşılaştırmalı yöntemle dayalı çalışmalar da yapılır. Bu tarz çalışmalarda dini gelenekler birbiriyle ya da bir din farklı tarihsel tezahürleriyle mukayese edilme yoluna gidilir.

Dinler tarihi çalışmalarında ele alınan konulara ilişkin öncelikli kaynaklar arasında ilgili kutsal metinler ve diğer dinsel materyal başta gelir. Ayrıca gözlem, mülakat, anket vb yöntemlerle dinlere yönelik saha araştırmaları ile ele alınan konunun özelliğine göre arkeolojik materyal de oldukça önemlidir. Bundan başka konuya ilişkin ikincil derecede önem arz eden kaynaklara da araştırmacının başvurması gereklidir. Örneğin çeşitli konularda apolojetik ve reddiye geleneğini yansıtan literatür ile dinlerle ilgili yapılan çeşitli çalışmalar bunlar arasında zikredilebilir.

İslâm tarihinde İslâm dışı dinsel geleneklere ilgi ve alaka oldukça erken dönemlere kadar uzanır. Kur'an ve diğer temel İslâmî kaynaklarda farklı inanç sistemleri hakkında birçok bilgi ve tartışma yer almaktadır. Hatta bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kur'an'ın yaklaşık üçte ikisi geçmiş toplumlara ilişkin kıssalardan, ehli kitap ve cahiliye dönemi Arap geleneğine yönelik tanımlama, eleştiri ve polemiklerden oluşur. Bu materyal erken dönemlerden itibaren Müslümanları öncelikle Ortadoğu'daki dinler olmak üzere İslâm dışı dini gelenekleri incelemeye teşvik etmiştir. Nitekim İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren reddiye kabilinden birçok eser yazılmıştır. Ayrıca çeşitli İslâm dışı inanç ve gelenekleri tanımlayan bazı telif ve çeviri eserler ortaya çıkmıştır. Örneğin İbnu'l-Kelbi'nin Kitabü'l-Asnam'ı gibi; yine Said Feyumi'nin Tevrat'tan bazı kısımları Arapça'ya çevirmesi gibi...

Bundan başka 11. yüzyıldan itibaren Mîlel ve Nihal başlığı altında kaleme alınan eserler de İslâm Tarihindeki dinler tarihi çalışmaları açısından oldukça önemlidir. Bu başlık altında kaleme alınan eserlerde farklı inanç ve düşünce sistemleri masaya yatırılmıştır. Mîlel ve Nihal başlığını taşıyan ilk eserin

Aldülkahir el-Bağdadi'ye ait olduğu, ancak eserin günümüze kadar ulaşmadığı söylenmektedir. Bundan başka İbn Hazm (Kitabu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal), Şehristani (Kitabu'l-Milel ve'n-Nihal) ve benzeri birçok kişinin bu başlıklı eserler yazdıkları bilinmektedir. Milel ve Nihal başlıklı eserler dışında, İslâm bilim geleneğinde farklı dinlere felsefi ve kültürel geleneklerin tanınmasına ve araştırılmasına dayalı “diyanat” ve “fırak” başlıklı çalışmaların kaleme alındığı da bir gerçektir. Ayrıca, daha sonraki dönemlerde İbnu'n Nedim (Kitabu'l-Fihrist) ve Abu'r-Reyhan el-Birûni (örneğin Tahkik ma li'l-Hind, Asaru'l-Bakiye ani'l-Kuruni'l-Haliye) gibi yazarlarca kaleme alınan çalışmaları da bu bağlamda zikretmek gerekir.

Milel ve Nihal geleneği, farklı inançların, Müslümanların iletişim içerisinde bulunduğu farklı dinsel ve kültürel grupların tanınmasını ve anlaşılmasını konu almaktadır. Bunu yaparken –özellikle Şehristani ve Birûni'de gördüğümüz gibi- elden geldiğince objektif olmaya çalışılmakta; ele alınan gelenekler yargılanmadan tanımlanmaya gayret edilmektedir. Milel ve Nihal kavramlarına İslâm âlimlerinin farklı anlamlar yükledikleri bilinmektedir. Bazı İslâm alimleri Milel terimini temel dini akımlar ve gelenekler anlamına, Nihal terimini ise alt sekteryan gruplar, hizipler ve fırkalar anlamına kullanmaktadır. Bazıları ise Milel terimini vahiy geleneğine dayanan dini akımlar için Nihal terimini ise vahiy geleneğine dayanmayan akımlar ve yollar için kullanmaktadır.

DİKKAT

İslâm tarihinde önemli bir literatüre isim olarak ortaya çıkan Milel ve Nihal kavramları insanların bağlı oldukları her tür inanç ve düşünce akımlarıyla sosyal, siyasal ve ideolojik gelenekleri kapsamaktadır. Milel ve Nihal geleneği bağlamındaki çalışmalar, adeta bir kültür atlası gibi insanlığın kültürel mirasını tanıtmayı, tanımlamayı ve yer yer karşılaştırmalar yapmayı hedeflemiştir.

Kapsamı dikkate alındığında Milel ve Nihal geleneği bağlamında kaleme alınan eserler insanlığın bilim mirasına önemli katkı sağlamıştır. Nitekim bu önemi nedeniyle olsa gerek bazı günümüz yazarları, örneğin Eric Sharp, Milel ve Nihal yazarı Şehristani'yi karşılaştırmalı dinler alanında ilk özgün eser veren yazarlar arasında zikretmektedir. Şehristani'den çok daha önce farklı gelenekler üzerinde bilgiler veren eserler mevcut olmasına rağmen Şehristani'nin ön plana çıkarılması gerçekten ilginçtir. Zira örneğin biz, Milattan sonraki üçüncü yüzyıldan itibaren Hıristiyan geleneği doğrultusunda kaleme alınan ve çeşitli dinsel ve düşünsel grupların inançları hakkında bilgiler veren eserlerin var olduğunu biliyoruz. Reddiye tarzı kaleme alınan bu apolojetik eserlerde, bir yanda doğru inanç olarak görülen akidenin savunusu yapılırken, yanlış inançlar ve düşünceler alabildiğine eleştirilmektedir. Milel ve Nihal geleneğinin bunlardan en temel farkı, farklı inanç sistemlerini ele alıp tanımlarken elden geldiğinde ilginç inanç ve düşünce sistemlerinin kendi kaynaklarına ve argümanlarına yer vermesi ve ön yargılardan uzak şekilde onları tanımlamaya çalışmasıdır. Bir başka ifadeyle reddiyeci apolojetik eserlerde farklılıklar sapkın ya da zındık addedilerek ön yargılara dayalı bilgiler de kullanılarak onların reddedilmesi hedeflenirken Milel ve Nihal geleneğinde farklılıkların olduğu gibi tanıtılmasına da çalışılmaktadır.

İNTERNET

Milel ve Nihal geleneğine dair bilgi için <http://www.milelvenihal.org> adresine başvurabilirsiniz.

Dinler tarihi bilim dalı Osmanlı döneminde 19. yüzyıldan itibaren eğitimin kurumlarında yer almaya başlamıştır. Önceleri “İlmu esatiril evvelin” başlığı altında sonra da tarihi edyan (dinler tarihi) adı altında dersler

verilmiştir. Cumhuriyet döneminde 1933 yılına kadar varlığını sürdüren Darülfünun İlahiyat Fakültesinde Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi ve Dinler Tarihi başlıkları altında dinler tarihi bilim dalına dayalı dersler okutulmuştur. Dinler tarihi ile ilgili Türkçe olarak yazılan en eski kaynak olarak kabul edilen Şemseddin Sami'nin Esatir'i 1878'de basılmıştır. Yaşadığı dönemin üretken bir yazarı olan ve daha çok lügat türü eserleriyle meşhur olan Sami, bu eserinde doğudan batıya çeşitli halkların mitolojilerini bu mitoslara ait çeşitli terim ve kavramları açıklamaya çalışarak tanımlama yoluna gider. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Ahmet Midhat, Mahmud Esat, Esad bey ve Mehmed Şemseddin'in Tarihi Edyan başlıklı eserleri dinler tarihi ile ilgili bu döneme ait başlıca literatür arasında sayılabilir. 1949 yılında kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde de dinler tarihi derslerine yer verilmiştir. Ayrıca dinler tarihi dersleri imam hatip okulları ve Yüksek İslâm Enstitüleri müfredatına da konulmuştur.

DİNLER, MEZHEPLER VE KÜLTLER

Birçok inanç sistemi, tarihte ilk kez ortaya çıkışından ya da vazedilişinden sonra geçen dönemde zamanla çeşitli değişimler yaşamıştır. Bu değişimler, bazen o inanç sistemine bağlı olan kişilerin dinin inanç ve ibadetlerine yönelik algılamalarında oluşan farklı yorumlamalara bağlı iç etkenlerle ilişkili olmuştur. Bazen de bir inanç sisteminin diğer inanç sistemleriyle karşılaşması ve zamanla onlardan etkilenmesi tarzında dış etkenlere bağlı olarak bu değişim gerçekleşmiştir. Hangi bağlamda olursa olsun dini inanç ve değerlerin farklı anlaşılıp yorumlanması mezhepleşme hareketlerini beraberinde getirmiştir.

Dinin bir alt kolu ya da dinin kapsamı içerisinde sayılan ekoller olarak nitelenebilecek olan mezhepler, yapıları itibarıyla itikadî, fikhî ve siyasi olmak üzere üç ana kategoride incelenebilir. İtikadî mezhepler, çeşitli inanç konularında farklı yorumlamalara bağlı olarak ortaya çıkan akımlardır. Tanrı, tanrının sıfatları, çeşitli metafizik varlıklar, ahiret ve dinde temel kaynağın ne'liği gibi konulardaki farklı değerlendirmeler itikadî mezheplerin birbirleriyle farklılık arz eden yaklaşımlarını oluşturur. Örneğin Hıristiyanlıkta Tanrı Oğlu olduğuna inanılan İsa Mesih'in şahsı konusundaki Kristolojik tartışmalar birçok mezhep hareketinin oluşumuna neden olmuştur. Benzer şekilde Yahudi geleneğinde dinde temel referansın ne olduğu (ya da sözlü geleneğin dinde kutsal kitabın yanı sıra bir referans olup olmadığı) konusu çeşitli mezhep hareketlerinin oluşumuna zenim hazırlamıştır. Diğer taraftan bazı mezhepler de dini hayatın yaşanması veya ibadet anlayışlarıyla ilgili farklı değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Dini yaşamın nasıllığı konusundaki farklı bakış açıları ve dinen yapılıp yapılmaması gereken hususlar konusundaki farklılıklar bu mezheplerin oluşumunda etkili gözükmektedir. Örneğin Caynizm'in temel mezhep hareketlerinin ortaya çıkışındaki temel tartışmalardan birisinin giyim konusundaki farklı bakış açıları olduğu bilinmektedir. Son olarak, dini cemaatin siyasal otorite ile ilişkileri ya da siyasal otoritenin dine yönelik algılamaları çeşitli siyasal mezhep hareketlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Din ve siyaset ilişkisi öteden beri birçok dini gelenek (özellikle de evrensel dinler) için ciddi bir sorun olmuştur. Gerek din adamları ve dinle ilgili kurumların siyasi güçlerle oluşturdukları ilişkiler gerekse siyasal güçlerin kendi politik hesapları uğruna dini grup ve anlayışlara yönelik lehte ya da aleyhte tutumları dinin/dinlerin siyasallaşması sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, örneğin Miladi dördüncü yüzyıl başlarından itibaren Roma'nın resmi dini haline gelen

Hıristiyanlığın, bu dönemden itibaren siyasallaşmasından söz edilebilir. Dinin siyasallaşması, çeşitli siyasal veya ideolojik hareketlerin kendi otoriteleri açısından gerekli gördüğü din yorumlarının ortaya çıkmasını veya bununla irtibatlı gördükleri dini oluşumları desteklemelerini ve dini inanç ve değerlerin kendi siyasal çıkar ve menfaatleri doğrultusunda yorumlanmaları çabasında olmalarını ifade etmektedir. Bu süreç doğal olarak bir inanç sistemi içerisinde bir dizi siyasal ağırlıklı mezhep hareketinin oluşumunu da beraberinde getirmektedir.

Mezhep hareketleri bir başka açıdan ortodoksi ve heterodoksi ayrışması şeklinde de kendisini gösterir. Ortodoksi heterodoksi ayrımı, farklı dinsel gelenekleri değil, belirli bir gelenek içerisindeki farklılaşmayı ifade etmektedir. Öyle ki aynı gelenek içerisinde yer alan, ancak sosyal yapılanma, teolojik, tarihsel ve etnik arka plan açısından birbirinden farklılık gösteren grup ve anlayışlar, çoğunluğu oluşturup oluşturmama ya da kendisini egemen güç odakları ve siyasal anlayışlarla özdeşleştirip özdeşleştirmeme açısından farklı kategorilerde sınıflandırılıp isimlendirilmişlerdir. Bu sınıflamada - bazen istisnai durumlar olsa da- ortodoksi, genellikle egemen yaygın anlayış için kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle, kendini çoğunluğun inancını ifade eden merkezi din anlayışıyla ve egemen siyasal güçle özdeşleştiren dinsel yorum, asıl doğru öğretiyi savunduğu ve doğru ve kabul edilebilir inançların temsilcisi olduğu iddiasıyla ortodoks olarak tanımlanmıştır. Bu durumda merkezi din anlayışının dışında kalan görüş ve akımlar ise heterodoksi olarak görülmüştür. Bu anlamda heterodoksi, çoğunluğun ya da bazı durumlarda siyasal gücün doğru ve kabul edilebilir saydığı resmi öğretinin dışında kalan her türlü akımı ifade etmektedir. Dolayısıyla, çoğunluğa karşı azınlığı ve resmi din anlayışına karşı muhalefeti temsil eden akımlar heterodoksal mezhepler olarak değerlendirilmişlerdir. Heterodoksi içerisinde dine ve dinsel inanç ve değerlere getirdikleri yorum ve bakış açısıyla yaygın din anlayışının temel değerlerinden sapma temayülü gösterdikleri düşünülen ve sapkın inanç ve uygulamaları nedeniyle cezalandırılmayı hak ettiklerine inanılan akımlar ise heretik ya da sapkın akımlar olarak adlandırılmışlardır. Bu durumda heresi, yaygın kabul edilen inançlardan ya da çoğunlukça temsil edilen öğretilerden kesin bir ayrılık ve farklılaşmayı temsil etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde cereyan eden olaylar ve gelişmeler dikkate alındığında, inanç ve tutumlardan hangilerinin ortodoksiyi hangilerinin heterodoksi veya heresi temsil ettiği konusunda farklı anlayışların bulunduğu görülür. Örneğin Hıristiyanlık tarihinde bir dönemde ortodoksi kapsamında görülen bir kişi ya da öğretinin bir başka dönemde heretik olarak ilan edildiği bilinmektedir. Örneğin Origen'in öğretileri kendi zamanında ortodoks öğretiler olarak değerlendirilirken, dördüncü, beşinci ve altıncı yüzyıllarda tenkit edilmiş; acı ve şiddetli çatışmaların nedeni olmuştur. Hatta onun öğretilerinden bazıları, İskenderiye, Kıbrıs ve Kudüs'te toplanan bazı yerel konsil kararlarıyla itham edilmiştir. Benzer şekilde ilerleyen dönemlerde heresi ya da sapkınlık Papalık tarafından açıktan ya da ima yoluyla suçlanan ve itham edilen şeyler olarak değerlendirilmiş; dolayısıyla zamanın papalarının kendi inisiyatif ve bakış açılarına göre heresinin kapsamı belirlenmiştir.

Heterodoksal akımların az ya da çok oluşunda dinlerin kaynaklarının otantizmine ilişkin yapı ile öğretilerinin mezhepleşmelere açık olup olmasının önemli rolü vardır. Bu bağlamda evrensel dinler, birbirinden farklı özellikler göstermektedir.

Hıristiyanlığa göre İslâm'da heteredoksal akımlar daha azdır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi İslâm'ın temel kaynaklarının Hıristiyan kaynaklarına nispetle, tarihsel otantizm açısından üzerinde daha fazla uzlaşma sağlanan bir yapıya sahip olması; bir diğeri ise İslâm inanç esaslarının sade ve sıradan insanların bilinç ve anlama düzeyine hitap eden bir özellik taşımasıdır. İslâm'a karşılık Hıristiyanlıkta ise örneğin dinsel kaynakların otantizmi konusunda çok erken sayılabilecek dönemlerden itibaren çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve bu ayrılıklar doktrinel ayrılıklara da zemin hazırlamıştır.

Tarih boyu dinsel geleneklerde yer alan ortodoksi-heterodoksi çekişmelerine baktığımızda, ortodoksinin kendisini, “doğru/kanonik inanç ve öğretilere sahip olan” şeklinde gördüğü ve hakikati ifade etme konusunda bir tekellilik ya da monopoli oluşturduğu dikkati çeker. Öyle ki kendi anlayışının dışındaki her tür yorum ve anlayışın doğrunun dışında olduğunu düşünür. Yine ortodoksi, kendisini hegemonyal güçle özdeşleştirerek ya da egemen gücün siyasal, askeri veya ekonomik desteğini arkasına alarak tüm toplumda bir üstünlük tesisine yönelir. Ortodoksinin bakış açısından kendisinin dışındaki tüm bakış açıları ve anlayışlar, yalnızca teolojik veya dinsel farklılığı değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel farklılığı, karşıtlığı, değişimi ve yozlaşmayı ifade etmektedir. Doğal olarak bu anlayış, diğer din yorumlarına karşı bir dışlamayı ve çoğunlukla şiddeti de beraberinde getirmektedir.

Savaşlar, istilalar, sürgünler, göçler ve benzeri nedenlerle farklı dini geleneklerin zorunlu olarak yan yana varlıklarını devam ettirmeleri durumu, zamanla bu geleneklere bağlı insanların birbirleriyle bilinçli ya da bilinçsiz bir ilişkide bulunmaları durumunu doğurmaktadır. Bu da doğal olarak farklı din mensubu insanların dini anlama ve yaşama noktasında birbirlerinden etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu durum zamanla yeni din yorumlarının ve mezhepleşme hareketlerinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı gibi, bazı durumlarda dini senkretizmin yaşanmasına ve farklı dini değerleri bir araya getirmek suretiyle oluşturulan yeni inanç sistemlerinin/dinlerin oluşumuna da neden olabilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan ve farklı inanç sistemlerinden inanç ve ibadet unsurları taşıyan melez dinsel gelenekler “senkretik dinler” olarak tanımlanmaktadır. Örneğin İslâm ile Hindu geleneğinden birçok unsur taşıyan Sih dini senkretik bir din olarak tanımlanabilir. Yine son dönemlerde ortaya çıkan ve Hıristiyanlıkla Yahudilikten ya da Hıristiyanlıkla Budizmden birçok unsur taşıyan Yahova Şahitleri, Moonculuk, Sayentoloji gibi hareketler senkretik akımlar olarak değerlendirilebilir.

Son olarak dinlerle müstakil bir din olmaktan öte çoğunlukla bir dini gelenek içerisinde belirli bir obje ya da değere tapınmayı ön plana çıkaran kültürler arasındaki farkı da vurgulamak gerekir. Genel kullanımı açısından kült terimi belirli bir varlık ya da obje ile ilgili inançları ve ibadet anlayışlarını ifade etmede kullanılsa da özel anlamda bu terim, genellikle esoterizmi ve komün toplum/cemaat anlayışını kendilerine temel edinmiş olan akımlar için kullanılmaktadır. Kültler, içe dönük cemaat anlayışıyla ve gizemcilikleriyle diğer din mensuplarından ayrılırlar. Örneğin son dönemlerde Batı dünyasında sayıları hızla artan çeşitli Neo-Gnostik grupları bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Ayrıca müstakil bir inanç sistemi ve ibadet anlayışını geliştirip temsil etmekten öte, kurulu yaygın dinsel geleneklere ve sosyal değerlere karşı bir anarşizmi, başkaldırıcıyı temsil eden, bütün tutum ve tavırlarını buna göre oluşturan ve bu bağlamda bazen nefret, şiddet ve teröre yer veren hareketler de kült kapsamında sayılabilir. 20.

yüzyıl ortalarından itibaren Batıda yayılan Satanizmi bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

SIRA SİZDE

3

İslâm tarihinde ortaya çıkan Ehli Sünnet ve diğer akımları ortodoksi ve heterodoksi ayrımı açısından nasıl değerlendirebiliriz?

Dinler Tipolojisi/Tasnifi

Dinlerin çeşitli açılardan farklı tasniflere tabi tutuldukları dikkati çekmektedir. Dinle ilgili yapılan tasniflerde dinin kendisinden hareketle yapılan tasniflerle tasnifi yapan kişinin dine yönelik algılamalarının etkili olduğu görülmektedir. Örneğin geçtiğimiz yüzyılda yaygın bir söylem olarak etkisini hemen her alanda hissettiren pozitivist paradigma kendi evrimci anlayışı doğrultusunda bir dinler tipolojisi yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda dinler “ilkel dinler” ve “gelişmiş dinler” şeklinde iki ana grupta toplanmış; dinin ilkeliği ve gelişmişliğinde ise ilgili dine mensup olan insanların sosyo-kültürel yaşamları belirleyici olmuştur.

K İ T A P

Çeşitli Batılı araştırmacıların dinlere yönelik yaptıkları sınıflamalarla ilgili olarak Mehmed Şemseddin'in Tarih-i Edyan adlı kitabını okuyunuz.

Diğer taraftan dinin kendisi merkezli yapılan tasnifler de dikkat çekici olmuştur. Örneğin her din mensubu kendi inanç ve değerlerini merkeze koyarak bir din tasnifi yapmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda kendi inancını hak ve doğru din ya da yegâne din, diğer inanç sistemlerini ise batıl dinler olarak tanımlamıştır. Örneğin İslâm geleneğinde yapılan en yaygın din sınıflaması hak, ilahi ve semavi kavramları ekseninde olmaktadır. Buna göre hak/semavi/ilahi dinler İslâm, Yahudilik ve Hıristiyanlık için kullanılmakta bunların dışındakiler ise farklı bir kategoriye oturtulmaktadır. Buradaki ölçü İslâm'ın kendisi olarak görülmektedir. Bu anlayış Yahudilik ve Hıristiyanlığı da kökeni itibarıyla hak ve ilahi kategorisinde görmekte; bunların sonradan tahrif edilmiş olduğunu var saymaktadır. Bu nedenle bu dinler “muharref dinler” olarak da adlandırılmaktadır. Doğrusu bu sınıflama subjektif bir sınıflamadır ve kendi içinde de bazı sorunlar taşımaktadır. Zira Kur'an'dan hareketle konuşmak gerekirse Kur'an dinleri “Allah'ın dini İslâm” ve diğerleri şeklinde temelde ikiye ayırmakta ve bu bağlamda yalnızca İslâm'ı “hak/ilahi din” olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan genel olarak dinlerin hakikat anlayışları perspektifinden düşünüldüğünde de bu sınıflama ciddi sorunlar taşımaktadır. Zira genel anlamda kendisini hak ya da ilahi olarak görmeyen hiçbir din bulunmamaktadır.

Benzer şekilde diğer din mensupları da kendi inanç sistemlerini merkeze alarak din sınıflamaları yapmışlardır/yapmaktadır. Örneğin Hıristiyanlık Ortaçağ başlarından itibaren kendisini yegâne doğru din olarak görmüş ve kendisi dışındakileri pagan gelenekler olmakla itham etmiştir. Aynı şekilde Sabiilik kendisini yegâne doğru (“kuşta”) olarak görürken diğerlerini yanlış ya da “kabda” kategorisinde değerlendirmiştir.

Görüldüğü gibi dinin içerisinden yapılan sınıflamalarda dinin doğru-yanlış ya da hak-batıl anlayışları etkili olmaktadır. Diğer taraftan dinler daha nesnel bir yaklaşımla temsil ettiği mesajın evrenselliği, tanrı düşüncesi, vahiy geleneğine yer verip vermemesi, merkezi kavram ve değerleri, yaşayan bir gelenek olup olmaması ya da yaşadığı coğrafi alanlar gibi çeşitli özellikleri dikkate alınarak sınıflanabilir. Ancak bu sınıflamalar da mutlak anlamda sorunsuz olmayıp zaman zaman çeşitli problemler taşımaktadır. Örneğin

mesajın evrensel olup olmaması açısından dinleri evrensel dinler, milli dinler şeklinde iki ana kategoriye ayırmak mümkündür. Bu sınıflamada evrensel dinler, sahip olduğu inançları evrensel düzlemde yaymaya çalışan, dolayısıyla tüm insanlar arasında yayılmayı hedefleyen inanç sistemleridir. Milli dinler ise dinin kapsamını yalnızca bir milletle, soyla, klanla ya da kabileyile sınırlamış olan geleneklerdir. Ancak öyle milli dinler vardır ki tarih içerisinde zaman zaman dinin evrensel planda yayılmasına yer vermiş, dolayısıyla evrensel bir din karakteri göstermiştir. Örneğin Yahudilik genelde milli bir din olarak tanımlanır. Ancak Yahudilik tarihinde bazı Türk boylarının, Afrikalı siyahîlerin, Hintlilerin ve benzeri İsrailoğulları dışındaki halkların Yahudi oldukları bilinmektedir. Yine dinler –aşağıda tekrar değineceğimiz gibi- inanılan tanrının tekliği ya da çokluğu açısından monoteist, düalist, henoteist ve politeist dinler; tanrının bilinip kavranması açısından agnostik ve gnostik dinler ve inanılan tanrının evrenle ve insanla ilişkileri açısından panteist, deist dinler gibi kimi sınıflamalara ayrıştırılmaktadırlar. Bu sınıflamalar da her zaman tam olarak kapsayıcı olamamaktadır. Zira bir dinsel gelenek içerisinde tanrının varlığı, sıfatları ve benzeri konularda bazen birbirinden farklı algılamaların yan yana varlıklarını devam ettirdikleri görülebilmektedir.

Dinler inanç ve öğretilerinin merkezinde yer alan ana kavram veya değer açısından da tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda örneğin Hıristiyanlık tüm inanç ve değerlerinde Mesih inancına ağırlıklı yer vermesi nedeniyle Kristosentrik ya da “Mesih merkezli” bir dindir. Yahudilik İsrailoğullarının seçilmişliği inancını merkeze koyan etnosentrik bir din olarak, İslâm ise taviz vermez tek tanrıcılığı ya da tevhid inancını merkeze alan teosentrik (veya daha yerinde bir ifadeyle tevhid merkezli) bir din olarak değerlendirilebilir.

Dinler yayıldıkları coğrafi alanlara göre de sınıflamaya tabi tutulmakta ve bu bağlamda örneğin Asya dinleri, Afrika dinleri, Avrupa dinleri ve benzeri tanımlamalar yapılmaktadır. Fakat buradaki temel sorun, bir dinin özellikle de evrensel dinlerin çoğunlukla birçok coğrafi bölgede aynı anda yaşıyor olmasıdır.

Görüldüğü gibi, hangi bakış açısı temel alınırsa alınsın dinlerin tasnifine yönelik yapılan/yapılacak değerlendirmeler sorunlar taşımaktadır. Bir diğer ifadeyle dört dörtlük bir din tasnifi yapmak fazla mümkün gözükmemektedir.

DİKKAT

Dinlerle ilgili yapılan sınıflamalar hangi çerçevede olursa olsun genelde sorunlar içerecektir. Bu doğrultuda bir dini yalnızca bir kategoride ele almak zordur.

SIRA SİZDE

4

Budizm nasıl bir sınıflamaya tabi tutulabilir?

Çeşitli Tanrı Düşünceleri ve Dinler

Bütün dinsel inançların temelini oluşturan ve genellikle aşkın bir varlığa ya da varlıklara inanma şeklinde tezahür eden üstün güç ya da güçlere yönelik inanışlar dinlerin en temel özelliklerindedir. İnsanın aşkın bir varlığa/varlıklara inancının temelleri çeşitli açılardan açıklanabilir. Örneğin insanın, yaşadığı çevrede birilerine sığınma, yardım dileme ya da yakarma duyguları taşıyan bir varlık olması da doğüstü aşkın bir varlığa inanıp bağlanma duygusuyla yakından ilişkilidir. Her ne kadar akıl ve yetenekleriyle yaşadığı

çevrede otoriter bir yapı kurmuş olsa da insan, sıklıkla karşılaştığı sorunlarla acziyet içerisine düşer; güçlü bir elin içinde bulunduğu çaresizlik ortamından kendisini çekip çıkarmasını, himaye etmesini ister. Yaptığı yanlışlıklar nedeniyle içine düştüğü vicdan azabını hafifletecek, pişmanlığını duyarak kendisini affedecek bir gücü arzular. İnsanın bütün bu duygularını yalnızca içinde bulunduğu maddi âlem çerçevesinde kalarak tatmin etmesi mümkün değildir. Zira her insan yaşamında maddi hiçbir güç ve kuvvetin güç yetiremeyeceği, yardımcı olamayacağı olaylarla ya da duygu yükleriyle yüz yüze gelebilir. Bütün bu durumlar, içinde yaşadığı maddi âlem gibi sınırlı olmayan bir üstün güce, madde âlemine, duygu ve düşüncelere ve her şeye egemen olan bir aşkın varlığa insanın inanıp yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim Kur'an, Tevhide inanmayan insanlardan bahsederken zaman zaman onların çaresiz kaldıklarında Allah'a yönelip ondan yardım dilediklerine ancak feraha çıktıklarında yeniden inkâr ve şirk ortamına döndüklerine dikkat çeker. Böylelikle Kur'an, inanan ya da inanmayan bütün insanların, gücünde sınırlı olmayan yüce bir varlığın himayesine sığınmak ve onun yardımını dilemek duygularını taşıdığını vurgulamaktadır.

Üstün güç/güçler metafizik bağlamdaki ilahi bir varlık ya da varlıklar olabileceği gibi, yaşanılan evrene ait herhangi bir obje, nesne, şahıs ya da evrensel düzlemde etkili olduğuna inanılan bir ilke de olabilir. Dinlerin inanç ve ibadet sistemlerinde yer verilen üstün güç ya da güçler genellikle tanrı veya tanrılar şeklinde karşımıza çıkar. Bununla birlikte yarı tanrısal ve ruhsal varlıklar, ata ruhları ve benzeri doğaüstü unsurlar da üstün varlıklar olarak tazim edilebilir. Ayrıca Çin dinsel geleneklerinde yer verilen Yin-Yang prensibi ve Hint dinlerinde önemli yer tutan Karma (Dharma) doktrini gibi tanrısal güce sahip bir evrensel sistem de her şeyi kuşatan üstün bir güç olarak karşımıza çıkabilir.

Teizm tanrı ya da tanrıların doğaüstü üstün güçler olarak algılandığı geleneklerdir. Bunlardan monoteist ya da tek tanrı dinler insanların yaşamlarında yer verdikleri ya da verebilecekleri diğer üstün güçleri reddederek bir tek üstün gücün, yani bir Tanrı'nın varlığının kabul edilmesini ön plana çıkarmışlardır. Örneğin İslâm'da dinin temel öğretisi "Allah'ın tek ilah olarak kabul edilmesi" mesajı ile ifade edilmektedir. Bu mesaj, Allah'ın tek ilah olarak kabul edilmesi ve bu konuda ona hiçbir şeyin denk tutulmamasıdır. İslâm, insanlarca Allah'ın dışında ya da Allah'la birlikte başka unsurların da üstün güç edinilmesini uygun görmemekte ve insanın yaşamında yalnızca Allah'ı ilah olarak kabul etmesini şart koşmaktadır. Benzer şekilde Yahudilikte de Tanrı'dan (Yahve'den) başka tanrılar edinmemek ve puta tapmamak Musa'ya verilen 10 temel emirden birisi (ve en önemlisi) olarak görülür.

Dinlerde üstün güç olarak inanılan tanrısal varlık bazı dinlerde ise düalist ya da politeist bir bağlamda düşünülür. Düalist ya da iki tanrı dinler genellikle iyi ve kötü düalitesi çerçevesinde bir iyilik bir de kötülük tanrısının varlığını kabullenirler; ancak kötülükten sakınmak amacıyla iyilik tanrısına tapınmayı esas alırlar. Çoktanrı geleneklerde ise insan yaşamından iyi ve kötü nitelikleri temsil eden bazen sayısız oranda tanrısal varlığın mevcudiyetine inanılır; hatta böylesi inanç sistemlerinde bunların yanında çeşitli doğal varlıklar, gök cisimleri, hatta krallar ve yöneticiler gibi insanlar da üstün varlıklar kategorisindeki yerlerini alırlar. Nitekim Eski Mısır, Roma, Babil ve eski İran geleneklerinde kraliyet hanedanlarının –çoğunlukla yaşamları esnasında- bir şekilde tanrısallıkla ilişkilendirilmiş oldukları bilinmektedir. Bazı dinlerde ise çoktanrıçılık kabul edilmekle birlikte,

bunlardan yalnızca birisi üstün güç olarak kabul edilip tazim edilir. Böylesi geleneklerin tanrı inancı Henoteizm kavramıyla ifade edilir.

Çeşitli dinler tanrı evren ilişkisi ya da tanrı insan ilişkisi açısından birbirinden farklılık gösterirler. Örneğin başta İslâm ve Yahudilik olmak üzere birçok dinde tanrı yaratıcı bir güç olmanın yanında evreni ve insanı yöneten ve yönlendiren bir üstün varlık olarak da düşünülür. Bu bağlamda vahiy ve peygamberlik inançlarına yer verilir. Ancak bazı inanç sistemlerinde tanrı, yalnızca yaratan, var eden bir güç ya da bir ilk neden/müsebbib olarak görülür. Bu bağlamda tanrı var etme sonrası, aşkınlığından dolayı evrenden ve insandan bir bakıma elini çekmiş bir deus otiesus'tur. Evren ve insanla ilgili olarak ise bu inanç sistemlerinde, ya insanın akıl yoluyla hakikati kavraması düşünülmüş ya da bazı yarı tanrısal veya ikinci dereceden tanrısal varlıklar aracılığıyla yüce tanrı ile irtibat kurulması hedeflenmiştir. Cahiliye dönemi Arap dini olarak da adlandırılan İslâm öncesi geleneksel Arap inancı ile çeşitli deist gelenekleri bunlara örnek olarak verebiliriz.

Benzer şekilde inanılan tanrının sıfatları konusunda da dinler arasında çeşitli farklılıklardan söz edilebilir. Genellikle çok tanrıcı dinlerde tanrılar, insanın tecrübe dünyasından hareketle insan biçimli ve insan nitelikli varlıklar şeklinde tanımlanır. Tektanrıcı inanç sistemlerinde ise Tanrı her ne kadar mutlak anlamda aşkın bir varlık olarak düşünülse de yine de bu dinlerin kutsal metinleri tanrı ile ilgili mecazi tanımlamalara yer verirler. Yahudi kutsal metni Tanah'daki antropomorfik tanımlamalarla Kur'an'daki kimi müteşabih ifadeleri bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Diğer taraftan bazı inanç sistemleri ise tanrının hiçbir şekilde olumlu nitelikle tanımlanamayacağı üzerinde dururlar ve dolayısıyla ancak olumsuz niteliklerden sakındırmak suretiyle Tanrı hakkında konuşulabileceğini belirtirler.

Özet

Din kavramıyla birlikte dinlerde temel olan üstün güç, kutsal, tanrı kavramları

Din insanın inanç ve duygularını, tavır ve davranışlarını ve sosyal çevresine yönelik tutumunu disiplin altına alır. Bu şekilde insanın olduğu her zaman diliminde ve yerde mutlaka dinin varlığı da söz konusu olmuştur. İnsan inanç ve davranışlarında olağanüstülüğü, sıra dışılığı, aşkınlığı ve etkileyiciliği ifade eden kutsalla olan ilişkileri belirleyici olmuştur. Bütün dinlerde aşkın güç ya da güçlere yönelik bir inanç dikkati çekmektedir. Dinlerde yer verilen aşkın güçler, dinlerin karakteristik özelliklerine göre değişiklik arzeder. Ancak birçok dinde aşkın güç olarak karşımıza Tanrı kavramı çıkar.

Dinler tarihinin önemi ve gelişim süreci

İnsanlık tarihi kadar eski olan dinler tarihi insanın din tecrübesini tarihsel gelişimi çerçevesinde ele alan bir bilim dalıdır. Din ise insanın inanç ve değerlerini, davranış biçimlerini ve sosyal çevresiyle olan ilişkilerine yönelik kurumsal yönünü disiplin altına alır. Bu bağlamda dinler tarihi dinin inanç sistemlerini, ibadet anlayışlarını ve cemaat yapısıyla birlikte kurumsal yönünü çeşitli yöntemler çerçevesinde inceler. İslâm tarihinde dinler tarihine yönelik ilgi oldukça erken dönemlere kadar uzanır.

Farklı dinlere ilişkin sınıflamalar

Dinleri karakteristik özellikleri, temel kavramlar, hitap ettiği muhatapları ve coğrafi yaygınlık alanları gibi çeşitli açılardan tasnife tabi tutmak mümkündür.

Dinler içerisinde ortaya çıkan çeşitli yorumlar, mezhepleşmeler

Bir dini gelenek içerisinde çeşitli nedenle bağlı olarak zamanla bir takım farklı yorumlar ve bakış açıları ortaya çıkabilir. Bu durum, oluşan ve gelişen yorumların yapısına göre çeşitli itikadi, fıkhi ve siyasi mezhepleşmelere neden olur. Bu mezhepler ana gövde din yorumuyla ilişkili olup olmamasına göre ortodoksi ya da heterodoksi şeklinde tanımlanır.

Kendimizi Sınayalım

1. Bir dinin içerisindeki farklı yorum tarzlarına ne ad verilir?
 - a. Kült
 - b. Heterodoksi
 - c. Mezhep
 - d. Kutsal alan
 - e. Heretik yorum
2. Birçok tanrının varlığını kabul etmekle birlikte bunlardan yalnızca birisine tapınmayı esas alan teolojik yaklaşıma ne ad verilir?
 - a. Monoteizm
 - b. Politeizm
 - c. Panteizm
 - d. Düalizm
 - e. Henoteizm
3. İslam tarihinde farklı din ve kültürler üzerine yaptığı çalışmalarla bazı Batılı bilim adamlarınca karşılaştırmalı dinler alanında ilk özgün eser yazan kişi olarak tanımlanan İslam alimi kimdir?
 - a. İbn Hazm
 - b. Şehristani
 - c. Abdulkahir el-Bağdadi
 - d. Şemsettin Sami
 - e. Biruni

4. Yaygın kabul edilen inançlardan ya da çoğunlukça temsil edilen öğretilerden kesin bir ayrılık ve farklılaşmayı temsil eden dini yorumlara ne ad verilir?
- Heterodoksi
 - Ortodoksi
 - Kült
 - Heresi
 - Ritüel
5. Farklı inanç sistemlerinin bir arada yaşaması ve bilinçli ya da bilinçsiz şekilde birbirinden etkilenmesi nedeniyle oluşan yeni dini yorumlara ne ad verilir?
- Senkretizm
 - Eklektisizm
 - Kült
 - Henoteizm
 - Panteizm

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- c** Yanıtınız doğru değilse, “Dinler, Mezhepler ve Kültler” konusunu yeniden okuyunuz.
- e** Yanıtınız doğru değilse, “Çeşitli Tanrı Düşünceleri ve Dinler” konusunu yeniden okuyunuz.
- b** Yanıtınız doğru değilse, “Dinler Tarihinin Önemi ve Bir Bilim Dalı Olarak Gelişimi” konusunu yeniden okuyunuz.
- d** Yanıtınız doğru değilse, “Dinler, Mezhepler ve Kültler” konusunu yeniden okuyunuz.
- a** Yanıtınız doğru değilse, “Dinler Tipolojisi/Tasnifi” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Dinin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir; insanlık tarihinin bilinen en erken dönemlerinden itibaren her zaman insanların bir şekilde inançları ve bu inançların pratik hayata yansıyan boyutları olagelmıştır.

Sıra Sizde 2

Bütün dini gelenekleri ihtiva edecek şekilde bir din tarifinde dinlerin şu üç temel özelliklerini içerecek şekilde bir din tarifine ihtiyaç vardır. Öncelikle

bütün dinler insanın inanç, duygu ve düşüncelerini bir disiplin altına alır. Yine dinler insanın tavır ve davranışlarını yönlendirerek yapması ya da yapmaması gereken hususları belirler. Ayrıca insanını sosyal çevresiyle olan ilişkileri düzenler ve bu bağlamda insanda cemaat bilincini oluşturur.

Sıra Sizde 3

Tarih boyu Müslümanların çoğunluğu tarafından temsil edilmesi ve genelde İslâm toplumlarında egemen unsurlarca benimsenmiş olması dikkate alındığında, İslâm tarihinde ortaya çıkan mezhep akımlarından Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ın ortodoksiyi temsil ettiği, diğerlerinin ise heterodoksi çerçevesinde kaldığı söylenebilir.

Sıra Sizde 4

Budizm neşet ettiği coğrafya dikkate alındığında Hint dinlerinden birisidir. Ancak sahip olduğu mesajları evrensel bağlamda yayma amacı güttüğü için de evrensel dünya dinlerinden birisi olarak tanımlanabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

Mehmed Ş. (1338), **Târîh-i Edyan**, Dersaadet.

Gündüz, Ş. (ed.), (2007), **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara

Gündüz Ş. (1998), **Mitoloji ile İnanç Arasında: Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar**, Samsun.

Gündüz, Ş. (1998), **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara.

Murray, D. C. (1976), **A History of Heresy**, Oxford University Press.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hint dinlerini sınıflandırabilecek,
- Hinduizm'i tanımlayabilecek,
- Cayinizm'i tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İndus Vadisi Medeniyeti
- Kast/Varna, Ttrimurti
- Ahimsa
- Mokşa

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Konu da açıklaması yapılmamış olan kavramları, bir dinler tarihi sözlüğünden bakınız.
- Hint toplum yapısını ve kültürünü anlatan, Kemal Çağdaş, *Hint Eski Kültür Tarihine Giriş* kitabına bakınız.
- Özelde Hinduizm ve genelde Hint kökenli dinlerde karmanın, reenkarnasyonun yeri için Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İncancının Tenasüh İncancıyla İlişkisine* bakınız.
- Hinduizm'deki modern dini akımlar için Ali Köse, *Milenyum Tarikatları* adlı kitabın, Hint kökenli hareketler kısmına bakınız.

Hint Dinleri I

Hinduizm-Cayinizm

GİRİŞ

Bu ve bundan sonraki bölümde, Hint dinleri başlığı altında Hint Yarım-adasında ortaya çıkan ve bugün hem doğdukları yerde hem de dünyanın farklı bölgelerinde varlıklarını hala devam ettiren dört din: Hinduizm, Cayinizm, Budizm ve Sihizm zikredildikleri sıralamaya uygun olarak ele alınacaktır.

HİNDUİZM

Hindular kendi dinlerini ifade etmek için *sanatana dharma* ismini kullanırlar. “Sonsuz/ezeli dharma/yasa” anlamına gelen bu kelimeyle belli bir kurucuyla ilişkilendirilen dünyanın diğer büyük dinlerinin aksine, onun bir başlangıcının olmadığını ifade etmek isterler. Hintli olmayanlar arasında ise bu din için yaygın olarak tamamen coğrafi bir çağrışıma sahip olup eski Fars dilinde “İndus nehrinin doğu tarafında yaşayanlar” anlamına gelen *Hindu* (Sanskritçe *sindhu*, nehir) kelimesinden türeyen Hinduizm kullanılır. Bu, şüphesiz bugün dünyada varlığını devam ettiren en eski dindir. Hinduizm, Hindistan nüfusunun yaklaşık yüzde 80’nin tabii olduğu; Batı ülkeleri de dâhil olmak üzere Hindistan dışında da 45 milyondan fazla mensubu bulunan bir dindir. Hindistan dışındaki 45 milyon bağlıdan 18 milyonu, Hinduizm’i devlet dini ilan eden tek ülke olan Nepal’de yaşamaktadır.

Hinduizm birçok bakımdan dinler tarihinde benzeri olmayan bir fenomen olarak görünür. Kelimenin kabul edilmiş anlamında onu bir din olarak adlandırmak güçtür. Çünkü Tanrı inancını kendisi için merkezi olarak kabul etmediği gibi tanrının doğası hakkında fikir yürüten sistematik bir teolojiye de sahip değildir. Hintliler tek bir tanrıya inandıklarını düşünürken bile, çoğunlukla birçok tanrıya tapıyormuş gibi görünürler.

Herhangi bir şahsı kurucusu olarak görmedikleri gibi, herhangi bir kutsal metni tek başına bağlayıcı olarak da kabul etmezler. Herhangi dini bir uygulamayı zorunlu görmedikleri gibi herhangi bir doktrini de dogma olarak kabul etmezler. Bütün Hindular için evrensel anlamda geçerli olan bir uygulama ve dogma da yoktur. Hindu bir grup için temel olan bir şey, bir diğer grup için öyle olmayabilir.

Dışarıdan bakanlar için dine yönelik aşırı bir ilgi gösteriyor gibi görünmelerine rağmen Hindular, böyle bir bilinç ortaya koymazlar. Muhtemelen bu onların dini hayatı, diğer eylemlerden özde ayrı bir şey olarak görme-

melerinden kaynaklanır. Onlar hayatı, dinin de içinde yer aldığı, içsel olarak birbirlerine bağlı bütüncül bir şey olarak görürler. Bu yüzden de, Sanskritçe’de genel olarak anlaşıldığı şekliyle dini ifade etmek için kullanılan bir kelime yoktur. Din anlamına geliyor olarak kullanılan *dharma* kelimesi daha geniş bir çağrışıma sahiptir ve birey ve toplumun maddi ve manevi hayatının gerçekleri ve ilhamlarıyla ilgili teoriler ve uygulamalar bütününe ima eder.

Bunlara rağmen yine de, Hinduizm’i diğer geleneklerden ayıran bir takım ölçütler tespit etmeye yönelik teşebbüsler olmuştur. Tartışılacak yönleri olmakla birlikte, tespit edilen bu ölçütler arasında şunlar zikredilebilir. Vedaların mutlak otorite olduğunu kabul ederler. Hinduizm’in bir din olarak varlığını sürdürmesini isteyen modern Hindu düşünürler, gerçek bir lanet olduğu ve kaldırılması gerektiğini açıkça savundukları kast sistemi ve yerine getirilmesi gereken onunla ilgili kurallar. Yüzeysel bir özellik olsa da, ineğin ve Brahmanların kutsallığının kabul edilmesi de bu ölçütlerden biridir. *Atman*, *karma*, *samsara* ve *mokşa* ile ilgili inançlar da, Hinduizm söz konusu olduğunda ne evrensel ne de esas inançlar olmasa da, Hint dini-felsefi okulların hepsi tarafından gerçek olarak kabul edilirler.

Yakın zamanlara kadar hiçkimse, Hindu olarak doğmak dışında Hindu dinine giremezdi. Anne ve babası Hindu olan, kabul edilmiş kastlardan birine mensup olan ve Hinduizm’i aleni olarak terk etmemiş bir kimse Hindu toplumunun bir üyesi olabilirdi. Bu kişinin, emredilen ritüelleri yerine getirmiş ve geleneksel hayat tarzını herhangi bir şekilde ihlal etmemiş olması gerekir. Bu son özelliklere sahip olan kişi, yukarıda zikredilen ve bir din olarak Hinduizm’e mensup olmanın göstergesi olan esasların herhangi birine ya da hiçbirine inanmaksızın iyi bir Hindu olduğunu söyleyebilse de, ancak onların birini ya da hepsini kabul ettiği için Hindu olarak adlandırılır.

Ancak, modern Hindu tanımı, eskiye nazaran nispeten genişledi. Hinduizm içinden çıkan yeni dini akımlar, bu ülkeyle doğrudan alakalı olan bu dine, Hindu olarak doğanlarla aynı hakların verildiği batılları da çekmeye başladılar. Bu genel olarak, etnik din kategorileri içinde yer verilen Hinduizm’in kendi içinden evrensel akımlar çıkardığı, dolayısıyla da etnik bir din olmaktan uzaklaşmaya başladığının bir işareti olarak kabul edilebilir.

SIRA SİZDE

1

Hinduizm’in temel özellikleri nelerdir?

TARİHSEL SÜREÇ

Az önce söylenildiği üzere, Hinduizm’in dünyanın yaşayan dinlerinin en eskisi olduğu hususunda bir şüphe olmadığı gibi, aynı zamanda bugün Hinduizm diye adlandırılan dinin, kökeni çok eskilere giden birçok gelişmenin, farklı dini hareketlerin birleşmesinin ve ayrılmasının bir sonucu olduğu hususunda da herhangi bir şüphe yoktur. Bu yüzden bir din olarak Hinduizm, birbirine zıt ve birbiriyle çelişik özellikler ortaya koyar. Bu zıtlık ve çelişkiler, onun tarihsel süreci boyunca geçirdiği aşamalardan içinde barındırdığı şeylerden kaynaklanmaktadır.

Hinduizm kaynaklarından en eskisi, Veda dönemi Aryan halklarının buraya gelişinden önceki bir safhayı oluşturan ve 1920’lerden önce Mohenjodaro ve sonra Harappa kentleri etrafında odaklanan arkeolojik kazılarda kalıntıları ortaya çıkan medeniyettir. Milattan önce 4000-2200 yılları arasında tarihlenen ve bugün genel olarak *Harappa Medeniyeti* olarak bilinen *Indus*

Vadisi Medeniyeti kalıntıları, başka şeyler yanında özellikle bu dönemin dini inançları hakkında da bir takım sonuçlara ulaşmayı mümkün kıldılar. Indus vadisi dini, bugün Hindistan'da bulunan dinin muhtemelen en erken şeklidir. Bu, Hinduizm'in temeli kabul edilen Veda dininden farklı tarafları olan ve birçok dalının varlığını hala devam ettirdiği Klasik Hinduizm'le yakın ve doğrudan ilişkileri olan bir dindir. Bu yüzden de Hinduizm'in tarih öncesi ilk dönemini temsil ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Mohenjo-Daro'daki kazılarda elde edilen ve üzerinde birtakım hayvanlarla birlikte üç yüzlü ve *yoga* yapıyor olarak resmedilen çıplak bir erkek tanrının bulunduğu bir mühür, söz konusu dönemin dini hakkında kısmen de olsa aydınlatıcı bilgi sunar. Buna göre, Mohenjo tanrısı, klasik Hinduizm'in tanrısı Şiva'ya benzemekte ya da onunla aynıdır. Çünkü burada üç yüzlü, çıplak, şehvet düşkünü ve *yoga* yapıyor olarak resmedilen tanrının özellikleri, Hinduizm'deki Şiva'nın ayırt edici özelliklerini oluşturur. Fallus kültürünün(erkek cinsel organı) de bu dönemin dini anlayışının önemli unsurlarından biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Mohenjo-Daro tanrısının Ana Tanrıçayla ilişkili olması aynı zamanda onun bereket-yeşillik tanrısı olduğunu da gösterir. İbadet şekilleri arasında yağ ya da tütsü yakma ve kan takdim etme (tanrı heykellerine kan sürülmesi, Şiva'nın "kırmızı" anlamına gelmesinde de görülür) gibi dini uygulamalar olmakla birlikte burada herhangi bir mabet ve tapınma nesnesi olan heykeller ortaya çıkmamıştır. Ancak ibadet, ritüel ve ritüel maksatlı toplantılar için kamuya açık yerlerin bulunduğu işaretleri Mohenjo-Daro ve Harappa'daki güçlendirilmiş kalelerinin içlerinde bulunmaktadır. Buraların törensel abdestler ve ortak banyolar için olması muhtemeldir.

Hinduizm'in ikinci safhasını/dönemini yanlışlıkla Brahmanizm olarak da adlandırılan Veda dini oluşturmaktadır. Veda dini tarihsel Hinduizm için bir ara dönemdir ve onun oluşumunda genellikle kabul edildiği gibi, önemli ve hayati bir rol oynamamıştır. Aksine, bu din tarafından tehlikeye düşürülen hususi dini felsefi şartlara karşı bir tepki olarak tarihsel Hinduizm ortaya çıkmıştır. Ancak Hinduizm, sırtını Veda inançlarına ve uygulamalarına dönmemiş, fiilen Vedaya mensubiyetini itiraf da etmiştir. Veda döneminin genel olarak mö. 2000'den 500'e kadar devam ettiği kabul edilir.

Veda dini, fetih, yerleşme ve asimilasyon yoluyla söz konusu yüzyıllar boyunca kuzey Hindistan'a yayılan, ana mekânları Belh civarı olan ilk Aryanlar tarafından ortaya konuldu. Bunlar İran, Afganistan ve daha sonra Hindistan'a doğru hareket eden Hint-Avrupalıların bir koluydu. Bu dönemin dini hakkındaki kaynağımız, söz konusu dönem boyunca dini tutumlardaki dikkate değer bir evrilmeyi ortaya koyan Vedalardır. Bunlar, Hindistan'a gelip yerleşen Aryanlar tarafından derlenmiş, şekil ve muhteva bakımından birbirinden farklı Sanskritçe metinlerdir. Kendileri hakkında Hinduizm'in kutsal kitapları başlığı altında daha ayrıntılı olarak bilgi vereceğimiz ve Veda dininin gelişim dönemlerinin kendilerine yansıdığı kabul edilen Vedalar; *samhitalar*, *brahmanalar* ve *upanişadlardan* oluşur.

Bu metinleri derleyen Aryanlar Hindistan'a göç etmeden önce, tabiata oldukça yakın yaşayan ve kendilerini tabiatın bir parçası kabul eden insanlardır. Tabiatla olan bu durumlarına uygun olarak da, bir tür kozmik bir din geliştirmişlerdir. Bu dinin iki temel görünüşü vardı: Bir yandan tabiatın genişliği, görkemi ve cömertliğiyle etkilenmişler ve bunun bir sonucu olarak da göğü ve yeri övmüşlerdir. Öte yandan ise, kozmik fenomenlerdeki değiştirilemez düzenlilikler tarafından etkilenmiş ve bunun bir sonucu olarak

da kozmik yasa *rta* ve bu yasanın güçlü yöneticisi Varuna anlayışını kabul etmişlerdir. İlk Aryanlar aynı zamanda bir tür ateş ibadeti ve Soma bitkisinin suyunun önemli bir rol oynadığı iptidai bir ritüel de geliştirdiler. Göç ettikleri yerde karşılaştıkları yeni durum, onların hayat tarzlarını değiştirmelerine yol açtı. Bu yeni hayat tarzı aynı zamanda onların dininin karakterini de değiştirdi. Eski kozmik din yerini, bir savaş tanrısına yani Indra'ya dönmüşen muzaffer kahraman etrafında merkezileşen yeni bir dine bıraktı.

Vedalar dini de kendi içinde, Veda metinlerinde, *Samhitalarda*, *Brahmanalarda* ve *Upanişadlarda* yankısını bulan üçlü bir evrilme safhası gösterir. *Samhitaların* en eskisi olan *Rig-veda*, resmi dini ritlerde kullanılan ve farklı tanrılara ya da ilahi güçlere (*asura*) hitap eden ilahileri içerir. Bu ritler, ateş kurbanları ve Soma bitkisi etrafında merkezileşen ritlerdir. Törenler karmaşık olduğundan metinleri kullanacak din adamlarını gerektirmekteydi. Bu resmi dinin yanı sıra, hane sahibi tarafından icra edilecek ritleri gerektiren ev kültleri de vardı.

Bir sonraki safha, *Brahmanalarda* bulunur. Bunlar, kurbanla ilgili uygulamaya yönelik yorumlar ve mitolojik ayrıntıları içeren metinlerdir. Burada ritüalizm hâkimdir. Yani artık insanın refahı ve kozmosun düzenini sağlayan *devaların* insanın duasına cevabı değil, bizatihi kurbanların doğru bir takdimidir. Bu dönüşümle güçleri zayıflayan *devaların* hâkimiyetinin altı, onların temelinde yer alan tek bir gücü bulmaya yönelik arayışla daha da oyuldu. Nihai olarak bu tek güç, gayrişahsî bir güç, *Brahman* şeklinde düşünüldü. *Brahman*'ın bilgisi, kozmik kontrol için anahtar bir bilgiydi. Bu dönemde, asketizm ve meditasyon da bir eğilim olarak ortaya çıktı ve kurbanın mikrokozmoz olarak kabul edilen insanın içinde içselleştirilmesiyle temsil edildi.

Vedalar dininin son safhası, Vedaların son bölümlerini oluşturan *Upanişadlarda* bulunur. Burada vurgu, ritüelden Bir olan ile kişisel ve mistik tecrübeye doğru kayar. Herşey teke indirildiğinde insan ruhu *atman*, Bir'i yani *Brahmanı* bizatihi tecrübe edebilir. *Samsara*, her bireyin *brahmanla* birleşmeyi gerçekleştireceği kurtuluşa (*mokşa*) kadar maruz kalacağı sonsuz döngüdür. Bu sonsuz döngünün şartlarını ise, insanların daha önceki hayatı boyunca, belli bir hedefe yönelik olarak yapılan davranışlar (*karma*) belirlemektedir. İlahilerin çoğunun konusunu bu genedoğum-ölüm çemberinden nasıl kurtulanacağı oluşturur.

MÖ. 500'den ms. 500'e kadarki on yüzyıllık dönem klasik Hinduizm dönemidir. Hinducu sentez olarak da adlandırılacak olan bu dönem, bugün hala geçerliliğini muhafaza eden temel kavramların yerleştiği bir dönemdir. Altı *darşana* (altı görüş) ya da felsefî ekollerin, kast (*varna*) düşüncesinin, her bir Hindunun hayatının altı safhaya ayrılması (*aşrama*), kutsal metinler arasında *şruti* (vahiy) ve *smrti* (gelenek) şeklindeki ayırımların ortaya çıktığı dönemdir. Veda döneminin sonunda rahipler olarak etkilerinin çoğunu kaybetmekle birlikte, yegâne eğitilmiş elit ve dolayısıyla da Sanskrit ve yazılı geleneğin tek koruyucusu olarak Brahminler öne çıktılar. Yeni sınıfların, halkların ve kültürlerin içinde eriyebileceği yeteri derecede elastiki bir din ve toplum yapısı oluşmasında temel aracı oldular. Onların ana güç ve işlevlerinden birisi, meşrulaştırma gücüydü. Vedalara bağlılığı ortodoksinin ölçütü kabul ettiler; dolayısıyla onları bir otorite olarak kabul etmeyenleri, yani Cayinist ve Budistleri heterodoks olarak ilan ettiler. Bu ölçüt, Cayinist ve Budizm'in yollarına ayrı bir din olarak devam etmelerine yol açtı.

Hinduizm için en önemli unsurlardan biri, teizmin ortaya çıkmasıydı. Vedalar döneminde nispeten önemsiz iki tanrı olan Şiva ve Vişnu önemli hale geldiler. Vişnu birçok tanrıyla özdeşleşti. Bu özdeşleşmenin bir sonucu olarak Vişnu'ya cömert ve dünyanın refahıyla ilgilenen tanrı niteliği verildi. Bu özellikleriyle Vişnu, dünyada bozulan ahlaki ve tabii düzeni yeniden düzeltmek amacıyla on farklı bedende (*avatar*) olmak üzere dünyaya inmeye başladı. Vişnuculuk ve Şivacılık ile birlikte Şaktacılık da müstakil kitapları olan mezhepler haline geldiler. Bunların yanı sıra, kendileri aşağı kastlardan olan ve bütün kast ayrımlarını ve dinin zahiri şekillerini reddeden, Müslüman ve Hindu dininden olan Kebir, Raidas ve Dadu (on altıncı ve on yedinci yüzyıl) gibi kişiler tarafından, sıfatları olmayan aşkın bir tanrıya yönelik aşka dayanan deruni bir din şekli geliştirildi.

Dönem hakkındaki iki önemli kaynak *Mahabharata* ve *Ramayana* destanları ve bunlardan daha meşhur olan ise, *Mahabharata*'da yer alan *Bhagavat-gita* adlı bölümdür. Bu sonuncusunda Vişnu, kurtuluşa giden üç yoldan, aydınlanma (*cnana*), dini ritler (*marga*) ve aşk (*bhakti*) yolundan bahseder. Bu sonuncusu, bugüne kadar Hinduların büyük kısmına ilham kaynağı olmuş bir yoldur.

Vedalar döneminde hâkim ibadet şekli olan kurban yerini, ibadet edilen tanrıyı sembolize eden bir imgenin ya da heykelin önünde icra edilen ibadetin (*puja*) yeni şekillerine bıraktı. Mitolojik içerikli, *Puranalar* olarak isimlendirilen bir külliyat evrildi, mabet ibadeti başladı ve klasik Hinduizm'in sonunda mabetler Hindu yerleşim yerlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldi.

Hinduizm'in bir sonraki safhası, altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar devam eden ortaçağ safhasıdır. Bu dönem, kökenlerine dair herhangi bir tezinin bulunmadığı ancak *Varna* hiyerarşi modelinden öz bakımından ayrı kastlardaki (*jatis*) bir artışa şahit oldu. Kast sistemi çoğu kişi tarafından ciddi şekillerde eleştirilmiş olsa da, siyasi karmaşa anlarında toplumsal istikrarı sağlama ve zengin kültürü devam ettirme ve Hindulara bir kimlik sağlama hususundan önemli bir hizmet görmüştür.

“Yeni Hinduizm” diye adlandırılan ve on dokuzuncu yüzyılda Batı modernizminin etkisiyle ortaya çıkan ve bir anlamda Hinduizm'i etnik bir din olmaktan evrensel bir din haline getiren hareketler ortaya çıkmıştır. Bunlar, Hint mezheplerinin ele alındığı yerde, Yeni dini hareketler başlığı altında işlenecektir.

SIRA SİZDE

2

Hinduizm tarihsel olarak kaç safhaya ayrılabilir. Bunlardan ikincisi nasıl ortaya çıkmıştır?

KURUCU ŞAHSİYET

Hinduizm'in en temel özelliği kendisinin herhangi bireysel bir kurucuya dayandırılmamış olmasıdır. Onun kurucusunun bu bilinmezliğinin bir ifadesi olarak daha önce de zikrettiğimiz gibi, bir anlamda “ezeli hikmet” olarak da çevrilebilecek olan *sanatana dharma* kelimesini kullanılır. Ancak asıl ifadesini Vedalar'da bulduğundan ve Hindular ortodoksluğu Vedaların kabul edilmesiyse eş anlamlı olarak kabul ettiklerinden, Vedaların kendilerine atfedildikleri kişileri bu dinin kurucuları olarak kabul etmek mümkündür. Bu ezeli hakikatler ya da yasalar ve bu hakikatleri ya da yasaları gerçekleştirmeye yolları, söz konusu hakikatleri içeren kutsal ilahileri ya da ifadeleri

“gördükleri” söylenen bir grup “r̥ṣi=gören, hâkîm kimse” vasıtasıyla ifşa edilmişlerdir. *R̥ṣi* olarak adlandırılan kişiler tarafından görülen ya da işitilen bu bilgi grubu *ṣrutî* olarak adlandırılır. Bu Hinduizm’in kökeninin beşeri olmadığını, tarihi olmayan bir köke ya da temele sahip olduğu anlamına gelir. Söz konusu metinler, *mantralar* yani meditasyonun ürünleri olarak adlandırılırlar. Bundan dolayı da *r̥ṣiler*, aynı zamanda sessiz derin düşünenler (*muni*) olarak adlandırılırlar. *Muni* ya da *r̥ṣinin* hakikati görme sürecinin safhaları olan “sessizlik, derin düşünme ve vizyon” *tapas* olarak isimlendirilir. *Tapas*, yeteneklerin içe dönüşünü ve tefekküre dalmaya işaret eder. *R̥ṣiler* ve *munilerin* hakikatlerinin ve vizyonlarının kaynağı, bunların kendisinden hayat nefesleri olarak çıktıkları Yüce Varlık (*Mahat Bhûtam*) olabilir. Hayat nefesleri, bir yandan Yüce Varlıktan sudurlarının kendiliğinden olduğunu, öte yandan ise içerdikleri hikmetin, Yüce Varlığın gerçek özünü naklettiğini ortaya koyarlar. Bu özelliklerinden dolayı söz konusu vizyonlar ve ifadeler, yüce hakikati meydana getirirler. Bu bilgi olduğundan *Veda*; görücüler ve bilgeler vasıtasıyla Yüce Varlıktan sahih bir gelenekte geliyor olduklarından dolayı da *Agamalar* diye adlandırılırlar. Rabb’in bize yol gösteren ve bizi bağlayan emri olarak ise o, *Ṣastradır*. İşte, belli bir kişi olmasa da bu kutsal bilginin alıcılarını, Hinduizm kurucuları olarak kabul etmek mümkündür (Raghavan, 1974, 9)

KUTSAL METİNLERİ

Başka tasnifler ve bunların altında yer verilen çok sayıda kutsal metin bulunmakla birlikte burada genel olarak kabul görmüş olan ayırımı yer verilecektir. Bu yüzden, hakkında bilgi verilen metinlerin yegâne Hint kutsal metinleri olduğu düşünülmemelidir. Hindu kutsal metinleri iki gruba ayrılır: *Ṣrutî* ve *Smritî*. “İşitilen, görülen” anlamına gelen *ṣrutî* kategorisi içinde *Vedalar*; *smritî* kategorisinde ise *Puranalar*, *Ramayana*, *Mahabharata* ve *Dharma-ṣastralar* yer alır.

Otoriteleri, yukarıda zikredildiği gibi *r̥ṣilerin*, derin tefekkür ve vizyon yoluyla Yüce Varlıktan almış oldukları inancından kaynaklanan *Vedalar*, İnsanlık tarihinin bize kadar gelen en eski metinleri olarak kabul edilirler. Sanskritçe “bilmek” anlamına gelen “vid” kökünden gelen *veda* “bilgi” anlamına gelmektedir. *Vedaların* en eski parçasını dört derleme (*samhita*) oluşturur: *Rig-veda*, *Sama-veda*, *Yacur-veda* ve *Atharva-veda*. Bunlar uzun bir süre şifahi olarak nakledildikten sonra yazıya geçirilmiş olan metinlerdir. Bu dört metnin her biri yüksek derecede felsefi ve ilahi bilgiyi içermektedir. Herbirinin hedef ise, daimi barış, refah ve ebedi kurtuluştur.

Bunlardan en eskisi ve geniş olanı *Rig-vedadır*. Ortaya çıkış tarihi tartışmalıdır. İçindeki astronomik bilgiler göz önünde bulundurulunca, bazı kısımlarının mö. 4500; metin tenkidi sonuçları mö. 1500, diğer dâhili kanıtlar ise onun mö. 2500-2000’den önce ortaya çıkmaya başladığına işaret etmektedir. Mö. 900’e doğru yazıya geçirilen *Rig-veda*, farklı tanrılara hitap eden binden fazla (1017/1028) ilahi derlemesinden oluşmaktadır. Kurban sırasında okunacak ilahileri hem nesir hem de şiirsel kurban ifadelerini içerir. *Sama-veda*, çoğu *Rig-veda*’dan alınmış kurban maksadıyla söylenecek olan ilahileri barındırır. Kara ve ak *Yajur-veda* olarak ayrılan *Yacur-veda*, kurban töreninin çeşitli aşamalarında Brahmanlar tarafından yapılacak işler, söylenecek sözler hususunda yararlanılmak maksadıyla oluşturulmuş kitaplardır. Tarihsel olarak daha sonraki bir döneme ait olmakla birlikte, *Rig-veda*’dakiyle kıyaslanabilecek kadar eski malzemeler içeren ve öteki

vedalardan farklı olarak kurban kültüyle yakından ilişkili olmayan *Atharva-veda* ise, Veda panteonuna ait tanrılara yönelik ilahilerle, hastalıkları iyileştirme, yağmur, maddi refah ve düşmanları boyun eğdirmeye yönelik büyümlü sözleri ve afsunları içerir. Bu dört vedanın yanı sıra, aynı değerde olmayan tıbbi bilgileri (*Ayvrur-veda*), askerlik bilimini (*Dhanurveda*), müzik ve dans sanatı bilgilerini (*Gandharva-veda*) içeren vedalar da vardır.

Her veda üç bölümden oluşur: Brahmanalar, Aranyakalar ve Upanişadlar. Bunlardan Brahmanalar, ayinler ve onların yerine getiriliş tarzıyla ilgili metinlerdir. En önemlileri: *Aitareya*, *Kauşitaki*, *Caiminiya*, *Taittiriya* ve *Satapata Brahmana*'dır. Aranyakalara gelince, daha sonra ayrıntılı olarak göreceğimiz üzere, geleneksel Hindu hayat tarzının üçüncü aşaması olan ormanlarda ikamet/*vanaprasthya* (diğerleri, öğrencilik/*brahmacarya*, aie reisliği/*grhasta*, ve her şeyi terk etme/*samnyasa*) etme yemini edenlerin çalışmaları/onların okuyacakları eserler olup, kurban törenlerinin anlamını ve yorumunu ele alan metinlerdir. Üçüncüsü ve vedaların sonunda yer alan bu yüzden de *vedanta* (vedaların sonu) olarak isimlendirilen metinler upanışadlar. "Üstadın dizinin dibine oturmak" anlamına gelen "upanışad" kelimesi, herkesin duymasının uygun olmadığı veda hikmetin, hoca-talebe yakın ilişkisiyle ehil olana aktarılmasını ifade eder. Talebe-hoca arasında cereyan eden soru-cevap şeklinde kaleme alınmıştır. Hint düşüncesi için bir dönüm noktası olan bu metinlerde, daha sonraki Hinduizm'de ana anlayışlar haline gelen *karma-samsara* anlayışı açıkça dile getirilir. Bu döngüden ancak *atman-brahman* özdeşliği bilgisiyle kurtulunacağı, bir kurtuluş yolu olarak öne çıkartılır. Upanışadların, çok geç dönemli (ms. on beşinci yüzyıl) olanların yanı sıra, mö. 800 ve 400 arasında ortaya çıktıkları kabul edilir. Sayıları çok olmakla birlikte bunlardan on dört tanesinin sahih olduğu kabul edilir: *İşa*, *Kena*, *Katha*, *Praşna*, *Mandukya*, *Taittiriya*, *Aitareya*, *Chandogya*, *Birhandranyaka*, *Mahanarayana* ve *Paingala Upanışad*.

İkinci grubu oluşturan *smritiye* gelince, kelime olarak "hatırlanan şey" ya da "hafıza" ve "gelenek" anlamına gelir. Bunlar Hint dini düşüncesi için ikinci en yüksek otoriteyi temsil ederler. Bu metinler, bir Hindunun gündelik hayatını belirleyen şeyleri içerdiklerinden *şrutiden* daha önemlidirler. Üç ana gruba ayrılır. Hindin iki önemli destanı olan *Ramayana*, *Mahapharata*'nın yer aldığı *ithasa*, *Puranalar* ve *Dharma-şastralar*.

Ramayana Valmiki'ye atfedilen, mö. VI. yüzyılda yazımı başlayan ve ms. da devam eden bir destandır. Vişnu'nun avatari olduğu kabul edilen Rama'nın şeytan kral Ravana tarafından kaçırılan karısı Sita'yı maymun kral Hanuman'ın yardımıyla kurtarışının hikâyesini anlatır. Hind'in ikinci büyük destanını oluşturan *Mahabharataya* gelince, vedaların düzenleyicilerinden ve bazen Vişnu'nun kısmi enkarnasyonu olarak kabul edilen Vyasa'ya atfedilir. *Bhagvat-gita* gibi sonradan eklenmiş olan kısımları olmakla birlikte, mö. III ve II. yüzyılda bitirildiği kabul edilir. Asıl konusunu, Delhi civarındaki bir bölge olan Kurukşetra krallığındaki Pandavalar ve Kuruvalar arasında taht için yapılan savaş oluşturur. *Mahabharata*'nın bir alt bölümünü meydana getiren ve *Bhagavat-gita* adlı bu bölüm, *Mahabharata*'dan daha çok tanınmış ve dünyanın birçok diline çevrilmiş olan bir metindir. Avatari arabacı Krişna kılığındaki Vişnu ile Arjuna arasındaki konuşmalardan oluşur. Hakkı olan tahtı elinden alınmış olan Arjuna'nın hakkını elde etmek için en yakın akrabalarıyla dövüşmesi gerektiğini görünce, yakın akrabalarının aktılan kanıyla elde edilenin buna değmeyecini söyleyerek savaştan vazgeçmek istemesi üzerine, Krişna'nın onu savaşmak için *karmadan*, kurtuluş

yollarından, ruhun ölümsüzlüğünden bahsederek ikna edişinin hikâyesini anlatır.

Hintle ilgili bayramlar, kast yükümlülükleri ve hac yerleri gibi konuları içeren *Puranalar*, yaklaşık ms. dördüncü yüzyılla tarihlenirler. Her biri Hint teslisini oluşturan Vişnu, Şiva ve Brahma'dan birini yücelten on sekiz ana *Purana* vardır. Bunlar halk Hinduizm'i için çok önemli metinlerdir. En önemlisi, Krişna'nın hayatının ilk safhalarını anlatan *Bhagavata Purana*'dır. *Smriti* grubu içinde yer alan türün sonuncusu *Dharma-şastralardır*. Bunlar farklı zaman ve mekânlarda dini hükümlerin nasıl uygulanacağı, insanların bu dünyada yaptıklarının sonucu olarak yeniden doğumlarının nasıl olacağı gibi hususlarda Hindulara yol göstermek için kaleme alınmış/derlenmiş olan metinlerdir. İki binden fazla olan *dharma-şastralardan* tartışmasız en etkili olan, *Manu Yasaları* (*Manu smriti*) olarak bilinendir.

SIRA SİZDE

3

Hint kutsal metinleri kaç gruba ayrılır? Hint toplum hayatını düzenleyen kuralları içeren metinler hangileridir ve hangi grup içinde yer alırlar?

İNANÇ ESASLARI

Hinduizm'in tespit edilmiş, Hıristiyan *credosu* ya da İslâm'ın *âmentüsüne* benzer türden bir inanç sistemi/esasları yoktur. Ancak, yukarıda da kısmen zikrettiğimiz gibi Hinduizm'in ayırt edici özellikleri olduğu kabul edilen bir takım düşünceler ve inançlar vardır.

Dışarıdan biri, Hinduların 330 milyon tanrıya tapındığını öğrendiği zaman şaşırır. Bunların isimlerine dair hiçbir kayıt yoktur. Bu sayı, yüce güçlerin sayısının tasavvur edilemeyecek kadar yüksek olduğuna işaret eder. Sanskritçe'de tanrı anlamına gelen *deva* ya da *devata* kelimeleri bütün yüce güçler ve Hindular tarafından "deva" sıfatıyla onurlandırılan önemli insanlar için serbest bir şekilde kullanılır. *Deva*, alışılmamış ve sıradan olmayan bir şey ifşa eden, güç ve etki uygulayan, faydalı ya da zararlı olan her şeydir. Vedalar 11 yeryüzüne, 11 göklere ve 11 de ikisi arasındaki havaya ait olan 33 tanrıdan söz eder. Agni (ateş), Sûrya (güneş) ve Uşas (şafak) *devalar* olarak zikredilir. Vedalar, yaratan ve kurtaran tanrı olarak öteki tanrıların üstüne yüceltilen, Aryan halkının güçlü koruyucusu olan Indra'ya yönelik ilahileri de içerirler ve "Indra tek olduğu halde o birçok isimle adlandırılır" şeklinde bir ifadeye yer verilir.

Upanişadlarda *devalar* arkaplana düşerler ve nihai hedef olarak görülene ulaşma hususunda artık önemli olarak görülmezler. Puranalar dönemi Hinduizm'inde bazı tanrılar, büyük şahsiyetler olarak öne çıkarlar: Brahma, Vişnu ve Şiva (*trimurti*). Bunların her biri, yaratma, muhafaza etme/koruma ve yok etme güçlerini temsil ederler. Bunlar, yalnızca evrenin varlığının devamı ve kendilerine tapınanların korunması için değil aynı zamanda, kurtuluşu sağlama hususunda büyük öneme sahip *işvaralar* (Rabblers) olarak da görülürler. Tanrılara ibadet (*puja*) Hindu dinin tamamlayıcı bir unsuru haline gelir. Tanrıların soy kütüğünün inşası ve onların farklı bedenlerle yeryüzüne inişleri (*avatarlar*) inancının gelişmesiyle tanrı ve tanrıçaların sayısı önemli ölçüde artar.

Hinduların çoğu ilahlardan birini *işta devatâsı* (kendi kişisel tanrısı) olarak seçer. Bu ilah onların dindarlığının ve ibadetinin odağı haline gelir. Farklı insanların farklı ilahlar seçmesi, benzersiz bir politeizm türü meydana getirir. Kendi tercihleri olan ilaha bağlılıkları devam ederken onların büyük

bir kısmı kendi ilahlarının, nihai güç olan (Brahman)ın birçok tezahüründen biri ve gerçekte yalnızca tek Yüce Varlığın bulunduğu, onun hakiki doğasını kavramanın da beşeri güçlerin ötesinde oluşuna kanidirler. Hintlilerin çoğunluğu yaratıcı, devam ettirici ve koruyucu olup, taleplerini ve dualarını kendisine yönelttiği tek bir Tanrıya ibadet edenlerden oluşur. Onlar genellikle, kendi tanrılarının bir tezahürü olarak kabul ettikleri öteki tanrılara da saygı gösterirler. Tabiatın ve kültürel fenomenlerin rehberi ve yönetici güçleri olarak birçok büyük *devata* için, *Mantralar* okurlar (Klaustermaier, 1999, s. 75).

Resim 2.1: Hinduzim’de üçlü tanrı anlayışını (Brahma, Vişnu ve Şiva) ve bu anlayışı tek tanrının üç yönü/görünüşü olarak gösteren sanat eserleri

Hinduizm’in diğer inançları olarak kabul edilebilecek olanlara gelince bunların en önemlileri, kast sistemi, *karma*, *samsara*, *reenkarnasyon* (tenasüh/ruh göçü), *mokşa* şeklinde sıralanabilir.

Ortaçağ toplumları hiyerarşik bir yapı arzeme bakımından özdeş olsalar da, onlardan hiçbiri Hindistan’daki kast sistemi kadar kadim ve katı bir yapı arzetmemekteydi. Kast, Portekizce “saf, temiz” anlamına gelen *castadan* türer. Hint toplum yapısının zamanı bilinmeyen bir andan beri devam eden dört kastı (*çatur varna*); Vedaların kutsal sözlerinin gözetici olan *Brahminler*, savaşçılar ve yöneticiler olan *Kşatriyalar*, çiftçiler, zanaatçılar, iş adamları olan *Vaişyalar* ve Hindu toplumunun temelini oluşturan yoksul işçiler, hizmetçiler ve köleler olan *Şudralara* ayrılmış yapısını ifade etmek için kullanılır. Bu ayrımı *Rig-veda*, tanrısal bir kökene götürür (*puruşanın* ağzından *Brahminler*, kollarından *Kşatriyalar*, kalçalarından *Vaişyalar* ve ayaklarından *şudralar* meydana geldiler) *Rig-veda*’da yer almayan aynı toplumsal yapıyı ifade için Vedik literatürde kullanılan ve “renk” anlamına gelen *varna* kelimesi gözünde bulundurulduğunda bu ayrımın, Hindistan’a göç ve orayı fetheden Aryanların, koyu renkli yerlileri kendilerinden uzak tutmak amacıyla ayrı bir grup olarak onları tanımlamasıyla vukuu bulunduğu söylenebilir. Geldikleri yerde kendi aralarında zaten var olan üçlü ayrımına, bir dördüncüsünün eklenmesiyle mevcut Hint toplum yapısının temeli atılmış oldu. İki kez doğanlar diye de adlandırılan ilk üç kast asıldır ve dördüncüsü kast dışı olarak kabul edilir. Dördüncü kastı oluşturan “dokunulamazlar” (*nihsprşya*), Gandhi tarafından “Tanrı halkı” (*Hari-jan*) ve son zamanlarda kendileri tarafından “bastırılmışlar” (*dalits*) diye adlandırılanlara yönelik ayrımları ortadan kaldırma hususundaki resmi çabalara ve bu kast mensupu birçok kişi önemli makamlara gelmiş olmasına rağmen fiili olarak hala varlığını devam ettirmektedir.

Kast sisteminin dini bir kökenle açıklanmaya çalışılmasının yanı sıra, insanların içine doğdukları kastları da dini gerekçelerle açıklanır. Bu durumları, onların geçmişte yaptıkları işlerin (*karma*) bir sonucudur. Kast dışı olanların orada bulunmaları geçmiş hayatlarında kötü işler yapmaları olduğu gibi, bir kişinin Brahmin ya da Kşatriya olarak doğmasının sebebi de onun önceki hayatlarında iyi işler yapmış olmasıdır. Çünkü “iş, eylem, amel” anlamına gelen *karma*, aynı zamanda insanların yaşarken, belli bir amaç gözeterek iradi olarak yaptıkları eylemler kadar, söz konusu eylemlerin sonucu olarak yeniden bu dünyaya gelişlerinin hangi şekilde ve hangi toplum yapısı içinde olacağını belirleyen acımasız bir şekilde işleyen ahlaki bir yasa anlamına da gelir.

SIRA SİZDE

4

Hinduizm’de karma anlayışı ile Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’daki kader anlayışı arasında nasıl bir fark vardır?

DİKKAT

Bir eylemin/işin iyi ya da kötü oluşunu belirleyen, onun insanların içine doğdukları kastın gereklerini yerine getirip getirmemleridir. İçinde bulunduğu kastın gereklerine yerine getirme, ona uygun davranışlarda bulunma iyi; onun gereklerine uygun olmayan zıt davranışlar ise kötüdür. Her bir kast/*varna* için neyin iyi neyin kötü olduğunu, aynı ve farklı kast/*varna*lara mensup olan kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini; hangi kastın hangi işte çalışacağını ya da çalışamayacağını belirleyenler *Varna-dhrama-şashtra* olarak adlandırılan metinlerdir.

Hindular için ruh ölümsüzdür ve insanların eylemleri sonucu olarak sürekli bu dünyaya gidip gelen ölümsüz olduğu kabul edilen bu ruhtur. Ruhun, bedende olarak yaptığı işlerin sonucuna uygun olarak yeni bir bedende dünyaya gelmesine reenkarnasyon, bu sonsuz gidiş-geliş döngüsüne de *samsara* denir. Reenkarnasyona yönelik daha önceki metinlerde gizli bir takım imalar olduğu söylenmekle birlikte bu anlayışın ilk kez açık bir şekilde ortaya çıktığı yer Upanişadlardır. İnsanların ruhlarının sürekli olarak ölümden sonra yeni bedenlerle bu dünyaya gidip gelmeleri, onlar eylemde buldukça kaçınılmaz olsa da, söz konusu ölüm ve yeniden doğum zincirinden kurtulmak mümkündür. Hem dini grupların hem de felsefi grupların hepsinin amacı insanları bu sonsuz ölüm-yeniden doğum zincirinden kurtarmanın yolunu bulmaya çalışmaktır. İnsanların öldükten sonra, ölüm-yeniden doğum döngüsünden kurtulmaları ve bir daha başka bir bedende yeniden bu dünyaya gelmemelerine, *mokşa* denir.

Hindu dini ve felsefi hareketlerin ortak hedefi *mokşayı* gerçekleştirmeye yönelik olup, İlk kez *Bhagavat-gitada* toplu olarak zikredilmiş olan üç yol vardır: Bunlar; *Cnana-marga* (bilgi yolu), *karma-marga* (amel, eylem yolu) ve *bhakti-marga* (aşk ile bağlanma yolu).

Birincisi, Tanrı Brahma hakkındaki cehaletin bir sonucu olarak, insanlar bu dünyanın birçokluk olduğunu (*maya=yanılsama*), müstakil bir ruhun (*atman*) bulunduğunu düşünürler. Bu da reenkarnasyona yol açar. Oysa Brahman’dan ayrı bir evren, ondan ayrı bir ruh yoktur. İnsanlar Brahman’dan ayrı hiçbir varlığın olmadığını tek gerçek varlığın o olduğunu, ruhun müstakil bir varlığı bulunmadığını anlayınca, Brahmanla bir olur bu gidiş geliş sona erer ve *mokşa* gerçekleşmiş olur.

İkinci yol olan *karma-margaya* gelince; karma ancak belli bir hedef gözetilerek yapılan eylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Belli bir hedef gözetilmeksizin yapılan işler ise karmaya sebep olmazlar. İşte insan, yaptıklarının sonucunda hiçbir şey hedeflemeksizin yalnızca kastının ve

hayatının hangi safasında bulunuyorsa onun gereklerini yerine getirirse o zaman, bu yaptıkları karmaya yol açmayacaktır. Geçmişte birikmiş olan karmaların etkisi sona erince de *mokşa* gerçekleşecektir. Üçüncüsü ise, eylem yolunu kendini tanrıya adamayla birleştirenlerin yoludur. Bu üç yoldan birincisi, felsefecilerin, ikincisi sıradan Hinduların üçüncüsü de Hint mistiklerinin yolunu oluşturur.

İBADETLERİ

Hedefi manevi ilerlemeyle maddi ilerlemeyi sağlamak olan Hinduizm'deki ibadet (*puja*), ferdi bir tecrübe olduğu için daha çok bireysel bir faaliyettir; bu yüzden toplu ya da cemaat olarak ibadet, onun söz konusu doğasına yabancıdır. Mabet ibadeti zorunlu olmadığı için dindar Hindu, ibadet maksadıyla nadiren mabede gider.

Temelinde yer alan ortak hedefe rağmen, Hindu ibadetleri hem yapıldıkları zaman, yapıldıkları tanrı hem de yapılış amacı, yapanın mensup olduğu kast ve ibadetin yapıldığı ülkenin farklı bölgeleri bakımından önemli farklılıklar gösterirler. Her Hindu'nun yerine getirmekle yükümlü olduğu; tanrılara, görücülere (*rşilere*), atalara, küçük hayvanlara ve insanlığa takdime sunmaktan ibaret olan Hindu ibadeti; evde yapılanlar, mabette ve hususi vesilelerle yapılanlar olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Evdeki ibadet, burada ibadet için ayrılmış bir oda ya da köşede yapılır. Bu mekân, seçilmiş olan tanrının resimleri, onu sembolize ettiği genel olarak kabul edilen şeyler ya da heykellerinin bulunduğu, gelin telleri ve ışıklarla süslenmiş bir yerdir. İlk üç kasta mensup olan ve iki kez doğanlar olarak isimlendirilenler tarafından günde üç kez icra edilen gündelik ibadeti, genel olarak kadın yerine getirmekle yükümlüdür.

Sabah ibadeti zamanı, gün doğumundan yirmi dakika önce ve yirmi dakika sonradır. Bu zaman sınırının aşılması, kefareti gerektirir. Sabah ibadeti nehir kenarında ya da *puja* odasında yapılır. Dindar Hindu gün doğmadan önce kalkar, tanrının adını söylerken kısa bir duş alır, temiz elbiselerini giyer. Önünde durduğu tanrı heykelini yıkayarak, ona elbiseler giydirek, süsleyerek, çiçekler, tütümler, yiyecekler sunarak ve dua ederek ibadetini yerine getirir. Hindunun önünde dua ettiği, seçtiği tanrının heykeli tanrının bir temsilidir ve Tanrıya yapılan şeyin aynı şekilde ona da yapılması gerekir.

Öğle ibadeti, öğleden önce, güneş doğduktan sonra herhangi bir zamanda yapılabilir. Mümkünse ibadetten önce gurunun ziyaret edilmesi ve *swami* gibi uğurlu bir zata bakılması gerekir. İbadet evdeki *puja* odasında yapılır. İlah heykeli, uygun mantralar eşliğinde yağlanır ve sonra ilah üzerine derin tefekküre dalınır. Kendi tanrısı adına olmak üzere, törenin bir parçası olarak çiçek, tütü, pişmiş ya da pişmemiş yiyecekler gibi takdimler sunulur ve ibadet sona erer.

Akşam ibadetinin zamanı gün batımından yirmi dört dakika önce ve yirmi dört dakika sonraki zamandır. Akşam ibadeti de, öğlendekine benzer ancak daha kısadır. Suyu yudumlar, kendisini suyla temizler. Batıya ya da kuzey doğuya yüzü dönük olarak oturur ve etrafına su serper. *Gayatri mantrasını* okur. Sonra tanrıyı dinlensin diye bırakır. Bunun arkasından kısa bir su

takdimi, vedaların ilk üç cümlesinin tilaveti, güneşe su takdimi ve ayrılık mantrası okunur. Ancak bu törenden sonra, akşam yemeği yenir/yenebilir.

Kadınlar Vedik ibadeti yerine getirmezler ve onların kutsal mantraları okumalarına izin verilmez. Yalnızca, *Mahayana* ve *Bhagavat-gitayı* okuyabilirler. Şudralar Vedik mantraları okuyamazlar, yalnızca bazı Upanişadları, *Mahabharata* ve Puranalar onlara açıktır. Kadınlar yalnızca kocalarına yardım ederler; ibadet aletlerini temizler ve takdim edilecek yiyecekleri hazırlarlar. Çoğunlukla Krişna'nın olmak üzere kendilerine has bir heykelleri olur. Çocuklara, daha yaşlı insanların söyledikleri Râma, Hari ve Şiva'nın isimlerini tekrarlamaları öğretilir.

Veda döneminde zikredilmeyen mabetler, beşinci yüzyıldan itibaren Hinduizmin ayırt edici özelliklerinden biri haline geldi. Cemaate ibadet yerine getirilmesi zorunlu bir faaliyet olmadığından Hindu mabetleri özellikle cemaate ibadet maksadıyla bir araya gelmek için yapılmış yerler olmaktan daha ziyade, bireysel olarak kendisine tapınılan bir imgede (*murti*) mevcut olan tanrı için yapılan yerlerdir. Çeşitli şekilleri olmakla birlikte ana tarz, kuzey Hindistan'a özgü olan *nâgara* ve güney Hindistan'a has olan *drâvida* tarzlarıdır. Mabetlerle ilgili bütün ayrıntılar *vatuşastraya* dair metinlerde açıklanır. Bir köy ya da kasaba, ancak mabetle yaşanır, oturulabilir hale gelmiş olur (Klostermaier, 1999, s.183).

Mabetler farklı tanrılar için yapılmış, onlara adanmış olsa da buralardaki ibadetlerde ortak bir yapı takip edilir. Mabetlerdeki ibadetler din adamları tarafından icra edilir. İbadet tanrının törenle uyandırıldığı, gecenin son sekizinci kısmında başlar. Arkasından tanrı imgesi/heykeli yıkanır ve kendisine tapınılır. Öğlede ona pişirilmiş yiyecek takdim edilir. Bunu bir lamba töreni takip eder. Arkasından öğleden sonra geç vakitlere kadar dinlenmeye çekilir. Tekrar bir yağlanma ve süslenme töreni yapılır. Akşam da, ayrıntılı bir lamba töreni yapılır. Onun arkasından tanrıya yine yiyecek takdim edilir. Tanrının dinlenmek için çekilmesinden önce son bir tören daha yapılır.

Laikler özellikle akşamları, dinlenmeye çekilmeden önce tanrıyı kraliyet giysileri içinde lamba töreninde görmek için gelirler. Yanlarında takdim etmek için çiçekler, çelenkler, kokular ve pişirilmiş yiyecekler getirirler. Kali ibadeti dışında hayvan takdimeleri yapılmaz. Yalnızca güney Hindistan'ın kasaba tanrıları hayvan takdimlerini kabul ederler. Ziyaretçiler, mabede yakılmış lambalar temin ederler, kutsal metinler okuma ücretini karşılarlar; sağdan olmak üzere heykele doğru yürürler. Bir takım yeminlerini yerine getirmek ya da hususi bir teveccüh kazanmak için yüzükoyun yerlere uzanırlar/secdeye kapanırlar. Ayrıca kutsal müzik ve drama icrası için ücret ödemek de faziletli bir davranıştır (Parrinder, 1961,52).

“Annene Tanrı gibi, babana Tanrı gibi, hocana Tanrı gibi ve misafirine Tanrı gibi saygı göster” ifadesi ailenin önemini açıkça ortaya koyduğundan mabette değil de yalnızca evde yapılan ve aile ile ilgili törenler de vardır. Bunlar doğum, erginlenme (*upayana*), evlilik ve ölüm törenleridir. Her toplumda olduğu gibi Hindu ailesinde de bir çocuğun doğumu aile için büyük bir sevince vesile olan bir olaydır. Çocuğun doğum tarihi onun astrolojik olarak hayatının nasıl olacağı açısından önemlidir. Aile çocuk için isim olarak din adamı tarafından teklif edilenlerden birini seçer. Erkek çocukların saçları, daha önceki hayatlarındaki kötü *karmanın* kaldırılışının bir sembolü olarak yapılan bir törenle kesilir. Bu, çocuklar için özellikle de Brahmin ailesinden bir çocuk için önemli bir törendir. Bu törende, manevi üstadından

(guru) dini eğitim almaya hazır oluşunun bir işareti olarak üç parçadan oluşan kutsal bir atkı verilir. Bu sol omuzdan çapraz olarak sağ kalçadan sarkacak şekilde bağlanır. Bu üç parçanın zihnini, konuşmasını ve bedenini kontrol etmeyi; Brahma, Vişnu ve Şivayı vs. temsil ettiği kabul edilir. Aynı zamanda bu birincisi olan anneden doğmadan sonraki ikinci doğuş olarak kabul edilir .

Bir kimsenin kendisiyle ilgili yapılan son tören ölüm törenidir. Hidular, çocuklarındaki dışındaki cesetlerin gömülmesi değil de, yakılması gerektiğini, çünkü arındırıcı bir özelliği olan ateşin tükettiği bedeni daha yüksek bir şekle dönüştürdüğüne inanırlar. *Bhagavat-gita* bunu, insanın eski elbiselerini çıkarması ve yeni bir elbise giymesi şeklinde ifade eder (2.22). Ceset ölüm olayının gerçekleşmesinden sonra bekletilmeksizin bir nehir kenarına götürülür. Yıkanır, yeni elbiseler giydirilir, yüzü güneye dönük olarak yakılmak için hazırlanmış olan odun yığınlarının üzerine konulur. Yakma alanında yemek pişirilir, kötü ruhlara kovmak için Veda *mantraları* okunur ve ölü için yiyecek takdimi yapılır. En büyük oğlu ya da en yakın akrabası, sağ eli ölüye doğru olarak cesedin konulduğu yığın etrafında üç ya da yedi kez döner ve bu arada onu yakacağını ifade eden bir *mantrayı* okur ve sonra meşaleyle yığını tutuşturur. Yakma işlemi bittiğinde ateşe yedi odun parçası atılır. Ordaki herkes tarafından ateşin üzerine su dökülür. Yakma işlemi gündüz yapıldı ise güneş batıncaya, gece yapıldı ise, gün doğuncaya kadar orada kalınır. Sonra başlarında en genci olmak üzere eve dönerler. Cesedin yakılışının üçüncü ya da başka uygun bir günde ölünün külleri bir nehre, tercihen de Ganj nehrine atılır. Kalan kemikler ise, toplanır ya nehre atılır ya da gömülür. Onuncu günde, ölü için yapılmış pirinç toplanının ve sütün, genellikle büyük oğul tarafından takdim edildiği son bir tören yapılır.

Hinduların ortak kabulleri olan ruh, cesedin yakılmasından sonra varlığını devam ettirir. Bu dünyada iken kurtuluşu (*mokşa*) gerçekleştirmiş olanlar (*jivan-mukti*) öldükten sonra nihai kurtuluşu (*videha-mukti*) gerçekleştirenler. Zaman, mekân ve uzay zıtlıklarını aşarak ebedi, parlak ve nihai anlamda kurtulmuş olarak kendilerine has hakiki doğaları içinde varlıklarını devam ettirirler. Kurtuluşu gerçekleştiremeyenler ise, bu dünyada yaptıkları eylemlere uygun olarak ölümleri sonrasında varlıkları kabul edilen cennet ve cehenneme giderler. Burada bir müddet kaldıktan sonra *karmalarına* uygun bir bedenle yeniden dünyaya gelirler. Bu anlamda cennet ve cehennem nihai son olmaktan ziyade, *samsaradaki* ara duraklardır. Tanrılar yolu olarak adlandırılan yolu takip ederek, gündüzün, gecenin, yaşlılığın ve ölümün dolayısıyla da genedoğumun bulunmadığı; iyi ve kötü amelin bulunmadığı *brahmaloka* denilen yere ulaşanlar, ilk olarak zikrettiklerimiz gibi nihai kurtuluşu gerçekleştiren kişiler değildir. Burada gelişimlerini devam ettirirler. Sonunda kozmik yok oluşla nihai kurtuluşa ulaşırlar. Buradaki hayat da sonsuz bir hayat değildir. *Brahmaloka*, tezahür etmiş olan dünyanın en son sınırındır. Yoksa amprik dünyanın ötesindeki sonsuzluk değildir. Onun da bir sonu vardır. (Aydın, s. 201-216)

Kutsal yerlere hac, Hinduizm'in her mezhebi tarafından icra edilen önemli ve kendisiyle dini tekâmüle doğru ilerlemenin gerçekleştirildiği bir araçtır. Puranalarda ve *Mahabharata*'da betimlenen bu yerlere hac, zihnin teselli edilmesi, dindarlığın tekâmülü, manevi yükselme ve günahların kefareti hususunda bir vasıta olarak kabul edilir. Hindistan'da özellikle kutsal olan yedi yer vardır. Bunların her biri ya tanrılardan ya da Hindu kutsal metinlerindeki kahramanlardan biriyle ilişkilidir. Mesela Mathura, Krişna'nın doğum yeridir, Ayodha Râma'nın krallığının bulunduğu yerdir. Hardwar, Ganj'in doğduğu yer olup, Şiva *linga* ibadetinin büyük bir merkezidir. Bunlar

için de en kutsal olan ise, Şivacılığın merkezi ve geçmiş zamanlardan günümüze kadar bir öğrenim merkezi olan Benareştir. Bu zikredilen yerlerden birine bir hac ziyareti yapılmaksızın Hindunun dini hayatı tam olmuş olmaz.

MEZHEPLERİ

Hinduizm'deki mezhepler Kadim ve Modern Akımlar şeklinde ayrılarak işlenecektir. Bunlardan Kadim Akımlar başlığı altında saf dini akımlar ele alınacaktır. Bunlar içinden çıkan ve felsefi ağırlıklı okullara ise girilmeyecektir. İkinci ana başlık altında, daha ziyade modernizmin etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Hint dini akımları/grupları tanıtılacaktır.

Kadim Mezhepleri

Günümüz Hinduizm'i içinde de varlığını devam ettiren ancak ortaya çıkışları çok eskilere giden üç ana mezhep vardır: Şivacılık, Vişnuculuk ve Şaktizm.

Şivacılık, tanrı Şiva üzerinde odaklanmayı ve ona yüce Varlık olarak tapınmayı ifade eder. Farklı teolojileri ve uygulamaları içeren Şivacılık, öteki Hindu geleneklerden daha çok asketik bir özellik gösterir. Yüce Varlık olarak kabul edilen Şiva'nın tarihi çok eskidir. Vedalarda Şiva'ya ya da onunla aynı tanrı olduğu kabul edilen Rudra'ya yönelik ilahiler bulunduğu gibi, daha önce de zikrettiğimiz gibi *Indus Vadisi Medeniyeti*'nin kalıntıları arasında bulunan mühür üzerindeki betimlemenin, genel olarak Şiva olduğu kabul edilir. Ancak Şiva kültürü, Upanişadlar sonrası dönemde önemli bir kült olarak ortaya çıkar ve Şankara ve Kumarila gibi kişilerin faaliyetleriyle ortaçağda kuzey ve güney Hindistan'da önemli bir güç haline gelir.

Şivacılık kategorisi içinde, bir kısmı aile reisinin hayat tarzı bağlamında diğerleri ise, ölümlerin yakıldıkları yerlerde yaşayan asketikler tarafından geliştirilen birçok alt gelenek yer alır. Şivacı olarak kabul edilen bütün bu ana ve alt grupların ortak özellikleri, evrende tek bir gerçekliğin var olduğu onun da Brahman olduğu, onun dışında kalan her şeyin hakiki bir gerçekliğinin bulunmadığı, yanılısamanın (*maya*) ürünü olduğu, kurtuluşa ulaşmanın bilgi yolu (*cnana-marga*) ve bu yolun *yoga* uygulamalarıyla kolaylaştırıldığını kabul ederler. Ortodoks olan Şivacıların bunlara ilave özelliklerine gelince; Vedalara saygı gösterirler, Vedalarda bulunan ritüelle ilgili arınma kurallarına riayet ederler. Oysa diğer Şivacı gruplar, heterodoks Şiva Tantralarına saygı gösterirler ve arınma kurallarına karşı çıkarlar. Şiva'ya bütün Hindu mabetlerinde onun kadın enerjisi Şakti'yle birlikte ve Şiva'nın yaratıcı gücünü temsil eden ve "fallik" şekli olan *linga* olarak ibadet edilir. Şivacılar Vişnuculardan, alınlarının ortasına koydukları üç yatay işaretle ayrılırlar.

Şivacılıktan daha az asketik olma eğiliminde olan Vişnu ve onun *avatar*ları özellikle de Krişna ve Rama üzerinde odaklanan, şahsiyeti olan tek bir Tanrıya (Vişnu, Rama, Krişna) ibadeti, özgeci bağlılığı (*bhakti*) ve Tanrı'nın inayeti vasıtasıyla kurtuluşu vurgulayan Vişnuculuk, Hinduizm'in önemli ikinci büyük dini geleneğidir. Vedalar'da Vişnu'ya yönelik ilahiler bulunsa da, Upanişadlar sonrası döneme kadar (mö. 5-4 yüzyıl) gelişmemiştir ve Vedanta teolojisi ve Tamil şairleri (*Alvarlar*) arasında bir sentez gerçekleştirdiği ortaçağda hâkimiyetini pekiştirmiştir. Ancak içinde bazı

ayrılıklar da yaşanmış ve bu ayrılıkların sonucu olarak da bazı mezheplere (*sampradayas*) ayrılmıştır. Bunlar, Ramanuca'nın başı olduğu *Şri-sampradya*, Madhva'nın *Brahma-sampradya* ve Nimbarka'nın *Sanaka-sampradyası* ve Vallabha'nın *Rudra-sampradyası*dır. Söz konusu kişiler aynı zamanda, Vişnucuların yetiştirdiği en önemli teologları ve felsefi okul sahibi düşünürleridir. Geç ortaçağda Hinduizm İslâm'la, sonuçları Kebir, Nanan vs.nin öğretileri olan bereketli bir etkileşim gerçekleştirdi.

İnsanlara karşı merhametli olan Vişnu, yürüyüşünde zulüm, adaletsizlik arttığında ve tabii ve sosyal düzende karışıklıklar ortaya çıktığında bunları düzeltmek amacıyla, insan ve hayvan bedenlerinden oluşan farklı bedenlerde tecessüt ederek (*avatar*) yeryüzüne iner. Bunlardan en tanınmış olanlar, Rama ve Krişna'dır. Vişnu aynı zamanda Hindu teslis anlayışını oluşturan üç önemli tanrıdan biridir: Brahma, Vişnu ve Şiva (*trimurti/üç biçim*). Brahman'ın yarattığı evreni sürdürme görevi olsa da, Vişnucular tarafından Vişnu, diğer ikisinin görevi olan yaratmaya ve yok etmeye de kâdir olarak kabul edilir. Öğretilerinde yerel dili kullanan ve kast karşıtı olup eşitlikçi bir yapı arzeden Vişnucular, en Yüce tanrı olarak kabul ettikleri Vişnu'ya tapınmanın yanı sıra kendi edebi ürünleri olan *Bhagavat-gitayı* okumak da dini ibadetlerinin önemli bir parçasını oluşturur. Vişnucuların ayırt edici işaretleri, alınlarının ortasına yerleştirdikleri dikey çizgilerdir.

Üçüncü büyük dini gelenek olan Şaktizm, “güç” yani Tanrı'nın yaratıcı gücü anlamına gelen *şaktiden* türer. Bu gücün genellikle dişil olduğu kabul edilir ve mitsel olarak tanrıların eşleri aracılığıyla temsil edildiği düşünülür. Hinduzim'de özellikle Assam ve Bengal'da yaygın olan, nihai gerçekliğin dişil tezahürleri tapınımına verilen isimdir. Şakti, Tanrı'nın adeta maddeleşen ve kendi dışında varlık kazanan yaratıcı gücüdür. Zamanla tanrı belirsizleşir ve Şakti önplana çıkar. Tanrı ezeli uykusundadır; onu harekete geçiren ve yaratan Şakti'dir. Bu yüzden Tanrıya değil Şaktiye dua edilir. Şaktiyi daha cazip hale getiren bir başka şey de, insanın kadına karşı duyduğu sonsuz hayranlıktır. En seçkin kültler, Şiva'nın dinamik muadili olan Durga ve Kali kültleridir.

Modern Dini Akımları

Müslümanların uzun süreli Hindistan hâkimiyetleri (1211-1526 Delhi Sultanlığı ve 1526-1757 Moğol imparatorluğu), Hint kültürü üzerinde silinmez bir iz bıraktı. Ancak din olarak Hinduizm hâkim olmayı sürdürmüş olsa da, iki din arasında yaşanan kültürel etkileşim eklektik şahısların (Kebir gibi) ve hareketlerin (Sihizm gibi) ortaya çıkmasına yol açtı.

Fakat İngilizlerin Hindistan'daki yönetimleriyle başlayan modern dönem, Hinduizm tarihinde, daha önemli bir dönem oldu. 1805'de İngiltere Hindistan'daki hâkim güç haline geldiğinde, Hint hayat anlayışı önceki dönemlerden farklı bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu hissetmeye başladı. Ancak söz konusu meydan okuma Avrupalının dininden daha ziyade, İngiliz eğitim sistemi ve onun girmesini sağladığı Avrupa düşüncesinden gelmekteydi. Bu etki daha önce Kalküta ve Bombay civarında İngiliz yönetimiyle olan temastan ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren vardı. Bütün on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam eden bu etki süreci, Hindistan'da üç tür tepkiye yol açtı.

İlk tepki, İngiliz etkisinin güçlü olduğu, özellikle Bengal'da küçük bir İngiliz azınlık tarafından Avrupalı liberal değerler ve rasyonalizme tam bir

teslimiyetle aşikâr hale geldi. Bu hareketin başlatıcısı, bir brahmin ailesine mensup olan Bengalli Rom Mohan Roy (1774-1833) idi. Arapça, Farsça ve sonra Sanskritçe çalışan Roy, Doğu Hindistan Şirketinde gelinebilecek en yüksek mevkiye ulaştı. Emekli olduktan sonra Kalküta'da İngiliz eğitimi veren bir okul açtı. Dini inanç olarak unitaryanizme yakın olan Roy, 1827'de ilk adı İngiliz Hindistan Uniteryen Cemiyeti olan *Brahma Samaj* adlı derneği kurdu (1828). Roy, Upanişadlar ve *Brahma-Sutra*'da bulunduğunu düşündüğü ahlaki tek tanrıcılığı savundu, tanrı ve tanrıçalara ibadeti yasakladı. *Sati* (kadının ölen eşiyle birlikte yakılması uygulaması), çocuk yaşta evlilik, kast karşıtı olmayı ve kadınların eğitimini savundu. Bu düşünceler, sonraki iki başkan Devandranath Tagore (1817-1905) ve Keshap Candar (1838-1884) tarafından sürdürüldü. Ancak Brahma Samaj hiçbir şekilde bir halk hareketi olamadı. Erken dönem on dokuzuncu yüzyıl Avrupasının liberal ve bireyci bakışı açısının etkisi altında kalmış olan kişilerin bir araya geldikleri cemiyet olarak kaldı.

Hindistan'ın farklı bir yerinde, Bombay civarında başka bir hareket ortaya çıktı. Bu 1875'de Swami Dayananda (1824-1883) tarafından kurulan *Arya Samaj* hareketiydi. İsminin de ifade ettiği gibi kuruluş gerekçesi, Aryan Veda dinini eski aslı haline döndürmek ve Vedalar sonrası vukuu bulan bütün gelişmeleri reddetmekti. Roy'unkinden farklı olarak bu hareket Hinduizm'in bir reforma ihtiyacı olduğunu kabul etmekle birlikte, bu reformun ilhamını batıdan değil Vedalardan alması gerektiğini vurgulamaktaydı. Dayananda, pupteresliğin, dokunulmazlığın, çocuk yaşta evliliğin ve Hinduizm'in öteki bozulmuş özelliklerinin Vedalarda bulunmadığını savunmaktaydı. Ayrıca Vedaların yalnızca brahmanlar tarafından değil kadınlar tarafından da okunması gerektiğini iddia etmekteydi. *Arya Samaj*, kurucusunun ölümünden sonra, kendi kaynaklarına müracaat etmek isteyen reformcular için model olmayı sürdürdü. İngiliz yönetimine yönelik rahatsızlıkların olduğu bir dönemde ortaya çıkan bu hareket, Bal Gangadhar Tilak (1856-1920) ile ilişkilendirilen militan Hinduizm'e yol açtı (Ling, s. 369).

Batı siyasi hâkimiyetinin ve kültürel değerleri karşısında ortaya çıkan eklektik ve savunmacı söz konusu hareketlerden olsalar da, kökü Hindu geçmişinde olan bir takım dini ihya hareketleri de vardır. Bunlardan en önemlilerinden biri Bengalli mistik, Vedanta monizmini savunan bir keşiş tarafından erginlendikten sonra Ramakrişna adını alan, bir brahmanın oğlu olan Gandhadhar Chatterji'dir. (1836-86). Manevi arayışı sırasında, birçok farklı okula mensup gurudan eğitim gören Ramakrişna, nihai olarak bütün dinlerin aynı hedefe giden farklı yollar olduğunu kabul etti. Onun bu görüşü, vefatından sonra 1897'de en yetenekli talebesi Vivekananda tarafından kurulan Ramakrişna Misyonu hareketinin temel özelliklerinden biri oldu. Evrensel Hinduizm olarak adlandırılabilen olan bu yaklaşım, çokluğun temelinde yer alan birlik ve bütün formüle edilmiş olan inanç esaslarının izafi olduğu şeklindeki Hindu kabullerinin bir ifadesidir. Vivekananda'nın 1893'de Şikago'daki Dinler Parlementosu'na taşıdığı bu düşüncedir.

Hinduizm'in çağdaş hikâyesi ve reform, adaptasyon, yeniden değerlendirme ve saldırgan yeniden tasdiğin tedricen ortaya çıkışı Yeni Hinduizm olarak adlandırılır. B. C. Chatterjee (1838-1898), Aurobindo Ghose (1872-1950), Tagore (1861-1941) gibi kişiler bu döneme ait kişilerdir. Ancak bunlardan hiçbiri, M. K. Gandhi (1869-1948) kadar Yeni Hinduizm'in tam bir temsilcisi değildir. Londra'da hukuk okuyup Kuzey Afrika'da yirmi yıldan fazla bir süre dava vekilliği ve gazete editörlüğü yaptıktan sonra 1915'de Hindistan'a döndü. *Bhagavat-gitayı* dini ideallerinin ve değerlerinin en büyük kaynağı olarak kabul etti. Ancak onu, Yeni Ahit, Tolstoy ve

Ruskin'in etkisiyle yorumladı. Hindistan'ın batıyla teması yüzünden bozulduğunu gösterecek bir şekilde, dönüşü sonrasında köylü elbisesi giydi ve sade bir yaşam sürdü. Kendisini dokunulmazlar (ana kastların dışında bırakılan *şudralar*) meselesine adadı. Hindistan'ın bağımsızlığı mücadelesini Cayinizm'den aldığı *ahimsa* doktrini bağlamında yürüttü. Gandhi tartışmasız Hindistan'ın ahlaki lideridir. Halk nezdinde, bir aziz, dünyanın kötülüklerine son vermek için gelmiş Tanrının bir enkarnasyonu idi (Ling, 373).

SIRA SİZDE

5

Yeni Hinduizm anlayışının ortaya çıkmasına yol açan sebepler nelerdir?

DİĞER DİNLERE BAKIŞLARI

Klasik dönem Hindu düşünürleri Şankara ve Kumarila Hinduizm'i tamamen dışlayıcı bir tarzda yorumlamış; Hinduizm'den kaynaklanmakla birlikte müstakil birer din haline gelmiş olan Budizm ve Cayinizm gibi hareketleri yanlış olarak kabul etmişlerdir. Hatta Şankara, kurtuluş bakımından yalnızca *cnana-margan*ın esas olduğu onun dışında kalanların cehaletten kaynaklanan tercihler ve yanlış olduğunu söyler. Modern dönemde Ramakrişna inanç sistemleri, ibadet şekilleri farklı olmakla birlikte bütün dinlerin ortak hedefinin Tanrının idrak edilmesi olduğu, şeklinde çoğulcu bir yaklaşım ortaya koyar. Swami Vivekananda'ya göre bütün dinler, insan ruhunu tanıya götüren basamaklardır. Onların her biri, insanın çocukluktan gençliğe, gençlikten yaşlılığa geçişi gibidirler. Yani her bir basamak, geçici bir fonksiyon icra eder. Vivekananda'nın yaklaşımı her ne kadar çoğulcu bir yaklaşım gibi görünüyorsa da, nihai olarak dinlerin daha üst bir düşünceye götüren basamaklar olması bakımından bir değerleri vardır, bu yüzden de her basamağın bizatihi bir değer olduğu iddiasında bulunması yanlıştır.

Hindistan'ın modern dönemde yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biri olan Mahatma Gandhi, başlangıçta Hinduizm'i en hoşgörülü, bütün dinlerdeki doğruluğu ve hakikati kabul eden bir din olarak görürken yani, Hinduizm'e diğer dinlerden daha üst bir yer verirken daha sonraları, bütün dinlerin eşitliğini öne çıkarmaya çalışır. Bunun sonucu olarak da, "dinlerin aynı ağacın dalları" olduğu benzetmesini kullanmaya başlar. Bununla da, dinlerin köken ve öz itibarıyla aynı olduklarını ifade etmeye çalışır.

Radhakrişnan'a göre dini çoğulculuk Hinduizm'in özünde var olan bir şeydir. Bu yüzden karşılaştığı kültürleri dışlamamış, hatta onların güzel taraflarını almış ve kendisinin bir parçası haline getirmiştir. Radhakrişnan, farklı tanrı tasavvurlarını, "özüne nüfuz edilemeyen Yüce Hakikatin" değişik tezahürleri olarak kabul edilmesini yaklaşımını bu çoğulcu yaklaşımın bir yansıması olarak görür. Bu çoğulcu yaklaşımlara rağmen, Şankara ve Kumarila kadim dışlayıcı yaklaşımını çağrıştıran dinlerin her birinin insanlığın gelişim aşamasındaki bir anı temsil ettiği; son haldeki basamaklar olduğu dolayısıyla geçici olan bu onların mutlak doğru kabul edilmelerinin yanlış olduğu şeklindeki yaklaşımlar da vardır (Yitik, 129-146).

K İ T A P

Hinduizm'de kurtuluş anlayışı hakkında, Fuat Aydın'ın *Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Anlayışı* adlı kitabı ve diğer dinlere bakışıyla ilgili olarak da Ali İhsan Yitik'in, "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı" adlı makalesini okuyunuz.

CAYİNİZM

Bugün Hindistan’da üç milyon kişinin dini kimliğinin ifadesi için kullanılan Cayinizm, bir *cinanın* (zafer kazanan)ın takipçilerini ifade eder ve dokuzuncu yüzyıldan sonra bugün bilinen grup için kullanılmaya başlanır. Mahavira (büyük kahraman) olarak tanınan Vardhaman’ya izafe edilir. Ancak cayinler için bir *cina*, bir dinin kurucusu olmaktan daha ziyade her zaman mevcut, yok olmaz geleneğin bütün üstatları tarafından yapıldığı tarzda öğretilen hakikatin ve yolun yayıcısıdır. Her *cina*, bu geleneği yeniden canlandırır, yeni bir şey ortaya koymaz; çünkü yol her zaman aynıdır. Yirmi dört tane olduğu kabul edilen ve insanları kurtuluşa götürecek yolu inşa edenler anlamına gelen “*tirthankaralar*” olarak da adlandırılan *cinalar* grubunun sonuncusu, Vardhamana’dır. Bu yirmi dört *tirthankaradan* tarihsel bir şahsiyete sahip olanlar Vardhamana ve kendisinden önceki *cina* olan Parşva’dır. Parşva mö. dokuzuncu yüzyılda yaşadığına dair arkeolojik kazılar ve diğer kalıntılarda atıflar bulunan biridir.

SIRA SİZDE

6

Cayinizmdeki cinalar anlayışını açıklayınız.

TARİHSEL SÜREÇ

Mahavira/büyük kahraman olarak da adlandırılan Vardhamana, mö. altıncı yüzyılda kurtuluşu yalnızca kurbanla elde edileceğini kabul eden Vedacı yaklaşıma ve kast sistemine karşı olarak, alternatif kurtuluş yolları arayan ve bulduklarını söyleyen, Buda’nın da içlerinden biri olduğu bağımsız (*nigantha*) gezici dervişler (*şramana*) içinde yer alır. Otuz yıllık çilekeşlik ve meditasyon hayatından sonra evrenin doğası hakkında tam bir anlayışa ve dünyevi arzulardan mutlak bir kopuşa ulaşan Mahavira, ulaştığı bu anlayışı başkalarına da öğretmeye başlar. Cayin geleneğinin anlatısına göre, yetmiş iki yaşında öldüğünde kadın ve erkeklerden oluşan birkaç yüzbin kişilik bir takipçi grubuna sahipti.

Ölümün arkasından cemaatin liderliği üst düzey şakirtlerine geçti. Bu şakirtler ve ondan sonra gelenlerin yönetiminde hareket, kuzey Hindistan’dan kuzey-batıdaki merkezlere doğru yayılmaya başladı. Cayinler, Mauryan hanedanlığının manastır ideallerine yönelik desteğinden yararlandılar ve Cayinizm’in gelişimi ve coğrafi bakımdan yayılımı, merkezi ve güney Hindistan’a yayılışını hızlandırdı. Mö. üçüncü yüzyılda yaşanan kıtlık yüzünden cemaatin bir kısmı Dekkan’a göç etmek zorunda kaldı. Gidenlerin geri gelmesi, kalanlarla aralarında dünyanın tam bir terkinin ifadesi olarak Mahavira’yı takiben giysi giyilmemesini, yani çıplaklığı savunanlarla beyaz bir elbisenin giyilmesininin bunun için yeterli olduğunu savunanlar arasında bir anlaşmazlığın ortaya çıkmasına yol açtı. Bu ayrılık niahi olarak miladi birinci yüzyılda, *Diğamabaralar* (gök-giyinenler) ve *Svetambaralar* (beyaz giyinenler) adındaki iki mezhebin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı.

Giysiyle alakalı anlaşmazlığın yanı sıra daha çok teknik olan bazı anlaşmazlıklarda iki grup arasındaki ayrılığı derinleştirdi. Bunlar, daha sonra ele alacağımız üzere kutsal metinlerle, manastır hayatının özellikleriyle Mahavira’nın hayatı hikâyesinin farklı sürümleri ve kadınların statüsü hakkındaki bitmek bilmez anlaşmazlıklardır. Bu anlaşmazlıklardan kaynaklanan ayrılıkların bir sonucu olarak iki grup, Cayinizm’in gelişim döneminde Hindistan’ın farklı yerlerinde ve alt kültürlerinde yoğunlaştılar. *Diğambalar* güney ve merkezi Hindistan’daki ana Cayinist grup iken, kuzeyde ve batıdakiler ise *Svetambaralar* oldular. Bu ayrılığa rağmen miladi

beşinci yüzyılda gelişme ve büyük bir etkiye sahip olmaya başladılar. Kralların korumasına nail olan *Digambaralar* merkezi ve güney Hindistan'da özellikle yerel dillerin gelişimi gibi konularda olmak üzere seçkin kültürel bir güç haline geldiler. Benzer bir rolü, daha sonraki yüzyıllarda *Svetambaralar* kuzey ve batı Hindistan'da oynadılar.

Bu şekilde farklı bölgelere yayılma, Cayin laik (keşiş olmayan) topluma bugüne kadar devam eden bir yapı kazandırdı. Yayıldığı bu bölgelerde çok sayıda laik kişinin harekete dâhil olması onlara ayrı bir yerin verilmesini zorunlu hale getirdi. Bu yüzden söz konusu dönemde, rivayet metinleri ve laik disiplin modelleri öne çıkmaktaydı.

On birinci ve on ikinci yüzyıllar Cayinizm'in şimdi yoğun olarak buldukları yerlere doğru geri çekilmeye başladıkları dönemdi. Hindu teistik dinlerinin ortaya çıkışları ve krallıkların bu dinleri desteklemeleri Cayinleri bu bölgelerde istenmeyen grup haline getirdi. *Digambaralar*, yavaş yavaş kuzeye ve batıya çekildiler. *Svetambaraların* hâkimi oldukları bölgelerde daralma daha az olsa da yaşandı ve yeni Hindu hareketlerinin tâbi kazanmasıyla onun da etkisi azalmaya başladı. Ayrıca on birinci yüzyıldan itibaren İslâm'ın Hindistan'da artan varlığına şahit oldu. Bu yüzden Cayinizm'in gelişimi *Digambaraların* bölgelerinde olduğu gibi kuzey doğu bölgelerinde de tersine döndü. On beşinci yüzyıldan itibaren bugünkü coğrafi durumuna ulaştı. Bugün Hindistan nüfusunun çok az bir kısmını oluşturmalarına rağmen, sayılarıyla kıyaslanmayacak bir etkiye sahiptirler. Bu da, *ahimsanın* gereği olarak tarımla ve hayvancılıkla uğraşmayıp daha ziyade ticaretle uğraşmanın yol açtığı sonuç olsa gerektir.

KURUCUSU

Vardhamana, Cayinist geleneğe göre, *tirthamkaraların* yirmi dördüncüsü olarak m.ö. 599 yılında Kşatriya sınıfına mensup bir ailede doğdu. Babası Jnatr klanının reisi Siddhartha; annesi ise, Vaişali yöneticisi Cetaka'nın kız kardeşi Trişali idi. Ailesi Parşva'nın takipçileri olduğu için, Cayinist gelenek içinde yetişti. Yosada adlı bir kızla evlendi, Anavadya adında bir kızı oldu. Onu, aynı kasttan Jamali adlı biriyle evlendirdi. Dünyevi zevklerin kendisini çok az ilgilendirdiği Vardhamana otuz yaşında, sahip olduğu her şeyi bırakarak ve din adamı cübbesi giyerek bir çileci oldu. Yirmi yol boyunca acımasız bir çilecilik yaşamı sürdürdü ve kendisini düşman halkların kötü muamelesine maruz bıraktı.

Sürdürdüğü uzun meditasyonlardan ve kendisindeki sevgiyi, nefreti, arzuyu ve isteksizliğin kökünü kazdıktan sonra mutlak bilgiye, evrensel acıdan kurtulmanın bir metodunun keşfine ulaştı. Bu andan itibaren o bir *cina*, dünyanın ve ihtiraslarının "fatih", bir *kevalin* "her şeyi bilen", bir *arhat* "ulu" ve bir *Mahavira* "büyük kahraman" haline geldi. Bundan sonraki otuz yıl boyunca Magadha etrafında dolaşarak kendisini, bulduğu yolun tebliğine adadı. Yağmur mevsimleri dışında bu tebliğe hiç ara vermedi. Bu mevsimlerde kendisinin de mensubu bulunduğu *kşatriya* kastının üyeleri tarafından saygıyla kabul edildi. Yetmiş iki yaşında M.Ö. 527'de öldü (Folkert, 1991, s. 258-60).

KUTSAL KİTAPLARI

Cayin geleneği bütün *cinaların* öğretilerinin aynı olduğunu ve kendi zamanlarında yazıya geçirildiklerini kabul ediyor olsalar da, son *cina* olan Mahavira'nın öğretisinin zamanında yazıya geçirilmediği çok iyi bilinmektedir. Vefatından sonra uzun bir müddet talebeleri arasında şifahi olarak nakledilen öğreti ancak, mö. üçüncü yüzyılın sonlarına doğru (yaklaşık 280) *Svetambaraların* insiyatifiyle Pataliputra'da yapılan konsilde derlenmiş, bu haliyle yine şifahi olarak nakledilmiş ve ancak Mahavira'nın vefatından 980 (453 ya da 466) yıl sonra Devaraddhi'nin başkanlığında Valabhi'de toplanan konsilde ilk olarak yazıya geçirilmiştir. Bundan on üç yıl sonra da, Mathura'nın konsilinde Skandhila'nın gözetimi altında nihai halini almıştır. *Svetambaralar* ellerinde bulunan kutsal kitap külliyyatının söz konusu zamanda tespit edilen olduğunu kabul ederler.

Cayin kutsal metinlerinin diline gelince, Mahavira'nın daha fazla insana ulaşmak istemesi yaşadığı bölge olan Madagha'nın diliyle, bölgenin sınırlarında bulunan yerel dillerin karışımı bir dil kullanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden onun kullandığı dil yarı-Magadhi anlamında Ardha-Magadhi olarak adlandırılır. Ancak Cayin kutsal metin külliyyatının Madaghi'den daha çok Maharaştri'ye yakın olduğundan onu, Cayin-Prakritra'sı olarak adlandırır. Cayinler genel olarak kutsal metin dilini Arşa, yani *rişilerin* dili olarak isimlendirirler ve onu, tanrıların dili ve Sanskritçe ile diğer dillerin kendisinden kaynaklandığı temel dil olarak kabul ederler.

Farklı isimlerle bilinen Cayin kutsal kitap külliyyatı (*agama*) 3 ana bölümden ve altmış kitaptan oluşur. I. *Purvalar*, II *Angalar* ve III *Angabahyalar*. Bunlar hem *Svetambaraların* hem de *Diğambaraların* metinlerinin tamamını içerir. Her iki grubun kabul ettiği kutsal metin külliyyatı hakkında farklılıklar olsa da, ortak noktalar da vardır. Mesela her ikisi için de temel metinler *Angalar*dır. *Svetambaralar* *Angaların* on ikincisine yer verirken, *Diğambaralar* bunun kaybolduğunu kabul ettikleri için *Angalar* içinde ona yer vermezler.

I. *Purvalar* (eski metinler). On dört metinden oluşur. Cayinler tarafından bu metinlerin Parşva'nın zamanına kadar gittiği kabul edilir. Bunlar, evrenin yapısı, ruhun maddenin köleliği altında oluşuna dair doktrinler, çağdaş felsefi okullara karşı polemikleri içerirler. Aynı zamanda yogik ve gizli güçlere ulaşmaya yönelik batini metotlar; Cayin astrolojisi ve astronomisi hakkında birçok şeyi de içlerinde barındırırlar.

II. *Angalar* (dallar). Kutsal metin külliyyatının tamamlayıcıları oldukları için bu şekilde isimlendirilmişlerdir ve on iki metinden oluşur. Bunlardan yalnızca on ikinci metin artık yoktur. Bu on iki metin, içerik bakımından dört ana kategoriye ayrılabilir: Cemaatla ilgili yasa; yanlış görüşlerin denetlenmesi; doktrin ve laikleri aydınlatmaya, ahlaken yükseltmeye yönelik anlatılar.

III. *Angabâhya* (ikincil külliyyat), *ganadharalarla* değil de bir sonraki dönemin gezici dilencileri olan *sthaviralarla* başlarlar. Kadim dönemlerde bu koleksiyon, *prakirmaka* (çok yönlü/çeşitli) olarak bilinmekteydi. *Agabâhya* beş alt gruba ayrılır: A. *Upanagalar* (upanga, angalara bağlı, yardımcı) on iki metinden oluşur ve çoğunluğu itibariyle laiklere yönelik olan anlatılardan oluşur. B. *Chedasûtralar*, yedi metinden oluşan bu kitap, keşişlerin hayatını düzenleyen metinleri içerdiğinden Cayin disiplini kitabı olarak da adlandırılır.

C.*Mûlasûtralalar*. Dört Mûlasûtra vardır ve bunlardan üçü muhafaza edilmiştir. Bu üçünden biri olan *daşavaikâlia* on konferans ve iki eki içerir. Bunlar emredilen saatlar ötesindeki çalışma için gerekli malzemeyi oluştururlar. D. *Prakirnakasûtralalar* (çok yönlü/çeşitli). On kısa metinden oluşur; hem törensel ilahiler hem de kutsal ölüm için hazırlanmada kullanılacak ritüellerin betimlenmesini içerirler. E. *Cûlikâsûtralalar*. Angabâhya'nın son kısmı, ilave ek anlamında *Cûlika* diye adlandırılır. İki çalışmayı ihtiva eder. Bunların her ikisi de, diğer kanonik metinlerin büyük kısmında bulunan malzemelerin bölüm bölüm özetini içerirler.

İNANÇLARI

Cayinistlerin inanç esasları üç tanedir ve “üç mücevher” olarak adlandırılır: Doğru inanç (*samyagdarşana*), doğru bilgi (*saygnâna*) ve doğru davranış (*samyakcârîta*). Bunlardan öncelik doğru inancıdır. Çünkü doğru inançtan kaynaklanmayan davranışların fazla bir değeri yoktur. Bu doğru inançtan maksat, Cayin kutsal kitaplarıyla onların içerdikleri öğretiye olan kesin inançtır. Bu inançla manevi gelişmenin önündeki engeller olarak görülen şüphecilğin ortadan kaldırılması hedeflenir. Doğru bilgi ise, Cayin dini ve felsefi ilkeleri hakkındaki bilgidir. Doğru davranışa gelince bu, insanın öğrendiği ve doğru olduğuna kanaat getirdiği şeyi eyleme dönüştürmesidir. Bu öğretinin en önemli kısmıdır. Çünkü insan ancak doğru eylem sayesinde *karmadan* kurtulabilir ve hayatın hedefi olan kurtuluşu gerçekleştirebilir.

Manastır hayatına başlayacak (erkek ya da kadın) herkesten yerine getirilmesi istenen ve “beş büyük yemin/*mahabavrata*” olarak da adlandırılan eylemler vardır. Bunlar keşiş için: Var olan herhangi bir canlıya zarar vermeme (*ahimsa*), yalan, uydurma söz söylememe (*satya*), çalmama (*asteya*), bekâr bir hayat sürme (*brahma-carya*) ve dünyayı terk etme (*aprigraha*). Keşiş olmayan laikler için ise, son ikisinin yerini iffet ve kanaatin alması dışında aynıdır.

DİKKAT

Hindistan'da çok eski bir doktrin olan *ahimsa*, Cayinler'de önemli bir yer işgal eder. O, bütün davranışları belirleyen önemli bir fazilettir. “Yaralama” anlamına gelen *ahimsa*, sözle ve eylemle yaralamayı ifade edecek şekilde anlaşmıştır. En küçük canlılar da dâhil başka hiçbir şeye zarar vermeksizin yaşamak gerektiğine işaret eder. Buda et yemeye izin verirken, bu Cayinizm'de tamamen yasaktır.

Resim 2.2: Cayinizm'in en temel doktrini olan *ahimsa*nın bir gereği olarak havadaki canlılara zarar vermemek için ağzını bir örtüyle kapatan ve aynı maksat için yürürken yerleri süpürmek amacıyla elinde süpürge taşıyan bir *Svetambara* Cayin keşişi ve Cayinizm'in derin sembolik anlamları bulunan sembolü.

Cayinizm'in kurtuluşa götüren yol çetin bir yol olduğu ve dünyayı terk gerektirdiği için Cayin toplumu (*samga*), keşişler (erkek-kadın) ve keşiş olmayan laikler olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan birincilerin hayatı ikincilere göre daha üstün bir yere sahiptir ve asıl Cayin cemaatini oluşturanlar bunlardır. Çünkü kurtuluş, ancak keşiş hayatı yaşamakla elde edilebilecek bir şeydir. Bu özelliklerinden dolayı da, keşişler grubuna yönelik olan emirler daha keskindir. Bu keskinlik, yukarıda zikredilen beşinci yeminin her iki grup için gerektirdiği şeylerde açık bir şekilde görülür. Bu yeminle ilgi olarak laik kesimden beklenen şey, yalnızca içinde bulunduğu durumdan memnun olmakken, bir keşişten beklenen ise kendisine ait hiç bir şeyin hatta bir keşkülünün bile olmayacağı şekilde dünyevi şeyleri terk etmesidir. İki kesim arasındaki bu keskin ayırımı rağmen, onların farklılıklarını bir tür ayırımı değil de derece ayırım yapmaya yönelik emirler de vardır.

Cayinist hayatın hedefi, *karmadan* kurtulmaktır. Cayinizm ezeli ve edebi ve yaratılmamış olduğunu kabul ettiği ruhun bu dünyaya sonsuz defa gidiş gelişine (*reenkarnasyon*) inanır. Ancak Hinduizm ve Budizm'le ortak olan ve bu gidiş geliş yol açan *karma* anlayışı onlardan farklıdır. Cayinizm'de *karma*, maddi olan ve *civa*(ruh)ların hepsine nüfuz eden ve onları dünyevi hayata maruz bırakan bir şey olarak kabul edilir. *Civa* hareket etmeye başladığı andan itibaren ruhla birliktedir. Bu şekilde karmanın *civa* ile olan birlikteliği onun doğasını lekeler ve *civanın* asli niteliklerinden yoksun hale getirir. Bu durum kölelik olarak adlandırılır.

Maddenin hâkimiyeti altında bulunan *civanın* her şeyi hakkıyla bilme özelliğinin belirsiz hale gelişi, Cayinizm'de varlık hakkındaki gerçeğin tam olarak bilinemeyeceği anlamında kullanılan ve *syâdvâda* olarak adlandırılan doktrinle ifade edilir. "Olabilir" anlamına gelen bu kelimenin doktrin olarak ifade ettiği şey, varlığa birçok noktadan bakılabileceği ve bu noktaların hiç birinin onun hakkındaki mutlak bir bilgiyi ifade etmediğidir. Ortaya konulan bilgi her zaman, belli bir bakış açısından; dolayısıyla şarta bağlı olarak doğrudur.

Suyun sütle birleşmesi gibi *civa* ile birleşen *karmanın*, bir başlangıcı yoktur. Ancak ondan kurtulmak mümkündür. Bu iki aşamada gerçekleştirilir: Birinci aşamada; doğru bilgi ve nefse hâkimiyet vasıtasıyla *karmanın* akışı durdurulur (*samvarada*). İkincisinde ise daha önce meydana gelmiş olan *karmalar* dağıtılır. Bu son durum insanın kendi kendisini eğitmeye hızlandırılabilir olan durumdur (*nijara*). Bu iki aşamanın sonunda ulaşılan hal, *mokşadır*. Bu durumda *civa* ile madde arasındaki ortaklık sona erer ve ruh asli özelliğine geri döner. Böylece *samsaradan* kurtulmuş olan *civa*, yukarıda *lokâkaşa* olarak adlandırılan, evrenin en üstünde bulunan ebedi ikametgâhına uçar (Hriyanna, 2005). Buraya ulaşanlar tanrı olarak kabul edilirler.

SIRA SİZDE

Hinduzim'deki karma anlayışıyla, Cayinizm'deki karma anlayışını karşılaştırınız.

Cayinistler için var olan şeylerin yok olması ve yok olan şeylerin var olması söz konusu olmadığından, bunların var kılınması ve yok edilmesi için bir yaratıcının varlığı da zorunlu değildir. Şeylerin ortaya çıkışları ve yok oluşları onların sıfatları ve modlarının bir sonucudur. Evren, zihni ve maddi faktörlerden oluşur ve bunlar ezelden beri var olan şeylerdir; herhangi bir tanrının müdahalesi olmaksızın doğalarında bulunan güçler tarafından üretilmiş sonsuz dönüşümlere maruz kalmışlardır. Bu anlayış itibariyle

Cayinizm ateist bir din olarak görülmesine rağmen, Cayinistler bunu kabul etmezler. Onlar da tanrılığa ve sayısız tanrıya inanırlar. Ancak kabul ettikleri bu tanrıların evreni yarattığına inanmazlar. Kabul ettikleri tanrılar, daha önceki hayatlarında birçok iyi iş yaptıkları için yukarıdaki dünyada olma hakkını kazanmış olan ölümlülerden başka bir şey değildirlir.

Her şeye güç ve kudreti yeten bir tanrının varlığına inanmamakla birlikte bu, onların söz konusu niteliğe sahip olan hiçbir varlık kabul etmedikleri anlamına gelmemektedir. Bütün yanlışların üstesinden gelmiş ve her şeyi bilen (*kevalin*) haline gelen *cin*alar vardır. Kurtuluşa ulaşan her ruh, yüce bir ruh *paramatman* haline gelir. Geçmişin *cin*aları en yüce tanrı olarak kabul edilir. Onların resimleri, heykelleri mabetleri süsler Hindu mabetlerinde tanrılara yapılan tarzda onlara da dualar ve ibadetler edilir. Hindu tanrı ve tanrıçaları bir şekilde Cayinizm'e girmenin yolunu bulmuşlardır. Mesela Vişnu'nun karısı Lakşimi'nin gözde bir tanrıça oluşu; Krişna'nın inananları Cayinizm'i kabul ettiklerinde, yirmi ikinci tirthankara'nın Krişna'nın kuzeni olduğunun söylenmesi gibi.

Tanrılar, ezeli varlıklar, ancak insandan daha aşağı bir konumda oldukları kabul edilirler. Yalnızca insan düzeyine erişmiş olanlar kurtuluşa erişeceklerinden, *nirvanaya* ulaşmak için onlar da, insan olarak bu dünyaya gelmek zorundadırlar. Bu da her ne kadar kendilerine ibadet ve dualer edilmiş olsa da, tanrıların da reenkarnasyona/tenasüha tabi oldukları anlamına gelir (Parrinder, 1961).

İBADETLERİ

Keşişler ve normal dünyevi hayatlarını devam ettirenlerden (laik) oluşan Cayin inananlar topluluğunda (*samga*), ilahilerden, kutsal mekânları ziyaret etmekten ve yirmi dört *tirthankaranın* heykellerine meyve, pirinç ve süt takdimelerinden oluşan ibadet, laiklerin işidir. Bu tür törenlere katılsalar da, keşişler onları yönetmezler. Onların işi, laikler için örnek alınacak bir hayat yaşamak ve çok az bir derecede de olsa, öğretmektir. Öğretme işleri de, keşişlerin yağmur mevsimlerinde sığındıkları yerlere, laikler onları dinlemek maksadıyla geldiklerinde gerçekleşir

Cayinlerin mabetlerindeki ibadet nesneleri *tirthankaraların* heykelleridir. Doğası gereği yaratıcı tanrıyı kabul etmemelerine rağmen hem *tirthankaralar* hem mükemmelliğe ulaşan ruhlar hem de Hinduizm'den geçmiş olan bazı küçük tanrılar ibadete konu olurlar. Cayin mabetleri başta yirmi dört *tirthankara* olmak üzere, kurtuluşa erenlerin ve küçük tanrıların heykelleriyle doludur. İbadette heykellerin kullanılması, bunların kurtuluşa ermeye çalışanlara örnek oluşturmaları ve kendilerine ibadet eden kimselerin zihinlerini *nirvanaya* hazırlama amacına yöneliktir. Mabetlerde bulunan *cin*aların, çoğunlukla da beyaz kireç taşından yapılmış olan heykelleri, onların arınmış durumunu gösterir ve simetrik ve mükemmel çıplak bedenleri evrenin tepesinde ikamet eden üstün insanın dinginliğini akla getirir.

Her gün şafaktan önce Cayinler kalkar ve ellerindeki 100lük tesbihlerle Beş Büyüklere, yüce varlıkların beş sınıfına dua ederler. Elleri doğuya, kuzeye, batıya ve doğuya doğru açık bir şekilde şu duayı tekrarlarlar: “*Arhatları* selamlıyorum, *siddhaları* selamlıyorum, *âchâryaları* selamlıyorum, *upadhyâsaları* selamlıyorum, bu dünyadaki bütün *saddhuları* selamlıyorum”. Burada selamlananlar sırayla, bedenlenmiş mükemmeller,

tirthankaraları da içeren bedenden sıyrılmış mükemmeller, asketik liderler, öğretici azizler ve diğer bütün asketiklerdir.

Keşişler ve sınırlı bir zaman için keşiş kurallarını takip edebilecek laik için dini uygulamalar, bir günde kırk sekiz dakikalık ibadeti ve oruç tutmayı içerir. Manastırlarda ise, günah itirafı, günahın yol açtığı *karmadan* kurtulmak amacıyla yönetici tarafından verilen bir cezanın/keferatin kabulü vardır. Gece ise, Beş Büyükler selamlanır ve tesbih çekilir. Cayinin kaderinden kendisinden sorumlu olduğu popüler bir dizinin sözleriyle hatırlatır: “Ruh yapandır ve yapmayandır ve kendisini mutlu yapar, mutsuz yapar, kendi kendinin dostudur ve kendi kendinin düşmanıdır, durumunun iyi mi kötü mü olacağına kendisi karar verir”.

Svetambara Cayini ibadetleri, sabah saat yediden sonra mabedi ziyareti içerir. Cayin, banyo yaptıktan ve temiz elbiseler giydikten sonra kutsal atkıyı beline dolar ve mabede doğru gider. Onun etrafında, inancının üç mücevherini: “Doğru bilgi”, “doğru inanç” ve “doğru davranış” üzerinde tefekkür ederek üç kez dolanır. Ayakkabılar, çoraplar ve ister Cayin ister ziyaretçi olsun herkesin sahip oldukları deri nesnelere mabedin dışında bırakmaları gerekir. Sundurmada, kaşlarının arasında üç parmağıyla safrandan bir işaret koyar ve bütün günahları ve tasaları bir kenara bırakmak için *nissah* kelimesini tilavet eder.

Mabette ibadet eden kişi, makama doğru ilerler ve burada bulunan belli başlı *tirthankaraların* heykellerini yıkama hakkı için harekete geçer. Heykelin önündeki mücevherleri ve çiçekleri kaldırır ve heykel su, süt ve beş nektar ile yıkanır. Kurduğunda onu ovar ve sıvı safranı ayak parmaklarından başına kadar, vücudundaki on dört yere sürer bu sırada da övgü maksadıyla dizeler okur. Eşikte mum ve lambalar sallanır ve bir prinç takdimesi kapının önündeki bir tepsiye konur. Bu prinç, dinin üç mücevherini temsil etmesi için ay şeklinde, üç grup halinde ve *svastika* (gamalı haç) şeklinde yapılır. Heykel yıkandıktan ve takdimeler sunulduktan sonra ibadet eden, bütün bu yaptıklarının en önemlisi olarak kabul edilen *bhava pñjayı* (manevi ibadeti) ıhra eder. Üç kez heykelin önünde secdeye kapanır sonra, *tirthankaraların* faziletlerini sayar ve onları över. Son olarak da, heykele doğru reverans yapan elleriyle kapıya doğru gider ve bu şekilde mabetten ayrılır.

Svetembaralarda, heykellere gösterilen ihtimam ve mabet ritüelinin icrası, Brahminlere ya da diğer Hindu kastlarına mensup kimselere tevdi edilir. Akşam ibadetinde yalnızca bu rahip dâhili makama girer, baş heykelin önündeki lambaları ve mumları yakar. İbadete katılanlardan en yüksek teklifi sunan, sallamak için lambaları alır ve geri kalan diğerleri ise ise davullara ve gonglara vurulurken ilahiler söylerler.

Digambarların mabetlerindeki resmi görevlileri Cayinler'dir ve ibadet cemaatle yapılır. Takdim edilen bütün prinçler ve kurutulmuş meyveler, baş heykelin önündeki bir masaya konulmak üzere, geniş bir tepsinin üzerinden alınır. Sonra monoton bir şekilde bir şeyler söyleyerek ve diz çökerek tepsinin üstündeki bütün şeyler *svastika* ile işaretlenmiş olan boş bir tepsiye nakledilir. Arkasından, onu rahibin kendi kendine *mantraları* tekrarladığı, boyun eğdiği, diz çöktüğü ve başıyla yere dokunduğu manevi ibadet takip eder. Gece böceklerden korumak maksadıyla camla korunmuş bir lamba yakılır, ilahiler söylenir ve kutsal sözler tilavet edilir (Parrinder, 1961, s. 66-68).

Cayinlerin kutladıkları bayramlara gelince, en çok bilineni erkek ve kadın keşişlerin yağmur mevsimi için sığınakta oldukları Ağustos'da kutlanan *Pajjsanadır*. Bu bayramı *Svetambaralar* sekiz *Digambaralar* on gün olarak kutlarlar. Bu günlerde mümkün olduğu ölçüde oruç ve meditasyonlar yapılır. Son günde keşiş olmayan Cayinler bir önceki yıl düşünce, söz ya da fiili olarak yapmış olabilecekleri herhangi bir suçtan dolayı bütün varlıklardan af dilerler. Ailenin en yaşlılarının en gençlerden ve işverenlerin işçilerinden af dilemeleri adettir. Bu bayram, laiklerin asketiklerin hayatlarına katılma imkânı sağladığı gibi aynı zamanda keşişleri ve laikleri bir araya getirir ve cemaat kimliğini güçlendirme işlevi de görür (Nanavati, 1974, 101; Folkert, 1991, s. 271).

Kutsal yerlere hac, Cayinler için önemli bir faaliyettir ve mabet ibadetinin (*puja*) maksatlarıyla yakından ilişkilidir. Hac mekânları, nihai kurtuluşa ulaşmış *tirthankaraların* ve büyük Cayin azizlerinin hayatlarındaki bir takım olayların yaşadığı yerlerdir. Sofu laik kişiler, bu yerleri büyük mabetler ve makamlarla donatmışlardır. Büyük hac yerleri arasında şunlar sayılabilir. Bihar şehrindeki Sameta Sikhara, Pavati ve Saurashtra'daki Girnar Dağı. Bunlar, *tirthankaraların* kurtuluşa ulaştıkları yerlerdir. Gujarat'daki Shatrunjaya, Rajasthan'daki Abu Dağı ve Karnataka'daki Shravana-Belgola büyük mabet ve *tirthankaraların* ve öteki cayin azizlerinin asketizminin anısına yapılmış olan anıtların bulunduğu alanlardır (Folkert, 1991, s. 270)

MEZHEPLERİ

Cayin cemaat içindeki en eski ayrılık *Digambara* (hava giyenler ya da çıplaklar) takipçileriyle *Svetambara* (beyaz giyenler) bağlıları arasında oldu. Birinciler, Mahavira'nın dünyayı tam bir terkin ifadesi olarak elbiselerini çıkarması geleneğini takip ettiklerini düşünürler. Bu ayrılığa daha sonra başka farklı düşünce noktaları da ilave edilince Cayinizm'in iki ana gruba ayrılması kalıcı bir hale gelir. *Digambaralar*, normal hayatlarını kesintiye uğratmaksızın hava giyinemeyeceklerini bu yüzden de kadınların kurtuluşu gerçekleştirmeye muktedir olmadıklarını kabul ederler. Kadınlar yalnızca, erkek olarak yeniden bedenlenmeleri durumunda ancak kurtulabileceklerdir. Yine onlar, *Svetambaraların* Mahavira'nın esas olarak bir Brahman ailesinden olan *Devânanda* rahminde bulunduğu ancak *tirthankaralar* kşatriyadan olmaları gerektiği için bir kşatriya leydisi olan Trişalâ'nın rahmine nakledildiğini de reddederler. *Digambaralar* mö. üçüncü ve dördüncü yüzyılda birkaç cemaate daha ayrıldılar ancak bunlar arasındaki ayrılık konuları yüzeyseldir ve önemsizdir.

Cayinler arasındaki söz konusu ayrılık bugün hala devam etmektedir. *Svetambaraların* merkezi Kathiavar, *Digambaraların* merkezi ise Mysore'dir.

SIRA SİZDE

8

Cayinizm'deki iki ana mezhebin ayrılık sebeplerini söyleyiniz.

Özet

Hint dinlerini sınıflandırabilmek.

Hint dinleri, bu coğrafyada çıkmış; farklı birer din haline gelmiş olsalar da ortak verilerden (karma, samsara, genedoğum/reenkasyon) hareket eden ve ortak varış noktaları (mokşa, nirvana) olan dinlerdir: Bunlar: Hinduizm, Cayinizm, Budizm ve Sih dinleridir.

Hinduizm'i tanımlayabilmek

Hinduizm, kökeni milattan önce 4-5000 yıllarına kadar giden; zaman içinde dışarıdan gelen Aryanlar gibilerinin ve yerel inançların karışımıyla oluşmuş insanların yaptıkları eylemlerin sonucu olarak bu dünyaya sonsuz gidiş gelişin yol açtığı acı/ıstıraptan kurtulmayı hedefi olarak koyan kurtuluşçu bir dindir.

Cayinizm'i tanımlayabilmek

Cayinizm, Buddha ile aynı çağda yaşamış içine doğduğu dini hayatın aldığı şekle karşı çıkarak alternatif kurtuluş yolu arayan ve bunu çok katı bir asketizmde bulan Mahavira'nın öğretileri etrafında şekillenmiş ve bugün sınırlı bir tabiiye sahip olmakla birlikte, varlığını devam ettiren kadim dönem dinlerinden biridir.

Kendimizi Sınayalım

1. Hinduizm'de ortodoks-heterodoks ayırımına aşağıdaki konuların hangisindeki görüş farklılıkları neden olur?
 - a. Tanrı'nın varlığını kabul etme
 - b. Vedaların otoritesini kabul edip etmeme
 - c. Brahmanlar kastına mensup olma
 - d. Öldükten sonra dirilmeyi reddetme
 - e. Karma'nın kabul edilmesi
2. Aşağıdakilerden hangisi, tanrı Vişnu'nun yeryüzünde bozulan ekolojik, sosyal ve ahlaki düzeni eski haline getirmek için dünyaya inişini ifade eder?
 - a. Krişna
 - b. Samsara
 - c. Karma
 - d. Avatar
 - e. Ahimsa
3. I- Mokşa/nirvana
II- Samsara
III- Karma
IV- Reenkarnasyon

Yukarıdakilerden hangisi/hangileri Hinduizm'in ve ondan neşet ederek müstakil bir din haline gelen Hint kökenli dinler tarafından kabul edilen düşüncelerden biridir?

- a. Yalnızca I
- b. Yalnızca II
- c. Yalnızca III
- d. I-II
- e. I-II-III-IV

4. Cayinizm'in canlılara zarar vermeme ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Doğru davranış
- b. Doğru inanç
- c. Ahimsa
- d. Agama
- e. Cina

5. Aşağıdakilerden hangisi Cayinizm'de ruhun, maddenin hâkimiyeti altında kalarak, asli niteliklerini unutması hali olup, yeniden doğumlara yol açar?

- a. Karma
- b. Yeniden doğum
- c. Kevalin
- d. Mahavira
- e. Mokşa

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

- 1. b Cevabınız doğru değilse, “Kutsal Metinleri” kısmını yeniden gözden geçiriniz.
- 2. d Cevabınız doğru değilse, Hinduizm'in “Tarihsel Süreç” ve “İnançlar Esasları” kısmını yeniden okuyunuz.
- 3. e Cevabınız doğru değilse Hinduizm'in “İnanç Esasları” kısmını yeniden okuyunuz.
- 4. c Cevabınız doğru değilse Cayinizm'in “İnanç Esasları” kısmını yeniden okuyunuz.
- 5. a Cevabınız doğru değilse Cayinizm'in “İnanç Esasları” kısmını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Vedaların geçerliliğini kabul, kast sistemi ve onunla ilgili kuralların yerine getirilmesi; ineğin ve Brahminlerin kutsallığını ve atman, karma, samsara ve mokşa ile ilgili inançların kabulü Hinduizm'in en temel özelliklerini teşkil eder.

Sıra Sizde 2

Hinduizm'i beş safhaya ayırmak mümkündür: Birinci safhayı Hinduizm'in köklerinin bulunduğu İndus Vadisi medeniyeti dönemi; ikinciye Brahmanizm olarak da adlandırılan Veda Dini dönemi; klasik Hinduizm, Ortaçağ Hinduizm ve Yeni Hinduizm.

Sıra Sizde 3

Hint kutsal metinleri şrutı ve smriti olmak üzere iki gruba ayrılır. Hint toplum hayatını düzenleyen kuralları dharma şastralar adı verilen metinler içerir. Bu metinler smriti grubuna dâhildirler.

Sıra Sizde 4

Hinduizm ve yukarıda zikredilen dinlerde insanın hayatının akışının belli olması bakımından bir ortaklık olmakla birlikte; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da bunu belirleyen bizatihi Tanrı iken; Hinduizm'de insanların bir önceki hayatlarında yaptıkları işleri yani, bizatihi kendisi belirlemektedir.

Sıra Sizde 5

Yeni Hinduizm'in ortaya çıkmasına yol açan sebepler, Hıristiyan misyonerlerinin Hindistan'daki faaliyetleri; İngilizlerle birlikte gelen modern eğitim sistemi ve modernizmin yol açtığı etkilerdir.

Sıra Sizde 6

İnsanları kurtuluşa götüren yolu hazırlayanlar anlamına gelen cinalar, tarihin her safhasında var olmuşlardır. Vardhamana bunların yirmi dördüncüsüdür. Her cina, daha öncekiler tarafından tebliği edilen ancak artık unutulmuş olan hakikati keşfeder ve insanlar tebliğ eder. Dolayısıyla hepsinin tebliğ ettiği aynı şeydir; yeni bir şey değildir.

Sıra Sizde 7

Hinduzim'deki karma anlayışıyla, Cayinizm'deki karma anlayışını karşılaştırınız. Hinduizm'de karma anlayışı insanın iradi olarak yaptıkları eylemlerin, eylemin doğasına uygun olarak iyi ya da kötü bir sonuca yol açmış olmasıdır. Cayinizm'de ise karma, maddenin ruha hâkim oluşuyla onun asli niteliklerini kaybetmesidir.

Sıra Sizde 8

Cayinizm'deki iki ana mezhebin ayrılık gerekçelerini söyleyiniz. Ana ayrılık sebebi iki tanedir: Dünyayı terkin bir ifadesi olarak, giysilerin de içinde yer aldığı her şeyin terk edilmesi ve tamamen çıplak olmak; dolayısıyla da kadınların bunu yapamayacakları için kurtulamayacakları.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aydın, F. (2006), **Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Arayışı**, İstanbul.
- Cole, W. O. (1996), **Six World Faiths**, Cassell Publishers Limited, London.
- Coulina, I. P. (1997), Mircae Eliade (t.y). **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İstanbul.
- Dendekar, R. N. (1971), "Hinduism", J. Bleeker and Geo Widengren (ed.), **Historia Religionum: Religions of the present**, E. J. Brill, Leiden.
- Hiriyanna, M. (2005), **Outlines of Indian Philosophy**, Delhi 2005.
- Jaini, P. S. (1979). **The Jaina Path of Purification**, Delhi.
- Klostermaier, K. K. (1994), **A Survey of Hinduism**, Albany.
- Klostermaier, K. K. (1998), **A Short Introduction to Hinduism**, Oxford.
- Klostermaier, K. K. (1999), **A Concise Encyclopedia of Hinduism**, Oxford.
- Kulke, H.-D. R. (2001), **Hindistan Tarihi**, çev. Müfit Günay, Ankara.
- Parrinder, G. (1961), **Worship in the world Religions**, London.
- Raghavan, V. (1974), "Hinduism", İsmâ'îl Râgi al Farûqî (ed.), **Historical Atlas of the Religions of the World**, New York.
- Weightman, S. (1991), "Hinduism", John R. Hinnels (ed.), **A Handbook of Living Religions**, London.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Budizm'i tanımlayabilecek.
- Budizm'in inançlarını, kutsal kitaplarını, diğer dinlere bakışlarını tartışabilecek,
- Sih dinini tanımlayabilecek;
- Sihleri, diğer Hint kökenli din mensuplarından ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Buddha, dharma.
- Sangha.
- Nirvana
- Guru

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Buddha'nın bulduğu Dört Kutsal Gerçek hakkında, Hüseyin Yılmaz, *Budist Metafiziği* adlı kitabındaki ilgili yeri gözden geçiriniz.
- Cayinistlerin, karmanın hâkimiyeti altında olan ruhun hakikati tam olarak bilemeyeceğini ifade eden görelilik anlayışı için M. Hiriyanna, *Hint Felsefesi Tarihinin* ilgili kısmına bakınız.

Hint Dinleri II

Budizm-Sihizm

GİRİŞ: BUDİZM

Budizm'in dinler tarihinin mi dolayısıyla bir din ve felsefe tarihinin mi dolayısıyla da felsefi bir sistem mi olduğu zaman zaman tartışılan bir konudur. Ancak onun ruhlara, tanrılara, kendisine hedef olarak koyduğu fakat tanımlanamaz olarak kabul ettiği *nirvana* inancından ve kutsal-kutsal olmayan arasındaki ayırmadan (bu dünyadan olan *lauikaka* ve bu dünyadan olmayan *lokattara*) ve "sekiz seçkin yol" öğretisinden dolayı bir din olduğu hususunda bugün genel bir uzlaşma vardır. Fakat bu onun diğer dinlerle aynı kategoride değerlendirildiği anlamına gelmez. Budizm bir kurtuluş yoludur; tanrıya ya da dünyaya değil, özellikle akıllı varlıklar olan beşerin hayatıyla ve onun maruz kaldığı genedeğümün yol açtığı acının/ıstırabın kaldırılmasıyla ilgilidir. Kurtuluşa ulaşmak ne karşı çıktığı Brahmanların yönettiği ritüel kurbanlar, ne inanç ne de tanrısal iradeye değil, "eşyanın gerçek mahiyetinin ne olduğu"nu anlama yoluna dair derin bir anlayışa dayanır.

TARİHSEL SÜREÇ

MÖ. altıncı yüzyılda Brahmanların hâkim olduğu, kurbanın kurtuluşa götüren yegâne yol olarak kabul edildiği ve acımasız bir kast sisteminin bulunduğu bir dönemde alternatif kurtuluş yolları bulmak amacıyla ortaya çıkan birçok hareketten bugün yalnızca ikisi varlığını devam ettirmektedir. Birincisi bir önceki üniteye gördüğümüz Buddha'nın yaşlı bir çağdaşı olan Mahavira tarafından kurulan Cayinizm; ikincisi ve birincisinden daha da önemlisi olan ise Budizm'dir. Doğduğu yerin dışına çıkmayan birincisinden farklı olarak Budizm, kurucusunun vefatından sonra Hindistan'ın doğusunda, kuzeyinde ve güneyinde kalan ülkelere yayılmış ve yerel kültürlerin katkısıyla farklı nitelikler kazanarak bulunduğu ülkelerin ya hâkim dini ya da önemli dinlerinden biri haline gelmiştir.

Bir din olarak Budizm'in tarihi, Goutoma Siddhartha'ya kadar geri gider. Siddhartha 35 yaşında Bodhi ağacının altında, dört soylu gerçeği keşfeder. O artık aydınlanmış, uyanmış bir kimsedir (*Buddha*). Bu halde dört hafta kalan ve bulunduğu gerçeğin, anlaşılmasının zorluğundan dolayı insanlara anlatılıp anlatılmaması hususundaki tereddüdünü, Tanrı Brahman'ın müdahalesi ve kurtulacak olan insanların sayısının çokluğu ortadan kaldırır. Daha önce çile hayatını bıraktığı için kendisini terk eden beş müridini Varanasi/Benares'deki

geyik parkında bulur ve onlara dört soylu gerçek ve çilecilikle dünyevi zevkler arasındaki orta yoldan bahseder. “*Dharmalyasanın* çarkını döndürmek” olarak bilinen bu ilk vaaz aynı zamanda, bugün Batı literatüründe Budizm, kendileri tarafından ise *Buddha-sasana* (Buddha talebeliği) olarak adlandırılan dinin tarihinin de başlangıcını oluşturur. Bu beş kişi, onun öğretisini kabul ederek *arhat* (aziz) haline gelirler ve daha sonra *sangha* adını alacak olan Budist cemaatin ilk çekirdeğini oluştururlar. Bir süre sonra Benaresli bir sarrafın oğlu ve ailesi de cemaate girer. Kısa zamanda cemaatin sayısı altmışa yükselir. Uruvila’daki gösterdiği birçok mucize sayesinde Agni tapınıcısı olan Brahmanlara ve Kasyapa kardeşlere öğretisini kabul ettirmeyi başarır. Kasyapa’nın bin kadar müridini de öğretisine dâhil eder. Bu andan itibaren yeni öğretiyi kabul edenlerin sayısı hızla artar. Kırk beş yıllık faaliyeti boyunca krallar da dâhil birçok mürit edinen Buddha, Kuşinagara’da seksen yaşında vefat ettiğinde (*parinirvana*=nirvanaya girme/ölme) cenazesinde binlerle ifade edilen bir cemaat toplanır.

Buddha’nın vefatından sonraki yaz, Kral Ajataştru’nun desteğiyle, öğretisini emanet ettiği Maha-Kaşyapa’nın gözetimi altında Rajagrah’da bir mağarada bir toplantı yapıldı. Budizm tarihinde birinci konsil olarak kabul edilen bu toplantıda keşişler, doktrini (*dharma*) ve disiplini (*vinaya*), onların nakli ve haklarındaki başka birçok tartışmayı hallettikten sonra derlediler. Buddha’nın *nirvanaya* ulaşmasından yüzyıl sonra *sangha* arasında, özellikle manastır kurallarının yorumu ve Buddha’nın manevi statüsü hakkındaki olmak üzere bir takım kanaat farklılıkları ortaya çıktı. Kral Kalasoka’nın hâkimiyeti sırasında Vesali’de ikinci konsil gerçekleştirildi. Keşişlerin en yaşlısı olan Sabbakami’nin başkanlık ettiği bu konsilde, ayrılıklar giderilerek *vinaya* ve *dhammanın* sahihliği onaylandı. Bu konsilde üzerinde uzlaşılan *vinaya* ve *dhamma* Budizm’deki bütün okullardaki öğretinin temeli kabul edildi.

Hem kendisi hem de bazı şakirtlerinin birkaç komşu ülkeyi ziyaret ettiklerine dair bilgiler olsa da, Buddha’nın faaliyet sahası hayatı boyunca kuzey Hindistan ve Hindistan’ın güneyindeki birkaç küçük toplumla sınırlı kaldı. Sonraki iki yüzyıl boyunca Hindistan’ın başka bölgelerine yayılmış olsa da, Kral Aşaoka’nın onu din olarak kabul etmesine kadar (mö. 3. Yüzyılın ortası), Budizm’in gerçek bir yayılım gerçekleştirdiği söylenemez. Kalinga’yı işgalinin hayatı için dönüm noktası olduğu Maurya Hanedanlığı’nın kralı Aşoka (mö. 304-232), burada sebep olduğu ölümlerden dolayı büyük bir pişmanlık duydu. Halkı dindarların kurallarını yerine getirmeye teşvik etmek için gerektiğini düşündüğü bir takım adımlar attı ve onlara rehberlik yapsın diye kayalara oyulmuş fermanlar yayımladı. Aşoka’nın Budizm’e büyük faydaları dokunmuş olduğu ve mesela, seksen dört bin *stupa* inşa ettiği söylenir.

Aşoka’nın koruyuculuğu altında üçüncü yüzyılda Pataliputra’da Buddha’nın öğretisinin hakiki doğasının belirlendiği, Budist kutsal metin külliyyatının *tripitaka* (üç sepet) olarak tamamlandığı üçüncü konsil gerçekleştirildi. Bunun arkasından Aşoka, Budizm’i yaymak maksadıyla farklı bölge ve ülkelere; Yavanalar’a (İranlı Yunanlılar), Gandhara’ya, Keşmir’e, kuzeydeki Himalaya bölgelerine, Hindistan’ın batı kısımlarına ve Malaya ve Sumatra’ya misyonerler gönderdi. Bunların yanı sıra fermanlarında, Suriye, Mısır, Makedonya, Epirus (kuzey Yunanistan) ve Cyrenia’ya (kuzey Afrika) da misyonerler gönderdiği zikredilir. Miladi birinci yüzyılda Kuşhan

imparatoru Kanişka da, merkezi Asya'ya, Çin'e ve Moğolistan'a misyonerler gönderdi.

Yedinci yüzyıla kadar Budizm Hindistan'da gelişti ancak bu tarihten sonra burada, *sanghanın* gücündeki düşüş, laik desteğin azalması, Cayinizm'in yayılması ve ibadet ve felsefi bakımdan tutarlı, tedricen Budizm'i içine alan Hinduizm'in ortaya çıkmasıyla bir çöküş yaşadı. Bu çöküşe rağmen, Nalânda, Valabhi ve Taksila gibi Budist manastır ve üniversiteler varlıklarını devam ettirdiler. Müslüman fetihler ve on birinci yüzyılda İslâm'ın yayılışı, Budizm'in Hindistan'ın kültürel hayatındaki, bazı kısımlarında devam eden, belirleyici etkisini sona erdirdi.

Yaklaşık 1850'den itibaren, Asya'daki yenilenmiş Budist faaliyetle uyumlu olarak Budizm Hindistan'da bir canlanma yaşadı. Bu Budist uyanışa batılı bilim adamlarının Budist kutsal metinleri, onların çevirileri ve tarihsel değere sahip kitapların yayınlanmasının da bir katkısının olduğu genel olarak kabul edilir. Batıların bu çalışmaları, geçmiş kültürlerinin oluşumunda büyük katkısı olan Budizm hususunda Hindu bilim adamlarının çalışmalar yapmalarına sebep oldu. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Hindistan'ın yetiştirmiş olduğu en büyük insan olan Buddha'yı onurlandırmaya yönelik yoğun bir istek var oldu. Bunun bir sonucu olarak, Budist semboller ulusal bayrağa konuldu. Birçok Budist kutsal anıtı restore edildi. Ortodoks Hinduizm'den büyük sıkıntılara maruz kalan "bastırılmış" sınıflar (*dalit*) Budizm'de kendilerine yer buldular ve Liderleri Ambedkar'ın (1891-1956) başkanlığında büyük bir kısmı Budizm'i kabul etti; bunun bir sonucu olarak ki, bugün Hindistan'da milyonlarca Budist vardır.

Her ne kadar Budizm Hindistan kökenli bir din olsa da, dışarıda bulunan Budistlerin sayısı oradakiyle kıyaslanamayacak kadar çoktur. Bu yüzden, çok kısaca da olsa Budizm'in Hint dışındaki yayılış tarihine de bir göz atmak gerekmektedir. Hindistan dışında Budizm'in yayıldığı yerler aynı zamanda onun, öz olarak aynı olmakla birlikte, oralarındaki yerel kültürlerle karışarak doğduğu yerdekenden farklı Budist anlayış ve mezheplerin ortaya çıktığı yerlerdir. Bu farklılıklara uygun olarak Hindistan dışındaki Budizm'in tarihini Güney Budizm'i, Kuzey Budizm'i ve Doğu Budizm'i şeklinde ele almak uygun olacaktır.

Güney Budizm'iyle güney Asya ülkelerinden Sri Lanka, Seylan, Burma, Kamboçya, Endonezya, Laos, Tayland ve Vietnam gibi ülkelerdeki Budizm kastedilir. Budizm, Seylan olarak da bilinen Sri Lanka'ya yaklaşık mö. iki yüz ellide Aşoka'nın gönderdiği misyonerler vasıtasıyla Sri Lanka kralı Devanampiyatissa zamanında gelmiştir. Aşoka'nın oğlu Mahinda tarafından *Theravadin* şeklinin getirildiği Budizm, o zamandan beri Sri Lanka'da çok güçlü olmuştur. Budist kutsal metinleri Hindistan'da şifahi olarak nakledilirken ilk olarak burada, mö. yaklaşık 25'de Pali dilinde olmak üzere yazıya geçirilmiş ve *Pali Kanon* olarak bilinmiştir. Sri Lankalı keşiş ve keşişeler Budizm'in hem Asya'da hem de dünyanın geri kalan kısımlarında yayılmasında çok önemli bir işlev görmüşlerdir. Seylan'da on dokuzuncu yüzyıldan itibaren İngiliz eğitimi almış laik kesimler arasında Budizm'in modernist bir versiyonu gelişti. Belli bakımlardan Protestan Hıristiyanlığın etkisi altında kalan bu insanlar "Protestan Budistler" olarak bilinirler. Bunlar, erken dönem metinleri öne çıkartan, laikler için daha çok rolü ve keşişler için daha çok sosyal faaliyeti savunurlar. Bu eğilimin hala mevcut olan bir örneği, Sri Lanka'da gelişen Sarvodaya Shramandâna Köy Gelişim Hareketidir.

Sri Lanka dışındaki güney Asya ülkelerinin dini ve kültürel gelişimlerinde de Budizm önemli bir rol oynamıştır. *Sinhale sangha* olarak bilinen Burma *sanghası*, özel meditasyon teknikleri geliştirme ve bunları öğretme özellikleriyle tanınırlar. Budizm'in güçlü bir yere ve daimi bir devlet desteğine sahip olduğu Taylan, *Dharma* hakkındaki öğretilerin ve uygulamaların gelişimi hususunda bir merkez haline geldi. Burada Budizm, bir devlet kurumudur. Seylan dışında Budizm bugün, Tayland, Kamboçya, Laos'da devlet dinidir. Kamboçya ve Laos'da halkın tamamı Budist'tir.

Kuzey Budizm'i, Tibet, Moğolistan ve merkezi Asya'daki Budizm'i içerir. Budizm, Tibet'e yedinci yüzyılda gelmiş ancak kesin olarak yerleşmeye on birinci yüzyılda başlamıştır. Tibet'in ölü krallar kültü, ruhları ele geçirme/ ruhlar tarafından ele geçme, büyü, kötü ruh ve vampir çıkarma gibi inançlar üzerinde merkezleşen ve Bon olarak bilinen din, aynı zamanda Budizm'le yeniden doğum inancını paylaşmaktadır. Budizm tarafından etkilenen bu din, aynı zamanda Budizm'i etkilemiş ve Sanskritçe *gurunun* muadili olan *lamayı* kullandıkları için Lamaizm olarak bilinen *Tibet Budizm'i* ortaya çıkmıştır. Tibet Budistleri, çeviride ve edebi çalışmada, bilimde, mabet inşa etme ve onların varlıklarını sürdürme hususunda çok faaldiler.

Birinci yüzyılda Kanışka misyonerlerinden birini de Moğolistan'a gönderir. Budizm burada yerleşir ve ana dini olarak varlığını devam ettirir. Merkezi Asya'da birçok Budist imparatorluk olmuş ve son yıllarda yapılan kazılar, Budizm'in bu alanın geçmişindeki önemini ortaya koymuştur. Asya'da Budizm'den etkilenmeyen bir ülke yok gibidir. İki bin beş yüz yıldan daha uzun bir süredir Budizm Asya medeniyetinin gerisindeki birinci itki ve onun kültürel başarılarının ana kaynağı olmuştur.

Doğu Budizm'i kategorisi içinde Çin, Kore ve Japonya'daki Budizm yer alır. Çin'e Budizm ilk önce Kuzey Hindistan'dan İpek Yolu vasıtasıyla daha sonra da deniz yoluyla güney Asya ülkelerinden geldi. Budizm burada Budist tüccarlar ve onlara eşlik eden keşişler vasıtasıyla yayıldı. Çin'e mö. yaklaşık elli yılları civarında ulaşan Budizm burada dikkate değer bir genişleme gösterdi ve Budist metinlerin Çinceye tercüme edilme projesine yol açacak kadar büyük bir ilgi uyandırdı. Zamanla Budizm Konfüçyanizm ve Taoizm'le birlikte Çin'in üç dininden biri haline geldi. Hatta bazı krallıklarda devlet dini olarak kabul edildi; ancak zaman zaman da takibata maruz kaldı. Sri Lanka'lı keşişler burada beşinci yüzyılda gelerek bir keşişler tarikatı kurdular. Hindistan ve Sri Lanka gibi ülkelerle Çin arasında on ikinci yüzyıla kadar Budist öğretisi ve uygulaması arasında yakın bir alış veriş vardı ve bunun bir sonucu olarak Budizm hem Konfüçyanizm hem de Taoizm'den etkilendi. Budist felsefesinin bir takım özelliklerini alan Yeni-Konfüçyanizm Budizm'in, halk düzeyinde güçlü olsa da, aydın kesim arasındaki etkisini tedricen zayıflattı. 1980'de itibaren ise Çin'de bir Budist uyanış oldu ve birçok Budist mabedi bugün aktif haldedir.

Kore'ye Budizm dördüncü yüzyılda Çin'den gelmiştir. Kısa bir sürede buraya yerleşen Budizm yedinci yüzyılda devlet dini olarak kabul edildi ve Budizm Kore kültüründeki hâkimiyetini bugüne kadar devam ettirdi. Kore'den altıncı yüzyılda Japonya'ya geçtiğinde Budizm kendisiyle birlikte Konfüçyanizm'in de içinde yer aldığı Çin kültürünü beraberinde getirdi. Kısa bir süre sonra, kraliyet çevrelerinde kabul edildi ve Japonya'yı 592'den 622'ye kadar yöneten prens Sotoku tarafından desteklendi. Japonya'da Budizm'in gelişmesinde ana rolü Çin Budizm'i (Chan Budizm) oynamıştır. Bir Japon keşiş Çin'e gitmiş ve dönüşte beraberlerinde Çince metinler

getirmiştir. Japonya’da Konfüçyanizm’in gölgesinde kalmayan Budizm burada, Konfüçyanizm ve Japonya’nın yerli manevi geleneği olan Şintoizm’le birlikte faaliyet gösterdi ve nihai olarak Şintoizm’den etkilendi. Bu etkilenmeye rağmen farklı bir Budist gelenek oluşturarak (Zen Budizm) Japonya’da bulunan ana dinlerden biri olarak varlığını devam ettirdi.

SIRA SİZDE

1

Budizm’in hem Hindistan’ın doğusuna hem de batısına yayılmasında önemli bir rol oynayan kral kimdir?

KURUCUSU

Az önce ortaya çıkışını ve günümüze kadar olan tarihinden kısaca bahsettiğimiz Budizm’in/Buda Disiplinin (*Buddha sasana*) kurucusu olarak kabul edilen Buddha’nın tarihsel bir şahsiyet oluşu hususundaki tartışmalara, mö. üçüncü yüzyıla tarihlenen ve Buddha’nın doğduğu yerlere ilk Budist imparator olarak bilinen Aşoka’nın diktiği taşlar ve onlarda yer alan bilgiler sona erdirdi. Bu dikit taşlar onun tarihsel bir şahsiyet oluşunu kesin bir şekilde ortaya koydu. Ancak bu tarihsel Buddha hakkındaki bilgi kaynağıdır. Çünkü Budistler için Buddha yalnızca tarihsel olarak yaşamış bir şahsiyet değil o aynı zamanda, en azından bazı Budist gruplar için, mucizevî nitelikleri olan aşkın bir varlıktır da. Bu yüzden aslında Budizm’in kurucusu olarak Buddha’nın biri tarihin, öteki de inancın konusu olan birbirine girmiş olan iki hayatı söz konusudur. Burada önce tarihin Buddha’sının daha sonra da efsanenin ve inancın Buddha’sının portresi kısaca da olsa çizilmeye çalışılacaktır.

Talebeleri tarafından Buddha “bilen, aydınlanmış, uyanmış” sıfatıyla tanınan Gautama hakkında kesin olarak söylenecek şeyler onun, mö. 563 doğmuş ve 483 yılında vefat etmiş olduğudur. Kosalaların büyük ve güçlü krallığına bağlı olan, Nepal etekleriyle Rapti nehri arasında yer alan bugünkü Oudh eyaletinin kuzey doğusunda bulunan küçük bir krallık olan Sakyalar’ın yönetici sınıfına mensuptur. Buddha’nın ismi Siddhartha, aile ismi ise Gautama, babasının adı Suddhodana ve annesinin ismi de Mâya’dır. Siddhartha’nın annesi çocuğun (bugün Nepal’de bulunan Lumbini koruluğundaki) doğumundan yedi gün sonra vefat etmiştir. Mâya’nın kız kardeşi ve Suddhodana’nın bir başka eşi olan Mahapajâpatî annesinin yerini almıştır. Siddhartha, hareketli bir başkent olan Kapilavastu’da askeri konularda eğitilmiştir. Erken dönem kitaplar onun, brahmanik irfanı elde ettiğine dair herhangi bir işareti içermezler. Zengin gençler gibi, kış, yaz ve yağmur mevsiminde olmak üzere ikamet ettiği üç evi vardı. Bunlar güzel bahçeleri olan ve basit bir lüks içeren evlerdi. Evlendiği ve daha sonra şakirdi olan, Râhula adında bir oğlunun olduğu kaydedilir. Belli bir yaşta entelektüel ve manevi bir huzursuzluk yaşadı ve zevk dünyasına yönelik bir tatminsizlik hissetti. Bu tatminsizlik dünyanın geçiciliği ve insanın ölüme götürecek her türlü hastalığa maruz kalacağı gerçeğinden kaynaklanmaktaydı. Babasının, oğlunun, dönemin düşünürlerinin genel bir eğilimi olan dünyayı terk ederek bir münzevi olacağı korkusu gerçekleşti. Siddhartha kendisini alıkoyacak her türlü zevk ve lüksü, bütün insanları ölümün köleliğinden kurtulmada kullanılacak hakikati arayan gezginlerin “evsizlik hayatını” takip etmek için terk etti. Yıllar süren bir arama sonunda bu aydınlanmayı buldu. Arkasından gezici bir tebliğci olarak uzun bir dönem boyunca Dört Aryan Hakikatini ve Sekizli Yolu tebliğ etti. Bu tebliğ sonunda birçok şakirt edindi ve hem erkek hem de kadınların yer aldığı bir manastır tarikatı kurdu. Seksen yaşında iken öldü. Ölümünün arkasından şakirtleri, “Aydınlanmış olanın sözlerini” bir

araya getirdiler ve bunlardan, bir yüzyıl boyunca *Pali Konon*'un bütünü ve farklı yorumlarla yoğun *Mahayana sutralar* külliyatı ortaya çıktı.

Genel olarak din tarihi çalışanları, Buddha hakkında gerçek olanın yukarıda anlattığımız kısım olduğunu, bundan sonra anlatacağımızın ise sonradan ona izafe edildiğini, böylece de onun insanüstü bir portresinin ortaya çıktığını düşünürler. Oysa Budist metinlerin takdim ettiği Buddha, ölüm kelimesinin işaret ettiği her türlü hastalıktan insanlar kadar tanrıları da kurtarmak maksadıyla gökten inmiş bir güneş tanrısıdır ve onun doğumu ve ölümü zamanla yaşittir. Bu açıdan bakıldığında Buddha, insan suretindedir ancak o bir insan değildir.

Buddha, her bir çağda yeni bir bedenle yeryüzüne inen aydınlanmaya hazır, aydınlanacak olanlardan, *bodisattvalardan* biridir. Buddha, aydınlanmanın gerçekleşeceği nihai gelişten önce farklı bedenlerde olmak üzere birçok kez bu dünyaya gidip gelmiştir. Tarihsel Buddha bedeni onun bu şekilde gidip gelişindeki yedinci bedenidir. Onu, şimdilerde gökte müstakbel Buddha, bir *bodhisattva* olan Maitreye takip edecektir ve mesela, bilkuvve Buddhalar olan, ancak bütün varlıklar kurtuluncaya kadar Budalıklarına başlamayı erteleyen başka *bodhisattvalar* da vardır.

Yeryüzüne son gelişinden önce *Bodhisattva*, Tuşita göğünde ikamet etmektedir. Buradayken on bin dünya sisteminin tanrısı bir araya gelerek, *bodhisattvanın*, yeryüzündeki acılardan evreni kurtarmak için son kez yeryüzüne dönme vaktinin geldiğini ona haber verdiler. Bunun üzerine *bodhisattva*, doğum yerini, zamanını ve doğacağı aileyi, annesini ve brahman kastında mı yoksa kşatriya kastından mı doğacağına karar verdi. Buddha, doğacağı dönemde hangi kast hâkim ise o kasta doğar. Buddha'nın doğduğu zamanda kşatriya kastı hâkim olduğundan, Sakya klanında, bu kasta mensup *Suddhodana*'nın karısı *Mâha Mâya*'dan, *Kapilavastu*'da doğmayı seçer. *Mâya* rüyasında göklerden inen beyaz muhteşem bir filin rahmine girdiğini görür. Bu, onun hamile olduğu ve doğacak olanın ya evrensel bir kral ya da bir *buddha* olacağı şeklinde yorumlanır. *Bodhisattvanın* beden bulması üzerine, dilsizler konuşmaya, sakatlar yürümeye, bütün ağaçlar çiçek açmaya, gökyüzünden lotus çiçekleri yeryüzüne inmeye başlar. Çocuk annesinin karnında görünmektedir. Doğum zamanı geldiğinde *Mâyâ*, *Devahrada*'daki ailesini ziyaret etmek için yola çıkar. Yol üstündeki lumbini koruluğunda mola verirler; doğum zamanının geldiğini hisseden anne dayanmak için bir ağaç dalına uzanır, ancak dal kendiliğinden ona doğru gelir. Bu şekilde, hiçbir acı duymadan doğum gerçekleşir. Çocuk onun böğründen doğar. Bu doğumun bakire olarak gerçekleştiği anlamına gelir. Çocuk toprağa düşer düşmez, dört yöne yedi uzun adım atar ve kendisinin bu dünyadaki ilk kişi olduğunu, insanlığı cehalet ve ısraptan kurtarmak için geldiğini ilan eder. Evrenin her tarafını aydınlık kaplar. Aynı zamanda, bütün buddhaların doğumunda olduğu gibi, onun gelecekteki eşi, atı ve şakirdi *Ananda* da doğar.

Beşinci günde, ad verme töreni yapılır ve çocuğa *Siddhartha* adı verilir. Brahmanlar arasında bulunan sekiz kâhinden yedisi onun evrensel bir kral yedincisi, *Kondanna* onun bir *buddha* olacağını söyler. Bu *Kondanna*, daha sonra Buddha'nın ilk şakirtleri olacak olanlardan biridir. Onun bir *buddha* oluşuna yol açacak dört işaret; “yaşlanmanın tükettiği bir adam, hasta bir adam, ölmüş bir beden ve bir münzevi” olduğunu öğrenen prensin babası, oğlunun bunlarla karşılaşmasına engel olmak ve onun zihnini dünyevi zevklerle meşgul etmek için elinden geleni yapar. Annesi doğumdan sonraki

yedinci günde ölür ve otuz üç tanrının göğünde yeniden doğar. Bunun üzerine çocuk, teyzesi ve sütannesine, Matron Gautami'ye emanet edilir. Bu arada Siddhartha, Çiftçilik Bayramında ilk mucizesini gösterir. Bir bambu ağacının altında oturur ve güneş dönerken, ağaçların gölgesi de güneşe uygun olarak yer değiştirirken Sidhattha'nın altında oturduğu ağacın gölgesi hiç yer değiştirmemektedir. Bunu fark ettiğinde kral çocuğu selamlar ve bu sana sunulan ikinci saygıdır, diye bağırır. *Boddhisattva* büyürken babası onun için, üç farklı yer inşa etmiştir ve mevsime uygun olarak o bunların birinde oturmaktadır. Burada Bodhisattva'yı her türlü lüks kuşatmıştı ve ona hizmet için tayin edilmiş binlerce dans eden kız vardı. Bütün eğitimlerde başarı olmuş ve savaş sanatlarında mükemmelleşmişti.

On altı yaşına geldiğinde kral onu evlendirerek daha çok dünyevi hayata bağlamayı düşündü. Brahmanları sakya aileleri arasında bir kız bulmak için gönderdi ve Siddhartha'nın kuzeni olan Yosadhara eş olarak seçildi.

Evlendikten sonra babasının bütün engellemelerine rağmen tanrılar Siddhartha'nın geçeceği yol üzerinde birinci gün yaşlı bir insan, ikinci gün bir hasta üçüncü gün yakılmak üzere götürülen ölü bir beden ve dördüncü gün dünyayı terk etmiş münzevi bir keşiş olarak çıkarlar. Bunları gören Siddhartha ihtiyarlık, hastalık, ölüm ve var olmanın yol açtığı bu değişikliklerin üstüne çıkmış insan hakkında bilgi sahibi olur. Babasına yaşadığı bu dünyevi zevk hayatını terk etmeyi ve ölümün üstesinden gelecek yolu bulmak için gezgin derviş olmak istediğini söyler. Ancak babası bunu yapmaması için gerekli tedbirleri alır. Fakat Siddhartha, tanrıların da yardımıyla ailesinden ayrılır. At bakıcısıyla beraber şehir dışına çıkar. Sahip olduğu bütün dünyevi şeyleri ve atı bakıcısıyla geri gönderir. Ancak, atı onun hasretine dayanamaz ve ölür. Saçlarını keser ve Tanrılar tarafından kendisine bir hacı elbisesi temin edilir. Saçları ve elbisesi göğe götürülür. Ölüm ve kötülük tanrısı Mara, kurtuluş yolunu bulmasına engel olmak için, "eğer geri dönerse kendisine dünya imparatorluğunu vermeyi" teklif eder. Kabul etmeyince yeni fırsatları kollamak için onu takip eder.

Bunun arkasından Siddhartha, brahman üstatlarıyla dersler yaparak kendisini herkesin altından kalkamayacağı nefis terbiye tekniklerini, usullerini bir deri bir kemik kalıncaya kadar uyguladı. Bu yaptıkları etrafında beş şakirdin yer almasına yol açtı. Ancak yerine getirdiği şeylerin hedefi açısından kendisine bir fayda sağlamadığını fark edip, dünyevi şeylerden tat almaya başlayınca etrafındaki şakirtleri onu terk ettiler. Bunun üzerine yakınlardaki bir ormanda, altında bir tahta ya da masanın bulunduğu bodhi/bilgi/uyanıklık ağacının altında, "bedenim kurusa bile ölümün acısına yol açan şey ile onun ilacının bilgisine ulaşmadan oradan ayrılmayacağım", der. Mara tekrar gelir ve tahtın kendisine ait olduğunu söyler. Siddhartha, tahtın kendisine ait olduğu ve bunun için gerekli niteliklere sahip olduğuna tanık olarak toprağa dokunur ve toprak buna tanıklık yapar. Mâra kötü ruhlardan oluşan ordusuyla saldırır, ancak bütün bunlar istenilen sonucu vermeyince Mâra savaşmayı bırakır ve onun gelişiyi ayrılan tanrılar tekrar Siddhartha'nın yanına geri dönerler. Sabaha kadar Siddhartha, buddha olmasını sağlayacak olan mertebelerin hepsini aşar. Sınırlı oluşum (*pratiya samutpâda*) döngüsünü tam olarak anlar ve mutlak uyanıklığa ulaşır o artık bir *buddha*dır. Yaşadığı mutlu halden dolayı bütün evrenin yüzü değişir.

Buddha kurtuluş bilgisine ulaştıktan sonra uyanıklık/bilgi ağacının etrafında yedi hafta kalır. Burada iki şey meydana gelir. Birincisi Mâra'nın başaramadığını onun kızları gerçekleştirmeye çalışır. Buddha'yı yoldan

çıkarmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar ancak başarılı olamazlar. İkincisi ise yukarıda da kendisinden söz ettiğimiz, Buddha'nın ulaştığı bilginin insanlar tarafından anlaşılamayacağı ve bu yüzden kendisinin sıkıntılar yaşayacağı hususundaki endişesidir. Ancak bu endişe tanrıların müdahalesiyle aşılar ve Buddha Benares'e gider ve burada, daha önce kendisini terk etmiş olan beş kişiye ilk vaazını vererek, "yasanın tekerliğini (*dharmacakra*) harekete geçirir/döndürür"

SIRA SİZDE

2

Buddha'nın tarihsel bir şahsiyet oluşundan şüphe edilmesinin sebebi nedir?

Zamanla gezgin rahiplerden oluşan büyük bir topluluk meydana getirir. Kendisinin istememesine rağmen, teyzesi Mahapajâpati'nin ısrarı ve gözde şakirdi Ananda'nın onu desteklemesi üzerine kadınların da bir keşişler topluluğu oluşturmalarına izin verir. Buddha zamanının büyük kısmını, manastırdaki bu kadın ve erkek topluluklarla ilgilenmekte ve keşişler topluluğuna vaazlar vermekle; Brahmanlarla tartışmalar yapmakla geçirirdi. Nihayetinde Buddha, yakın bir zamanda öleceğini şakirtlerine haber verir. Öleceği yer olarak Kusinagara şehrine yakın iki sal ağacı arasındaki yeri seçmiştir. Ananda'nın hazırladığı bu yerde son bir kez daha meditasyon yapmak üzere oturmuş ve bu haldeyken, kırk yılı tebliğle geçen seksen yıllık bir ömür sonunda büyük bir dinginlik ve huzur içinde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine cesedi, bütün dünyaya hükmetmiş bir kralınki gibi önce yakılmış, sonra da külleri sekize bölünmüştür. Bunların bir kısmı *kşatriya* kastından olan Malla'lara; geri kalanlar da onların komşularına verilmiştir. Buddha'nın üzerinde yakıldığı odun yığının ve küllerinin bulunduğu kaplar üzerinde sonradan ilk on *stupa* inşa edilmiştir.

KUTSAL METİNLERİ

DİKKAT

Buddha, kırk beş yıl boyunca bulduğu yola dair öğretisini şifahi olarak insanlara ulaştırdı. Bu öğretiyi muhatabı olan insanlara uygun hale getirerek yapmaya çalıştı. *Sangha* Buddha'nın öğretisini ezberlemişti ve bayramlar ve hususi vesilelerle onu grup olarak ezberden okumaktaydılar. Buddha'nın vefatından kısa süre sonra toplanan birinci konsilde ezberlenmiş olan öğreti nakledildi ve onun sahih olduğu onaylandı. Daha sonraki nesillere de bu, toplu okumalar yoluyla aktarıldı. Bu şifahi okuma geleneği bugün de sürmektedir. *Sanhga* bazı seçilmiş metinleri törenlerde okur laik kesim de onlara iştirak eder. Budistlerde metinlerin sesli bir şekilde okunmasının kutsal bir eylem olduğuna inanılır ve böyle yapmakla Budist zihnen sakinleştiğini, kötülükten korunduğunu, zihnen dinginleştiğini hisseder.

Budist kutsal metinleri üç kategoriye ayrılır: Birincisi, içeriklerinin genel olarak Buddha'nın ağzından geldiği kabul edilen Pali dilindeki *Tipitakada* (Sanskritçe=*tripitaka*) korunmuş olan erken dönem kanonik metinler. İkincisi kronolojik olarak az önceki kanonik metinleri takip etseler de, onların tespit edildiği zaman bu grup içine girme imkânı bulamayan, fakat kanonik olanlara benzeyen metinlerdir. Üçüncü kategoride yer alanlar ise birçok sahte kononik ya da kanonik olmayan metinlerdir. Bunlar tarihçi bakış açısından Mâhâyana'nın *sutraları*, Vajrayana'nın *tantraları* (bu metinler iki grup tarafından Buddha'ya atfedilir) ve kononik metinler etrafında oluşan geniş yorum edebiyatını oluştururlar.

Buddha faaliyeti sırasında muayyen bir dili mesajını iletme için seçmemiş, seyahat ettiği bölgenin yerel dilini bunun için kullanmıştır. Buddha'nın faaliyeti genel olarak Magadha bölgesinde vukuu bulunduğu onun kullandığı dilin eski Magadhi diline dayandığı söylenir. Bu dil, birkaç

istisna dışında varlığını devam ettirememiştir. Ancak bu eski Magadhi'nin bir sürümü *Therevadinlerin* kutsal metin külliyyatının (*kanon*) dilinde saklanmıştır. Miladın başlarından itibaren başlayan Sanskritçe nihai olarak Budist metinlerinin önemli dillerinden biri haline gelmiştir. Çince ve Tibetçe ve Japonca'ya yapılan çeviriler sonunda söz konusu dillerde de hatırı sayılır bir Budist kutsal metin külliyyatı oluşmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Max Müller tarafından başlatılan *Doğunun Kutsal Kitapları* (Sacred Books of East) adlı serideki çevirilerle Budist kutsal kitapları İngilizce olarak da var olmaya başlamıştır. Farklı Budist gruplar bunlardan birini kullandıklarından, hepsi için ortak ve dolayısıyla da bir *Budist kutsal dilinden* söz etmek zordur.

Burada Pali ve Sanskritçe olarak yazıya geçirilmiş olan metin külliyyatı hemen hemen aynı olduğu ve Palice'nin daha eski olduğu da göz önünde bulundurularak Pali metin külliyyatıyla, Mahayanist, Tantrik, Tibet ve Moğol kanonundan kısaca bahsetmek istiyoruz.

Therevadinlerin kutsal metin külliyyatı olan Pali kanonu mö. 25'deki dördüncü konsilde Sri Lanka'da yazıya geçirildi. Bu külliyyat üç ana gruba ayrılır ve *tipitaka* (üç sepet) olarak adlandırılır. Bu üç bölüm, konsillerde tespit edilen sıraya göre: *Vinaya Pitaka*, *Sutta Pitaka* ve *Abhidhamma Pitaka*dır. Bunlar muhtevalarına uygun olarak gruplandırılmıştır.

Vinaya Pitaka, Buddha'nın şakirtlerinin yanlış davranışları karşısında düzenlenmiş olan 227 davranış kuralını ve kadın (*bhikkhuni*) ve erkek keşişlerin (*bhikkhu*) manastır hayatında uyacakları sıkı eğitimin ne ve nasıl yerine getirileceğine dair bilgileri içerir. Kuralların büyük kısmı cemaatin ahlaki standardını muhafaza etmeye yönelik ahlaki bir özellik gösterir. *Vinaya* üç ana bölüme ayrılır: Keşiş ve keşişelere yönelik *pathimokkha* kurallarını içeren *sutta-vibhanga*; *pathimokkha* emirlerini tamamlamaya yönelik yeni *Vinaya* kurallarını içerir. Üçüncü bölüm olan *parivara* ise, Buddha'nın vefat etmesinden sonraki yüzyıllarda *Vinaya* etrafında oluşan farklı tarihlerdeki yardımcı çalışmalardan meydana gelir.

Sutta Pitaka, Buddha'nın öğretisinin ana kaynağıdır. Beş *nikaya* ya da derlemeden meydana gelir. *Digha-Nikaya*, Buddha'ya atfedilen uzun sözler derlemesidir. Öğretinin farklı yönleriyle ilgili 34 *suttadan* oluşur. Bu *suttalardan* birçoğu, Buddha'nın biyografisi hakkında başka yerde bulunmayan bilgileri içerirler. *Majjhima-Nikaya*, orta büyüklükteki sözler derlemesidir. Budist öğretinin bütün yönleriyle ilgili 150 *suttadan* oluşur. *Samyutta-Nikaya*, büyük kısmı çok kısa olan 3000, tartışılan konulara göre düzenlenmiş *suttadan* meydana gelir. *Anguttara-Nikaya*, ele alınan konuların sayısal olarak düzenlenmesiyle karakterize edilen *suttalar* derlemesidir. *Khudda-Nikaya*, bütün okullar tarafından sahih kabul edilmez. Şüpheli bir sahihliğe sahip olduğu için dört *nikayanın* dışında bırakılır.

Abhidhamma-Pitaka, tarih olarak ilk ikisinden daha sonra olan bu külliyyat, farklı mezheplere göre değişen yedi ayrı *Abhidhammadan* oluşur. Bunlar öğretinin felsefi bir çözümlemesinin yapıldığı ve sistematik hale getirildiği metinlerdir. Keşişlerin bilimsel faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır.

Budist mezheplerden bahsedeceğimiz yerde ele alacağımız Mahayana'nın bir mezhep olarak ortaya çıkıp gelişmesiyle yeni bir takım *sutralar* yazıldı. Mevcut Budist külliyyata dayanmakla birlikte bu *sutralara* Mahayana düşüncelerini içeren yeni metinler ilave edildi. Birçok yeni *sutradan* dokuz

tanisi özellikle önemli kabul edilir. Biz bunlardan en popüler olan dört tanesini zikredeceğiz. *Prajñāparamīta-sūtra*, hikmet, mükemmellik sutrası. Mahayana derlemelerinin en eskisi ve en etkilisidir. MÖ. başlayan bin yıllık bir sürede tamamlanmıştır. Boşluk öğretisini (*sunyattā*) açıklar. *Saddharma pūdarīka Sūtra*, *Lotus sūtra* olarak da bilinir. Derlemeden daha çok telif bir metin özelliği ortaya koyar, öğretiyi düzenler, öğretilerin birliğini açıklar ve Mahayanistlerin en yüce öğreti olduğunu kabul ettikleri *bodhisattvayā* över. Japonya’da ve Çin’de en önemli *sūtra* olarak kabul edilir. *Vimalakīrtinīrdesa Sūtra*, Hıristiyan döneminin başlarında telif edilen bu metin, laik bir Budist’in *bodhistavaliḡa* ulaşabileceğini açıklar. *Sukhavatī Sūtra*, *Buddha Amida*’nın ülkesinin bütün inananlara açık olduğunu öğretir.

Tantrik Budizm’in gelişimiyle, onların yeni düşünceleriyle ilişkili olan yeni metinler ortaya çıktı. Bunlar törenler ve ritlerle ilgili olan *Kriya tantra*; *Yoga tantra* ve üst düzey mistisizmle ilgili olan *Anuttarayoga tantra*dır. Tantraların en batini içerikli olanı budur.

Tibet ve Moğol Budistlerin kullandıkları kutsal metin külliyyatı, on dördüncü yüzyılda 333 cilt halinde Sankritçe’den Tibetçe’ye çevrilen metinler iki grupta kümelendir. Bunlardan birincisi Buddha’nın sözlerinin tercümesi olan *Kanjur*’dur. *Vinaya*, *Sūtra*, *Abhidhamma* ve Tantrik metinlerden oluşur. İkincisi yorumların tercümesi olan *Tanjur*dur. Temel metinler üzerine yapılmış olan yorumları, ilahileri ve tıp, gramer gibi konular üzerine kaleme alınmış olan metinleri içerir.

Budist mezheplerin bu kutsal metin külliyyatına bakışına gelince, Theravada’da bunlar Buddha’nın ilk dönem cemaatinin öğretisini ve hayatını yalnızca anlatan açıklayan metinlerdir. Mahayanistler’de bu metinlere kutsal özellik vermeğe yönelik bir eğilim vardır. Bu muhtemelen, zamanla metinlerin ifade ettikleri Buddha’nın aşkın hakiki bedeniyle özdeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

İNANÇ ESASLARI

Klostermaier genel anlamda Budist olunamayacağını, ancak tarihi gelişimi sırasında gördüğümüz ve aşağıda mezhepler kısmında da ele alacağımız şekillerden birini seçmenin mümkün olduğunu (Klostermaier,1999, 3) söylüyor olsa da, ayrıntılardaki farklılıklara rağmen, üzerinde uzlaşı olan esaslar hepsinde ortaktır: *Triratna* (üç mücevher). Budistlerin her eyleme kendileriyle başladıkları *üç mücevher*, “Buddha’ya (aydınlanmış olana) sığınırım, Dharma’ya (öğretiye) sığınırım ve Sangha’ya (cemaate) sığınırım” şeklinde dile getirilen, *Buddha*, *dharma* ve *sanghadan* oluşur. Bunlar aynı zamanda bir kimseyi Budist yapan esaslardır ve bu yüzden de Budist âmentüsü olarak kabul etmek mümkündür.

“Uyanmış olma, anlama” anlamlarına gelen *budh* kökünden türeyen Buddha, aydınlanmış olan kimse için kullanılan bir sıfattır. İki tür Buddha vardır, bunlardan *Pacceka Buddha*, hakikate ulaşan ancak onu insanlara öğretmeyen; ikincisi olan *Samma Sambuddha* ise, hem hakikate ulaşan hem de onu insanlara öğreten Buddha’dır. *Theravada* onu, insanları aşan zihni gücüyle üstün bir insan olarak kabul eder. Gautama Buddha’nın kendisinden önce buddhalar olduğu gibi, kendisinden sonra da buddhalar gelecektir. Bunlardan Gautama Buddha’dan sonra gelecek ve dünyayı aydınlatacak olanın adı Maiteraya’dır.

Mahayana Budizm'i Buddha'yı aşkın bir varlığa dönüştürmüş ve onun her yerde hazır olduğunu ve aydınlanma yolunda insanlara yardım için bu dünyada Buddha olarak doğmuş olduğuna inanır. Gautama Buddha bu aşkın Buddha'nın tezahürü olarak kabul edilir. Mahayana'ya göre Buddha üç bedene/görünüşe sahiptir. *Nirmankaya*, evrensel aşkın buddha'nın dünyevi tezahürü olan beden; *Sambhogakaya*, Buddha'nın semavi bedenidir. Buddha bu bedeni, *bodhisattvaları* öğretmek için giyindir; *Dharmakaya*, Buddha'nın şekilsiz, tanımlanamaz hakiki bedenidir. Mahayana Budizm'inde mutlak hakikat düzeyinde yalnızca bu bedeni gerçektir. Diğerleri onun şekil aldığı, *Dharmakaya*ya gönderme yapan geçici yollardır.

Buddha, buddha olmadan önceki doğumlarının hikâyelerinin anlatıldığı *Jatalarda* kendisine *bodhisattva* olarak gönderme yapılır. Gautama Buddha'dan sonra gelecek olan Maitreya Buddha, şimdi göksel dünyada bir *bodhisattva* olarak yaşamaktadır. Mahayana bu *bodhisattva* anlayışını, kurtuluşa ulaşmış ancak bunu, diğer insanların kurtuluşuna yardımcı olmak amacıyla erteleyen ideal insan haline dönüştürmüştür. Theravada Budizm'de kendi aydınlanmasını gerçekleştirmiş ve *nirvanaya* ulaşmış kişiyi ifade etmek için, *arhat* sıfatı kullanılır.

Üç Budist mücevherin ikincisini oluşturan ve Hint düşüncesinde “yanlışın” zıddı olarak “doğru”, “kozmosun yasası”, “eşyanın doğası”, “zihin, iyi hayat ve manevi yolun yasası” gibi anlamlarda kullanılan *dharmadır*. Bu Buddha'dan önce de olan ve kendisinden önceki buddhalar gibi kendisi tarafından da keşfedilmiş olan öğretiyi ifade eder. Bu yüzden Asya'da Budistler Budizm için Buddha'nın *dharması* deyimini kullanırlar. Buddha'nın öğretisinin iki yönü vardır: Birinci yönü, Buddha Isipatana'da bulunan Geyik Parkındaki ilk vaazında *dharmanın* özü olarak ortaya koyduğu Dört Seçkin Hakikattir. Sonraki metinlerde farklı şekillerde ifade edilmekle birlikte bu Dört Seçkin Hakikat (*arya-satya*), orijinal metinlerde öznlü bir şekilde yer alır: *Dukkha*, *Samudaya*, *Nirodha* ve *Maggha*. *Dharmanın* ikinci yönü ise, *Dukkha*, *anicca* (her şeyin geçici oluşu) ve *anatman* (her zaman var olan, değişmeyen bir ruhun yokluğu) oluşturur.

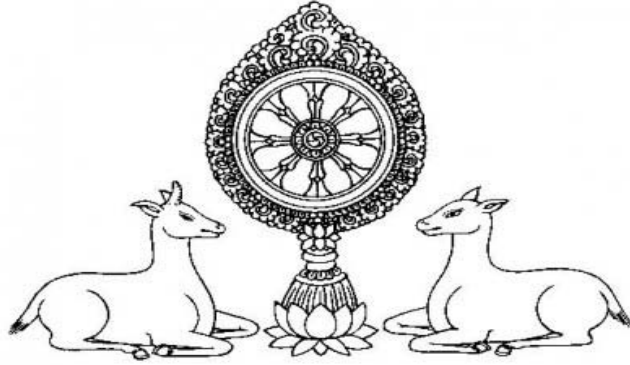
1.*Dukkha*. “acı çekme” anlamındaki bu kelime, bütün Hindistan için ortak ve uzun bir geçmişi olan bir problemi ifade eder. Hint düşüncesinde insanlığın yaşadığı bu acı, yalnızca hayatında bir kez değil, daimi ölüm ve yeniden doğum döngüsü sebebiyle binlerce, milyonlarca kez yaşayacağı bir acıdır. İşte Buddha'nın da dikkatini yönelttiği ve çaresini bulmaya çalıştığı bu acı/*dukkhadır*. Buddha önce bu acının varlığını tespit eder: “Doğum acıdır, yaşlanma acıdır; hastalık acı verir; ölüm acıdır, hoşlanılmayan şeylerle birlikte olmak acıdır, hoşlanılan şeylerden ayrılmak acıdır, hak ettiğin şeyi elde edememek acıdır”. Bütün insanlar burada sayılan şeylere maruz kalırlar, bütün varlıklar mutluluğu yaşasalar da bu da geçici bir mutluluktur.

2.*Samudya* (acının kökeni). Acının varlığını tespit eden Buddha, Budist sebeplilik yasasına uygun olarak, bir şeyin yani acının var olması için onun bir sebebinin olması gerektiği sonucuna ulaşır. Buddha'nın acının sebebi olarak tespit ettiği şey, arzudur. İnsan var olmaya, duygusal zevklere, ölümden sonra varlığını devam ettirmeye, kendisini korumaya vs. yönelik arzulara sahiptir. Bu arzu ise, insanın acıyla ilgili Dört Seçkin Hakikat hakkındaki cehaletten, arzu duyduğu şeylerin daimi bir yapısının, bir gerçekliğinin olmadığını bilmemekten ibaret olan cehaletten kaynaklanır. Bu cehaletten arzu çıkar, arzu eyleme yol açar, bu da yeni arzulara ve yeniden doğumlara. Yeniden

doğumlar döngüsü, *samsara* (*bhava-cakra*), “var oluş tekeri” olarak adlandırılır.

3.*Nirodha* (Acının kaldırılması). Buddha’yı diğer çağdaşlarından farklı kılan onun, varlığını ve sebebini tespit ettiği acının kaldırılmasının da mümkün olduğunu bulmuş olmasıdır. Eğer *dukkhaya* sebep olan cehaletten kaynaklanan arzu ise, arzunun ortadan kaldırılmasıyla acı da ortadan kalkacaktır.

4.*Maggha* (Sekiz Seçkin Yol) İnsanı, yaşadığı acıdan kurtulacak hale getirecek olan, kendi kendini disipline etme yolu, Budizm’in sembolü olan ve sekiz parmaklı tekerlekle gösterilen sekiz dilimli yoldur: bunlar doğru anlama, doğru konuşma, doğru eylem, doğru yaşam, doğru çaba, doğru düşünme, doğru yoğunlaşma (*Goonewardene*, s.143-147).

Resim 3.1: Budizm’in sembolleri: Buddha’nın ilk vaazını verdiği geyik parkını sembolize eden geyikler; bu vaazla döndürdüğü söylenen ve onun öğretisini sembolize eden *dharmacakra* (Yasanın tekeri) ve lotus çiçeği.

DİKKAT

Budizm’in ahlaki yaşam kurallarını oluşturan bu sekizli yola ilave olarak *tipitaka*nın ikinci sepetini oluşturan *Sutta Pitakada* bulunan, *Panca Sila*’da söz konusu seçkin sekizli yolun dördüncü safhasının bir genişletilmesi olan başka ahlaki davranış kuralları da yer alır. Bunlar beş Budist emir olarak bilinirler ve şunlardan oluşurlar: Yaşayan canlıları öldürmemek; verilmeyen şeyi almaktan kaçınma; duyusal yanlış davranıştan kaçınmak. Bu sonuncusu hem yasaklanmış ilişkilere girmeyi hem de yanlış fiziksel davranışları içerir. Mesela, Homoseksüellik, kesinlikle yasaklanmış bir davranıştır. Diğerleri ise, yalan söz söylemekten kaçınmak ve uyuşturuculardan uzak durmaktır (Fowler, 1999, s. 54-57).

Budist dharmanın ikinci önemli yönünü varlığın üç özelliği oluşturur. Bunlar aynı zamanda, Budist dünya görüşünün ve düşüncesinin de temelini oluşturan şeylerdir.

1.Geçicilik (*anicca*). Buddha’nın acıdan kurtuluş yolunu arayışında ulaştığı sonuçlardan biri, dünyada her şeyin sürekli bir akış halinde olduğu, her şeyin değiştiği, değişmeyen hiçbir şeyin bulunmadığıdır. Hiçbir şey, aynı kalmamaktadır. Dünya sistemleri bile geçicidir. Hatta Buddha’nın kendisinin öğretisi bile, ebed müddet var olacak bir şey değildir, o da yok olacak ve yeni bir Buddha ortaya çıkarak onu yeniden keşif ve ihya edecektir. Zihnimizin sürekli aynı kaldığını hissettiği şeylere gelince, bu yanlış bir histir ve değişimin farkına varamamaktan kaynaklanır.

2.Acı (*dukkha*). Bunun ne anlama geldiğini, ikincisini oluşturduğu Dört Seçkin Hakikati ele alırken görmüştük.

3.Ruhun Yokluğu (*anatman*). Buddha geyik parkında verdiği vaazda, öğrettiği şeylerin biri de, insanlar da dâhil canlı varlıkların hiçbirinin değişmeyen, sabit ebedi, Tanrı tarafından yaratılmış, ilahi bir kaynaktan gelen anlamında hiçbir şeyin bulunmadığıdır. Canlı varlıklar, beşe ayrılabilen olan, sürekli değişen, *skhanda* (bir araya toplanma/gelme) olarak adlandırılan (maddi yapı, hissetme, algı, karakteri oluşturan zihni teşekküller ve bilinç) zihni ve fiziki şeylerin toplamından ibarettirler. Bunlar cehaletin yol açtığı hırs ve bencillik tarafından bir araya getirilirler. Dolayısıyla cehalet ortadan kalktığında ise tamamen ortadan kalkar yok olurlar. İnsanların cehalet döneminde yeni bedenlerle dünyaya gelmelerine yol açan ise *karmadır*.

SIRA SİZDE

3

Buddha'nın değişmeden daima var olan, herhangi bir şeyin varlığını niçin reddeder? Genedoğumdan kurtulma hedefi bağlamında değerlendiriniz.

Karma

Karma, Hinduizm ve Cayinizm'in ele alındığı yerde de ifade edildiği gibi bütün Hint kökenli dinlerde kabul edilen ortak inançlardan biridir. "Fiil, eylem" anlamına gelen karma, aynı zamanda eylemin sonucu için de kullanılır. Ahlaki bir yasa olarak faaliyet gösteren karmaya gelince, insanların bu dünyada iradi olarak yaptıkları her şeyin karşılığını bu dünyaya bir sonraki gelişlerinde görecekleri, anlayışdır. Şimdi bir insan bu dünyada belli bir fiziki yapıda, belli bir sosyal statüde bulunuyorsa, bu onun daha önceki hayatında ya da hayatlarında yaptıkları eylemlerin bir sonucudur. İnsanın mevcut halini belirleyen, herhangi bir varlık aşkın ya da içkin değil, bizatihi kendisidir. İyi davranışlar iyi karmaların, kötü davranışları ise kötü karmaların birikmesine ve sonraki hayatta kendilerine uygun sonuçların ortaya çıkmasına yol açarlar. Bu yüzden de, bir sonraki hayatında daha iyi bir hale gelmek istiyorsa ona göre bir hayat yaşamak zorundadır.

Yeniden Doğum

Buddha karma düşüncesinde olduğu gibi insanların bu dünyaya tekrar tekrar gelişlerini kabul etme bakımından da genel Hint düşüncesiyle uzlaşır. İnsan, acıya dair Dört Seçkin Gerçek hakkındaki cehaletinin üstesinden gelinceye ve Sekiz Dilimli yolu tatbik edip kurtuluşa (*nirvana*) ulaşmaya kadar bu dünyaya gidip gelecektir. Hint düşüncesinde insanın geçmiş karmasına uygun olarak bu dünyadaki yeni doğumlarında aldığı bedenler değişse de, değişmeyen bir özün bulunduğu, bunun da ruh olduğu kabul edilir. Oysa yukarıda gördüğümüz gibi Buddha değişmeyen bir öz anlamında ruhun varlığını kabul etmez. Bu yüzden de, Hinduizm'de olduğu gibi bu anlayışı reenkarnasyon/tenasüh olarak adlandırmak uygun olmaz. Onun yerine yeniden doğum ya da yeniden olma, diye adlandırmak Budist anlayışa daha münasip bir adlandırma olacaktır. İnsanın sürekli değişen bedeninden farklı olarak onu o yapan ve sürekli olarak aynı kalan bir özün varlığının reddine rağmen kabul edilen yeniden doğum, Budistler tarafından bir kısmını zikredeceğimiz, farklı biçimlerde açıklanır. Fiziki ya da biyolojik bedenin hayatı sona erdikten sonra, onda bulunan hayat güçlerinin bir başka biyolojik varlıkta var olmayı sürdürür. Burada insan bedeni, hayat güçleri için, geçici bir vasita işlevi görür. Fiziksel ve zihni enerjiler sürekli değişmektedir. Bir

andaki bir sonraki andakiyle ya da gelecek bir andakiyle aynı değildir. Bir anda ölüm ve bir sonraki anda yeni bir doğum vardır. Sürekliliğin varlığına yönelik his, bir yanılısamadır. Hiriyanna'ya göre, fail olarak adlandıracağımız bir ruhun yokluğu nasıl mümkünse, değişmeyen bir özün yokluğunda da yeniden doğum mümkündür (Hiriyanna, s.127). İnsanlar yeniden bu dünyaya gelmeden önce, kötü karmalarının bir gereği olarak cehenneme giderler. Dokuz sıcak ve dokuz soğuk cehennem olduğuna inanılır. Buraya gidenler büyük işkenceler gördükten sonra dünyaya yeniden gelerek bedenlenirler. İyi karmaları olanlar derecelerine uygun olarak gök tabakasında, cennette yaşarlar. Bu anlayışa göre cennet ve cehennem ölüm ve yeniden doğum arasında ara bir bölge olarak görülmektedir. Ancak bazen cennetin, nirvanayla özdeşleştirildiği de olmuştur.

Bağımlı Ortaya Çıkış (*pratītya-samutpāda*)

Eğer değişmeyen bir öz anlamında ruh, onun da kendisinden kaynaklandığı aşkın bir varlık Tanrı yoksa insanların içine doğdukları fiziki şekil, toplumsal statü vs. kendilerinin önceki hayatlarında yaptıkları iradi iyi ya da kötü eylemlerin bir sonucu ise var olan şeyler nasıl oluyor da var oluyorlar? Bu soruların açıklandığı Bağımlı Ortaya Çıkış olarak çevrilen *pratītya-samutpāda* Buddha tarafından öğretisinin anahtar unsurlarından biri olarak kabul edilir. Bu önem onun talebelerinden biri tarafından şöyle dile getirilir: “Bağımlı ortaya çıkışı anlayan *dharmayı* anlar *dharmayı* anlayan bağımlı ortaya çıkışı anlar” (*Majjhima Nikaya* I.191). Bu öğretiyeye göre, her şey birbirine bağlı olarak ortaya çıkar, var olur. *Nirvana* hariç hiçbir şey bağımsız değildir. Her şey başka bir şeyle ilişkilidir ve birbirine bağlı on iki zincir halinde, başka bir şey tarafından belirlenir. Bu on iki sebeplilik zinciri şunlardır: Manevi cehalet, inşa edici eylemler, bilinç, zihin ve beden, altı temel duyu, duysal uyarım, his, arzu, tamah; varlık, doğum, yaşlanma ve ölüm. Böylece yaşlanma ölüm ve onlarla bağlantılı olan acı çekme, nihai olarak manevi cehaletten kaynaklanır. Bu cehaletin de herhangi bir başlangıcı, yani onun bulunmadığı bir andan söz etmek mümkün değildir. Manevi cehaletin sona ermesiyle de onlar yaşlanma ve ölüm sona erecek ve nirvanaya ulaşılacak. Bağımlı ortaya çıkış anlayışı, Dört Seçkin Hakikatin temelini oluşturur, yeniden doğuşun işlemlerini açıklar ve bağlantılar dizisinin gerisinde değişmeyen bir özün bulunmadığını gösterir (Goring, 1995, s.135-136). Bu zincirin başında yer alan cehalet ortadan kaldırıldığında, zincirin sonunda yer alan doğum ve ölüm sona erecek ve artık doğum ve ölümün olmadığı *nirvanaya* ulaşılacaktır.

Nirvana

Budizm'in nihai hedefi olan kurtuluşu ifade etmek için kullanılan *nirvana* (Palice=*nibbana*), ateşin sönmesi için kullanılan bir kelime olup “sönme, “sakinleşme” anlamına gelir. Cehaletin ortadan kalkması durumudur. Bu Budistlerin ulaşmak istedikleri nihai haldir. Ancak burada kendisinden ulaşılmak istenen bir durum olduğundan söz edilmesi, onun bir yer olduğu anlamına alınmamalıdır. Çünkü *nirvana* bir yer değildir. O, bir haldir; mutluluk hali, duyuların faaliyet göstermediği bir mutluluk halidir. Ancak bu hal tanımlamaz, kelimelerle ifade edilemezdir. Bu yüzden de, *nirvana* olumlu sıfatlarla tanımlanmış olsa da, daha çok olumsuz sıfatlarla, ne olmadığı anlatılmaya çalışılır. Bazıları bu özelliğinden dolayı onu yokluk olarak tanımlamak istemiş olsalar da, bir yokluk da değildir. O, Budistlerin takip

etmeleri gereken yolun bir sonucu olarak ortaya çıkan bir şey de değildir. İnsanlar dağa bir yol aracılığıyla ulaşırlar; ancak Dağ yolun bir sonucu olarak var değildir. İhtirastan, arzudan, nefretten ve yanılısamadan kurtulma yani, cehaletin ortadan kalkması *nirvana* halidir. Bu yüzden insanlar yaşarken *nirvanaya* ulaşırlar (*arhat* olurlar). Buddha, ilk beş talebesi ve daha sonraki talebeleri arasında yaşarken bu duruma ulaşmışlardır. Yaşarken kurtuluşa ulaşmanın kabulü, Budizm'e has olan bir şey olmayıp, Hinduizm'de yaşarken *mokşaya* ulaşan *civan-mukti* anlayışının bir devamıdır. Ancak insanlar yaşarken *nirvana* durumuna ulaşmış olsalar da, birikmiş olan karmaların sonucu olan bedenleri devam ettiğinden yaşamayı sürdürürler ve ölünce de *nirvana* tamamlanmış (*pari-nirvana*) olur bir daha yeni bir doğumla dünyaya gelmezler. Tükenmemiş olan karmalarının sonucu olarak varlıklarını devam ettiriyor olsalar da, onların yaşamları artık yeni karmalara yol açmayan, herhangi bir arzunun, ihtirasın yönlendirmediği, bir dinginlik yaşamıdır. Ölümünden sonra ne olur şeklindeki sorulara Buddha'nın kendisi, bunun sorulamayacağını, çünkü *nirvananın* son olduğunu, mutlak olduğunu, eğer ondan sonra bir şey olacaksa bu onun nihai ve mutlak olmadığı anlamına geldiğini, söyler (Yılmaz, 164-212).

K İ T A P

Budistlerin inanç esaslarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için, Yılmaz, Hüseyin (2007), *Budist Metafiziği*, Hece Yayınları, Ankara, adlı kitabı okuyunuz.

Budistleri kendisine sığındıkları üçüncü mücevher, *sangha*dır. *Sangha*, erkek keşişler (*bhikkhus*), kadın keşişler (*bhikkhunis*), erkek laik takipçiler (*upasakas*) ve kadın laik takipçilerden (*upasikas*) oluşan Budist cemaatini ifade eder. Ancak bugün genel olarak *sangha* ile kastedilen ilk iki gruptur. Bütün grupların üyelerinden her biri, gerçek Budist olarak kabul edilmesine rağmen, gereksinimler ve manevi beklentiler bakımından bir hiyerarşi vardır. Kararlı bir şekilde *nirvanaya* ulaşmak isteyenler erkek ya da kadın keşiş olmaya çalışırken laik durumundan memnun olanlar, yaptıkları iyi işler sayesinde kendilerini *nirvanaya* ulaştırarak yeni doğumlar kazanmayı ümit ederler. Laiklerden beklenen daha önce zikrettiğimiz beş ahlaki yasağı (*panca-sila*) yerine getirmeleridir. Onların asıl görevleri, getirisi olan herhangi bir iş yapmaları yasak olan keşiş ve keşişeleri desteklemektir.

SIRA SİZDE

4

Budizm'in üçüncü mücevherini oluşturan *sanghanın* ortaya çıkış gerekçesi nedir? Acıdan kurtulma hedefini gözeterek cevaplayınız.

Sanghaya giriş, ayrıntılı bir dini ve sosyal tören olan takdisle/atanmayla olur. On yükümlülüğün yerine getirildiği, genç takdisinden sonra, yirmi yaşına girdikten ve uzun bir süre eğitim gördükten sonraki yüksek takdis gerçekleştirilir. Bu sonuncusundan geçen kişi, sosyal ve aile bağlarını koparır ve bir manastırda yaşamaya başlar. Çoğunlukla da yeni Budist bir isim alır. Keşişlerin ve keşişelerin, elbiseler ve sadaka kâseleri dışında hiçbir şeyleri yoktur. Saçlarını tıraş eder ya da oldukça kısaltır ve renkli (*Therevada*'da portakal rengi, Kore'de gri, Japonya'da siyah ve Tibet'te, koyu kırmızı) elbiseler giyerler. Keşişler ve keşişelerin hayatlarını daha önce de söylediğimiz gibi *Vinaya Pitaka* düzenler. *Sanghaların* merkezi bir otoritesi yoktur. Ancak her ülkede, *sanghanın* alt grupları vardır ve bunların her biri yaşlı bir keşiş tarafından yönetilirler. Tayland'da *sangha* ulusal bir kurum olarak organize edilir ve kral *sanghanın* başkanını atar. *Therevada* ülkelerinde *sangha* günde bir öğün ve öğleden önce, kendilerinin topladıkları yiyecekleri yerler. Kendilerinin yapmaları gereken, duayı, meditasyonu, *dharmayı* uygulama ve öğretmeyi içeren katı hayat tarzlarının yanı sıra laik insanların dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla onların yanlarında olurlar. Doğum, hastalık ve ölüm törenlerine katılırlar.

İBADETLERİ

Dindarı kutsal sembollerle ve onların temsil ettikleri şeyle düzenli olarak temas haline getirdiği için ibadet ve dua Budist uygulamasının önemli bir yönünü oluşturur. Bu aynı zamanda *dharmanın* entelektüel olarak anlaşılmasının yeterli olmadığı, hedefe giden yolda ilerlemek için ibadet, dua ve meditasyon gibi bir takım eylemlerin de yapılması gerektiği anlamına gelir.

Bu açıdan bakılacak olursa, Budist ibadetler dışsal ibadet ve içsel ibadet; dışsal olanları da evlerde yapılanlar ve mabette yapılanlar olarak ayrılabilir.

Evlerde Buddha heykeli yüksek, hususi ve göze çarpacak bir konumda muhafaza edilir. Bir kısım Budistlerin evlerinde ibadet için ayrılmış mabet odalar ya da mabet olarak düzenlenmiş köşeler vardır. Bazı aileler, dolunay ya da hususi günlerde evde günlük olarak kısa hususi bir ibadet icra ederler. İbadet, lotus pozisyonunda, yatar durumda, ayakta ya da yürür şekilde yapılmış olan Buddha heykeline yüz dönük olarak yapılır. Burada yapılan ibadet mabette yapılanına benzer ancak ondan daha kısadır.

Budizm'de ibadet bireysel olduğundan, toplu ya da cemaat şeklinde ibadetler normal olarak mabetlerde (*pagoda*) yapılmazlar. Bunlar büyük dinleyici kitlesini alacak şekilde düzenlenmemişlerdir. Birçok küçük mabet, kişisel ya da ailevi kullanım içindir.

İnsanlar ibadet için tek başlarına ya da grup halinde gözdeleri olan mabetlere gelir ve orada ibadetlerini istedikleri şekilde icra ederler. Ancak mesela Kandy'deki *Kutsal Dış Tapınağı* gibi büyük mabetler ve bir takım manastırlar hususi günlerde ya da dolunay günlerinde günlük ibadet aktiviteleri düzenlerler. Bir sadaka verme vs. törenleri gibi hususi vesilelerle de bir ibadet olur. Bu ibadet, bir keşiş tarafından ve mabette ibadet için ayrılmış bir odada icra edilir. İnsanlar mütevazı elbiseler giyer ve bir saygı işareti olarak mabede girmeden önce ayakkabılarını çıkarırlar. Onlardan burada, suhuletle davranmaları beklenir. Ellerin avuç içlerini birbirlerine yapıştırmış bir şekilde, Buddha'nın heykelinin önünde yerlere kapanırlar. Takdime olarak, yiyecek, çiçekler ve mum sunulur. Buddha'ya saygılarını sunduktan sonra tek başlarına ibadet ediyorlarsa kendileri, eğer ibadeti keşiş yönetiyorsa onu takiben, "Saygı kutsanmış olana, saygıdeğer olana, bütünüyle Aydınlanmış olana. Buddha'ya sığmıyorum. Dharmaya sığmıyorum. Sanghaya sığmıyorum" der. Bunu üç kez tekrarlar ve arkasından Beş Emir ve Buddha, Dharma ve Sangha'nın övüldüğü sözler söylenir. Kadınlar ve erkekler ellerini birbirine bitişirmiş, yüzleri yere doğru çok saygılı bir şekilde dururlar. Sonra keşiş, kutsal metinden bir parçayı melodili bir şekilde tilavet eder. Bunu Dharma hakkındaki bir konuşma takip eder.

Dünyanın varlığını hala devam ettiren en eski manastır hayatına sahip olan Budistlerin, mabetleri olan *pagodaların* yakınında ya da etrafında inşa edilen manastırların da, düzenli ibadet zamanları vardır. Haftalık tatil günü olan *uposatha*, bir araya gelmek ve oruç tutma anlamına gelir. Sangha'nın hususi toplantıları o zaman yapılır. Erkek keşişler için 227 ve kadın keşişler için 311 olan ve *Pathimokkha* olarak bilinen manastır kurallarını ihlal eden keşişler itirafta bulunurlar ve bunlardan manastırdan atılmayı gerektirenler dışındakiler, bir takım kefaretlemlerle tedavi edilirler. Bu sırada genellikle keşiş olmayan laik bir dinleyici de orada bulunur ve keşişler kutsal metin parçalarını tilavet ederken saygıyla onları takip eder. İnsanlar uygun yerlerde

yere secde ederler. Keşişlerden biri, lotus şeklinde oturacağı bir vaaz kürsüsüne çıkar ve bir palmiye yaprağına yazılmış olan kutsal metni okur. Okumanın bitmesinden sonra laik halk manastırda meditasyon yapmak, keşişlerle konuşmak ya da çay içmek maksadıyla kalmayı sürdürürler (Parrinder, s. 108)

Mahayana Budizm'indeki ibadet, daha sonra Çin ve Japon dinleri ele alınırken ayrıntılı bir şekilde işleneceği için burada daha çok Theravada/Hinayana Budizm'ininki ele alınmıştır. Ancak iki ana Budist mezhebin ibadet noktasındaki temel farkın görünmesi için çok kısa olarak biri iki şey söylemek yeterli olacaktır. Mahayanistler daima var olan manevi bir Buddha anlayışı geliştirmişlerdir: *Amida* ve *Mahavairochana* gibi göksel Buddhalar ve *Avolokitaşvera*, *Manjushri* ve *Tara* gibi boddhisattvalar. Buddha'nın heykeli kadar bu buddhalar ve *boddhisattvaların* heykelleri de Mahayana ibadetinde kullanılır. Bunlar, yaşayan ilahları temsil ederler; bu yüzden Mahayanist ibadeti, kendisine ibadet ya da dua edenlere karşılık verebilecek kudrette bulunan söz konusu varlıklarla bir iletişim olarak kabul edilir.

İbadet için gidilen mabetlere gelince, mö. üçüncü yüzyılda ortaya çıkan Budist mabetlerini ifade etmek için kullanılan ilk kelime *stupadır*. Buralar, özellikle Buddha'nın kiler olmak üzere, kutsal şahsiyetlerin kalıntılarının bulunduğu çan şeklindeki tepeliklerdi. Bunlara verilen isimler Budizm'in yayıldığı yerlerde farklılaştı. Çin ve Burma'da onlara *pagoda*, Seylan'da *dagoba* Tayland'da ise *wat* denilmektedir. Bunlardan bazıları içinde bulundukları kalıntı (mesela, Buddha'nın dişi bulunduğu için *Kutsal Diş Mabedi*), bazıları da ihtişamları sebebiyle öne çıkmış ve daha çok ilgiye mazhar olmuşlardır (Güç, 2005)

Budist ibadetini dışsal ibadet ve içsel ibadet diye ikiye ayırdık ve dışsal ibadet kategorisi içinde yer alanları kısaca gördük. İçsel ibadete gelince bu, Budizm'i meydana getiren temel unsurlardan ve aydınlanmaya götüren yoldaki temel uygulamalardan biri olarak kabul edilen, Buddha tarafından uygulanmış olan meditasyondur. Meditasyon zihnin şekli olarak eğitilmesini, konsantrasyonu ve derin anlayışı içerir. Genel olarak kişisel bir rehberliğe ihtiyaç olduğu kabul edilen meditasyonun hedefi, zihni arındırmak ve hakikatin ya da *nirvananın* gerçekleştirilmesine götüren farkındalığı, enerjiyi ve huzuru geliştirmektir. Budizm'de iki türlü meditasyon vardır. Birincisi, zihnin dingin, sakin ve yoğunlaşmış hale gelecek şekilde, her şeyi dışlayarak belli bir nesne üzerinde zihni yoğunlaştırma olan, *samhatadır*. Bu nesnelere ateş, ölü bedenler, Buddha vs. olabilir. Bununla bilinç yükselir ve meditasyon yapan daha yüksek mistik durumları gerçekleştirir. Bu tür meditasyon, *nirvanayı* anlamaya götürmez. Buddha tarafından keşfedilen ikinci tür meditasyon ise, eşyanın ve *nirvananın* doğası hakkında bir anlayış sağlayan *vipassanadır*. Bu meditasyon tipi, düşünceli olmayı, gözlemi, dikkati ve analitik idrakin artışını içerir. Meditasyon yapan, düşünmeyle anlaşılacak türden çeşitli tecrübeler yaşar. Budizm'e has esas meditasyon türü, *vipassna* olarak adlandırılan bu meditasyondur (Harvey, 2001,144; Goonewardene, 1996, 178)

Dini bir eylem olarak hac, Budizm'de yaygındır ve kutsal varlıkların hayatlarındaki olayları canlı tutmak, manevi arzuları güçlendirmek, karma bakımından verimli eylemler icra etmek, gidilen yerlerdeki tanrıların korumasına mazhar olmak ve istediği bir şey gerçekleşirse hacca gideceği yeminini yerine getirmek gibi farklı sebeplerle yapılır. Buddha'ya göre,

inanılan bir kalple hac yolundayken ölen bir kimse, semavi memleketlerde yeniden doğacaktır. Ölümünden önce Buddha gözde şakirdi Ananda'ya inanların saygıyla ziyaret edecekleri, kendisiyle ilişkili dört yer olduğunu söyler. Bunlar Budistlerin en eski kutsal yerleridir ve bugün çok yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedirler. Nepal'da bulunan ve Buddha'nın doğduğu yer olan Lumbini koruluğu; Buddha'nın aydınlanmaya ulaştığı Bodhgaya; Buddha'nın ilk vaazını yaptığı Benares yakınındaki İspatana ve öldüğü yer olan Kuşinara'dır. Bunların yanı sıra, Budist için hem Buddha'nın hem de azizlerin kalıntılarının bulunduğu mabetler, sutupalar ve manastırlar da hac ve ziyaret yerleridir.

Budist mezheplerinin her birinin kendisine özgü bayramları vardır. Ayrıca milli ve yerel bayramlar da kutlanır. Budistler tarafından kutlanan ancak Budist kökenli olmayan, tarımsal döngü, ulusal tanrılar ya da Konfüçyanizm gibi geleneklerin kutlanması gibi, bayramlar da vardır. Bu bayramlardan ikisini zikredeceğiz. Bunlardan en önemli olanı *Vesak*'dir. Bu bayram, Buddha'nın doğumu, aydınlanması ve ölümü olaylarının anısına kutlanan bir bayramdır. Genellikle Mayıs'ın on dördü, bayramın zirvesini teşkil eder. Evler ve caddeler süslenir ve fakirlere ve keşişlere hediyeler verilir. Zikredeceğimiz ikinci bayram ise, yağmur mevsiminin arkasından yapılır. Yağmur mevsimi, Buddha'nın gökte ikamet ettiği ve orada *dharma*'yı toplanmış olan tanrılara tebliğ ettiği zamandır. Hiçbir evlenme töreninin ve bayramın yapılmadığı yağmur mevsiminin sonunda, Buddha'nın gökten dönüşünün anısına dolunay zamanında büyük bir bayram yapılır. Evler ve pagodalar aydınlatılır. Yakılan lambalar, Buddha'nın yeryüzüne dönüşüne işaret eder.

MEZHEPLERİ

Buddha'nın vefatından yüzyıl sonra toplanan ikinci Budist konsilinde cemaat (*sangha*) içinde, zamanla *Sthaviravadin*'i oluşturacak olan *Staviralar* (Yaşlılar) ve daha sonra *Mahasanghika* (büyük cemaat/sangha) olarak bilinecek olan fakat o zaman *Mahasanghalar* olarak bilinen diğer rahipler arasında bir bölünme vuku buldu. Bunlar arasındaki ayrılık noktaları, *Sthaviravadinlerin* manastır disiplinindeki herhangi bir değişikliği kabul etmemeleri ve *Mahasanghikaların arahata* daha düşük bir statü vermeleri ve Buddha'ya aşkın konuma yükseltmiş olmalarıdır. Budizm'in tarihsel gelişimi sırasında mesela, miladi asrın başlarında on sekiz okul ortaya çıkmış, ancak bunların büyük bir kısmı zamanla ya ortadan kalkmış ya da başkaları içinde kaybolmuştur. Bugün bunlardan üç ana okul varlığını devam ettirmektedir. Theravada (Hinayana), Mahayana ve zaman zaman Mahayana içindeki bir gelenek olarak da kabul edilen Vajrayana. Üç başlık altında toplanan bu okullar, yekpare olmayıp kendi içlerinde farklı gelenekleri de barındırırlar.

Theravada; bu okulun öğretisi Sthaviravadinlerin öğretisidir. Mahinda ve Sanghamitta tarafından Sri Lanka'ya getirilen ve *Pali Kanonu* olarak m.ö. 25'de yazıya geçirilen bu okulun öğretisidir. Burma, Komboçya, Sri Lanka, Laos ve Tayland'daki Budist okullar, *Theravada okulu* olarak bilinirler. Bu okul aynı zamanda, güney Budizm'i olarak da adlandırılır. Bunların inançları, üçüncü yüzyıldakiler gibidir. Ana kaynakları olarak Pali Kanonu'nu kullanırlar. Buddha'ya tapınırlar ancak başka şahıslara saygı göstermezler. Boddhisattva teorisini kabul etmemekle biraz sonra göreceğimiz Mahayanadan ayrılırlar. Onların nihai hedefi, "mükemmel bir aziz", *arhat* olmaktır. Asıl hayatın manastır hayatı olduğunu bu yüzden de laik cemaat

üyelerinin kurtuluşa ulaşabileceklerine inanmazlar. Topluma karşı herhangi bir sorumluluk taşımazlar. Kendi kurtuluşlarını, yani bireysel kurtuluşu gerçekleştirmek esastır. Bundan dolayı, Mahayanacılar Theravadinlere küçük kurtuluş yolu anlamında Hinayana yani, “küçük araba” adını vermişlerdir.

“Büyük araba” anlamına gelen ve bugün Tibet, Moğolistan, Çin, Kore, Vietnam ve Japonya’da hâkim olan Budizm’in Mahayana şeklidir. Miladi birinci yüzyılda Hindistan’da, dili Sanskritçe olan içlerinde önemli yeni gelişmeler olduğu iki Budist okul vardı: Mahasanghika ve Sarvastivada okulları. Budist düşüncelerin yeni yorumları, Brahmanizm ve daha sonra Hinduizm’i içeren dini bir çevrede geliştirildi. Bu yeni gelişmeler ise, Mahayana’nın öğretilerini meydana getirdi. Mahayana okulunun ayırt edici özelliği, Boddhisattva ideali, her bir şahsın Buddha olma hedefi, Buddha’ya verilen aşkın statü ve ayrıntılı ve karmaşık felsefedir. Boddhisattva’ya verdikleri önemden dolayı kendilerine, Boddhisattvayana (Boddhisattva yolu) diye de atıfta bulunulur. Daha önce gördüğümüz gibi, mevcut metinlere benzeyen ancak yeni düşünceleri yorumlayan *Sutralar* kutsal metinlerini oluşturur. Mahayanistler, herkesin Buddha olması hedefi ve Buddha olanların Buddhalığa girmeyi, bütün varlıkların mutluluğu ve refahını gerçekleştirmek ve onlar kurtuluşa ulaşmaya kadar ertelemelerini geri kalan diğer Budistlerinkinden üstün görür ve onları aşağılayıcı anlamda olmak üzere, yukarıda gördüğümüz gibi Hinayana (küçük araba) olarak adlandırır. Buraya kadar ele aldıklarımızı da katarak gelişmiş haliyle Mahayanacılığın temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Boddhisattva, herkesin bir Buddha haline gelmesi ideali, *trikaya* (Buddha’nın üç farklı bedene sahip olduğu) anlayışı, merhamet ve hikmet, ibadet, laik kişilerin önemli oluşu, felsefedeki yeni düşünceler, nirvana ve samsara ilişkisi ve yeni sutralardır.

Vajrayana okuluna gelince, ms. yedinci yüzyılda Mahayana içinde yeni bir takım gelişmeler oldu. Bu, Mahayana ve Hinduizm’in birbirini karşılıklı olarak etkilemesinin harekete geçirdiği Budist Tantra’nın gelişimidir. Mahayana’nın Madhyamika felsefesine dayanan Budist Tantra, çalışmayı gerektiren Hindu yoga sistemini anlaşılması güç zihni süreçlerle birleştirdi. Budist Tantra ya da *Tantrayana* (tantra yolu) veya *Vajrayana* (yıldırım ya da elmas yolu), Mahayananıninkiyle aynı hedefe, yani Buddhalığa ulaşma hedefine sahiptir. Ancak tantrik uygulamalar, buna ulaşmanın daha kısa ve çabuk bir yolunu gösterirler. Vajrayana, Budizm’in erken şekillerinden daha fazla gizem, büyüsel dönüşümlerle ve mucizelerle ilgilenmeyi zorunlu kıldı.

DİĞER DİNLERE BAKIŞLARI

Her ne kadar Buddha’nın başka din mensuplarının da kendi dinleri içinde kalarak kurtuluşa erebilecekleri sonucunun çıkarılabileceği sözleri bulunsada; insanların kurtuluşa ermek için eski bağlarını koparmalarını istemesi, kendi yolunu/dinini doğru diğerlerini yanlış olarak değerlendirmesi ve aydınlanmaya götüren tek yolun kendisinininkinin olduğunu ısrarla vurgulaması göz önünde bulundurulduğunda, kendi yolu/dini dışında kalanların kurtuluşa ulaşacağını kabul etmediği sonucuna ulaşılabilir. Yalnızca kendisinin bulduğu *sekiz katlı yolu* takip edenlerin yani, Budist cemaatin/*sanghanın* kurtuluşu gerçekleştirebileceklerine inanır. Fakat bu cemaat içinde de, herkesin eşit derecede bu kurtuluş durumuna ulaşacağı anlamına gelmez. Kurtuluş dereceleri olan dört *arhatlık*ın en yüksek derecesine ulaşmak mutlak anlamda kurtuluşu gerçekleştirmez. Bu duruma en yakın olanlar, laik inananlar değil fakat her türlü meşgaleden uzakta

münzevi bir hayat yaşayarak bütün zamanlarını söz konusu duruma ulaşmak için harcayan, dilencilik yaparak hayatlarını idame ettiren keşişler cemaatidir. Erkek ve kadın keşişlerden oluşan bu grup içinde de, kadın keşişlerin kendilerine tabii oldukları erkek keşişler grubuna mensup olanlardır.

Budizm'in diğer dinlere bakışı hakkında Fuat Aydın'ın "Buda'nın Diğer Dinlere Bakışı" adlı makalesini okuyunuz.

SİHİZM

Sihlerin mensup oldukları dini gurubu ifade eden, Sanskritçe, "talebe, öğrenci" anlamına gelen *şisya* ya da "öğreti" anlamına gelen *şikşadan* türeyen Sihizm, on beşinci yüzyılda güney Asya'nın Pencap bölgesinde ortaya çıkan ve dünyanın farklı yerlerindeki bağlılarıyla dünyanın ana dinlerinden birini oluşturan bir inanç sistemidir.

TARİHSEL SÜREÇ

Sihizmin bir inanç grubu olarak ortaya çıkışı bugün Guru Nanak olarak bilinen kişinin, otuz yaşlarında yaşadığı, kendisinin dini bir lider olmasıyla sonuçlanan dini tecrübeden kaynaklanır.

Müslüman bir idarecinin, Devlet Han'ın yanında çalışan Nanak, kaybolduğu üç gün boyunca kendisine Tanrı'nın bir fincan nektar sunan ve "Ben senin Tanrı'nım (*Nam*) ve benim İsmim'i tekrarla ve başkalarının da aynı şeyi yapması için çalış" dediği dini bir tecrübe yaşar. Daha sonra bu isim, Tanrı'nın gerçek İsmi ve Sihizm'in de merkezi dogması haline gelir.

Yirmi yıl boyunca, hem erkekleri hem de kadınları "Tanrı'nın yolunu" takip etmelerini teşvik etmek maksadıyla daha çok kuzey Hindistan'da vaazlar veren Nanak, birçok yere seyahat eder. Seyahat ettiği bu yerler arasında, Hindistan'ın dini merkezlerinin yanı sıra Tibet, Sri Lanka, Bağdat hatta Mekke bile zikredilir. Ravi nehrinin kenarındaki Kartarpur kasabasını inşa eden ve etrafında kendisini takip etmeye başlayan bir sihler grubu oluşturan Guru Nanak 1539'da vefat etti. Ölmeden önce Guru Nanak yerine, ikinci Guru olarak talebelerinden biri olan Lehna'yı "benim kolum/kanadım" anlamına gelen Angad adıyla varisi olarak seçti. Böyle varisin seçilmesi, etrafında kurulan cemaatin varlığını devam ettirmesine yönelik bir niyeti ortaya koyar. Kendisine varis olarak birinin seçilmesi, hareketin süreklilik kazanması ve nihai olarak da müstakil bir din haline gelmesinde önemli olmuştur. Cemaati Guru Nanak'tan başlayarak 1708 yılına kadar yöneten on guru kabul edilir.

Guru Nanak (1469-1539); Guru Angad (1504-1552); Guru Amar Das (1479-1574); Guru Ram Das (1534-1581); Guru Arjan1563-1606; Guru Hargobind (1593-1644); Guru Har Rai (1630-1661); Guru Har Krişna (1656-1664); Guru Tegh Bahadur (1621-1675); Guru Gobind Singh (1666-1708)

Bütün gurular Sihler tarafından, kşatriya kastına mensup tüccar bir alt gruba mensupturlar. Dördüncü gurudan sonra guruluk, hepsi de kendisi gibi kşartiya (Pencap'da Sodhi) kastına mensup olup Guru Nanak'ın soyundan olan erkekler arasında irsi olarak elde edilen bir görev haline geldi. Sihler her bir guruyu, eşit olarak kabul ederler. Eserleri *Guru Sahib Granth*'a dâhil edilen iki şair, gurular arasındaki manevi ilişkiyi şöyle dile getirmiştir:

“Tanrısal ışık aynıdır. Hayat şekli aynıdır. Kral, yalnızca bedenini değiştirdi”. Guruların aynı oluşunu ifade için bazen Mahala kelimesinin sonuna sayılar eklenir. Bu sayılar guruların sırasını dolayısıyla da o sırada yer alan guruyu ifade eder. Bunu bazen sih yazarlar, Guru Nanak’ın haleflerine gönderme yaparken kullandıkları Birinci Nanak, İkinci Nanak ya da Beşinci Nanak ifadeleriyle de aynı yaklaşımı dile getirmiş olurlar.

Sih cemaatinin (*Sikh Panth*) gelişiminde yukarıda zikredilen gurulardan bazıları önemli bir işlev görmüşlerdir. İkinci guru olan Angad, cemaatin varlığının devamını sağlamak için, Guru Nanak’ın ilahilerini, bir metin haline getirdi. Bu metin kendisinden sonraki gurular tarafından da geliştirildi. Ayrıca, dağınık şekilde bulunan sihlerin örnek alacakları bir hayat tarzı, ibadetlerinde kullanacakları malzeme sağlayan, Guru Nanak’ın doğum hikâyelerinden oluşan *Janam Sakhinin* derlenmesini teşvik etti.

Sikh Panth’ın gelişimi ve yayılışını kendi kontrolü altında olmasını isteyen Guru Amar Das, Beas nehri üzerinde Goindwal kasabasını kurdu ve Şivacı bir bayram olan Magha-shivatri, Rams Chandra ile ilişkilendirilen Diwali, yeni yılın başlangıcı olan Baisakhi ve Pencap’taki ilkbahar hasadında olmak üzere yılda üç kez huzurunda toplanmalarını istedi. Ayrıca cemaatini, her birinin bir *masand* tarafından gözetildiği yirmi iki alana ayırdı. Kast ayırımlarını lağvetmek için ortak mutfaklar uygulamasını başlattı.

Guru Ram Das, Amritsar şehrinin inşasına başladı ve tüccarları ve iş adamlarını buraya yerleşmeleri hususunda teşvik etti. Beşinci guru olan Arjun, başka kasabalar da kurdu ve buralar büyük ölçüde çiftçi bir sosyal grup olan *jatiler* tarafından iskân edildi. Bu durum. Arjan’a bölgede siyasi ve askeri bir taban sağladı. Sihleri hususi bir elbiseyle tanıştıran Arjun, Amritsar’da bir ibadet mekânı inşasına başladı ve *Adi Granth*’ı derledi. Daha sonra bu metni, Harimandir (Tanrı’nın Evi) ya da Darbar Sahip olarak adlandırılan yeni ibadet mekânına yerleştirdi. Bu alan bugün Altın Tapınak olarak bilinir.

On yedinci yüzyılda Moğol imparatoru Ekber Şah’la (1760–1837) iyi ilişkiler Sihleri, Müslümanlarla Hindular arasında bir uzlaşmanın olabileceğine yönelik bir umut beslemeye yöneltti ancak, *Adi Granth*’ın Harimandir’a yerleştirildiği iki yıl içinde Ekber Şah’ın ölmesi üzerine yerine, Guru Arjan’ı rakiplerini desteklediği şüphesiyle mahkûm eden Cihangir geçti. Guru Arjan hapiste öldü ve ilk Sih şehidi oldu. Bu dönemde sih dini, ayrı bir düşünce ve hayat tarzı olarak kendisini ortaya koydu. Hem Hindu hem Müslümanlar nezdinde eleştirildiler.

Guru Arjan’ın yerine geçen Guru Hargobind, Gurularla kral arasındaki bir uzlaşmayı Müslüman sufilerle olan arkadaşlıklarıyla etkiledi. Guru Hargobind, cemaate yönelik dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı koymak amacıyla Sihler için askeri bir program arayışına girdi. Kırk yıllık guruluğunun son yıllarında yönetimin kuvvetlerine karşı savaşmak zorunda kaldı. Seleflerinden farklı olarak Guru Hargobind, dini ilahiler telif etmedi. Bu da vurgunun yaşayan Gurudan, manevi bir rehber olarak *Adi Granth*’a doğru kayışını teşvik etti. Daha sonra uzun bir müddet çoğu şey değişmeden kaldı. Yedinci ve sekizinci gurular Guru Har Rai ve Guru Har Krişna Sih dininin gelişimine önemli bir katkıda bulunmadılar daha çok manevi meseleler üzerinde yoğunlaştılar. Liderliği daha çok geleneksel bir şekle dönüştürmüş görünen, dindar bir şair ve güçlü bir şahsiyeti olan dokuzuncu guru, Guru Tegh Bahadur, Evrengzib’in İslâmlaştırma siyasetinin başladığı bir dönemde guruluk makamına geçti. Evrengzib’in muhalifleri arasında yer

alan Guru Tegh Bahadur 1675’de idam edildi ve Sihler tarafından hem inancı hem de dini özgürlükler için şehit olmasından dolayı saygı gösterildi.

DİKKAT

Onuncu ve son Guru Gobind Singh, onun yerine geçti. Guru Gobind Singh iki bakımdan Sih dini tarihi için önemlidir. Birincisi Anandpur’daki Baisakhi toplantısında, Sihlerin silahlı gücü olan Khalsa (saf, temiz) tarikatını kurdu (1699). Su ve şekerden oluşan iki uçlu kılıçla karıştırılan kılıç vafizini uyguladı ve bu şekilde vafiz olanların isimlerinin sonlarına, kendi adının sonunda olduğu gibi aslan anlamına gelen singhi ekledi. Sihlere kendilerine özgü ve onları başkalarından görünüş bakımından da ayrı olmalarını ve kimlik olarak farklı olduklarını gösterecek, beş kutsal sembolden oluşan bir giyim tarzı geliştirdi. Ekim 1708’de suikasttan aldığı yaralardan dolayı ölmeden önce, oğulları arasında guruluk kavgasına engel olmak amacıyla yerine Adi Granth’ı guru olarak tayin etti ve o zamandan sonra Sih kutsal kitabı Guru Granth Sahib olarak adlandırılmaya başlandı. Manevi önderlik ve yol göstericilik Guru Granth Sahib’e geçince siyasi ya da dünyevi otorite de Guru Gobind Singh’in doktrininde kendisiyle özdeşleştirilen khalsada kaldı.

1708 Sihizm’in kanonik döneminin sonuna işaret eder. On sekizinci yüzyıl Sihlerle Moğollar arasında uzun bir savaşa tanıklık etti. Sih liderlerden Maharaja Ranjit Singh 1799’da Lahoru’u ele geçirdi ve 1948’e kadar sürecek olan krallığı kurdu. Krallık bu tarihte oğlu Maharaja Dalit Sing’in krallığı ikinci Pencap savaşından sonra İngilizlere teslim etmesiyle sona erdi.

1799’dan 1948’e kadar Hindistan dışında İngiliz ordusunda görev yapan Sihler, görevden ayrıldıktan sonra Hong Kong ve Singapur’a yerleştiler. Asker olarak hizmet vermemiş olan diğer Sihler de bu göçe katıldılar. Sihlerin ana vatanlarının ortasından geçen bir sınırla Hindistan ve Pakistan’ın ayrılmasından sonra kalabalık Sih grupları Pencap’tan Delhi’ye, Bombay’a ve diğer şehirlere dağıldılar. Birinci dünya savaşından önce küçük bir grup İngiltere’ye gelmişti. Diğerleri de iki dünya savaşı arasında geldi. Bu göçler sayesinde bugün Sihizm, dünyanın farklı bölgelerine yayılmış bir dünya dini durumundadır. (Cole, 240-2146; Sambhi 281-286).

SIRA SİZDE

5

Guru Gobind Singh’in yaptığı ve Sihizm tarihi için çok önemli olan işler nelerdir?

KURUCUSU

Sih kutsal metni olan *Guru Granth Sahib*’e Jaidev ve Nâmde gibi Hint şairlerinin yanı sıra Kebir ve Ramananda’dan dizeler yer almış olsa da Sihizm’in kurucusu ve ilk guru kabul edilen Guru Nanak, 1469’da bugün onun onuruna Nankana Sahib olarak adlandırılan, Pakistan’ın Lahor şehrinin güney batısındaki Talwandi’de doğdu. Kşatriya kastından hali vakti yerinde bir Hindu aileye mensuptu. Hem Müslüman hem de Hindu hocalardan olmak üzere iyi bir eğitim aldı. Sanskritçe, Farsça ve Arapça öğrendi. Eleştirel bir doğası olan, vaktinden önce büyümüş bir çocuktü. Dine yönelik büyük ilgi gösterdi. On iki yaşında, Sulakhani ile evlendi ve iki erkek çocuğu oldu. Gezgin kutsal şahsiyetlerle yaptığı tartışmalar onu hem Hinduizm, hem İslâm hem de çeşitli yoga kùltlerinin uygulamaları hususunda bilgi sahibi kıldı. On dört yıl boyunca Sultanpur’da eyalet yöneticisi Nevâb Devlet Han’ın kilercisi olarak çalıştı. Burada saatlerini ilahiler okuyarak ve boş zamanlarını meditasyon yaparak ve inzivada yaşayarak geçirdi. Otuz yaşına geldiğinde yaklaşık 1699’da hayatındaki dönüm noktasını oluşturan, Tanrı’nın çağrısına muhatap oldu. Bein nehrinde banyo yaparken yaşadığı bu mistik tecrübeden üç gün sonra yeniden ortaya çıktı ve sahip olduğu her şeyi terk etti: “Ne

Hindu ne de Müslüman vardır, öyleyse ben hangi yolu takip edeceğim? Ben Tanrı'nın yolunu takip edeceğim. Tanrı ne Hindu ne de Müslüman'dır ve ben Tanrı'nın yolunu takip edeceğim" sözünü tekrar etti. Bundan sonra hayatını tanrının yolunu tebliğ hasretti. Tebliğ maksadıyla birçok yere seyahatler yaptı. Gittiği her yerde insanlara söz konusu yolu öğretti, onlara ilahilerini söyledi ve Hindu ve Müslüman din adamlarıyla tartıştı; ibadet merkezi olarak bir *dharmasâlâ* kurdu. Nihâf olarak takipçilerinin günlük olarak banyo yaptıkları, ilahi söyledikleri ve Guru-ka-langar'da toplu olarak yemek yedikleri Kartarpur'a yerleşti. Yerine talebelerinden Lehnâ'yı Angada adıyla varis olarak atadı ve Ekim 1539'da öldü. Bu Nanak hakkındaki tarihi bilgilerdir; bunların yanı sıra onun hem çocukluğunda hem de daha Tanrı tarafından görevlendirildikten sonra gösterdiği mucizelere *Janam-sakhilerde* yer verilir.

Guru hakkında daha önce söylediklerimize ilave olarak Nanak Sihler için bir reformcu, İslâm ve Hinduizm'in birleştiricisi değil, o aynı zamanda insanların kendisiyle birleşmeye çalıştıkları yüce ve mükemmel Gurudur. Sihlerin evlerinde ve dükkânlarında yaygın bir şekilde görülen bir resim onu, Hindu safran rengi elbiseyi giyen elinde Müslüman tespihi taşıyan sakallı ve sarıklı yaşlı bir insan olarak gösterir.

KUTSAL METİNLERİ

Sihlerin kutsal metinleri, *Guru Grant Sahib* olarak bilinen kitaptır. Guruların öğretileri yüzyıl kadar şifahi olarak dolaştıktan sonra dördüncü Guru olan Arjan tarafından 1604 yılında bir araya getirildi. Guru Gobind Singh'in guruluk makamına *Adi Granth*'ı atamasından sonra kitap *Guru Granth Sahib* olarak adlandırıldı ve bugün bu şekilde isimlendirilmektedir. Kitaba verilen ismin anlamı (*Granth*=derleme, *Sahib*=efendi, üstat) ona yönelik sih saygı ve hürmetinin bir ifadesidir. Kitap, ibadetle ilgili ilahileri içerir, hiçbir anlatı malzemesine yer vermez. Guruların yanı sıra Sih olmayan ortaçağ Hindu ve Müslüman azizlerinin (Namdev Ravidas; Kebir, Şeyh Ferid) kutsallaştırılmış olan seçkilerini de içerir. Farklı din ve inançtan insanların metinlerinin kitaba dâhil edilmesinin, hakikatin herhangi bir dinin tekelinde olmadığı, farklı yollarla ve Tanrı inayetiyle onu seven herkes için ulaşılabilirliğini ifade eden sembolik bir anlamı da vardır. Metnin ana dilinin Pencapca olmasına rağmen içinde Farsça, Sanskritçe yazılmış olan metinlerin bulunması da bunu destekler mahiyettedir.

Vahiy olarak kabul edilen *Guru Granth Sahib* Sihlerin hayatında merkezi bir öneme sahiptir. Aşağıda göreceğimiz gibi o, hem mabetteki hem de evdeki ibadetlerin merkez noktasını oluşturur. Hiçbir tören dini ya da seküler onsuz tamam olmuş sayılmaz. Sih bayramlarının arifesinde, evlilikten önce ve ölüm sonrası okunarak hatım edilir. Ancak verilen bu önem, hiçbir zaman ona tapınma anlamına gelecek kadar ileri götürülmemiştir. Çünkü tapınma yalnızca Tanrıya yapılır ve Sihler bu konuda çok katıdırlar. Bu, *Guru Granth Sahib*'in başında bulunan ve Sihlerin sabah duasını oluşturan *Japji Sahibde*: "Tek Tanrı vardır/O en yüce Hakikattir/O, yaratıcıdır....O doğmamıştır/bir kez daha doğmak için ölmez..." şeklinde açıkça ifade edilir.

Guru Granth Sahibte Tek Tanrıya ibadet, aile hayatı, beşeri varlıkların eşitliği; putlara tapınmanın, dünyayı terk etmenin ve kehanetlere ve mucizelere inancın reddi; şekilciliği, taassubu, manastır hayatından caydırın,

bir, şarap ve uyuşturucu kullanımını mahkûm eden; karmayı, ruh göçünü ve tanrının inayetine inancı kabul, öne çıkan düşünceler yer alır.

İNANÇ ESASLARI

Sihizm'in inanç esasları başlığı altında hem tanrı anlayışlarını hem de Sihizm'i, içinde doğduğu Hindu toplumundan ve Müslüman toplumdan ayıran öğretilerine yer verilecektir. Bu bağlamda olmak üzere, Tanrı, karma cennet cehennem, kurtuluş; guru anlayışlarından kısaca söz edilecektir.

Sihler monoteist bir inanca sahiptirler. Onlarda Tanrı Nam diye isimlendirilir. O doğrulmamış yaratıcıdır ve aynı zamanda yok edicidir. Zamandan münezzehtir, görünmez ancak hayatın bütün şekillerinin gerisinde o vardır. Bütün kalplerde gizlidir ve bütün kalpler İlahi Varlık tarafından aydınlatılır. Guruların inayetiyle bilinir. Tanrının enkarnasyonları yoktur, bu yüzden de Hindu tanrıları Krişna ve Şiva varlıklar olarak kabul edilir.

Nam'ın, nitelikleri olan bir tanrı oluşunun yanı sıra aşkınlığı da vurgulanır. Tanrıyı betimlemek için birçok isim kullanılır, ancak bu onun tanımlanabilir olduğu anlamına gelmez: “Senin isimlerin sayısızdır, ey Rab, onların sonunu bilmem, ancak ben bir şeyden eminim ki, senin gibisi yoktur”. Sih guruları, Müslümanlar, Hindular ve yoga uygulayıcıları arasında yaygın olan Tanrı isimlerinin birçoğunu kullanırlar. Ancak bunlardan Guru Nanak tarafından tercih edilen *Sat Nam* (Ebedi Gerçek) ismidir ve Sihler arasında en popüler olan ise *Waheguru*'dur (Mükemmel Rab).

Sihler de *karma* inancını esas alırlar ve insanların iyi işlerinin onların manevi gelişimine yardımcı olacağını, başka şekilde daha fazla ilerleyemeyeceğini kabul ederler. Karma hem ilerletici hem de geriletici olarak faaliyet gösterir. Yani eylemlerine göre onun varlığını ve çevresini değiştirir. Bu da, iyi amellerin daha iyi bir ailede kötü amellerin ise onun daha düşük hayvanlar ya da kuşlar seviyesinde yeniden doğması anlamına gelir. Yeniden doğum ve ölüm döngüsü, bizatihi Tanrı'nın kendisi tarafından sona erdirilir. Kendisinin sınırlarını ve noksanlıklarını bilen ve bu yüzden de uyanmış olan kimse inayet için Tanrıya döner. İnsan tanrıyla olan bağını ona övgüler söyleyerek ve iyi ameller takdim ederek güçlendirir.

Ölüm insan için bir son olmayıp onun manevi gelişimi ve Tanrıyla nihai birleşimindeki bir safha olarak kabul edilir. Hayatın sonunda insan birikmiş eylemlerine göre yargılanır ve gelecek hayatı ona uygun olarak belirlenir. Ya edebi huzura geçer ya da davranışlarını geliştirmesi için yeni bir doğum döngüsü bahşedilir. Geçici cennet ve cehennem bölgeleri yoktur; onlar bu dünyadaki hayat şartları olarak kabul edilirler.

Kurtuluş, tanrı gibi olmaktır ve bu aynı zamanda Sihizm'in ideal insanıdır. Tanrı ile uyumlu bir hayat, kurtuluştur. İnsanın kendisini bu dünyada tam olarak gerçekleştirmediği bir şey değildir, ancak bunun için gayret sarf etmesi gerekir. Tanrının sürekli olarak anılması, onun inayetinin ve kurtuluşun yolunu hazırlar. Bunları gerçekleştiren Tanrı hakkında tam bir bilince sahip olur bu da onun Tanrı'yı tam olarak idrak etmesiyle sonuçlanır. Bu hale ulaşan kişilere *jivan mukti*, yaşarken kurtulmuş kişi denir. O aynı zamanda bir *Brahm Gyani*, yani Tanrının bilgisine sahip olan kişidir. O artık karma yasasına tabii değildir ve başkalarına maneviyat yolunda liderlik eder.

Bütün varlıkların bu mertebeye ulaşmasını kabul ettiğinden kadın erkek ya da sosyal statü ayırımı yapmaz. Her sınıftan ve inançtan insan onların mabetlerine gelebilir ve sahip oldukları imkânlardan yararlanabilir. Ayrıca, kurtuluşu gerçekleştirmek için dünyayı terk etmek bir kural değildir. Bu yüzden de sih *panthı* (sih cemaati/toplumu) içinde herhangi bir ayırım söz konusu değildir.

Hinduizm'deki gibi manevi rehber ve öğretmen anlamında ve bu özelliğe sahip olduğu düşünülen herkes için kullanılan *guru* sıfatı Sihizm'de yalnızca on Guru için kullanılır. Sih gurularının rolü, geleneksel Hindu gurularından kısmen farklıdır. Hinduizm'de gurular mevcut kutsal metin temelinde olmak üzere insanlara tanrı bilgisini aktarırken Sih guruları hakikatin yani Tanrı bilgisinin vahyedicileri olarak faaliyet gösterirler. Dahası gurular kendilerini Tanrının tezahürü; tanrının sözlerini aktardıkları elçiler olarak görürler.

İBADETLERİ

Sih ibadetinin merkezini *Guru Granth Sahib* oluşturur. Sih ibadeti onun huzurunda yapılır. İbadet ondan, ilahilerin toplu olarak söylenmesi ve kutsal kabul edilen kitapların okunması yorumlanmasından ibarettir. İlahilerin söylenmesi müzisyenler tarafından icra edilirken, kutsal metin okuma ve yorumu ise cemaat üyeleri tarafından yapılır.

Kutsal gün anlayışı olmayan Sihlerde herhangi bir günde bir defa yapılabilecek olan cemaatle ibadet, *gurdwara* (guruların kapısı, ya da guruların ikametgâhı) olarak adlandırılan mabetlerde icra edilir. Ancak bu isim, aynı zamanda içinde kutsal metnin bir nüshasının bulunduğu evin bir odası için de kullanılabilir. Mabetlerdeki ibadette belli bir sıra vardır: *Granth*'in açılması, müzik, kutsal metnin yorumlanması, vaaz, Guru Amar Das'ın "İsme Sevinç Şarkısı"nın söylenmesi, bir dua edilmesi, *Granth*'tan bir paragraf okunması, tereyağı, şeker ve undan yapılmış olan bir komünyon yiyeceğinin dağıtılması. Komünyon yiyeceğinin alınmasından sonra cemaat dağılır.

Bir Sihten, evinde *Guru Granth Sahib*'in bulunduğu bir odanın olması ve her gün ondan belli bir parçayı okuması ve bunu her akşam yapması beklenir. Kutsal metnin okunması son sayfanın üstündeki paragrafla başlar. Tehlike anlarında kutsal metnin tamamı okunabilir.

Haftalık ibadet yoktur. Ancak insanlar tek tek ya da aile olarak herhangi bir günde *gurdwaraları* ziyaret edebilir. Bir takdime sunar ve okunan *Guru Granth Sahibi* dinler. Ana mabet olan Amritsar'daki Altın Mabet'te günlük kutsal metin okumaları şafaktan önce başlar ve gün batımından sonrasına kadar devam eder.

Guru Gobind Singh, Moğollar tarafından öldürülen babasının intikamını almak ve dış baskılara karşı koymak amacıyla sihler içinde seçkin bir savaşıcı azizler tarikatı kurdu. Arapça *hâlis*=saf kelimesinden türeyen *khalsa* diye adlandırılan bu gruba, *amrit sanskar* (*pahul*) denen bir törenle girilir. Girmek isteyen adayın ve beş iyi sihin hazır bulunduğu bir mecliste, iki ağızlı bir hançerle karıştırılmış olan şekerli su (*amrit*) adayın saçlarına, vücuduna serpilir ve ondan içirilir. Sih adabı (*raht*) açıklanır. Bu içecek adayı bir aslana döndürdüğü, onu bir savaşıcı haline getirdiği için *nektar* olarak da adlandırılır. Bu törenden sonra aday, *khalsanın* bir üyesi olur ve isminin sonuna *singh*

(aslan) lakabı eklenir. *Khalsanın* bir üyesi olduğunun bir göstergesi olarak beş şeyi taşıması gerekir. Bunların her biri “k” ile başladığı için beş *ks* anlamında *kakka* olarak adlandırılırlar. *Kesh*: Kesilmemiş, uzatılmış saçlar; *kanga*, küçük bir tarak; *kacca*, dizlere kadar olan beyaz don; *kara*, çelik bilezik ve *kirpan* kılıç, bugün hançer. Bunların her birinin sembolik anlamları vardır. Saçların uzatılması, azizliğin doğal görünüşünü; tarak düzeni; beyaz don iffeti: bilezik itidali ve guruya adanmışlığı/bağlılığı, asaleti, gücü ve cesareti sembolize eder.

Sihlerde bütün dinlerde görülen hac, oruç ve kurban gibi ibadetler yoktur. Hac yeri olarak kabul edilmemiş olsa da, Altın Tapınağı ziyaret etmek, Sihlerin hayatında önemli bir yer tutar. Guru Nanak’ın doğum ve ölüm günleri ve diğer bazı gurularla ilgili bu tür günlerle, Sihlerin tarihlerindeki bir takım olayların yıl dönümleri kutsal günler (*gurpurb*) olarak kabul edilirler. Hinduların da kutladıkları Baisaki ve Divali gibi bayramlar Sihler tarafından da kutlanırlar.

SIRA SİZDE

6

Savaşçı azizler tarikatı olarak da adlandırılan *khalsanın* ayırt edici şekli özelliklerini söyleyiniz.

Ölmekte olan insana, *Vahe Guru, Vahe Guru* (Muhteşem Guru) kelimesini birkaç kez söylemesi teşvik edilir. Mevcut olanlardan biri kutsal metinlerden parçalar okur ve ölüm gerçekleştiğinde de ölü yakınları teskin edici sözlerle ağlamamaya ikna edilmeye çalışılır. Ölü yıkanır ve inancın sembolleri giydirilir, bir tabutla yakma yerine getirilir. Küller ertesi gün toplanır ve yakınlarda bulunan bir nehre ya da akarsuya atılır. Yakmak için gerekli malzemelerin bulunmadığı yerlerde ölülerini gömerler. Mezarların üzerine büyük abidevi binaların yapılması yasaktır.

SİH MEZHEPLERİ

Modern dönemlere kadar iki önemli sih grubu vardı. Kesadhariler ve Sahajdhariler olan bu iki grubun ortaya çıkışı Guru Gobind Singh tarafından *khalsanın* kuruluşuna kadar geri gider. Bu gruplardan birincisi geçiş törenine tabii olarak *khalsaya* giren ve dolayısıyla yukarıda zikredilen beş ayırt edici işaretini taşıyanlardır. İkinciler ise, her yönüyle sih inancına sahip ve sih toplumunun bir parçası olarak kabul edilen ancak *khalsaya* girmemiş dolayısıyla söz konusu beş ayırt edici işareti taşımayanlardır. Bunlar, henüz tam sih olmamış ancak ileride olacak kişiler olarak görülürler.

Modern dönemde ise, hem Arya Samaj’ın hem Hristiyan misyonerlerin Sihlerden tabiiiler kazanma faaliyetleri hem de Sihizm ahlakını düzeltmeye yönelik çabaların bir sonucu olarak reform hareketleri ortaya çıktı. Bunlar kendilerini *Sing Sabha* gibi organizasyonlarla ifade ettiler. *Kahlsa* tarafından kurulan okullarda eğitimi teşvik etmek için çok şey yaptılar.

DİĞER DİNLERE BAKIŞLARI

Müslüman sufi Kebir geleneğinden gelen bir kökene sahip olan Sihizm, tek bir hakikat olmakla birlikte insanların ona farklı yollarla ulaşabileceğini; dolayısıyla da Sih olmayanların da kurtuluşa ulaşacağını kabul ederler. Kutsal kitapları *Guru Granth Sahib*’de Guru Nanak dışındaki kişilerin metinlerinin bulunması da bunun bir işareti olarak kabul edilir.

Özet

Budizm'i tanımlayabilmek

Budizm, milattan önce altıncı yüzyılda yaşamış, kşatriya kastına mensup Siddhartha Gautama tarafından kurulmuştur. Amacı, kişisel arayışları sonucu Hint dünyasında veri olarak kabul edilen insanın bu dünyaya sonsuz gidiş-gelişlerden kurtarmak olan, bir kurtuluş dinidir.

Budizm'in inançlarını, kutsal kitaplarını tanımlayabilmek,

Budizm'in en temel inancı her ibadette tekrarlanmış olduğu ve üç mücevher anlamına gelen *triratna* kelimesiyle ifade edilir. Bunlar: Buddha, *dharma* ve *sanghadır*. Bunlarla doğrudan alakalı olduğu diğer öğretileri ise, dünyada var olan her şeyin bir değişim halinde olduğu, bu yüzden de değişmeyen herhangi bir özü, ne tanrı ne de ruhun bulunmadığı, her şeyin birbiriyle ilişkili olarak var olduğu (bağımlı var oluş) ve genedoğumdan kurtuluş hali olan nirvana düşüncesidir. Budist kutsal metinleri üç gruba ayrılır: *Vinaya pitaka*, *Sutta pitaka* ve *Abhidhamma pitaka*. Bunlardan birincisi az önce zikredilen *sangha* mensup kişilerin nasıl yaşamasının gerektiğini belirleyen kuralları içerir. İkincisi, Buddha'nın sözlerinin yer aldığı metinleri içerir. Üçüncüsü olan *Abhidhamma* ise, Budist öğretilerin felsefi yorumlarını içerir.

Sih dinini tanımlayabilmek

Sih dini, ms. on altıncı yüzyılda Müslümanların hâkim olduğu Hindistan'da; İslâm-Hinduizm'in karşılıklı etkileşiminin bir sonucu olarak, her ikisini uzlaştırmaya yönelik hareketlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, hem Hinduizm hem de İslâm'dan alınmış inançları içeren eklektik bir dindir.

Sihleri, diğer Hint kökenli din mensuplarından ayırt edebilmek.

Sihler bugün dış görünüşleriyle içinde yaşadıkları bütün toplumlarda çok açık bir şekilde ayırt edilebilmektedir. Onların bu şekilde ayırt edilebilmesinin sebebi, onuncu guru Guru Gobind Singh (1666-1708) tarafından dış saldırılara karşı bir savunma gücü ve ayrı bir kimlik olarak Sihlerin varlığının devamını garanti altına almaya yönelik olan, *khalsa* tarikatının kurulmasıdır. Bir giriş töreniyle *khalsanın* bir üyesi haline gelen sihin, beş şeyi taşıması gerekir. Bunların her biri "k" ile başladığı için beş *ks* anlamında *kakka* olarak adlandırılırlar. *Kesh*: Kesilmemiş, uzatılmış saçlar; *kanga*, küçük bir tarak; *kacca*, dizlere kadar olan beyaz don; *kara*, çelik bilezik ve *kirpan* kılıç, bugün hançer.

Kendimizi Sınayalım

1. Gautama Sidhartha'nın sıfatı olup, "aydınlanan, bilen" anlamına gelen kelime aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Arhant
 - b. Buddha
 - c. Anatman
 - d. Karma
 - e. Nirvana

2. Aşağıdakilerden hangisi Buddha'nın "Dört Seçkin Gerçek" olarak adlandırdığı şeylerden biri değildir?
- Acı/Istırap vardır.
 - Acının/ıstırabın kökeni.
 - Acının/ıstırabın kaldırılabilir olduğu.
 - Acının/ıstırabın kaldırılacağı sekiz katlı yol.
 - Acının Tanrısal inayetle kaldırılacağı.
3. Budist, özelde Budist manastır topluluğunu ifade eden kelime ve manastır hayatını düzenleyen Budist kutsal kitabının ismi aşağıdakilerden hangisidir?
- Tripitika-sangha
 - Vinaya pitaka-sangha
 - Sutta pitaka-sangha
 - Jatakalar-bhikkhular
 - Bhikkşu-Abhidhamma pitaka
4. Sihlerin kutsal olarak kabul ettikleri kitabı aşağıdakilerden hangisidir?
- Vedalar
 - Guru Granth Sahib*
 - Bhagavat-gita*
 - Nam
 - Kur'an
5. Sihlerin en önemli mabetlerinin bulunduğu şehir ve en önemli mabedin adı, aşağıdakilerin hangisinde birlikte verilmiştir?
- Benares-Ankorwat
 - Meru-Altın Mabet
 - Amritsar-Altın Mabet
 - Sri Lanka-Harmandir Sahib
 - Benares-Altın Mabet

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- 1. b** Cevabınız yanlış ise, “Budizm’in “Kurucusu” kısmını tekrar okuyunuz.
- 2. e** Cevabınız doğru değil ise, Budizm’in “İnanç Esasları” kısmını bir kez daha okuyunuz.
- 3. b** Cevabınız yanlış ise, Budizm’in “İnanç Esasları” kısmını yeniden okuyunuz.
- 4. b** Cevabınız yanlış ise, Cayinizm’in “Kutsal Kitapları” bölümünü yeniden okuyunuz.
- 5. c** Cevabınız doğru değil ise, Cayinizm’in “İbadetleri” kısmını bir kez daha okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Budizm’in gerçek anlamda yayılmasına sebep olan, Mauryan kralı Aşoka’dır. Aşoka hem Budizm’in yayılmasına çalışmış hem de, bu gün Buddha’nın tarihsel bir şahsiyet olduğunu dile getiren anıt taşları, onun doğduğu vs. gibi yerlere diktirmiştir.

Sıra Sizde 2

Buddha’nın tarihsel bir şahsiyet oluşundan şüphe edilmesinin en temel sebebi, hayatını konu edinen ve Budistler için kutsal kabul edilen metinlerde ona yüklenmiş olan aşkın nitelikler ve bir mitoloji kahramanı şeklinde takdim edilmiştir.

Sıra Sizde 3

Genedoğumdan kurtulma hedefi bağlamında değerlendiriniz. Buddha’nın değişmeyen hiçbir şeyin bulunmadığı üzerindeki vurgusu, genedoğum döngüsünü sona erdirmeye yöneliktir. Eğer daimi bir şey yoksa var olduğunun kabulü bir cehaletin sonucu ise, bu cehaletin giderilmesiyle daimi bir şeyin var olmadığı ortaya çıkacak ve gene doğum da sona erecektir.

Sıra Sizde 4

İnsanların genedoğum döngüsünden kurtulması, ciddi bir manevi eğitimin sonucunda ancak ulaşılabilecektir. Hem dünyevi işlerle uğraşmak hem de bu manevi eğitimi tamamlamaya çalışmak imkânsızdır. Bu yüzden, dünyadan elini eteğini çekmiş, başkalarının yardımlarıyla hayatlarını idame ettiren ve manevi kemali gerçekleştirmeye çalışan bir grup gerekli olmuştur.

Sıra Sizde 5

Guru Gobind Sahib, guruluk kavgasına engel olmak için, Sihizm’in kutsal kitabını guruluk makamına yükseltmiş (Guru Granth Sahib) ve Sihlerin ayrı bir kimliğe sahip olduklarının açık bir şekilde gördüğü ve topluluğu

dışarıdan gelecek olan tehditlere karşı koruyacak savaşı bir grup olan khalsa tarikatını kurmuştur.

Sıra Sizde 6

Khalsanın ayırt edici özellikleri, giriş töreninden sonra tarikata katılan herkesin ks ile başladığı için kaka diye adlandırılan beş şeyi taşıması gerekir. Bunlar: Kesilmemiş uzun saç (kesh); küçük tarak (kanga); dizlere kadar uzanan beyaz don (kacca); çelik bilezik (kara) ve kılıç, bugün hançer (kirpan).

Yararlanılan Kaynaklar

Aydın, F. (2000). “Buda'nın Diğer Dinlere Bakışı” **Dinleri Tarihleriyle Okumak**, İstanbul.

Coomaraswamy, A. K. (2000). **Hinduizm ve Budizm**, çev. İsmail Taşpınar, İstanbul.

Fowler, M. (1999). **Buddhism, Beliefs and Practices**, Brighton-Portland.

Raghavan, V. (1974). “Buddhism”, İsmâ'il Râgi al Farûqî (ed.), **Historical Atlas of the Religions of the World**, New York.

Rosemary, G, (ed). (1992). **The Wordsworth Dictionary of Beliefs and Religions**, Herdforthshire.

Klausmaier, K. K. (1999), **A Short Introduction Buddhism**, Oxford.

Parrinder, G. (1961), **Worship in the world Religions**, London.

W. Owen Cole, “Sikhism”, John R. Hinnels, **A Handbook of Living Religions**, London 1991, 237-235.

Yılmaz, H. (2007). **Budist Metafiziği**, Ankara.

Cousins, L. S. (1991). “Buddhism”, John R. Hinnels (ed.), **A Handbook of Living Religions**, Penguin Books, London.

Sing, K. (1974). “Skhism”, İsmâ'il Râgi al Farûqî (ed.), **Historical Atlas of the Religions of the World**, New York.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Çin ve Japon dinlerinin gelişimini özetleyebilecek,
- Taoizm'in kurucusu ve öğretilerini açıklayabilecek,
- Konfüçyanizm'in inanç esaslarını değerlendirebilecek,
- Şintoizm'in kutsal kitapları ve inanç esaslarını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Taoizm
- Konfüçyanizm
- Şintoizm
- Yin ve Yang
- Kami

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içerisinde ele alınan kavramların detaylı açıklamaları için Şinasi Gündüz'ün Din ve İnanç sözlüğü ve Mehmet Aydın'ın Ansiklopedik Dinler Sözlüğü isimli eserlerine başvurunuz.

Çin ve Japon Dinleri

GİRİŞ

Uzak Doğu'nun iki önemli dini geleneği şüphesiz Çin ve Japon dinleridir. Uzun bir dini geçmişe sahip olan her iki coğrafya, zaman zaman birbiri ile siyasi, sosyal ve kültürel etkileşim içerisinde olmuştur. Bu etkileşimin her iki coğrafyadaki dini geleneğin oluşmasında ve şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle, her iki dini gelenekte ortak özellikleri görmek mümkündür.

Söz konusu ortak noktalardan biri 'atalara saygı' olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten, her iki dini gelenekte özellikle ölen atalara saygı göstermenin ve onların ruhlarına takdimelerde bulunmanın önemli bir yeri vardır. Ortak noktalardan bir diğeri ise, insanın kendini tanıması ve iç dünyasını he türlü etkiden arındırması için yapılan 'yoga' veya 'meditasyon' uygulamasıdır. Her iki dini geleneğin Budizm'in etkisinde kalması, bu uygulamanın daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca, Taoizm ve Konfüçyanizm'de ortak olan noktalardan bir diğeri ise, 'Yin ve Yang' ilkesinin evrendeki etkisine olan inançtır. Buna göre, kainattaki denge bu iki gücün etkileşimi ve dengesi ile ortaya çıkmakta ve devamlılığını sürdürmektedir. Bu iki kutup her ne kadar birbirinin zıttı olsa da, birbirini tamamlamaktadır. Söz konusu iki güç, siyah ve beyaz kısımlara ayrılmış bir daire şeklinde sembolize edilmektedir.

Bu üniteye öncelikle Çin dinleri olan Taoizm ve Konfüçyanizm ele alınacaktır. Daha sonra Japon dini olan Şintoizm anlatılacaktır.

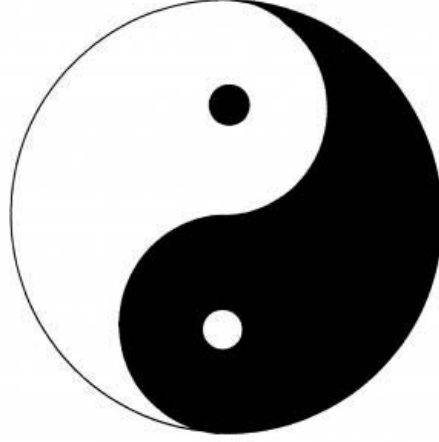
İNTERNET

Çin ve Japon dinleri ile ilgili kavramlar için www.dinlertarihi.net sitesinden yararlanabilirsiniz.

TAOİZM

Çince'de 'yol' anlamına gelen 'Tao', Taoizm'in tanrısı ifade etmek için kullandığı bir kavramdır. Taoizm'in kurucusu olan Lao-Tse'nin yazmış olduğu eserin adı 'Tao-Te-King'dir ve 'Yol ve Onun Erdeminin Kitabı' anlamına gelmektedir. Konfüçyanizm ile birlikte Çin'in milli dinlerinden biri olan Taoizm, öğretilerinde yoğun olarak sirlara yer vermesi ile dikkati çekmektedir. Ayrıca, âlemi 'Ying' ve 'Yang' diye isimlendirilen iki zıt kutubun ilişkisinden hareketle izah etmesi bu dinin en belirgin özelliklerindedir.

Resim 4.1: Yin ve Yang Sembolü

Tarihsel Gelişim

Taoizm, M.Ö. 6 yüzyılda yaşamış olan Lao-Tse (veya Lao-Tzu) tarafından kurulmuştur. Çin'de Çu Hanedanlığı'nın yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde yaşayan Lao-Tse'den sonra Taoizm'in nasıl bir tarihsel gelişim gösterdiği tam olarak bilinmemektedir. Budizm'in etkisi ile sonraki dönemlerde din adamları sınıfı teşkilatını kuran Taoizm, günümüzde başta Çin olmak üzere Tayvan, Japonya, Kore ve Amerika ile birlikte, kısmen bazı Asya ve Avrupa ülkelerinde taraftarları olan bir dindir.

Kurucusu

Taoizm'in kurucusu Lao-Tse'dir. 'İhtiyar Bilge' veya 'Yaşlı Üstad' anlamına gelen Lao-Tse'nin gerçek adı Li-Tan'dır. Öğretilerinde sıkça 'erdem ve bilgeliğe' atf yapması nedeniyle 'Lao-Tse' ismi kendisine lakab olarak verilmiştir. Lao-Tse, Çin'in Çu Hanedanlığı döneminde doğmuştur. Lao-Tse, Çu devletinin saray arşivinde memur olarak çalışmıştır.

Çu Hanedanlığı'nın yıkılmaya yüz tuttuğunu fark eden Lao-Tse, saraydaki görevini terk ederek bir dağın yamacındaki bir kulübeye yerleşir. Daha sonra, Batı'ya doğru gitmiş ve Honan geçidine geldiğinde, geçitin muhafızı ve öğrencisi olan Tsi'nin ricası üzerine, iki kısımdan oluşan 'Tao-Te-King' adlı eserini yazmıştır. 80 yaşından sonra vefat ettiği bilinen Lao-Tse'nin ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Hayatı hakkında çok az şey bilinen Lao-Tse, 'Tao-Te-King' sayesinde görüşlerini geniş halk kitlelerine ulaştırabilmiştir. Çin kaynakları onun Hotan'a gittiğini ve orada öldüğünü nakletmektedir.

İnanç Esasları

Tao İnancı

Hem Taoizm hem de Konfüçyanizm'de merkezi bir öneme sahip olan Tao (veya Dao), kelime olarak 'yol, yaratıcı ilke, yön, yol gösterme, söyleme'

gibi anlamlara gelmektedir. Taoizm'e göre, âlem yaratılmadan önce bir 'Yaratıcı İlke' olarak 'Tao' vardı. Tao, dünyanın da içinde yar aldığı bütün varlığı yöneten sebeptir. Mahiyeti bilinmeyen ve mutlak özgür olan Tao, aynı zamanda Yin ve Yang arasındaki tezadı birleştiren ilkedir.

Taoizm'in kaynaklarına göre Tao; doğruluk, yol, dünyanın tabii nizamı, dünyayı yöneten sebep, dünyanın değiştirilemez kanunlarına göre işlemesi, âlemden önceki ilk ve her şeyi kucaklayıcı sebep, yaratıcı ilke, varlığın değişen çokluğunun temelindeki değişmez birlik, hayat ve her türlü hareketi meydana getiren güç, şekilsiz, mükemmel, kendi kendine yeterli, Gök'ten ve Yer'den önce var olan, sessiz, cisim olmayan ve değişmeyendir. O hiçbir tasvire sığmaz, gözle görülmez, dokunulmaz, yanılmaz, sınırsız, ezeli ve ebedi olandır.

Tao; kendiliğinden var olandır, her şeyi besleyen ve yaratandır. Bu yüzden O, bazen 'Ana' diye de isimlendirilir. Çünkü O, her şeyin 'ana'sıdır, her şey O'ndan doğmaktadır ve her şeyi o beslemektedir. Tao'dan 'Bir' doğar; birden İki: Yin ve Yang; İki'den Üç doğar: Yin, Yang ve Nefes; Üç'ten de yaratılmış olan Evren doğar.

Tao'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve kimseyle rekabet etmez. O, her şeyi yapar fakat bunun karşılığında hiçbir şey istemez. Erdemli insan, davranışlarında Tao'nun bu özelliklerini kendisine örnek alan kimsedir. Ayrıca, Lao-Tse'ye göre erdemli insan; Tao'yu araştıran, Tao ile kendi tabiatı ve evrenin uyumunu gerçekleştiren kimsedir.

Yin ve Yang İnancı

Her şeyin yaratıcısı olan Tao, evreni bazı ilkeler çerçevesinde idare etmektedir. Bunların başında, iki zıt ilkeyi temsil eden 'Yin ve Yang'dır. Kâinattaki her şey olumlu-olumsuz, iyi-kötü gibi her türlü zıtlığı temsil eden Yin ve Yang ilkesine göre meydana gelmekte ve hareket etmektedir. Göklerdeki cisimlerden yeryüzündeki her türlü varlığın karşılıklı etkileşimi ve hareketi bu ilkeye göre olmaktadır. Söz konusu ilke, Çin dinlerinden Konfüçyanizm'de de önemli bir inanç esasıdır.

Ahret İnancı

Lao-Tse'ye göre, insanların dünyada birşeyler elde etmek için gayret göstermeleri boşunadır. Zira, dünya geçicidir. Önemli olan, geçici olmayı yani kalıcı olanı elde etmek ve ona ulaşmaktır. Lao-Tse, ahret inancı ve ahret hayatının detaylarına ilişkin doğrudan açıklamalarda bulunmamaktadır. Taoizm'de ahirete ilişkin anlatımlar Budizm'in etkisi ile gelişmiştir. Buna göre, 'insanlar bu dünyada yaptıkları iyi veya kötü işlerin karşılığını hem bu dünyada hem de gelecek dünyada görecekler.' İnsanın bu dünyada acı çekmesi, yoksulluk ve üzüntü içinde olması, günahlarının keffareti olarak kabul edilir. Ömrün kısalması da, günahların sonucudur. İnsan, iyi bir yemek rejimi uygulamakla ve aşırılıklardan kaçınmakla ölümü geciktirebilir.

Lao-Tse'ye göre, insanın sonsuz mutluluğu elde etmesi, başkalarının mutlu olmasına bağlıdır. Bu ise ancak insanın kendi benliğinden sıyrılması, her türlü maddi isteklerden uzak durması ve başkalarının mutluluğu için gayret göstermesi ile mümkün olabilir. İnsanın kurtuluşu, Tao gibi bu

dünyaya ait herşeyden bağıni koparmakla mümkün olabilir. Çünkü Tao da kendisini hiçbir şeye bağlamaz ve hiçbir şey ile kendisini sınırlamaz.

SIRA SİZDE

1

Taoizm'de ahiret inancı hangi dinin etkisinde gelişmiştir.

Kutsal Kitaplar

Taoizm'in en önemli kutsal kitabı, Tao-Te-King'dir. Ancak, To-Te-King'den sonra çeşitli dönemlerde Taoizm'in kutsal kabul ettiği başka eserler de ortaya çıkmıştır.

Tao-Te-King

Lao-Tse tarafından yazıldığına inanılan Tao-Te-King, Taoizm'in temel kitabı kabul edilir. 'Tao', 'yol, yaratıcı ilke'; 'Te', 'erdem' ve 'King' ise, 'kitap' anlamına gelmektedir. Buna göre, Tao-Te-King, 'Tao'nun ve O'nun Erdeminin Kitabı' anlamına gelmektedir. Tao-Te-King, ilkinde 'Tao' diğeriinde ise 'Te'nin anlatıldığı ve toplam 81 bölümden oluşan iki Kısım'dan meydana gelmektedir. Birinci Kısım 37 bölüm, İkinci Kısım ise 44 bölümdür. Tao-Te-King'deki öğretiler, Tao'nun anlamı çerçevesinde ele alınmaktadır. Kitapta, Tao'nun ne olduğu, O'nun özellikleri, erdemle ilgili, erdemli insanın vasıfları, ahlakın önemi, ahlaklı davranışın önemi, kâinatın düzeni, erdemli yöneticinin vasıfları gibi konular ele alınmaktadır. Genellikle üç veya dört kelimelik mısralardan ve birkaç satırdan oluşan bölümler, anlaşılması güç özlü sözler içermektedir. Yarından fazlası kafiyeli olan cümleler, eserin sözlü olarak nakledilmesinde kolaylık sağlamıştır.

Tao-Te-King, Tao'nun kelimeler veya kavramlarla açıklanamayacağını, onların ötesinde bir şey olduğunu ifade eder ve onu açıklarken mistik anlatımlar, tasvirler, tabirler, rumuzlar ve kapalı ifadeler kullandığı için mistik düşüncenin en eski eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eserde, bu mistik anlatımın yanında kozmoloji, ontoloji ve ahlaka dair felsefi açıklamalar birlikte ele alınmaktadır.

Tao-Te-King'de üzerinde durulan konulardan biri de, 'vu-vey' (wu wei) prensibidir. 'İş yapmadan çok iş yapmak' anlamına gelen bu prensibe göre, iyi bir yönetici devlet işlerine en az müdahale eden yöneticidir. 'Hareket etmeden hareket ettirmeyi' esas alan bu anlayışa göre, Tao'nun kendisi hiç hareket etmediği halde evrende uyumlu bir hareket ve işleyiş vardır. Aynı şekilde, iyi bir yönetici de devletin uyumlu işleyişine fazla kanun çıkararak müdahale etmemeli, kendi haline bırakmalıdır. Tao-Te-King, Çin'in büyük klasikleri arasında yer almaktadır.

K İ T A P

Tao Te King'in Türkçe tercümesi için İsmail Taşpınar'ın hazırladığı Tao-Te-King adlı kitabı okuyunuz.

D İ K K A T

Taoistler'in Tao-Te King'in dışında kutsal kabul ettikleri başka eserler de vardır. Bunlardan ilki, Li-Ch'ang-ling tarafından hazırlanan ve 'Cevap ve Karşılıklıta Bulunma' diye tercüme edilen 'T'ai-shang Kan-Ying P'ien'dir. Diğeri ise, anonim bir eser olan Yin-Chih Wen'dir ve 'Sessiz Yol' olarak tecüme edilir. Bir diğeri ise, Taoist Kanon olarak da bilinen, 1120 cilt ve 5200 kısımdan meydana gelen ve M.S. 1019'da basılan 'Tao Tsang' adlı eserdir. Ne zaman yazıldıkları belli olmayan bu koleksiyonun onbeş asırdan fazla bir zamanda derlendiği tahmin edilmektedir.

İbadet

Taoist ibadet, Çin tarihinde ortaya çıkmış olan dinlere ait çeşitli unsurların karışımından meydana gelmiştir. Buna göre Taoist ibadetlere en eski Çin dinlerinden şamanistik ve büyüsel unsurların yanında, özellikle M.Ö. 2.yy.'dan itibaren Budist düşünce ve ritüeller ile yogo dahil edilmiştir.

İlk dönemlerde Taoist ibadetin amacı, gerçek mutluluğun elde edilmesi ve bu dünyada hayatın ebedi olarak sürdürülmesi amaçlanmakta idi. Bu amacın; Tao ile birlikte olmakla, 'iş yapmadan çok iş yapmak' olarak tarif edilen 'vu-vey' ilkesini tatbik etmekle, şiddet ve kibirden uzak durmakla, sükunet ve tevazu sahibi olmakla gerçekleştirilebileceğine inanılmakta idi. Söz konusu ölümsüzlüğü elde etmek için simya, aşırıktan uzak sade bir hayat yaşamak, perhiz kurallarına uymak, büyü ve yogo yapmak yardımcı uygulamalar olarak tatbik edilmiştir.

Han Hanedanlığı (M.Ö. 2.yy.) döneminden itibaren kült organizasyonuna ve rahiplerden oluşan din adamı sınıfına sahip olan Taoizm, Çin'de bir halk dini olarak yayılmıştır. Bu esnada, rakip din olan Budizm ile karşılıklı etkileşimde bulunmuştur. İlahların adedinin çoğalması bu etkileşimin sonucunda meydana gelmiştir. Aynı şekilde, rahip ve rahibeler için Budistler'de olduğu gibi manastırlar teşkil edilmiştir. Taoist din adamı teşkilatını büyücüler, rahipler, rahibeler, dini liderler teşkil etmektedir. Rahipler, dini törenlerin idaresinde, cenaze merasimlerinin düzenlenmesinde görev almakta ve mabedlerde falcılık yapmaktadırlar.

Taoizm'de ibadet, Tao'ya ve çeşitli tanrılara yapılmaktadır. Taoistlerin evlerinde, kapı önlerinde yer alan dolapların içinde tanrı tasvirleri ve putları bulunmaktadır. Her taoistin kendini yakın hissettiği tanrılar vardır. Bunlar içerisinde en meşhur olanı, savaş tanrısı Kvan-Ti ile zenginlik tanrısı Shin'dir. Halkın da katıldığı ibadetlerde rahipler trampet ve gong çalmaktadır. İbadet yapılacağı zaman mabedler kandillerle aydınlatılmakta ve tütsülerle donatılmaktadır.

Yeni yıl kutlamalarında, tanrıları tasvir eden heykeller, evler ve mabedler temizlenmekte ve kötü ruhlardan arındırılmaktadır. Yeni yıl için parılan ibadetten sonra, ejderha resimlerinin yer aldığı kağıt ve kumaş parçaları sokaklarda dolaştırılmaktadır.

Taoist ibadetler içerisinde ilkbaharda yapılan ibadetlerin ve kutlamaların ayrı bir önemi vardır. Taoist rahipler, bu kutlamalarda ateş yakarlar ve yarı çıplak vaziyette ateşe atılan pirinç ve tuzun üzerinden yalınayak koşarak geçerler.

Taoistlerin mabedine Çince'de 'miao', manastırlarına 'kung' ve manastır mabedine 'kuan' denmektedir. Bu mabedlerde sayısız tanrı ve tanrılaştırılmış kahramanların resimleri yer almaktadır.

Mezhepler

Taoizm'de, çeşitli dinlerin ve kültürlerin etkisi ile zamanla yeni mezhepler veya ekoller ortaya çıkmıştır. Bu mezhep ve ekollerin tamamının gayesi, Tao'yu yaşamak veya O'na ulaşmaktır. Taoizm'in sayısız mezhebe sahip olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber, söz konusu mezheplerden günümüzde varlığını devam ettirenlerin iki temel karakteri olduğu

söylenbilir. Bunlardan ilki; dünya nimetlerinden uzak durmak, meditasyona, zühde ve dini araştırmalara özen göstermek, inziva ve manastır hayatına önem vermektir. İkinci tip mezheplerde ise; rahiplik mesleğinin babadan oğula geçtiğı kabul edilir ve rahiplerin evliliğine izin verilir. Burada, Taoizm'in en önemli dört yorumu veya ekolu ile Mahayana Budizmi'nin Taoizm ile birleşmesinden oluşan Ch'an mezhebi hakkında bilgi verilecektir.

Simyacı Ekol

Sihir ve büyüye dayalı bu ekolün en önemli temsilcisi Chiang Tao Lin'dir (M.S. 34). Sihirbazlığın ön planda olduğu bu ekolde dini ve felsefi yorumlar çok zayıftır.

Mistik Ekol

M.Ö. 4.yy.'da kurulmuş olan bu ekolün en önemli temsilcileri Chuang-Tzu ve Lieh-Tzu'dur. Chuang-Tzu, varlığın mistik meditasyon ve duyu ile anlaşılabilceğini ileri sürmektedir. Ona göre, Tao'yu akıl ile keşfetmek mümkün değildir. O'nu ancak duygularımızla anlarız. O, insanın bunu elde etmek için kendi benliğini herşeyden arındırması ve kalbini saflaştırması gerektiğini belirtir.

Lieh-Tzu'ya göre ise, insanlar hiçbirşey yapmadan kendilerini kainatın tabii olduğu kanuna uydurursa daha uzun bir hayat yaşamayı elde edebilirler.

Ferdiyetçi Ekol

Bu ekolün temsilcisi, M.Ö. 4.yy.'da yaşamış olan Yang-Tzu'dur. Bu ekole göre, her şey belli bir kadere bağlı olarak hareket etmektedir. Bu nedenle, kaderin belirlediğı şeyin dışında hiçbir şey olmaz. Cemiyet kurallarının önemi yoktur. Ferdin refah ve saadeti herşeyin üstündedir. Bu noktada, ferdin kendini geliştirmesi ve düzeltmesi için uyması gereken kurallar önemli bir yer tutmaktadır.

Legalist Ekol

M.Ö. 230'da yaşamış olan Han-Fei-Tzu, Shang-Tzu ve Li-Ssu bu ekolün temsilcileri kabul edilir. Bu ekole göre, herşeyin bir kuralı vardır. Gökteki yıldızlar nasıl belli bir kurala göre hareket ediyorsa, insanların saadeti de kurallara uyarak hayatlarını sürmeleri ile mümkündür. Bu nedenle devlet, halkının huzuru ve saadeti için kanunlara uymalarını sağlamalıdır.

Ch'an Mezhebi

Ch'an Mezhebi, Mahayana Budizmi'nin Çin'deki koluna verilen bir isimdir. Bu nedenle, 'Çin Budizmi' de denmektedir. Ch'an, Budizm ile Taoist tabii felsefesinin karşımından meydana gelen bir sistemdir. Ch'an kelimesi, 'aydınlanmaya götüren meditasyon' anlamına gelen Sanskritçe'deki 'dhyana' kavramının Çince tercümesidir. Adından da anlaşıldığı üzere, meditasyonu ve sezgiyi temel alan bir mezheptir. Ch'an mezhebi, 6. yüzyılda Hindistan'dan Çin'e gelen Bodhidharma tarafından kurulmuştur. Ch'an mezhebinin temel doktrinlerini ise, Hui Neng (ö. 713) tespit etmiştir. Meditasyon eksenli bir

öğretiye dayalı ritüel ve yaşayışa sahip olan Budistler, Hui Neng'den sonra mabedlerine ve evlerine meditasyon bölümleri eklemiştir.

Bu anlayış, 'hakikat' i tüm farklılıklardan uzak olarak birden ve bir bütün olarak kavramayı hedeflemektedir. Buna göre Mutlak Hakikat, her türlü ritüel, meditasyon, büyü ve düşünce formlarından bağımsız olarak anlaşılan 'Buda'nın Hakikatidir'. Bu hakikat bilgi ile veya zihnî alıştırmalarla ve arayışlarla elde edilemez, çünkü bunların üzerinde bir varlığa sahiptir. İnsanların kullandığı diller hakikati ifade etmekten acizdir. Bu hakikat, her türlü mantıkî faaliyet durduğu zaman aniden ortaya çıkan manevi bir aydınlanmadır. Buna göre, 'mevcut olan' ile 'mevcut olmayan' bir vehimden ibarettir. Zira, gerçekte kainattaki her şey Buda'nın aklının bir ifadesi ve tezahürüdür.

Ch'an ekolüne göre, bilgide asıl amaç, 'bilinen' ile 'bilen'in bir olmasıdır. Bu süreç, bilen 'özne'nin kendisini bilmesi ile başlar. Nesnelere ve toplumu bilmek için özne önce kendisini bilmelidir. Bunun için, öncelikle 'özne'nin kendisini bilmesine engel olan unsurların temizlenmesi gerekir. Bu ise, bedeni ve nefesi kontrol altına alarak ruhsal konsantrasyona ulaşmakla mümkündür. Bu, 'meditasyon' yaparak gerçekleştirilir. Meditasyon yapan kişi, 'lotüs oturuşu' halinde olmalıdır.

Lotüs oturuşu ile meditasyon yapan kişi, sırtını dik tutar, dizlerini yere yaslar halde bağdaş kurar, sağ ayak tabanı yukarı bakar, sol bacağı sol ayak tabanı yukarıda kalacak şekilde sağ bacağın üzerine koyar, başını hafifçe eğerek, el bileklerini kavuşturarak kucığına ve diz üstüne kor, gözleri ise yere bakar vaziyettedir.

17. yüzyıldan itibaren Ch'an keşişleri Amida'nın ismini düzenli olarak zikretmek olan 'nenbutsu' pratiğini yapmaya başlamışlardır. Bu mezhep, Çin'deki hem Konfüçyüsçü akımları hem de Taoist akımları etkilemiş ve manastırlardaki keşişlerin dini hayatlarını derinden etkilemiştir.

20. yüzyılın başlarında T'ai Hsü'nün yeni yorumuyla Çin Budizmi yeni bir atılım gerçekleştirmiş, ancak Çin'deki komünist rejimin baskısıyla gerileme sürecine girmiştir. Bu mezhebin inanç ve düşünceleri Kore ve Japonya'da yayılmıştır. Ch'an Budizmi, Japonya'da Zen Budizmi diye varlığını sürdürecektir.

KONFÜÇYANİZM

Millî bir din olan Konfüçyanizm, Taoizm'den sonra Çin'in en önemli ikinci yerli dini kabul edilir. Kurucusu, inanç esasları ve kutsal metinleri bulunan bu din, Çin'in geleneksel dini bakımından Taoizm ile bazı ortak inançları da paylaşmaktadır. Konfüçyanizm, bireyin erdemli olmasından hareketle toplumun saadetini devletin saadeti ile birlikte ele alması nedeniyle öğretilerinde daha çok yöneticilere yönelik tavsiyelerde bulunması ile ön plana çıkmaktadır.

Tarihsel Gelişim

Konfüçyanizm, M.Ö. 6.yy.'da Şunkiyu döneminde yaşayan ve Büyük Mürşid olarak bilinen Konfüçyüs (K'ung Fu Tzu) tarafından kurulmuştur. Yaşamış olduğu dönemin siyasi ve toplumsal krizlerinden çıkışın, erdemli bireyin esas

kabul edildiği Çin'in geleneksel değerlerine yeniden dönüşü ve kadim kültürünün yeniden ihyası ile mümkün olacağını savunmuştur. Bu konuda, özellikle eski Çin inançlarından Konfüçyanizm'de varlığını devam ettiren 'jin' (başkalarına karşı saygılı olma), 'yi' (adalet ve görev ahlakı) ve 'ksiao' (atalara ve ebeveyne karşı sevgi ve saygılı) inançları bunlardan bazılarıdır. Eserlerinde daima geleneksel Çin toplumuna ait ahlakın hem yöneticiler hem de halk tarafından tekrar benimsenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Konfüçyüs'ün kurmuş olduğu bu din, kendisi hayatta iken çok dar bir çevrede taraftar bulmuştur. Konfüçyanizm, tam olarak Han Hanedanlığı döneminden (M.Ö.206-M.S. 9) itibaren Çin halkı üzerinde sosyal, politik ve entellektüel etkisini açıkça göstermiş ve bu öğretiler halk arasında yayılmıştır. M.Ö. 2.yy.'da Vudi döneminden itibaren devlet dini olarak kabul edilen Konfüçyanizm, bu özelliğini 20.yy.'a kadar devam ettirmiştir. O dönemden itibaren, Çin imparatorları Konfüçyanizm'in başrahibi kabul edilmiştir. M.S. 1.yy.'dan itibaren Budizm'in Çin topraklarına girmesiyle birlikte, Konfüçyanizm bu dinden de etkilenmiştir. Konfüçyüs'ün en büyük takipçisi Mensiyüs'tür (M.Ö. 372-289). Konfüçyüs'ün öğretileri, farklı dönemlerde çeşitli mezhepler tarafından yeniden yorumlanmış ve geliştirilmiştir.

Konfüçyanizm'in, günümüzde başta Çin olmak üzere yoğun olarak Vietnam, Kore, Japonya ve Tayvan'da taraftarları bulunmaktadır. Bunun dışında, Çin'den yapılan göçler nedeniyle, başka ülkelerde de bu dinin müntesipleri vardır.

Kurucusu

Konfüçyüs, M.Ö. 551'de Lu eyaletine bağlı Zu köyünde doğmuştur. Üç yaşında, Zu'da bir memur olan babasını kaybetmiştir. Yan kabilesine mensup olan annesi, oğlu ile birlikte Kufu ilçesine taşınır. Konfüçyüs, erken yaştan itibaren annesinden Lu eyaletine ait eski inançları, ritüelleri ve aileye ait gelenekleri öğrenir. Bu eğitimin ilerde geliştireceği görüşlerde önemli etkisi olacaktır. Onyediy yaşında annesini kaybeder. Hayatını idame ettirmek için önce bekçilik daha sonra özel öğretmenlik yapar. 51 yaşında devlet memurluğu görevini kabul eder.

Lu beyliğinin idarecisi ile ülke yönetiminde izlenen yöntem konusunda anlaşamadığı için Konfüçyüs görevinden istifa eder. 55 yaşından itibaren görüşlerini anlatmak için dersler verir ve bu esnada etrafında talebe halkaları oluşur. Aynı zamanda, görüşlerini anlatmak için 14 yıl boyunca Çin topraklarında 12 beylik ziyaret eder. Konfüçyüs, görüşlerinin idareciler tarafından kabul edilmediğini görünce, 68 yaşından sonra Çin'e ait eski metinlerin derlenmesi çalışmalarına başlar. Bu eserler, daha sonraları Konfüçyanizm'in 5 Klasik metni olarak bilinecektir. Konfüçyüs, M.Ö. 479'da ölmüştür.

İnanç Esasları

Tanrı İnancı

Konfüçyüs'teki Tanrı inancı, asıl itibariyle eski Çin dinindeki tanrı inancı ile aynıdır. Çin'in en büyük tanrısı olarak kabul edilen Tien (Gök Tanrı) ile kainattaki düzenin koruyucusu anlamındaki tanrının diğer bir ismi olan Tao,

Konfüçyüşçülük'te de varlığını devam ettirmiştir. Gök Tanrı olarak tercüme edilen 'Tien'in makamı göklerdir ve orada ikamet etmektedir. O, tabiatın düzenini koruyan, onu idare eden yüce varlıktır. Tao'ya hürmet edilmesi ve O'na düzenli ibadet edilmesi gerektiğini belirten Konfüçyüs'e göre, yeryüzünde mazlum ve fakirlerin korunması için hükümdarları görevlendiren O'dur. İnsanların gerekli bilgiyi elde etmeleri ve mutlu olmaları için öğretmenleri gönderen de O'dur. O, iyileri koruyan, kötülerini ise cezalandırandır. Her türlü şeref, mal ve mülk O'na aittir ve O dilediğine bunları verir. İnsanların her türlü fiillerini gördüğü ve bildiği için O'na hürmet edilmeli ve ibadet edilmelidir. Tanrı'nın koymuş olduğu kuralları bilmek ve onlara göre davranmak, insanı mutluluğa götürür.

Yin ve Yang İnancı

Konfüçyanizm, evrenin yaratılışının ve varlığın kökeninin iki asli doğurucu ilke olan Yin ile Yang'ın karşılıklı etkileşimi olduğunu kabul eder. Eski Çin inancının bir devamı olan bu inanca göre iki zıt kutbu temsil eden 'Yin ve Yang', 'Yüce hakikat' veya 'Yaratıcı İlke'den (Tai Çi) çıkmıştır. Buna göre, her şey sürekli bir değişim içerisinde ve bu değişimde Yin ve Yang'ın etkisi vardır. Varlıklarda ve değişimlerde, bunlardan birinin etkisi artarken diğerinin etkisi azalmaktadır. Yin, yeryüzü, edilgenlik, olumsuzluk, karanlık, dışlıktır ve siyah renk ile temsil edilir. Yang ise, aksine, gökyüzü, etkinlik, olumlu olan, aydınlık, erilliktir ve beyaz renk ile temsil edilir.

SIRA SİZDE

2

Yukarıda Yin ve Yang'a ait verilen zıtlıkları siz de araştırıp birkaç tane ekleyiniz.

Ahret İnancı

Konfüçyüs, ahiret hayatı ve oradaki safhalarla ilgili bilgi vermemiştir. Ancak o, öldükten sonraki hayatın iyi ve huzurlu olmasının bu dünyadaki hayata bağlı olduğunu belirtmiştir. Yapılan kötülüklerin cezalarının bu dünyada görüleceğini belirtmiştir. Bu nedenle, kötülük yapan kimsenin ölmeden önce yaptığı kötülüğü düzeltmesini ister. Konfüçyüs, bir kimsenin ahiret hayatında mutluluğu elde etmesini, bu dünyadaki görevini hakkıyla yerine getirmesine bağlıdır.

İnsanların bu dünyaya geliş gayelerinin 'doğruluğu gerçekleştirmek' olduğunu ifade eden Konfüçyüs, kurtuluşa ermenin dünyada iken doğruluktan ayrılmamakla ve herkesin görevini doğru yapması ile mümkün olacağını söyler. Herkesin hata edebileceğini ifade eden Konfüçyüs'e göre, idarecilerin hata ettiklerinde özür dilemeleri ve hatalarını düzeltmelerinin önemli olduğunu belirtir.

Konfüçyüs'ün talebelerine derlediği ve okuttuğu ders kitapları, Han Hanedanlığı imparatorlarından Vudi (M.Ö. 2.yy) döneminden itibaren Konfüçyanizm'in resmi kutsal metinleri (kanonik) olarak kabul edilmiştir.

Beş Klasik (Vu King)

Konfüçyüs'ün altmış sekiz yaşında Çin'e ait eski metinlerden derleyerek ortaya koyduğu beş kitaptır. Bu kitaplar, Konfüçyanizm'in en önemli dini metinleridir. Bunlar:

Değişiklikler Kitabı (Yi King)

Eski Çin imparatorlarından Fu-Hsi'ye ait olduğu kabul edilen Değişiklikler Kitabı, Çin'in en eski kutsal metnidir. İçerisinde metafizik olaylar, sembolik anlatımlar ve şekiller yer almaktadır. Kitapta, Yin-Yang kutuplarının anlamı ve bunların insan ve tabiat üzerindeki etkileri açıklanmaktadır.

Tarih Kitabı (Şu King)

Çin'in en eski tarih kitabıdır. Kitapta, eski Çin imparatorlarına ait sözler ve onlara ait tarihi bilgiler ile öğütler, emirler, kanunlar, sözleşmeler gibi belgeler yer almaktadır. M.Ö. 2000-630 yılları arasındaki olayların yer aldığı bir belge niteliğinde olan ve 58 bölümden oluşan bu eser, saray tarihçileri tarafından tutulan kayıtlardan meydana gelmektedir.

Şiirler Kitabı (Şi King)

305 şiirden ve dört bölümden meydana gelen bu eser, Çin'in en eski şiir derlemesi kabul edilmektedir. Dört bölümü oluşturan başlıklar şunlardır: Kuo Fang (Rüzgarlar), Hsiao Ya (Küçük Şiirler), Ta Ya (Büyük Şiirler) ve Sung (İlahiler).

Törenler Kitabı (Li King)

Bu kitapta, dini törenler ve ritüeller ile merasimler, ayinlerin düzenlenmesine dair açıklamalar, törenlerde giyilecek elbiseler ve merasimlerde uyulacak protokol kuralları yer almaktadır. Konfüçyüs'ün talebeleri ile erdem ve ahlak konularındaki diyaloglarına da yer verilen metinde, aile ve toplumsal ilişkiler ile ibadetler ve bunların nasıl yapılacağına dair bilgi verilmektedir.

İlkbahar ve Sonbahar Yıllıkları (Şun Kiyu King)

Konfüçyüs'e ait olduğu kabul edilen bu kitap, M.Ö. 722-481 yılları arasında yaşayan Lu ülkesinin on iki yöneticisinin idari görevleri, o dönemlere ait günlük olayları, toplumdaki ahlaki bozulmaları nakletmekte ve bunlara yönelik Konfüçyüs'ün eleştirilerini ve değerlendirmelerini içermektedir.

Dört Kitap (Se Şu)

Konfüçyüs'ün Konuşmaları (Lun Yü)

Konfüçyüs'ün ölümünden sonra talebeleri tarafından derlenmiş bir kitaptır. Konfüçyüs'ün verdiği dersler esnasında talebeleri ile yaptığı konuşmaları, ona ait özdeyişleri ve şahsi görüşlerini ihtiva etmektedir. Kitap 20 bölümdür.

Mensiyüs'ün Sözleri (Mong Tse)

Mensiyüs, M.Ö. 327-289 yılları arasında yaşamış olan Konfüçyüs'ün en önemli takipçisidir. Kitap, Mensiyüs'ün ölümünden sonra talebeleri

tarafından derlenmiştir. Kitapta Mensiyüs'e ait öğretiler, yorumlar ve sözler yer almaktadır.

Orta Yol Doktrini (Şung Yung)

İnsanda, tabiatta ve kainatın tamamında var olan ahengin anlatıldığı Orta Yol Doktrini adlı kitapta, Gök ve insan ilişkileri, insanın diğer insanlarla ilişkisi, insanın iç ahengi için sahip olması gerektiği ahlaki erdemler, kader ve tabiat konuları ele alınmaktadır.

Büyük Bilgi (Ta Hsiah)

Konfüçyüs'ün ahlak, siyaset ve eğitime dair görüşlerini ihtiva eden bir kitaptır. Kitabın, Konfüçyüs'ün öğrencisi Tseng-Tzu'ya ait olduğu kabul edilmektedir.

İBADET

Konfüçyanizm'de ritüeller ve ibadetlerin çok önemli bir yeri vardır. Konfüçyanizm'de ibadetin temeli, eski Çin geleneğinden aktarılan Gök Tanrı'ya, Yer'e ve atalara tapınma ile daha sonra bunlara eklenen Konfüçyüs adına düzenlenen törenlerin yerine getirilmesinden ibarettir. Konfüçyanizm'in gayesi, erdemli ve mükemmel insan olabilmektir (ren). Konfüçyüs, bu maksada ulaşmanın ancak ritüelleri ve ibadetleri (li) yerine getirmekle mümkün olacağını belirtmektedir. Ona göre, iyi bir devlet yöneticisi, aynı zamanda yukarıda zikredilen ritüelleri eksiksiz yerine getiren kişidir. O, ritüellerin yerine getirilmesi ile toplumun uyum içinde olacağını belirtmektedir.

Konfüçyanizm'de ibadet; tütsü yakılması, hububat, bir fincan şarap ve kurban sunulması, dini müziklerin çalınması ve onun eşliğinde dans edilmesidir. İbadet esnasında toplu halde dualar edilir. Konfüçyanizm'de ferdi ibadet ve dua şartı yoktur.

DİKKAT

Çin dini geleneğinin devamı olarak kabul edilen ibadetler mabetlerde, evlerde ve ibadete elverişli yerlerde yerine getirilmektedir. Konfüçyanizm'de rahipler sınıfı yoktur. Bununla beraber, imparatorlar Gök Tanrı adına yapılan ibadetleri bizzat yönetmiştir. Diğer ibadetler ise, devlet adına görevli memurlar tarafından yerine getirilmektedir.

İbadetler; ruhani varlıkları, ilahları ve insanları memnun ve mutlu etmek için yerine getirilir. Bu nedenle, ibadetlerin temelinde saygı çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu ibadetleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tanrı'ya, Ruhani Varlıklara ve İlahlara Dua ve İbadet

Gök Tanrı'ya (Tien) tapınmak ve dua etmek. Ölülerin ruhlarının etkinliklerini devam ettirdikleri kabul edildiği için, Konfüçyüsçüler ölülerin ruhlarını rahatsız etmemek için zaman zaman onları mutlu edecek yemekli toplu merasimler düzenlerler. Bu merasimlerde dualar edilir ve kurbanlar takdim edilir.

Atalara Saygı

Atalara dua etmek ibadet kabul edilmektedir. Konfüçyanizm’de atalar kültü çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, akraba ve aile bağlarını canlı ve güçlü tutmak ibadet kabul edilmektedir. Öyle ki, ata ruhlarına dua edecek ve onları saygı ile ancak bir oğlun varlığı uğurlu kabul edilmektedir. Bu amaçla aile fertleri belli zamanlarda bir araya gelerek ölmüş atalarına dua etmektedirler. Ataların, ev hanesini korumaya devam ettiği inancı vardır. Evlerin belli köşelerinde atalar için dua edilecek köşeler yer almaktadır ve buralarda onlar adına tütsüler yakılır. Ayrıca, ölen ataların isimlerinin yazılı olduğu levhalar bu köşeleri süslemektedir. Cenaze törenlerinde bu ibadet daha yoğun yaşanmaktadır.

Kutsal Varlıklara Kurban Sunmak

Özellikle mezarlara hediyeler ve kurban sunmak önemli bir ibadettir. Yılın belli zamanlarında mezarlar ziyaret edilir, temizlenir, yiyecek ve içeceklerden oluşan takdimeler sunulur. Her yılın 22 Aralık gece yarısından sonra yapılan törenlerde, yiyecek ve içeceklerden oluşan takdimeler sunulur ve geniş katılımlı törenler düzenlenir. Konfüçyüs’ün kendisi de atalarına kurban sunmayı önemli bir ibadet kabul etmiştir. Nitekim, Konfüçyüs öldükten sonra onun torunları da atalara tapınma ibadetine uygun olarak ona kurban sunmuşlardır.

Konfüçyüs’e Yapılan İbadet

İlkbahar ve sonbaharda Konfüçyüs için yapılan ibadetler, yüksek rutbeli yöneticiler tarafından idare edilirdi. İbadet esnasında, tütsüler yakılır, hububat, bir fincan şarap ve kurbanlar sunulur, dini müzikler eşliğinde dans edilir.

SIRA SİZDE

3

Konfüçyanizm’de kutsal kabul edilen varlıklara yönelik icra edilen ibadetlerdeki ritüel çeşitleri nelerdir?

Mezhepler

Konfüçyanizm’de, Konfüçyüs’ten sonra iki temel yaklaşımı temsil eden iki mezhep ortaya çıkmıştır. Diğer mezhepler, bir şekilde bu iki koldan birine mensuptur. Bu iki koldan biri Zu Ksi’nin (1130-1200) kurduğu mezhep, diğeri Vang Yangming’in (1473-1529) kurduğu mezheptir. Zu Ksi’nin kurmuş olduğu mezhepte Konfüçyüs’ün öğretilerinin mistik yorumu benimsenmektedir. Vang Yangming ise, Konfüçyüs’ün doktrininin doğru anlaşılmasının rasyonel açıklamalarla mümkün olacağını savunmaktadır.

ŞINTOİZM

‘Tanrıların Yolu’ veya ‘Kamilerin Yolu’ anlamına gelen Şinto kelimesinden türetilen Şintoizm, Japonya’nın yerli en eski dinlerindendir. Şintoizm; inançları, adetleri ve uygulamaları açısından çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Japon halkına mensubiyet ve ona ait değerlerin sembolik modeller ve ritüellerle ifade edilişi olarak tanımlanabilecek olan Şintoizm, düzenli bir

inanç doktrinine sahip değildir. Bu durum, Şintoist inançların genellikle Japonya'ya dışarıdan gelen dini inançlara bir tepki olarak gelişme göstermiş olmasına bağlıdır. Japonların önceleri 'Kami no miçi' adını verdikleri bu din, baş Tanrı Amaterasu'nun dışında birçok tanrısal varlık olan kamilere, ruhlara ve tabiata saygıyı ve onlara ibadeti içermektedir.

Tarihsel Gelişim

M.Ö. 6.yy.'da Japonya'ya giren Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm'i, eski Japon dini olan 'Kami no miçi'den ayırmak için bu dine Şinto adı verilmiştir. Kurucusu belli olmayan ve Japonya'nın geleneksel çok eski tarihlere dayanan dini Şintoizm'in isminde yer alan 'Şin' kelimesi 'Tanrı', 'To' (Çince'de Tao) ise 'Yol' anlamına gelmektedir. Bununla beraber, özellikle Konfüçyanizm ve Budizm'in etkisi ile Şintoizm'de bazı ibadet ve inançlar ortaya çıkmıştır.

Şinto kaynaklarında belirtildiğine göre, M.Ö. 6.yy.'da imparatorluk ailesinin mensup olduğu Yamato kabilesi, Güneş tanrıçası Amaterasu'nun (Semavi Aydınlık, Lamba) nesli olarak kabul edilmiş ve bu sıfatla ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Buna göre, diğer kabileler ve onların ilahları olan kamiler, Yamato Hanedanlığı kamisi etrafında ve onun başkanlığında toplanmışlardır. Böylece, imparatora tapınma kültürü de ortaya çıkmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak Şintoizm, Japonya'nın resmi devlet dini haline gelmiştir.

Şintoizm tarihinde önemli bir dönüm noktası, 19.yy.'da imparator Meyci tarafından Japonya'nın milli dini olarak ilanıdır. Modern dönemde Meyci'nin Japon milli birliğini sağlamak için yapmış olduğu yeniliklerde Şintoizm'in önemli bir yeri vardır. Japon milli birliğinde din birliğinin önemli bir yeri olduğuna inanan Meyci, Şintoizm'i devletin resmi dini haline getiren yasal düzenlemeler gerçekleştirmiş ve Şintoizm dışındaki dinlere tolerans tanımamıştır. Bu düzenlemelerle, imparatora saygıyı Şintoizm'in merkezine yerleştirmiştir. Böylece, Şintoizm'in önemli bir parçası haline gelen imparatora tapınma kültürü, bir devlet siyaseti halini almıştır. Bu durum, Japonya'nın 1945'teki İkinci Dünya Savaşı mağlubiyetine kadar devam etmiştir. Bu savaştan sonra imparator, kendisinin tanrı olmadığını ve ailesine tanrıların nesli olarak ibadet edilmemesi gerektiğini ilan etmiştir.

İNANÇ ESASLARI

Tanrı İnancı

Daha önce de işeret edildiği üzere, devletin birliğini sağlamak amacıyla, kabilelere ait kamiler, milli kamiler seviyesine yükseltilmiştir. Bu kamilerin başı olarak ise, ülkeyi idare eden Yamato ailesinin kamisi olan Güneş tanrıçası Amaterasu kabul edilecektir. Ülkenin birliği bu vesile ile dini bir dayanağa da sahip olmuştur. Bu durum, imparatorluğun emriyle derlenen Kojiki ve Nihongi metinlerinin yazılması ile mitolojik ve tarihsel bir belge ile desteklenmiştir. Nitekim, söz konusu metinler Şintoizm'in kutsal kitapları kabul edilecektir.

Şintoizm'in kutsal kitabı Kojiki'ye göre sekizyüz bin, Nihongi'ye göre ise seksen bin tanrı olduğu belirtilmektedir. Bunların başkanı, Amaterasu'dur. Amaterasu'nun tapınağı "İse" şehrindedir. Japonlar, güneşin doğuşunu

oradan izlediklerinde hacı kabul edilirler. Her tanrının bir sembolü vardır. Amaterasu'nun sembolü ise, sekiz köşeli aynadır.

DİKKAT

Şintoizm'de, Amaterasu'nun dışında, hemen hemen her şeyin, özellikle de tabiat olaylarının bir tanrısı vardır. Mesela, fırtına ve deniz tanrısı Susanova, ateş tanrısı Atago, Ay tanrısı Tsukiyomi, gıda tanrısı İnarı, çeşitli mesleklerin tanrısı, yollar ve belirli yerlerin tanrısı gibi. Gıda tanrısının sembolü tilki, fırtına ve deniz tanrısı Susanova'nın sembolü kılıçtır. Bu nedenle, birçok tapınakta bereketin devamı için tilki beslenmektedir. Amaterasu Gök ülkesinin idarecisi kabul edilir. Diğer tanrılar ise, içinde yer aldıkları bir panteondan dünyayı yönettiklerine inanılır. Bu panteonda, Amaterasu'nun soyundan geldiğine inanılan imparatorun da yeri vardır.

Şintoistler, dünyanın üç tabakası olduğuna inanırlar. Bunlar; gök, yer ve yer altı tabakalarıdır. Tanrıların her üç tabakada da mevcudiyetine inanılır. Şintoizm'de tanrıların putları yoktur. Sadece, onları temsil eden ayna, kılıç v.s. gibi birer sembolleri (mitama-şiro) vardır. Bu semboller, ilgili tapınakların gizli bölmelerinde iki kutu içerisinde muhafaza edilir.

Kami İnancı

Genel olarak, tanrısal varlığın her yerde mevcut olan belirtilerine Kami denir. Kamiler; tabiat güçlerinden, ulu atalardan veya ilahi ve ruhani varlıklardan olabilir. Eskiden her kabilenin kendi kamisi var iken, Şintoizm'in devlet dini olması ile birlikte imparatorun kamisi olan Güneş tanrıçası Amaterasu, diğer kamilerin üstünde kabul edilmiştir. Öyle ki, 10.yy.'da yapılan bir sayıma göre üç bine yakın kami ve onlara ait tapınak tespit edilmiştir.

Ölen herkesin kami olduğuna, ancak her kaminin tanrı olmadığına inanılır. Şintoizm'de ölümden sonra ruhun yaşadığı ve ataların ruhlarının sonraki nesilleri koruduğu inancı vardır.

Kutsal Kitaplar

Şintoizm'in kutsal kabul ettiği kültürel, tarihi ve dini inançları ele alan çeşitli eserler mevcuttur. Bu eserler, 8.-10. yüzyıllar arasında derlenmiş metinlerdir. Bunlar içerisinde Şintoizm'in kutsal kitapları mahiyetinde olan Kojiki ve Nihongi en önemlileridir. Nesilden nesile sözlü olarak nakledilen her iki metin de, kabile kamilerinin imparatorluk kamisi olan Amaterasu etrafında toplanmasının mitolojik ve tarihsel belgelerini sağlamaları amacıyla imparatorluk emriyle derlenmiştir. İkinci derecede önemli kabul edilen ve dini bilgilerin yer aldığı diğer dini metinler ise, Fudoki (8.yy), Kogo-Shui (9.yy.), Shojiroku ve Engi-Shiki'dir (10.yy.). Din ve devlet kültürü ile ilgili 9.-10.yy. arasında tespit edilen bu eserler, 1927 yılında elli cilt olarak yayınlanmıştır.

Kojiki

Japonya'nın etnik ve kültürel geleneklerine dair en eski kaynak, 712 yılında İmparatoriçe Gemmei'nin emriyle Ono-Yasumaro isimli bir subay tarafından sözlü rivayetlerden derlenmiş olan Kojiki'dir. Kojiki, 'eski olayların hikayesi' anlamına gelmektedir. Eser, dünyanın yaratılışından 628 yılına kadar Japonya'nın tarihini anlatır. Kojiki'de mitolojik bir anlatımla tanrıların

kaynağı, insanların ortaya çıkışı, imparator ailesinin ve devletin ilahi kökeni hakkında bilgiler verilmektedir.

Nihongi

Sözlü rivayetlerden hareketle 720 yılında derlenmesi tamamlanan ve 'Japonya'nın günü gününe yazılmış tarihsel defteri' anlamına gelen Nihongi, 31 cilttir. Nihongi, Kojiki'nin bir yorumu şeklindedir.

İbadet

Kamilere derin bir saygı duymak esastır. Bunlar içerisinde, imparatorun kamisi kabul edilen Güneş tanrıçası Amaterasu'nun özel bir yeri vardır. Bu nedenle, Amaterasu'ya yapılan ibadetin diğerlerinden farklı özellikleri vardır. Kamiler, tapınaklarda 'mitama-şiro' olarak isimlendirilen bir sembol veya resim ile temsil edilir. Bunlar, put olarak kabul edilmez. Şintoizm'de doğrudan putlara tapınma yoktur.

Şintoizm'de arınma ayinleri, toplu olarak yapılan ibadet ve ayinler, Şinto rahipler tarafından yönetilir. Rahipler, rütbelerine göre derecelendirilmiştir. İmparator başrahiptir ve rahiplik kisvesiyle tasvir edilir. Rahipler evlenebilirler. Ayin ve ibadet yönetirken üzerlerine beyaz bir cüppe giyerler, başlarında beyaz bir külah ve ellerinde bir baston taşırlar.

Şintoizm'de ibadet; dua ve kurban sunmaktan ibarettir. Eskiden canlı hayvan kurban edilmekte idi. Ancak, daha sonra bu tür kurbanın yerini gıda veya çeşitli eşyanın takdimi ile gerçekleşen kurban almıştır. Mesela; kılıç, yay, ok, kalkan, post, geyik boynuzu, sebze, pirinç rakısı, ipek kumaş ve renkli kağıt takdimi bu tür kurbanlardandır. Ayrıca, hayvanlardan at, domuz ve horoz da kurban edilmektedir. Tapınakta ibadet edecek kişi, tapınağa girince önce eğilip takdimesini sunar ve daha sonra ellerini çıkararak kaminin dikkatini çektikten sonra dua etmeye başlar.

İbadetlerin rahiplerle yapılması esastır. Bununla birlikte, bireysel olarak da ibadet ve dua edilebilmektedir. Dua, yüzün yıkanması ve ellerin birbirine vurulmasından sonra zihnen edilir. Mabetlerde dualar yüksek sesle de edilebilir.

Şinto tapınakları, kabilelere ait kamiler için yapılır. Bu tapınaklar, bir dağ, bir orman, bir çağlayan gibi tabiatın bir köşesine kurulur. Tapınakların daima doğal bir manzara içerisinde yapılması esastır. Şintoizm'in tapınakları, her yirmi yılda bir yeniden inşa edilir. Geleneksel Japon evlerinde bir kamidana (tanrı rafı) veya özel bir sunak mevcuttur. Bu sunağın ortasında, minyatür bir tapınak yer alır. Kamilerin orada buldukları sembolik eşyalarla hatırlatılır. İbadetler rahiplerin yönettiği tapınaklarda veya evde yapılır. Evde ibadet yapacak olanlar, ellerini ve yüzünü yıkadıktan sonra ağızlarını çalkalarlar ve kamidana'nın önünde başı öne eğilmiş vaziyette dizüstü çökerek dua ederler. Ancak, tapınaklarda yapılan toplu ibadete daha fazla önem verilmektedir. Tapınağa gidecek olanlar, ağızlarını suyla çalkalar ve özel tören temizliği yaparlar. Temizlenmeden tapınağa gitmek büyük saygısızlık kabul edilir.

Japonya'da yüz binden fazla tapınak vardır. En önemli tapınak, Japonya'nın İse şehrindeki Amaterasu adına yapılmış olan tapınaktır. Tapınaklarda Amaterasu'nun heykelinin yanında, onun ilk Japon

imparatoruna verdiği kabul edilen ayna, kılıç ve taç yer almaktadır. Tapınaklarda sadece rahiplerin girebileceği kutsal bir hücre ile 'miya' veya 'cinca' adı verilen halkın girebileceği ibadethane bulunur. Tapınaklar rahipler tarafından idare edilir. Rahipler özel eğitim alarak yetişirler. Asil ailelere mensup kadın rahibeler de vardır. Bunların rahibelik görevleri evlendikten sonra sona erer.

Şintoizm'de ibadet esnasında canlı ve cansız kurban olarak takdim edilen nesnelere nelerdir, tespit ediniz.

Bayramlar

Japonya'nın tarımcılık olan geleneksel üretim sisteminin, Şintoizm'deki ayinler ve mevsimlik bayramların oluşmasında etkisi olmuştur.

Şintoizm'in en önemli bayramı, 'Tanrı'yı çağırarak' veya 'Tanrı'nın hizmetinde bulunmak' anlamlarına gelen Matsuri bayramıdır. Bu bayramdan önce bir veya üç gün perhiz yapılır. Şenlikler esnasında, tanrılar gökten çağırılır ve böylece onların kendi sembolleri olan eşyalarda (mitama-şiro'larda) hazır bulduklarına inanılır. Mesela, Amaterasu'nun sembolü sekiz köşeli aynadır. Diğer bayramlar ise; mahsulü koruma bayramı olan 'Toşikgoy', hasat için Tanrı'ya teşekkür bayramı olan 'Kanna-niname' ve dini temizlik bayramı olan 'Oh-harehe' bayramlarıdır.

Mezhepler

Tarih boyunca Japonya'ya giren dinlerin de etkisi ile Şintoizm'de çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Budizm'in etkisi ile 12. yy.'da Tendai Şinto ve 16. yy.'da Tantrik Şinto (Şingon) mezhepleri ve 17.yy.'da, Konfüçyanizm'in etkisi ile Sugia Şinto mezhebi oluşmuştur. En ilginç mezhep ise, Şinto Rönesansı olarak da bilinen Motoari Norinaga'nın (17. yy.'da) kurduğu ve Katoliklik'teki Teslis inancını ve Cizvitlerin teolojik görüşlerini kabul eden ve Şinto Rönesansı olarak bilinen Fokko mezhebidir.

Ancak, 19. yy.'da Meiji taraftarlarının her türlü etkiden uzak ortaya koydukları Şinto inancı, devletin resmi dini kabul edilir. Günümüzde, Meiji yasaları ile belirlenen Şintoizm'in hitap ettiği kesime göre dört çeşitli uygulaması ortaya çıkmıştır. Bunlar: Koshito veya İmparatorluk Şintosu; Jinja veya tapınaklarda uygulanan Şinto; Kyoha veya Mezheplere ait Şinto ve nihayet Minkan veya Popüler Şinto uygulamasıdır. Bunun dışında, Çin'de gelişen Ch'an Budizmi, Japonya'da Zen Budizmi olarak ortaya çıkmıştır

Koshito veya İmparatorluk Şintoizmi

Japon İmparatoru veya onun temsilcileri tarafından Güneş tanrıçası Amaterasu ve imparatorluk ailesinin ataları adına yerine getirilen ritüelleri içermektedir. Bu ritüeller, imparatorluk ailesi ile ilgili önemli anlarda veya Japon milli günlerinde gerçekleştirilir. Bu ibadet ve ayinler eskiden Devlet tarafından resmi olarak gerçekleştirilirdi. Ancak, İmparatorluğun kaldırılmasından sonra özel bir uygulama olarak ilgili kişilerce devam ettirmektedir.

Jinja veya Tapınaklara ait Şintoizm

Tapınaklara ait Şintoizm, geleneksel Şintoizm'in temsilciliğini yapmaktadır. Bu anlayış, geleneksel Şintoizm'e ait bütün inanç ve ritüelleri ve bunlara bağlı uygulamaları ve teşkilatları içermektedir. Japonya'daki binlerce tapınak bu Şintoist anlayış etrafında örgütlenmiştir. Söz konusu tapınaklar, Jinja Honşo diye isimlendirilen 'Şinto Tapınakları Derneği' çatısı altında örgütlenmiştir.

İmparatorluk Şintoizmi ile Tapınaklara ait Şintoizm, birlikte önceleri 'Devlet Şintoizm'i diye bilinen yapının merkezini teşkil etmekte idi. Devlet Şintoizm'i, hükümete bağlı seküler bir yapı olmakla birlikte, tapınaklar aracılığı ile merkezinde imparatora bağlılığın olduğu Japon kimliğini oluşturmada önemli bir işlev görmüştür. 19.yy.'a ait bu yapı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamadan kaldırılmıştır.

Kyoha veya Mezheplere ait Şintoizm

19. yy.'da Jingikan tarafından yapılan sayımda tespit edilen 13 'Şinto mezhebi'ne dayanan Şintoist anlayıştır. Bunlar: Şinto Taikyo, Kurozumikyo, Şinto Şuseiha, İzumo Oyashirokyo, Fusokyo, Jikkokya, Şinto Taisekyo, Şinşukyo, Ontakekyo, Şinrikyo, Misogikyo, Konkokyo ve Tenrikyo mezhepleridir. Söz konusu mezheplerin biri hariç tamamı karizmatik şahsiyetler tarafından kurulmuştur. Bu mezheplerin en önemli özelliği, cemaati esas alan Tapınaklar'a ait Şintoizm'den farklı olarak, bireyin dini eğitime ve inancına önem vermeleridir.

Bu mezhepler içerisinde en meşhur olanı, Tenrikyo mezhebidir. Bu mezhep, zamanla kendisini diğer mezheplerden ayrı görmeye ve evrensel bir din gibi takdim etmeye başlamıştır.

Minkan veya Popüler Şintoizm

Günümüzde, Japonya'da halk arasında yaygın olarak yaşanan Şintoist anlayış, 'Minkan Şinko' olarak bilinen 'popüler din' veya 'halk dini'dir. Japonya'daki üç büyük din olan Şintoizm, Konfüçyanizm ve Budizm'in karışımı olan bu dini anlayış, kimilerine göre adeta yeni bir dindir. Bu dini anlayış, sihir ve büyüye dayalı şamanistik inançların yanı sıra, halk arasında yaygın olan uygulamaları da içermektedir. Bugün, Japon halkının sahip olduğu bu temel inanç ve uygulamalar, üzerine eklenen Şintoist, Konfüçyanist ve Budist inançlara bir zemin teşkil etmektedir. Halk dininin en karakteristik özelliği, bu dinleri sentezleyerek bir arada yaşatıyor olmasıdır. Bu nedenle, günümüzde bir Japon'un 'Konfüçyüsçü olarak yaşadığı, Şintoist olarak evlendiği ve Budist olarak öldüğü' söylenir. Evlerde hem bir Şinto hem de bir Budist sunağı yer almaktadır. Bu inançta saygı gösterilen bazı özel günler vardır. Bunlar: Yeni yıl, ilkbahar (3 Şubat), Oyuncak Çocuklar Bayramı (8 Nisan), Çocuklar Günü (5 Mayıs), Su Kamisi Bayramı (15 Haziran), Yıldız Bayramı (7 Temmuz), Ölüler Bayramı (13-16 Temmuz) ve Sonbahar Ekinoksu Bayramı.

1945'den sonra ortaya çıkan 'yeni mezhepleri' de içine alacak şekilde Japonya'da 1971'de yapılan sayıma göre, 47 mezhep tespit edilmiştir.

ZEN BUDİZMİ

Budizm ile Taoist tabiat felsefesinin karışımından meydana gelen Çin'deki Ch'an mezhebi veya Çin Budizmi, 13. yüzyılda Japonya'da Zen Budizmi olarak varlığını devam ettirmiştir. Zen ismi, Sanskritçe'de 'meditasyon' veya 'murakabe' anlamına gelen 'dhyana'nın Çince'deki tercümesi olan 'Ch'an' kelimesinin Japonca karşılığıdır.

Meditasyonu ön plana çıkaran bir mezhep olan Zen Budizmi'ne göre, bedenini ve nefesini sıkı bir terbiyeye tabi tutan kişinin zihni, birden bire mantık bağlarından kurtulur ve ani bir aydınlanma gerçekleşerek hakikate dair ilhama kavuşur. Bu mezhep, iç tecrübenin geliştirilmesi ile kutsal bilginin doğrudan elde edilebileceğini kabul eder. Çünkü, insan fitratının, kendisinde mayalanmış olan Buda tabiatını gerçekleştirebilecek yani 'aydınlanabilecek' kapasite ile donatılmış olduğunu kabul eder. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de, 'yogo' da denilen meditasyon ve derin tefekkür seanslarının gerekliliğine vurgu yapar. Zen Budizmi, aydınlanmanın meditasyon dışında yapılan günlük işler vasıtasıyla da gerçekleştirilebileceğini savunur. Bu durum, Japon sanatı, edebiyatı ve estetiğinin gelişimini doğrudan etkileyecektir. Yapılan işi farklı bir meditasyon olarak değerlendiren Zen Budizmi, kendini halkın hayatında düzen ve insicam ideali olarak, manastırlarda ise temizlik, sesizlik, disiplin ve çalışma şeklinde göstermiştir. Keşişler, toplumda çalışmayan insanlar olarak değil, meditasyon, el sanatları ve zanaatla uğraşan bir kesim olmuştur. Bu nedenle Zen Budizmi, aydınlanma tecrübesini beklemeyi ve günlük çalışma ve sanata özen göstermeyi önemsemektedir. Bu yaklaşım, meditasyon ve murakabe yolu ile kurtuluşu hedeflemektedir. Belin dik tutulması ile bağdaş kurulum 'oturarak meditasyon' yapmak anlamına gelen 'Zazen tekniği' ile sükuna kavuşmak hedeflenmektedir. Zen keşişlerinin 'Zazen' yaptıkları salonlara 'Zendo' veya 'Sodo' adı verilmektedir.

Zen Budizm'in, Japon kültüründe özellikle de muharip güçler olan 'samurayların' terbiyesinde ve ahlaklarında önemli tesirleri olmuştur. Nitekim onun, askeri tekniklerden judo ve kılıç kullanma sanatı olan kendonun gelişmesinde önemli rolü olmuştur. Zen meditasyonunu yapan kimseler, bütün varlıklarını belli bir noktada yoğunlaştırdıkları için, Japon sanatında her şeyin hakikatinin bir tek çizgi veya bir iki satırla ifade edilebileceği anlayışını geliştirmişlerdir. Bu yönüyle Zen mezhebinin, Japon lirik şiirinin gelişmesinde önemli etkisi olmuştur. Zen anlayışında ayrıca, kaligrafi, resim, boyama, bahçe düzenleme, çay seremonileri ve kılıç sanatına da önem verilir.

Zen Budizmi, Rinzai ve Soto olmak üzere iki kola ayrılmıştır ve 20. yüzyılda Avrupa'da manevi arayış içerisindeki insanlarda büyük ilgi uyandırmıştır.

SIRA SİZDE

5

Yukarıda Çin dinlerinden Taoizm başlığı altında anlatılan Ch'an Budizmi ile Japonya'da ortaya çıkan Zen Budizmi arasında en önemli ortak nokta nedir.

Özet

Taoizm

Çin'in önemli dinlerinden olan Taoizm, M.Ö. 6. yüzyılda Lao-Tse tarafından kurulmuştur. Taoizm'in kutsal kitabı olan Tao-Te-King, Lao-Tse tarafından kaleme alınmıştır. Taoizm'in inanç esasları, sonraki dönemlerde Taoist ilahiyatçılar tarafından geliştirilmiştir. Yin ve Yang ilkelerinin etkileşimi Taoizm'in kâinat tasavvurunda önemli rol oynamaktadır. Taoizm'in teşkilatlanması ve din adamı sınıfının gelişmesi Budizm'in etkisiyle olmuştur. Taoizm, insanın âlemde var olan Tao ile uyumuna önem veren bir dindir. Taoizm içinde birçok mezhep gelişmiştir. Bunlar içerisinde, özellikle Budizm'in etkisiyle ortaya çıkmış olan Ch'an mezhebinin önemli bir yeri vardır.

Konfüçyanizm

Taoizm'den sonra Çin'in en önemli ikinci dini olan Konfüçyanizm, M.Ö. 6. yüzyılda Konfüçyüs tarafından kurulmuştur. Konfüçyüs'ün en önemli yorumcusu M.Ö. 3. yüzyılda yaşamış olan Mensiyüs'tür. M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren Çin'in devlet dini olan Konfüçyanizm'de atalara saygı ve idarecilerin görevlerini yerine getirmeleri üzerinde önemle durulmaktadır. Konfüçyüs'e göre, insanın kurtuluşu bu dünyadaki görevini yerine getirmesiyle mümkündür. Geleneksel Çin tanrı inancı olan Gök Tanrı Tien inancı bu dinde önemli bir yer tutmaktadır. Beş Klasik ve Dört Kitap adlı kutsal metinlere sahiptir.

Şintoizm

Japonya'nın milli bir dini olan Şintoizm, Japon halkının eski inançlarının zaman içerisinde diğer dinlerle etkileşimi sonucunda gelişmiş bir dindir. Tanrıça Amaterasu'nun yeryüzündeki kutsal ailesi kabul edilen imparator ailesine ve atalara saygı önemli bir yer tutmaktadır. Uzun yıllar sözlü olarak nakledilen kültürel ve tarihi bilgiler, 8. yüzyılda imparatorluğun emriyle kutsal metinler olarak derlenmiştir. Bu gelişme, aynı zamanda Japonya'da dini ve milli birliğin oluşmasında önemli katkısı olmuştur. Tanrısallık özelliğine sahip olduğuna inanılan Kamiler'e saygı önemli bir yer tutmaktadır. Şintoizm, Japon toplumunun her katmanına göre yeniden yorumlanmış ve buradan çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır. Budizm'in Çin'e girmesiyle ortaya çıkan Ch'an mezhebinin Japonya'da etkisi Zen Budizmi ile devam etmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Taoizm'in kutsal kitabının adı nedir?

- a. Yi-King
- b. Tao-Te-King
- c. Şu-King
- d. Vu-King
- e. Li-King

2. Şintoizm'in panteonunda baş tanrının ismi nedir?
 - a. Amaterasu
 - b. Atago
 - c. Susanova
 - d. Nihongi
 - e. Tsukiyomi

3. Şintoizm'de, tanrısal varlığın her yerde mevcut olan belirtilerine ne ad verilir?
 - a. Kendo
 - b. Zazen
 - c. Zen
 - d. Yoga
 - e. Kami

4. Konfüçyüs, bir kimsenin ahiret hayatında mutluluğu elde etmesini neye bağlar?
 - a. Köklü bir aileden gelmeye
 - b. Fakirlere yardım etmeye
 - c. Bu dünyadaki görevini hakkıyla yerine getirmesine
 - d. İyi bir eğitim almaya
 - e. İnsanlar tarafından sevmeye

5. 13. yüzyılda Japonya'da Zen Budizmi olarak varlığını devam ettiren Çin mezhebi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Shang-Tzu'nun mezhebi
 - b. Chiang Tao Lin'in mezhebi
 - c. Rinzai mezhebi
 - d. Ch'an mezhebi
 - e. Soto mezhebi

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Cevabınız doğru değilse Taoizm başlığı altındaki “Kutsal Kitaplar” konusunu yeniden okuyunuz.
2. a Cevabınız doğru değilse Şintoizm başlığı altında “Tanrı İnancı” konusunu yeniden okuyunuz.
3. e Cevabınız doğru değilse Şintoizm başlığı altındaki “Kami İnancı” konusunu yeniden okuyunuz.
4. c Cevabınız doğru değilse Konfüçyanizm başlığı altındaki “Ahiret İnancı” konusunu yeniden okuyunuz.
5. d Cevabınız doğru değilse “Zen Budizmi” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Taoizm’de ahiret inancına ilişkin anlatımlar Budizm’in etkisinde gelişmiştir.

Sıra Sizde 2

Yin için, tahrip edicilik, sonbahar ve kış özellikleri; Yang için, yapıcılık, ilkbahar ve yaz özellikleri verilebilir.

Sıra Sizde 3

Konfüçyanizm’de kutsal kabul edilen varlıklara yönelik icra edilen ibadetlerde icra edilen ritüel çeşitleri şunlardır: tütsü yakmak, hububat, bir fincan şarap ve kurban sunulması, dini müziklerin çalınması ve onun eşliğinde dans edilmesi.

Sıra Sizde 4

Şintoizm’de ibadet esnasında kılıç, yay, ok, kalkan, post, geyik boynuzu, sebze, pirinç rakısı, ipek kumaş ve renkli kâğıt, at, domuz ve horoz kurban edilmektedir.

Sıra Sizde 5

Çin’de ortaya çıkan Ch’an Budizmi ile Japonya’da ortaya çıkan Zen Budizmi arasındaki en önemli ortak nokta meditasyona önem vermeleridir.

Yararlanılan Kaynaklar

Aydın, M. (2008), **Dinler Tarihine Giriş**, Konya.

Eliade, M. – Couliano, I. P. (1997), **Dinler Tarihi Sözlüğü**, (çev. Ali Erbaş), İstanbul.

- Gündüz, Ş. (2007). **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara.
- Gündüz, Ş. (1998). **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara.
- Küçük, A. – Tümer, G. – Küçük, M.A. (1999), **Dinler Tarihi**, Ankara.
- Lenoir, F. (2000), **Encyclopédie des Religions**, Paris, c. I-II.
- Poupard, P. (1984), **Dictionnaire des Religions**, Paris, c. I-II.
- Schimmel, A. (1999), **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Zerdüşt ve Mecusilik dinlerini açıklayabilecek,
- Kur'an'da kendilerinden bahsedilen Sabiilerin kimliğini ve Sâbîlik konusunu açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Zerdüşt
- Ahura Mazda, Angra Mainyu
- Ateşgede
- Parsilik
- Sabii
- Gnostisizm
- Masbuta
- Ginza

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içerisinde tanımlı verilmeyen sözcükler için Şinasi Gündüz'ün Din ve İnanç Sözlüğü'ne bakınız.

Mecusilik ve Sâbiîlik

GİRİŞ

İran ve Irak yöresinde tarih boyu birçok dini gelenek varlığını sürdürmüştür. Bunlardan önemli bir bölümü tarihi süreçte yok olmuş bir kısmı ise varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bu yörede yaşamakla birlikte zamanla yok olan inanç sistemleri arasında kuşkusuz Maniheizm ve Mitracılık gibi geleneklerin önemli yeri vardır. Bu her iki gelenek de bu yörede ortaya çıkmakla birlikte kısa sürede İran ve Irak sınırları dışında yayılma fırsatı bulmuştur. Mitracılık Anadolu'yu geçerek Yunan, Roma ve Kuzey Afrika'da yayılmıştır; Maniheizm ise henüz kurucusu Mani'nin yaşamı esnasında Suriye, Anadolu ve Orta Asya içlerinde yayılmaya çalışmıştır. Öyle ki zamanla Atlas Okyanusundan Çin'e kadar bir alanda yaygınlık kazanmış, hatta 8. Yüzyılda Uygur Türklerinin resmi dini haline gelmiştir.

Günümüzde İran ve Irak coğrafyasında yaşamakta olan en önemli dini gelenek İslâm'dır. Miladi 7. Yüzyıldan itibaren İslâm egemenliği altına giren bu bölgede kısa zamanda Müslümanlar çoğunluk haline gelmişlerdir. Günümüzde Müslümanlar yanında bu yörede çeşitli Hıristiyan gruplar, Yahudiler, Mecusi ya da Zerdüştiler ve Sabiiler de yaşamaktadırlar. Ayrıca Yezidiler gibi çeşitli senkretik topluluklar da varlığını devam ettirmektedir. İslâm dışı yaşayan dini gelenekler arasında özellikle Mecusilik ile Sâbiîlik dikkat çekicidir.

MECUSİLİK

Zoroastrianizm ya da Zerdüşçülük ve inanç sisteminde önemli yer tutan ateş kültünden dolayı "Ateşperestlik" olarak da adlandırılan Mecusilik, Eski İran kökenli bir dinsel gelenektir. Bu inanç sistemi büyük ölçüde bağlularını kaybetmiş olsa da Mecusilik bugün hâlâ yaşayan bir din olarak varlığını devam ettirmektedir. İran'da yaşayan Gabarlarla Hindistan ve dünyanın çeşitli bölgelerinde varlıklarını sürdüren Parsiler, Mecusi geleneğinin temsilcileridir.

Mecusi ismi, Eski İran geleneğindeki bir toplumsal sınıfı ifade eden Mecuş'tan gelmektedir. Persler döneminden itibaren bu yönetici-rahip sınıf mensupları, başta Anadolu olmak üzere çeşitli bölgelerde oluşturulan kolonilerde yerleşmişler ve onların temsil ettiği inanç sistemi zamanla yerli halk tarafından Mecusilik olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

KURUCU ŞAHSİYET: ZERDÜŞT

Zerdüşt'ün yaşadığı zaman konusunda çeşitli tartışmaların varlığı bilinmektedir. Zerdüşt'e atfedilen Gathalardaki ifadelerle Vedalar arasındaki benzerlikten hareketle bazı günümüz araştırmacıları Zerdüşt'ün MÖ 1600-1400 arasında yaşamış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar. Diğer taraftan yaygın İran geleneği Zerdüşt'ün Büyük İskender'in İran Seferinden (MÖ 258) 258 yıl önce yaşamış olduğunu var saymaktadır. İran kaynakları Zerdüşt döneminde onun öğretilerine tabi olan kral Viştaspa'dan bahsetmektedir. Viştaspa'nın Büyük Darius'ün babası olan Histaspes ile aynı kişi olduğu kabul edilirse Zerdüşt MÖ 7.-6. yüzyıllarda yaşamış olmalıdır. İran geleneğinde Zerdüşt 77 yıl yaşamıştır. Bu durumda onun MÖ 630/628 – 553/551 yılları arasında yaşamış olduğu söylenebilir.

Genelde Zerdüşt'e atfedilen Gathalardaki sınırlı bilgiler dışında Zerdüşt'ün yaşamıyla ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Zerdüşt'ün annesi Dugdova, babası ise Poyruşaspa'dır. Babasının bir rahip olduğu söylenir. Yirmi yaşlarında evlenen Zerdüşt'ün bu evliliğinden İşatyastra adındaki bir oğlu ve üç kızı olmuştur. Mecusi kaynaklarına göre çocukluğundan itibaren sürekli bir arayış içerisinde olan Zerdüşt, 20 yaşına geldiğinde önemli değişiklikler yaşamaya başlamış; sık sık dağlara ve ıssız yerlere çekilerek inziva yaşantısı sürmeye çalışmıştır. 30 yaşındayken, ibadet amacıyla nehirden su alıp çıkarken aniden kıyıda Tanrının meleği Vohu Manah kendisine gelmiştir. Vohu Manah ona bu ilk karşılaşmada ilk vahiyleri iletmiş ve kendisini ruhsal olarak Ahura Mazda'ya götürmüştür. Bu vahiy tecrübesini ileride diğerleri izlemiş ve Zerdüşt, yaşadığı dönemin çoktanrıçılığına karşı tek tanrı inancına dayalı bir öğretiyi insanlara yaymakla görevli olan bir elçi olarak faaliyetlerine başlamıştır.

Faaliyetlerinin başlarında Zerdüşt'ün fazla başarılı olmadığı; aksine içinde yaşadığı toplum tarafından tepkiyle karşılandığı anlatılmaktadır. Öyle ki otuz yaşındaki ilk vahiy tecrübesinden sonra başladığı inancı yayma çabalarında ilk on yıl içerisinde yalnızca kuzenini kendisine inandırabilmiş olduğu söylenmektedir. Bunun üzerine o, bulunduğu bölgeden ayrılarak daha doğudaki kral Viştaspa'nın ülkesine göç etmiş ve orada çalışmalarını sürdürmüştür. Bu yeni yerleşim merkezinde Viştaspa'nın, Zerdüşt'ün öğretilerini kabul etmesi yeni din için tam manasıyla bir dönüm noktası olmuştur. Zerdüşt, kral Viştaspa ile yakın ilişkiler kurmuş ve onun maiyetiyle birlikte dine girmesini sağlamıştır. Bundan başka o, kraliyet hanedanıyla akrabalık ilişkileri de kurmuş ve kız kardeşini kralın danışmanlarından biriyle evlendirmiştir. Kendisi de kralın bir diğer danışmanının kızıyla evlenmiştir. Böylelikle Viştaspa'nın yanında güçlü bir yer edinen Zerdüşt, inanç sisteminin yayılması için yoğun bir çabaya koyulmuştur. Bu savaşların birisinde komşu Turanlıların Viştaspa'yı ve ordusunu yenmesi bir bakıma Zerdüşt'ün de sonu olmuş ve bu savaşta ölmüş ya da öldürülmüştür.

Zerdüşt'ün yaşamına ait Mecusi kaynaklarında –özellikle de sonraki dönemlere ait Pehlevice metinlerde- birçok menkıbe anlatılmaktadır. Buna göre örneğin annesi 15 yaşındayken Zerdüşt'e mucizevî şekilde hamile kalmıştır. Onun doğumuna bütün âlem sevinmiş, yeryüzünü neşe kaplamış ve insan şeklinde serbestçe dolaşan şeytanlar yeraltına kaçmışlardır. Yine buna göre Zerdüşt gülerek doğmuş, yüce tanrı Ahura Mazda ile konuşmuş, Ehrimen'den yüz çevirmiş ve kutsal ateşi bulmuştur. O, rahiplik, savaşçılık, çiftçilik, tabiplik ve sanatta da eşsiz bir üstünlük göstermiştir.

TARİHSEL GELİŞİMİ

Mecusiliğin tarihsel gelişimini birkaç dönemde ele almak mümkündür. Zerdüş'te başlayan ve tek tanrı Mazda tapıcılığını ön plana çıkaran ilk inanç dönemi monoteizm içeren bir dönemdir. Bu dönemde çok tanrıcılığa ve pagan kült ve ritüellere karşı çıkılmış; peygamber Zerdüş'ün yüce tanrı Ahura Mazda'dan aldığı vahiyler doğrultusunda öğretiler savunulmuştur. Bu dönemde din evrensel boyutta yayılma temayülü göstermiştir. Özellikle Daryüs zamanında İran sınırları dışında Anadolu ve Avrupa'da Zerdüşçülük yayılmaya çalışmıştır. Bu döneme ait bazı İranlı krallar Kitabı Mukaddes'te de geçmekte, örneğin kral Cyrus tanrının "çobanım" ve "mesihim" iltifatına mazhar birisi olarak İşaya kitabında anılmaktadır (İşaya 44:28, 45:1). Ahura Mazda'nın tek tanrı olarak ön plana çıktığı bu monoteist dönemdeki dinsel yapı aynı zamanda Mazdaizm olarak da adlandırılır.

Persler zamanında Zerdüşçülüğün yayıldığı geniş alanlarda Zerdüş'ün öğretilerinden yer yer ayrılmış olan bazı heretik ekollerin ortaya çıktığı görülür. Ahemenidler döneminde imparatorluğun Batı bölgelerinde kurulan ve Hıristiyanlığın başlangıcına kadar varlığını sürdüren çeşitli kolonilerin rahip sınıfı olan Magianlar (Mecuş) bunlar arasındadır. Yunan kaynaklarında Zerdüşçülüğün Ortodoks olmayan taraftarları diye tanımlanan Magianlar, Zerdüş'ün öğretileriyle yaşadıkları bölgenin inanç ve gelenekleri arasında senkretik bir yapı oluşturmuşlar ve daha çok astroloji ile uğraşmışlardır.

Sasaniler döneminde Mecusilik düalist yapısıyla dikkati çeker. Bu dönemde iyi ve kötü düalizmine dayalı teolojik doktrinler genel kabul görmeye başlamış ve Mecusiliğin sözlü geleneği yazıya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde, özellikle MS 272'de imparatorluk başrahibi Kartir'in göreve gelmesiyle Mecusilik resmi din ilan edilmiş ve imparatorlukta yaşayan diğer din mensuplarına yönelik bir takibat başlatılmıştır. Yine bu dönemde Mecusilik Sasanilerin siyasal ve askeri gücüne paralel olarak İran dışında Irak, Bahreyn, Umman ve Yemen gibi bölgelerde yöneticilerin dini olarak da yayılmış, hatta Batı Hindistan ve Çin'de de Mecusi topluluklar oluşmuştur.

Sasanilerin yıkılması ve İran'ın İslâm egemenliğine girmesiyle birlikte Mecusilik hızla gerileme sürecine girmiştir. Müslüman yöneticiler Mecusilere Zımmi muamelesi yapmıştır. "Onlara Ehli Kitab gibi muamele yapın" diyen Hz. Muhammed'in bizzat kendisi Yemen ve Hecer Mecusilerine bu muameleyi yapmıştır. Hz. Muhammed, onların kadınlarıyla evlenmemek ve kestiklerini yememek kaydıyla cizyeye bağlanmasına izin vermiştir. Emeviler ve Abbasiler döneminde zaman zaman Mecusilere karşı takibatlar yapılmış, ateşgedeler yıkılmış ya da mescide dönüştürülmüştür. Nitekim Mecusilerin bazıları İran dışına, özellikle Hindistan'a göç etmek durumunda kalmışlardır. 1600'de Parsi rahip Bahman tarafından yazılan Kissa i Sancan'a göre, Müslümanların İran'ı fethi üzerine yaklaşık 100 yıl dağlarda saklanmış olan Mecusiler, daha sonra İran körfezini geçerek Hindistan'ın batı sahilinde bulunan Gujerat'a gelmiş ve buradaki yöneticilerin, dinsel inançlarını açıklamak, silah taşımamak, yerel Hint elbiseleri giymek ve evlilik törenlerini akşamları yapmak şartlarını kabul ederek yerleşmişlerdir. Yeni yerleşim bölgelerinde Parsiler (Parsîk) olarak tanınan Mecusiler, zamanla yerel kültür ve geleneklerden etkilendiler. 18. yüzyılda kaleme alınan Kissa i Zarduştan i Hindustân'a göre, Gujerat Parsi toplumu zamanla farklı yerleşim merkezlerinde müstakil cemaatler halinde gelişmiş ve böylelikle her biri bir rahip grubunun idaresi altında olan 5 ana

bölgeye (panth) ayrılmıştır: Sancaralar, Bhagaryanlar, Godavralar, Bharuchalar ve Khambattalar.

İslâmi dönem Mecusi dinsel literatürünün derlenmesi açısından da önemlidir. MS 9. yüzyılda Denkard, Bundahişn, Pendname i Zartuşt ve Datistan i Menok i Hrat gibi Pehlevice metinler derlenmiştir. Yine bu dönemde çeşitli Mecusi ekolleri de ortaya çıkmıştır. Örneğin Şehristani, Mecusilerin Keyûmartiyye, Zurvaniyye, Zarâdaştîyye ve Seneviye gibi fırkalarından, Abdulkahir el-Bağdadi ise Zervaniyye, Messihîyye, Hurremdiniyye ve Bihaferidiyye gibi ekollerinden bahseder.

Zerdüşt hayattayken, inancını Tacikistan ve Belucistan'ı da içine alan Harezmi bölgesinde yayma fırsatı bulmuştur. Zerdüşt'ün ölümü sonrası ise onun öğretileri İran genelinde hızla yayılmaya başladı ve kısa zamanda İran'ın yaygın dini haline geldi. Yeni dinin sağladığı dinamizmi de arkasına alan Daryüs, imparatorluk sınırlarını hızla genişletti. Özellikle Perslerin Asur ve Babil imparatorluklarının mirasına konmasıyla Zerdüştçülük buralarda da yayılmaya başladı. İlerleyen dönemde Hindistan'dan Anadolu ve Avrupa'ya, Horasan bölgesinden Arap yarımadasına kadar oldukça geniş bir bölgede taraftar edinen yeni din, doğal olarak yavaş yavaş kendi özgün teolojik doktrinlerini kaybetmeye ve yayıldığı bölgelerin yerel inanç ve gelenekleriyle kaynaşmaya başladı. Farklı yerel geleneklerle bu karşılıklı temas ve birbirinden etkileşim süreci, sonunda, Zerdüşt'ün öğretilerinin irtibatla olunan geleneksel dinler ve kültürler çerçevesinde yorumlanarak Zerdüştçülüğün senkretik bir dinsel gelenek şeklinde ortaya çıkmasını sağladı. Örneğin bu süreçte, Zerdüşt ve ilk taraftarlarının politeizmle mücadele kapsamında karşı çıktıkları ve ortadan kaldırılmasına çalıştıkları eski İran'ın Mitra kültü yeniden adapte edildi; ışık ve güneş tanrısı Mitra Zerdüştçü öğretilere uyarlandı. Mitra kültürünü ön plana çıkaran Mitraizm, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Roma imparatorluğunda da kendisine önemli ölçüde taraftar buldu. Günümüz Mecusileri büyük oranda Hindistan'da ve başta ABD ve Kanada olmak üzere çeşitli Batı ülkelerinde yaşamaktadır. 20. yüzyılda önemli miktarda Parsi başta İngiltere ve Kanada olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. Günümüzde Parsi diasporası yaygın olarak Londra'da bulunmaktadır. Bütün dünyadaki Parsilerin toplam sayısı ise 100.000 civarındadır

SIRA SİZDE

1

Mecusilik ne zaman düalist bir karaktere bürünmüştür?

AVESTA

Mecusiliğin kutsal metni Avesta'dır. Birkaç ana bölümden oluşan Avesta'nın bölümleri; Yasna, Visperad, Yaşt, Videvdat (Vendidat) ve Hurda Avesta (Küçük Avesta) olarak adlandırılır. Bu bölümler arasında en eski metinler 72 kısımdan oluşan Yasna'da bulunur. Yasna'nın 16 kısmı, geleneksel olarak Zerdüşt'ün kendisine atfedilir ve bunlar Gathalar (ilahiler) diye adlandırılır.

Mecusi geleneği orijinal Avesta'nın, kral Viştaspa tarafından 12.000 öküz derisi üzerine altın mürekkeple yazıldığını (ya da yazdırıldığını) ve bunun iki nüshasından birisinin Şiz kraliyet hazinesine, diğerinin ise Stakhr arşivine konulduğunu kabul eder. Bu inanışa göre, Stakhr nüshası Büyük İskender'in İran'ı istilası esnasında (MÖ 4. yüzyılda) çıkan yangında yok olmuş; Şiz nüshası ise ele geçirilerek Yunancaya çevrilmiştir. Bu orijinal Avesta metninden ancak üçte birlik bir kısım hafızalarda kalarak sonraki dönemlere

aktarılmıştır. Yine geleneğe göre, yazılı fragmentleriyle hafızalarda kalan sözlü malzemeden hareketle Avesta'nın yazılı bir nüshasının derlenmesi çalışmaları Arsakid kralı Valkaş (MS 51-75) ve Sasani hanedanının kurucusu Ardeşir Papakan (MS 226-241) tarafından başlatılmış; neticede kral II. Şapur (MS 310-379) döneminde derleme tamamlanmıştır. Diğer taraftan yapılan araştırmalar ise, elimizdeki yazılı Avesta metninin MS 4. yüzyıl öncesine gitmediğini göstermektedir.

Avesta, muhtevası itibarıyla MÖ 7. yüzyıl ile MÖ 4 veya 3. yüzyıl arası bir dönem kapsamaktadır. Sasaniler dönemiyle ilk İslâmi dönemlerde birçok Pehlevce metin yazılmıştır. Mecusi rahiplerince yazılan ve adeta Avesta'nın yorumu olan bu metinler, genel olarak Zend adıyla adlandırılmaktadır. Bu metinler, genellikle Sasanilerin son yüzyıllardaki teolojik görüşlerini yansıtır. Pehlevce metinlerin çoğu ise MS 9. yüzyıla aittir. Bunlar arasında Avesta'nın kayıp kitaplarının bir özetiyle Zerdüş'te dair çeşitli efsanelerin yer aldığı Denkard ile evrenin yaratılışıyla ilgili kozmogonik bir metin olan Bundahişn oldukça önemlidir.

INTERNET

Mecusi kutsal metinleri için www.avesta.org'a bakınız.

İNANÇ ESASLARI

Mecusiler, inanç sistemlerinin tarihin en eski hatta ilk evrensel tektanrıci dinsel geleneği olduğunu sıkça vurgularlar. Örneğin Mecusiliğin günümüzde Hindistan'daki temsilcisi olan ve buradan dünyanın çeşitli ülkelerine göç ederek diyaspora yaşantısı süren Parsiler, Mazdayasna olarak adlandırdıkları yüce varlık Ahura Mazda'nın her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten tek rab olduğu inancına sahiptirler. Ayrıca onlar Zerdüş'tün peygamberliğine, vahye, ruhun ölümsüzlüğüne, haşre, hesaba ve öte dünya (cennet ve cehennem) yaşantısına da inanırlar.

Bununla birlikte tanrı inancı açısından tarihin çeşitli dönemlerinde monoteizmden politeizm ve düalizme kadar farklı inanç özellikleri Mecusi geleneğinde kendisini göstermiştir. Örneğin Gathalarda gözlemlenen erken dönem Mecusiliğinde, evrensel bir monoteizm dikkati çekmektedir. Peygamber Zerdüş't, başlangıçtan beri var olan bir tek üstün gücün, Ahura Mazda'nın üstünlüğünü savunmuştur. Ahura Mazda her şeyi bilen, mutlak iyi ve mükemmel olan tanrıdır. Bu düşüncesiyle Zerdüş't, yaşadığı dönemde İran'da yaygın olan naturalistik politeizmi reddetmiş; politeist gelenek içerisinde oldukça önemli olan Mitra gibi tanrısal varlıklara inanç sisteminde yer vermemiştir.

Zerdüş't bütün varlıkların Ahura Mazda'dan zuhur ettiğine inanmaktaydı. O, var oluşun başlangıcını yüce tanrıdan zuhur eden ya da onun tarafından yaratılan 7 asli ilahi varlıkla açıkladı. Ahura Mazda öncelikle kendisinin kutsal ruhu Spenta Mainyu ile diğer 6 ilahi varlığı yarattı. Ameşa Spenta (kutsal ölümsüz) olarak da adlandırılan bu altı yüce varlık; Vohu Manah (iyi düşünce), Aşa Vahišta (iyi gerçek), Spenta Armaiti (iyi sadakat), Khşatrha Vairya (cazip hükümlerlik), Haurvatat (bütünlük) ve Ameratat (ölümsüzlük)tür. Bu ilahi varlıklar, aynı zamanda Bilge Rab Ahura Mazda'nın soyut veçeleri olarak da görülürler. Bunlardan sonra ise diğer ilahi varlıklar, yani Apam Napat, Sraoşa, Aşi ve Geuş Urvan gibi varlıklar var olmuştur. Bu diğer ilahi varlıklar Yazatalar ya da "tapınmaya değer varlıklar" olarak da nitelenir. Adeta bir sūdûr süreciyle Ahura Mazda'dan

tezahür eden bütün bu ilahi varlıklar bir bakıma yüce tanrıyı çevreleyen melekler konumundadır.

Zerdüş, iyilikle (aşa) kötülüğün (drug) metafizik boyutta değil ahlaki boyutta var olduğunu düşünmüş ve kendisinden tezahür eden varlıklar içinden kötülüğe ve yalana yönelişler nedeniyle kötülüğün ortaya çıktığına inanmıştır. Kötülük ve yalana rağbet eden ruhlar, Ahura Mazda'nın düşmanları olarak görülmüştür. Kötü olan ruhlar arasında en başta geleni Angra Mainyu'dur. Kötü karakterli ruhlarla verilen genel bir ad olarak Daevalar (devler) terimi kullanılmıştır. Diğer taraftan Ahuralar ismi ise, hakikati yani Aşa'yı tercih eden ve doğru karakter taşıyan ruhlar için kullanılmıştır.

Zerdüş'ün kurmaya çalıştığı bu tek tanrıci inanç sistemi fazla başarılı olamamış; doğa tapınmacılığına dayalı Mitraik politeist geleneği tam anlamıyla alt edememiştir. Öyle ki Ahemenidler döneminde yüce tanrı Ahura Mazda ön plana çıkarılmış; fakat sonradan Baga diye bahsedilen diğer tanrısal varlıklardan da vazgeçilmemiştir. Böylelikle Zerdüşçü rahipler, vaaz ve dinsel uygulamalarında Zerdüş tarafından bahsedilen meleksi ilahi varlıklarla birlikte geleneksel İran politeizminin Mitra ve Anahita gibi tanrısal varlıklarına da yer vermişlerdir. Ayrıca sonraki döneme ait kaynaklarda Ahura Mazda'nın karılarından bahsedilmiş; bundan başka o, Vohu Manah ve Armaiti'nin babası olarak nitelenmiştir.

Sonraki dönemlerde Zerdüşçüler arasında kötülük problemini açıklama konusunda bazı kesimlerce monist yaklaşımlar tercih edilmeye başlandı. Aslında iyi ve kötü talihin dağıtıcısı olarak kaderin efendisi ve zamanın kaynağı olan ilahi varlık olduğuna inanılan Zürvan'ın, yani zamanın ezeli ve ebedi bir güç olarak her şeyi var ettiği düşüncesinden hareketle iyi ve kötü karşıtlığının metafizik düzlemdeki temsilcileri olarak kabul edilen Ahura Mazda (Ohrmazd) ile Angra Mainyu'nun (Ehrimen'in) Zürvan tarafından yaratılan iki kardeş oldukları ileri sürüldü. Böylelikle Zürvanist monizm, geleneksel Mecusi düalizmi öncesi Zerdüşçüler arasında heretik bir akım olarak ortaya çıktı.

Mecusiliğin dikkat çekici özelliği olarak bilinen Ahura Mazda ile Angra Mainyu düalizmi ise Sasaniler dönemi ve sonrası ortaya çıkmıştır. Her ne kadar daha önceki dönemlerde de düalizmin referansı olabilecek inanç ve düşünceler var idiyse de Mecusi düalizminin sistematize edilmesi bu dönemde olmuştur. Pehlevice Mecusi metni Bundahişn bu düalizme dayalı var oluşu açık bir şekilde anlatır. Buna göre başlangıçtan itibaren iki asli tanrısal varlık vardır. Bunlardan Ohrmazd, kudret ve iyiliklerle çevrili ışık dünyasında yaşıyor; Ehrimen ise karanlıklarla çevrili olan derin çukurlarda kana susamış bir halde yaşıyordu. Her iki tanrısal varlık da kendi alemlerinde bir dizi yaratma eylemi gerçekleştirdiler. Böylelikle Ohrmazd, zamanı, ilahi varlıkların özünü, Ameşa Spenta'yı ve diğer ilahi varlıkları yarattı. Ehrimen de benzer şekilde kendi ruhsal varlığıyla 6 kötü varlığı ve diğer kötü/şeytani varlıkları yarattı. Sonra Ohrmazd dünyayla ilgili olarak göğü, suyu, yeri, bitkileri, sığırı ve insanı yaratırken; Ehrimen canavarları ve benzeri kötü varlıkları yarattı. Görüldüğü gibi bu düalizimde, her ikisi de yaratılmamış olan, bütün iyiliklerin yaratıcı ve sorumlusu bir iyi tanrı ile bütün kötülüklerin yaratıcısı ve sorumlusu bir kötü tanrının varlığı esas alınmakta; bu iki güç ve onlara bağlı Aşa ile Drug arasında çetin bir mücadelenin var olduğu kabul edilmektedir.

Ahura Mazda yaratmayı iki aşamada tamamlamıştır. O, önce her şeyi ruhsal (menog) sonra da maddi (getík) olarak var etmiştir. Varlıkların maddi olarak ortaya çıkmasıyla iyi-kötü savaşı aktif hale gelmiştir. Öyle ki Mecusi inancına göre, Ehrimen metal alemini yararak su yoluyla yeryüzü dünyasına çıkmış, buradaki bazı bölgeleri çöle çevirmiş, Ahura Mazda tarafından yaratılan ilk insan ile boğayı öldürmüş ve kutsal ateşi duman ile kirletmiştir.

Mecusilikte yeryüzüyle ilgili yaratılış Ahura Mazda'dan südür eden 7 asli varlıkla da ilişkilendirilir. Bu asli varlıklardan Vohu Manah sığırın, Aşa Vahišta ateşin, Khsatra Vainya metallerin, Spenta Armaiti yeryüzü tabakasının yani toprağın, Ameretat bitkilerin, Haurvatat ise suyun efendisi olarak görülür. Son olarak insanın ise Ahura Mazda'nın ruhsal varlığı olan Spenta Mainyu'nun koruması altında olduğuna inanılır.

İnsanın yaratılışı konusunda Mecusilik, Ahura Mazda'nın önce ilk prototip insan olan Gayomart'ı yarattığını düşünür. Gayomart, Ahura Mazda ile Spendarmat'ın yani yeryüzünün oğlu olarak tanımlanır. Daha sonra öldürülen Gayomart'ın tohumları/zürriyeti yeryüzüne dökülmüş ve bundan Adem'le Havva'ya tekabül eden ilk insan çifti olan Maşye ile Maşyâna doğmuştur

DİKKAT

Mecusilikteki düalizm, kozmolojik bir düalite içermez; ahlaki düzlemdeki bir düalizmdir. Mecusilikte tanrı tarafından yaratıldığına inanılan kainat ve bunun parçası olan yeryüzü kötü değildir. Dolayısıyla bu açıdan Mecusiliğin düalizmi Sabiilkteki düalizmden ayrılır.

Mecusilikte kozmik zaman tıpkı Sâbilik ve Maniheizmde olduğu gibi üç döneme ayrılır. Bunlardan ilk zaman yaratılış dönemini içermektedir. Tanrı yeryüzünü, yeryüzündeki varlıkları, insanı ve yaratıcı iyiliğin sembolü olan boğayı bu dönemde yaratmıştır. İkinci zamanda kötü tanrı Angra Mainyu'nun saldırısı gerçekleşmiş ve ondan kaynaklanan kötülük yeryüzüne karışmıştır. Bu ikinci dönem iyilikle kötülük arasındaki aktif mücadele dönemidir. Bu dönemde insan, Angra Mainyu ve beraberindeki Daevalar ve diğer karanlık güçlere karşı Ahura Mazda'ya Ameşa Spentalara ve diğer iyi güçlere (Yazatalara) yönelerek korunup kurtulabilir. Bu dönemin sonunda iyilikle kötülük arasında son bir savaş yapılacak ve kötü güçler alt edilecektir. Üçüncü ve son dönem ise kötülüğün yok edileceği ve adeta yeniden ilk döneme dönüleceği restorasyon ya da iyilikle kötülüğün birbirinden ayrılma dönemidir. Kötülüğün egemenliğinin ebediyen ortadan kalkacağı bu dönemde insanlar ebediyen mutlak iyilik içinde yaşayacaklardır.

Mecusilikte dünyanın gidişatı, var oluştan kıyamete kadar süre açısından birbirine eşit dört devre ayrılır. Toplam 12.000 yıllık bu dört devirden sonuncusunda Zerdüşt peygamber olarak yeryüzüne gönderilmiştir. Zerdüşt, Gathalarda kendisini Manthra, yani peygamber olarak tanımlamıştır. Aynı nitelemeyi Zerdüşt sonrası yaşayan bazı Mecusi ileri gelenleri de kendileri için yapmışlardır. Dolayısıyla Mecusilikte peygamberliğin Zerdüşt sonrası da devam edeceğine inanılmaktadır. Dördüncü dönem ahir zamana tekabül etmektedir. Bu zamanın sonlarına doğru kurtarıcı Saoşyant gelecektir. Zerdüşt'ün soyundan olan ve bir bakireden doğacağına inanılan Saoşyant'la yeryüzünde iyiliğin egemenliği tekrar tesis edilecektir.

Ölüm sonrası ruh, ilahi aleme, sırasıyla yıldızları, ayı ve güneşi geçerek ulaşmak durumundadır. Ayrıca ruh, dünyada sergilemiş olduğu inançlar ve davranışlar açısından sorgudan geçirilir. Sraoşa, Mitra ve Raşnu tarafından yapılan bu sorgulamada kişinin amelleri bir terazide tartılır. Bu terazi adeta bir köprü gibidir. Şayet kişinin iyilikleri ağır basarsa Çinvat adı verilen bu

“ayrışma köprüsü” genişler ve kişi oradan yukarıdaki cennete gider. Ama günahları ağır basarsa o zaman da köprü adeta bir bıçak ağzı gibi daralır ve kişi aşağıdaki cehenneme düşer. Bedeninden ayrılarak cennete giden ruhlar orada güzel bir kız suretindeki kendi eşiyile buluşup birleşir. Zira Mecusi inancına göre yeryüzündeki her canlının ilahi alemde bir sureti ya da eşi vardır. Fravaşi öğretisi olarak da bilinen bu inanca göre, yeryüzündeki maddi varlık geçicidir; aslolan ruhun ilahi alemdeki bedeniyle birleşmesidir. Cehennem bir arınma yeridir; Angra Mainyu tarafından yönetildiğine inanılan bu mekanda arınan ruhlar da sonra cennete gideceklerdir. Zamanın sonunda metal eriyiğinden oluşan bir nehir dünyaya akacak ve herkes bu nehirden geçmek zorunda olacaktır. Bu nehir, iyiler için adeta ılık bir süt gibi olacak kötüler ise yok edecektir. Nihayet bu nehir cehenneme de dökülecek ve oradaki Angra Mainyu’yu da yok edecektir.

Mecusilikte önemli bir kült objesi olan ateşle ilgili inanışlar ve uygulamalar oldukça önemlidir. Yedinci yaratılışla özdeşleştirilen ve ilahi varlıklardan Aşa Vahišta tarafından korunduğuna inanılan ateş, tanrı tarafından yaratılan saf, temiz ve iyi bir varlık olarak görülür. Bu nedenle erken dönemlerden itibaren ateş Mecusi tapınaklarında önemli bir yer tutar. Özellikle Sasaniler döneminde ortaya çıkan ikonaklazm hareketinde tapınaklardan temizlenen tanrı suretlerinin yerini kutsal ateş almış ve ateşin ibadet esnasında kullanımı yaygınlaşmıştır. Ateş motifi eski İran paralarında da kullanılmıştır. Mecusilikte ateş bir tapınma objesi ya da bir tanrı değildir; tanrısal saflığın, temizliğin ve iyiliğin bir sembolüdür. Bu nedenle Mecusilikte ateşle ilgili temizlik kurallarına riayet etmek oldukça önemlidir. Örneğin ateşe çöp ve benzeri kirli/pis şeyler atılmaz, ateş kirletilmez. Ateşe kullanılan yakıtların temiz ve kuru olmasına özel bir itina gösterilir.

Mecusi tapınaklarında farklı kategoride sınıflanan ateşler de vardır. Bunlardan Ataş Vahram (Bahram) tapınakta 24 saat yakılı tutulan önemli bir kutsal ateştir. Bunun dışında önem açısından daha alt derecede olan çeşitli ateşler de bulunmaktadır. Tapınakta yanan ateş; tapınaktaki özel bir bölmede bir yükselti üzerinde bulunan bir kap (Ataş-dan) içinde bulunur. Kutsal ateşin önünde yapılan dualar esnasında rahipler, nefeslerinin ateşi kirletmemesi amacıyla yüzlerinde peçe benzeri beyaz bir örtü bulundururlar.

DİKKAT

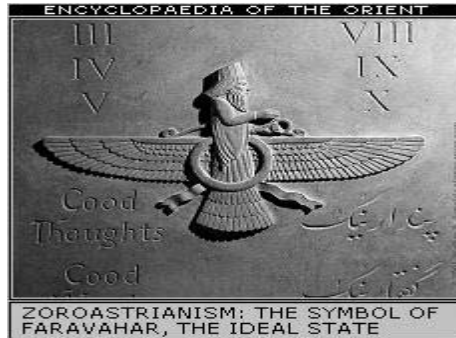

Mecusiler ateşe tapmazlar, zira Mecusilikte ateş bir tapınma objesi ya da bir tanrı değildir, tanrısal saflığın, temizliğin ve iyiliğin bir sembolüdür. Dolayısıyla Mecusiler için kullanılan Ateşperest (Ateşe tapacı) ismi gerçeği yansıtmamaktadır.

SIRA SİZDE

Mecusilikte Ahura Mazda nasıl tanımlanır?

Resim 5.1: Mecusiliğin sembolü (Kaynak: www. i-cias.com/e.o/zoroastrianism.htm)

TEMEL İBADETLERİ

Mecusiliğin ahlak sistemi özünü “humuta, hukhta, huvaršta” yani iyi düşünce, iyi söz ve iyi davranış esasına dayalıdır. Beş vakit dua Mecusiliğin günlük ibadetleri arasında oldukça önemlidir. Güneş doğarken, öğlen tepedeyken, öğleden sonra, güneş batarken ve gece olmak üzere bu beş vakitte her Mecusi güneşe, ışığa ya da ateşe dönerek dua okur. Dua öncesi İslâm’daki abdeste benzer bir temizlenme ibadeti yapılır. Bunun için öncelikle yüz, sonra eller ve ayaklar yıkanır; bu arada kutsal kuşak (kutsi) çözülür. Dua esnasında yeniden bu kuşak bağlanır.

Doğum, evlilik ve cenaze törenleri dini olaylar olarak değerlendirilir. Doğum sonrası bebek tapınağa götürülür ve rahip tarafından ağzına kutsal hom suyu verilir. Evlilik (nikah) törenini de rahip yönetir.

Mecusilikte her çocuk 15 yaşına geldiğinde kendisi için bir çeşit dine giriş (inisiyasyon) töreni sayılabilecek bir tören düzenlenir. Navcot olarak adlandırılan bu törende çocuklar dualarla dini elbiseler giyininip, kutsal kuşak Kusti’yi takarlar. Üç kez bele dolanan ve önden ve arkadan bağlanan bu kuşağı erkek ve kadın dindar Mecusiler her zaman bağlarlar.

Mecusilikte yılın çeşitli aylarına dağılmış vaziyette bir dizi kutsal gün ve bayram bulunmaktadır. Yıllık olarak kutlanan 7 büyük bayramdan en önemlisi No Ruz (Nevruz) adı verilen yeni yıl bayramıdır. No Ruz tabiatın dirilişi anısına kutlanan bir çeşit bahar bayramıdır. Güneş takviminin ilk ayı olan Fervardin’in ilk gününde (21 Mart) bahardaki gündüz-gece eşitliği döneminde kutlanmaya başlanan Nevruz efsanevi İran kralı Cemşid’le ya da Zerdüşt’le ilişkili olarak görülür. Nevruz ateşin efendisi Aşa Vahišta’ya atfedilmiştir. Nevruz kutlamalarında sonbaharla birlikte yeryüzünden ayrılan bitkilerin ve suların koruyucusu ilahi varlık Raptivan’ın ilkbaharda yeniden yeryüzüne dönüşü de kutlanmaktadır. Diğer altı bayram ise genel olarak Gahambar adıyla bilinir. Bu bayramlar Ahura Mazda, Ameşa Spentalar ve onlar tarafından var edilen ya da korunan kutsal yaratıklar adına kutlanır. Bunlardan başka sonbaharda hasat zamanı kutlanan Mehregan (Mihrican) da önemli bir bayramdır. Mecusilikte erken dönemlerden itibaren özel olarak bazı bitki sularından elde edilen ve süt ile karıştırılan Haoma içeceği de önemli bir işleve sahiptir. Kutsal metinlerde Haoma içeceğinin kişiye ölümsüzlük kazandırdığı belirtilir. Zerdüşt kanlı kurbanın yerine Haoma içeceğini ve kişinin ibadetlerine bir şahit olarak da ateş sembolizmini kullanmıştır.

Çok eski dönemlerde ölü gömme adetinin varlığını gösteren işaret bulunmakla birlikte sonraları Mecusilikte tıpkı Tibet Budistlerinde olduğu gibi cesetlerin açıkta bırakılarak etlerin vahşi hayvanlar ve kuşlarca yenilmesi adeti yaygınlaşmıştır. Mecusilerce ruh bedenden ayrıldıktan sonra ceset kirliliği sayılır ve onu toprağa gömmek, suya atmak ya da ateşte yakmak suretiyle temiz olan toprağı, suyu veya ateşi kirlilemesine izin verilmez. Bunun yerine eski dönemlerde ıssız dağ başlarında, yakın zamanlarda ve günümüzde ise Dakhma ya da Sessizlik Kulesi’nde ceset açık alanda taş bloklar üzerine yatırılır ve üzerindeki elbiseler tamamen çıkartılarak açığa bırakılır ve akbabalar gibi vahşi hayvanlarca cesedin yenilerek yalnızca kemikler kalıncaya kadar bu şekilde bırakılır. Mecusilikte cesede yalnızca cenaze taşıyıcıları gibi bazı özel kişiler yaklaşabilir; bu kişilerin de özel bazı arınma ayinlerini yapmaları gerekir.

Mecusilikte temizlik kuralları oldukça önemlidir. Ateşle ve su ile ilgili kurallar oldukça önemlidir. Suyu ya da çeşme, dere veya göl gibi su kaynaklarını kirletmek günah sayılır. Hatta su, kirli ya da pis şeye doğrudan temas ettirilmez. Eski dönemlerde Mecusiler kirli şeyleri temizlemek için üçlü bir metot uygularlardı. Buna göre kirli bir şey önce sığır sidisiyle yıkanır, ardından da toprak veya kumla silinip kurulanırdı. Ancak bundan sonra o şey su ile yıkanarak durulanırdı. Benzer temizlik kuralları toprak için de geçerlidir. Mecusilikte kan, nefes, tükürük ve benzeri vücuttan çıkan şeyler kirlenme unsuru olarak kabul edilir ve bu bağlamda adet gören kadınlar toplumdan tecrit edilir; hatta bazen bunların normal günlük işlerini yapmaları da yasaklanır. Hindistan Mecusileri dini ayinlerinde kullanılmak üzere kılları tamamıyla beyaz olan bir boğa (varaysa) beslerler. Bu boğa, kesilmek için değil, hom suyunu süzmeye yarayan eleğin yapımında kullanılan kuyruk kılları için beslenir. Ayrıca onlar domuz ve sığır eti yemezler ve tek evlilik yaparlar. Zorunlu olmadıkça boşanmayı uygun görmezler.

Mecusilikte Din Adamları ve Mabet

Mecusilikte çeşitli rahiplik sınıfları var olmuştur. Bunlardan en önemlisi Mecuş ya da Meci denilen rahip grubudur. İran imparatorlukları hakimiyeti altındaki Batı bölgelerinde yerleşik Mecusi kolonilerinde etkin olan Meciler eski Yunan gibi Batı dünyasında Mecusiliğin bu adla adeta özdeşleşmesine neden olmuşlardır. Bunlardan başka rahipler hiyerarşisi içinde Erbad (Herbad), Mobad (Magbad) ve Bagnapad gibi rahip grupları da dikkati çekmektedir. Bunlardan Mobadların ateş tapınaklarındaki baş rahipler oldukları bilinmektedir. Hindistan'da yaşayan Parsiler, rahiplik hiyerarşisinde sıradan rahiplere Mobed, başrahiplere ise Dastûr adı verirler. En yüksek dereceli rahipler ise Dastûrân Dastûr olarak adlandırılır. Diğer taraftan Kadmiîler grubu din adamları için Molla ismini kullanırlar. Mecusilikte rahiplik babadan oğla geçen bir sistemle devam ettirilmektedir. Rahiplerin giysileri başa takılan külâh benzeri bir başlık, bir elbise, ağzı kapatacak şekilde yüze takılan bir peçe ve bir kuşaktan oluşmaktadır. Bu giysiler beyaz olmak zorundadır; zira temizlik ve saflığı simgeleyen beyaz rahip rengi olarak bilinir. Rahipler cenaze ve evlenme törenleri, inisiyasyon ayinleri ve benzeri törenleri idare ederken bunun karşılığında belirli bir ücret alarak geçimlerini sağlarlar.

Erken dönem Mecusiliğinde tapınmak amacıyla kullanılan kutsal mekanlar ya da sunak yerleri (atlarlar) fazla görülmemektedir. Ancak zamanla özellikle Mecusiliğin toplumda yaygın egemen bir din haline gelmesiyle tapınaklar ve sunak yerleri oluşturulmaya başlanmıştır. Ataşgede adı verilen ve içerisinde kutsal ateşin yakılı olduğu tapınaklar İran'ın dört bir tarafında inşa edilmiştir. Ateş tapınakları genellikle iki bölümden; kutsal ateşin yakılı tutulduğu bir özel kısım ile inananların dini ibadetlerini yerine getirdiği daha büyük bir kısımdan oluşmaktadır. Sasanilerin yıkılışı sonrası ataşgedeler hızla yok olmuştur. Bugün İran, Azerbaycan ve Hindistan'da çeşitli Ataşgedelerin var olduğu bilinmektedir. Parsi tapınağı Dar ı Mihr ya da Agyari olarak adlandırılır. Tapınakta kutsal ateşin bulunduğu mekan ifade eden Adaran ile törenlerin yapıldığı İzişngâh bulunur. Tapınaklardaki ateşler, kutsiyet derecesine göre 3 grupta toplanır. Bunlardan en kutsalı Ataş Bahram'dır. Bunlar, en yüce ateşler olarak değerlendirilir. Ataş Adaran olarak adlandırılan tapınak ateşi ise ikinci derecede kutsaldır. Ataş Bahram ve Ataş Adaran'a yalnızca rahipler dokunabilirler; sıradan halkın dokunması

yasaktır. Son sıradaki ateş ise Ataş Dadgah olarak adlandırılır. Bu ateş, tapınaklar yanı sıra evlerde de tutulabilir Bu her üç ateşle Parsi olmayanların temas kurmalarına ise kesinlikle izin verilmez

SÂBÎLİK

Kur'an'ın üç ayetinde (Bakara 62, Maide 67, Hac 17) diğer bazı dini gruplarla birlikte Sâbîlerden de isim olarak bahsedilir. Ancak bu ayetlerde Sabiilerin kim oldukları, nerede yaşadıkları ve hangi özelliklere sahip oldukları gibi konulara değinilmez. Çeşitli hadis metinlerinde de Sabii teriminin kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bu metinler incelendiğinde bu terimin bir cemaat ismi olmaktan öte, “dönek” anlamına bir sıfat olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Sâbî isminin Kur'an'da kullanılıyor olması bu dini grubun, Kur'an'ın nazil olduğu dönem Arap toplumunca biliniyor olduğuna işaret etmektedir.

Tedvin dönemi olarak adlandırılan dönemde Sâbîlerin kim olduklarına dair çeşitli spekülasyonların İslâmi eserlerde yer aldığı bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni Halife Me'mun döneminin sonlarından itibaren Harranlı yıldız ve gezegen tapıcılarının zimmilik statüsünü devam ettirebilmek amacıyla “es-Sâbî el-Harranî” ismini adapte etmeleridir. Harranlı politeist ve paganların yaklaşık Miladi 922 yılından itibaren bu şekilde Sâbî ismini adapte etmeleri, İslâm dünyasında Sâbîlerin kim oldukları konusunda bir karmaşaya da neden olmuştur. Bu tarih sonrası İbn Nedim ve Biruni gibi çeşitli Müslüman yazarlar Sabiilerin Vasıt (ya da Batakılık) Sâbîleri ve Harran Sâbîleri şeklinde ikiye ayırdıklarını; bunlardan birinci grubun gerçek Sâbîler olduğunu ve diğer gruptan her anlamda farklı olduklarını belirtmişlerdir. Ancak ilerleyen tarihsel süreçte Harran Sâbîleri olarak adlandırılan grup içerisinde birçok filozof ve bilim adamı Bağdat ve Basra gibi merkezlerde meşhur olmuş ve bunlar aracılığıyla Harraniler Sâbî ismi altında hep ön plana çıkmıştır. Bu da doğal olarak Müslüman yazarların eserlerinde onların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Sâbîler kendi dinlerine mensup olan sıradan cemaat üyelerini Mandayye (Mandenler, bilenler ya da arifler) diye adlandırırken, cemaat içerisinde ilmi ve otoritesiyle ayrıcalıklı yere sahip olan kimselerle atalarını ise Nasarayye (Nasuralar, doğru inancı koruyup gözetenler) olarak adlandırırlar. Bu arada onlarla ilgili kullanılan Sâbî (Subbâ, Subbî, Sâbîûn) ve Sâbîlik terimleri, Sâbîlerin kendilerince kullanılan bir isim olmaktan ziyade, Arap komşularınca nehirde boy abdesti almak ayininden hareketle onlar için kullanılmaktadır. Sabilerce kutsal metin ve ibadet dili olarak kullanılan ve Aramicenin diyalektlerinden biri olan Mandencede bilgi, hikmet anlamına gelen “manda” teriminden türetilen Mandayuta, Sâbîliği ifade eden ve Sâbîler arasında yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Bu terimden hareketle Batılı araştırmacılar Sabîliği Mandeizm olarak isimlendirirler. Sami dillerdeki Nasara (İbranca ve Mandence nasara, Akadca nasâru, Arapça nazara, “korudu, gözetti, muhafaza etti”) fiil kökünden gelen Nasaruta ise, Sâbî literatürü içerisinde erken dönemlere ait metinlerde Sâbîlik için kullanılan ve Nasuraizm anlamına gelen bir isimdir.

Sâbîler, genellikle güney Irak'ta Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgelerle Basra ile Bağdat gibi büyük şehirlerde ve İran'da Karun nehri boyunca yer alan yerleşim birimlerinde yaşarlar. Ayrıca başta İsveç, Danimarka, ABD, Avustralya ve Kanada olmak üzere birçok Batı ülkesinde

yaşamlarını sürdüren irili ufaklı Sabii cemaatleri bulunmaktadır. Sabiilerin dünya genelindeki nüfuslarının 80 ila 100 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

DİKKAT

Genellikle Kur'an meallerinde Sâbiilerden bahseden ayetler ele alınırken dipnotlarda bunların yıldız ve gezegenlere tapınanlar olduklarına dair bir not düşülür. Gerçekte bu Sâbiilerin bir özelliği değildir. Bu yanlış anlama çeşitli İslami kaynaklarda yer alan ve Harranlı yıldız ve gezegen tapıcılarının siyasi bir nedenle Sâbiî ismini almalarıyla ilişkili olan spekülasyonlardan kaynaklanmaktadır.

INTERNET

Sâbiilik için www.mandaeans.org'a bakınız.

Resim 5.2: Sâbiilikte dini sembol Drabşa.

Kaynak: www.mandaiskemanda.dk/dansk/mandaiske/frontpage.htm

TARİHSEL GELİŞİMİ

Her ne kadar Sâbiiler, kendi dinlerinin Hz. Adem'le birlikte başlayan bir "ilk-din" olduğunu iddia etseler de Sâbiiliğin tarihçesi gerçekte günümüzden yaklaşık iki bin yıl önce başlar. Sâbiilik MÖ son iki yüzyıl içerisinde Filistin-Ürdün bölgesinde mevcut olan heterodoks Yahudi akımları içerisinde filizlenmiştir. Sâbiiler tarafından "büyük bir önder" ve "bir ışık peygamberi" olarak adlandırılan Hz. Yahya da büyük ihtimalle Nasuralar cemaatiyle ilişki içerisindeydi. Hz. İsa'nın çağdaşı olan Yahya, Yahudi toplumunun bir üyesi olarak doğmuştu. Ancak sonradan bir peygamber olarak Yahudiliğe karşı çıkmış ve Kudüs dışında kendi cemaatini kurmuştu. Yahya'nın faaliyetleri resmi Yahudilik taraftarlarını telaşlandırmıştı. Birçok eziyet ve işkenceden sonra Hz. Yahya, başı kesilmek suretiyle idam edildi ve taraftarları sıkı takibat ve katliama tabi tutuldu. Bu katliam olayına Sâbiiler kutsal kitaplarında geniş yer verirler. Ginza'nın ifadesine göre Yahudiler, başta 365 ileri gelen olmak üzere binlerce Nasurayı (Sâbiilerin atalarını) katlettiler. Katliamdan kurtulanlar ise, zamanın Arsakid kralı himayesinde kuzey Mezopotamya'ya doğru kaçtılar. Sâbiî kutsal kitapları bunların sayısının 60.000 civarında olduğunu vurgular. Bir müddet sonra Nasuralar/Sâbiiler buradan güney Mezopotamya'ya göç ederek buraya yerleştiler. Mecusiliğin İran'da resmi din olarak kabul edildiği MS 3. yy'nın ilk yarısına kadar Sâbiiler bu bölgede altın çağlarını yaşadılar. 7. yy'da Irak'ın Müslümanlarca fethedilmesi üzerine, diğer yöre halkı gibi Sâbiiler de zimmi statüsüyle İslâm hakimiyeti altına girdiler.

Sâbîler, değişik inanç ve kültür mensubu çeşitli halklarla komşuluk ilişkileri içerisinde yaşadılar. Doğal olarak zamanla bu geleneklerden çeşitli alanlarda etkilendiler. Kendi asli Yahudi kültürleri yanı sıra İran dinlerinden (ölü ile ilgili bazı törenler, ayin yemekleri ve yıldızlarla ilgili çeşitli tasavvurlar konusunda olduğu gibi), Babil-Asur dininden (sihir ve büyü formülleri ve benzeri) ve Hıristiyanlıktan (Pazar gününün kutsallığı gibi) çeşitli unsurları adapte ettiler. Bu arada Filistin'deki katliam ve takibat nedeniyle Yahudilere karşı birçok polemik geliştirdiler ve zamanla Yahudilikten iyice uzaklaştılar.

KUTSAL METİNLERİ

Sâbîlerin kutsal kitapları yazılı metinler ve sır metinleri şeklinde iki ana grupta toplanabilir. Yazılı metinler de kendi aralarında temel kutsal kitaplar, esoterik (gizli) özelliğe sahip metinler, divan, şerh ve tefsirler, astrolojik metinler ve büyü ve sihir yazmaları şeklinde çeşitli gruplara ayrılabilir. Sâbî kutsal kitapları arasında en önemli yeri oluşturan temel kitaplar Ginza, Draşya d Yahya ve Kolasta'dır. İki ana kısma (Sağ Ginza ve Sol Ginza) ayrılan ve "hazine" anlamına gelen Ginza yaklaşık 600 sayfadan oluşur. "Adem'in Kitabı" diye de adlandırılan bu kutsal kitap, çeşitli dualar, teoloji, mitoloji, ölüm ve ölüm sonrası hayat ve benzeri konuları ihtiva eder. Draşya d Yahya (Yahya'nın Öğretileri) ise adından da anlaşılacağı gibi, büyük ölçüde Yahya'yı ve öğretilerini konu alan bir kitaptır. Kolasta (Kolleksiyon ya da Övgü) ise gusül, ayin yemekleri ve benzeri ibadetlerle ilgili dua ve uygulamaları konu alan bir günlük ibadet kitabıdır.

Yalnızca rahipler ve rahip adaylarınca kullanılmasına izin verilen esoterik kitaplar çoğunlukla teolojik konularla çeşitli mitolojik tasavvurları ele almaktadır. Astrolojik metinler ise gelecekle ilgili kehanette bulunma, eksorsizm (kötü ruhları ve cinleri kovma) ve doğum, ölüm, yeni yıl ve evlenme gibi durumlarda ilgili kişinin ve günün ad, saat ve tarihiyle ilgili -ebced hesabına benzer yolla- çeşitli astrolojik hesaplar yaparak ilgili olayları yorumlama konusunda bilgiler veren metinlerdir.

Sâbîler kutsal kitaplarının, -özellikle temel kitaplarla yalnızca rahiplerin okumalarına izin verilen esoterik metinlerin- yaratılıştta yüce Tanrı tarafından ilk insan Adem'e vahy olunduğuna inanırlar. Sâbî literatürü üzerinde yapılan çalışmalar, bu literatürden en azından bir kısmının MS 2. ya da 3. yüzyılda derlendiğini ortaya koymaktadır.

Kutsal metinlerin yazılı olduğu dil Aramcanın doğu lehçelerinden birisi olan Mandencedir. Günlük hayatta Arapça konuşan Sâbîler, bu dili anlamadan sadece ibadet dili olarak kullanırlar. Bu dili okuyup yazabilme ayrıcalığı ise yalnızca rahiplere aittir. Bununla birlikte günümüzde Sabîler –örneğin İran'daki cemaat- kendi dillerini okuma yazma düzeyinde öğrenme/öğretme ve günlük bir dil olarak kullanma konusunda bazı çabalar içerisindeyler. Bu amaçla Mandence eğitim veren bazı okullar kurulmuştur.

SIRA SİZDE

3

Sâbîliğin temel kutsal kitapları nelerdir?

TEMEL İNANÇ ESASLARI

Baştan sona Sâbî öğretilerine metafizik ve içinde yaşanılan evren düzleminde kabul edilen bir düalizm egemendir. Yalnızca ahlaki düzlemde

bir düalizmden farklı olan bu anlayış Gnostik Düalizm olarak da nitelenebilir. Bu dualizme göre bir tarafta ışık ve nur alemi, diğer tarafta ise karanlık alemi bulunur. Işık aleminin başında “Yüce Hayat”, “Kudretli Ruh” ve “Yüceliğin Efendisi” gibi isimler de verilen Malka d Nhura (Işık Kralı) bulunur. Işık aleminde yüce varlık Malka d Nhura’nın etrafında sayısız nurani varlık bulunur. Uthria (zenginler) ve Malkia (krallar) diye adlandırılan bu varlıkların görevi, Malka d Nhura’yı takdis ve tesbih etmektir. Işık alemi ve bu alemin varlıkları kötülükten tamamıyla münezzehtirler. Bu alem yokluk, eksiklik, fanilik ve yanlışlık gibi sıfatlardan da tamamıyla uzaktır. Sâbiî kutsal kitaplarında, yönlerden kuzeyde olduğuna inanılan Işık aleminin düzen, varlık ve verimliliği sembolize eden Hayat (Hayye) prensibinden oluştuğu ifade edilir. Böylelikle hayat prensibi bütün Sâbiî teolojisine baştan sona hakimdir.

Düalizmin diğer kanadını oluşturan karanlık alemi de ışık alemi gibi benzer bir yapılanmaya sahiptir. Işık aleminin hayat prensibinden oluşmasına karşılık, karanlık alemi yokluk, eksiklik ve düzensizliği sembolize eden kaos ya da “Kara Su”dan oluşmuştur. Yönlerden güneyde olduğuna inanılan alemin başında zaman zaman Ur ya da “Büyük Canavar” diye de adlandırılan Malka d Hşuka (Karanlık Kralı) bulunur. Malka d Hşuka, karanlık alemindeki sayısız kötü varlığın yaratıcısı ve yayıcısı olarak nitelenir. Birçok olağanüstü nitelik ve güçlere sahip olan bu varlık, kötü ve karanlık vasıfların tümüne sahiptir. Malka d Hşuka’nın etrafında sayısız kötü varlık, devler, şeytanlar, kötü ruhlar, canavarlar ve benzeri varlıklar bulunur. Bu varlıklara ilaveten karanlık alemi içerisinde bir de düşmüş ışık varlıkları vardır. Bunlar kötü varlıklarla işbirliği ya da ezeli bir takdirin (kaderin) bir tezahürü olarak karanlık alemine atılmış varlıklardır. Bunların başında Ruha isimli bir dişi figür gelir. Ruha, özellikle alemin ve insanın yaratılışı mitolojisinde kötü varlıkları harekete geçirmesi konusunda Malka d Hşuka’yı kışkırtan bir varlık olarak nitelenir. Ayrıca ışık alemiyle karanlık alemi arasında bir bakıma aracı varlıklar olan Yuşamin, Abatur ve Pthail (maddi alem ve insanın yaratıcısı) gibi figürler de karanlık alemine atılmış varlıklar arasındadır.

Karanlık alemi, yapısı gereği kaos ve düzensizlik halinde Kara Su’dan oluşmuştur; hayat ve verimlilik unsurları taşımadığından düzenli hiçbir şey var edemez. Dolayısıyla Karanlık Kralı, ışık alemi varlıklarını ele geçirip tutsak etme planları kurmaktadır. Durumdan haberdar olan Işık Kralı ise buna karşı çeşitli tedbirler almaktadır. Nitekim, ışık elçisi Manda d Hayye’yi özel görevle gizlice karanlık alemine gönderir. Manda d Hayye, yanındaki kutsal silahlarıyla Karanlık Kralı’nı yakalar ve zincire vurur. Ancak sonradan ışık aleminde yaşayan bazı ışık varlıkları, kendilerinin dışındaki alemleri ve varlıkları merak ederek ışık alemiyle karanlık alemi arasındaki perdeleri aralar ve Kara Su’ya (karanlık alemine) bakarlar. İşte onların bu merakı ışık aleminden düşüşün ya da atılışın başlangıcı olur. Işık aleminden atılan varlıklardan her biri sonradan hatalarını anlayıp, tekrar ışık alemine dönmek isterlerse de onların bu isteği ilahi kader gereği kabul edilmez. Ancak maddi alemin (kainatın) varlığına son verildiğinde bunlar günahlarından temizlenerek tekrar ışık alemine kabul edileceklerdir.

Evrenin yaratılışı açısından özellikle Yuşamin, Abatur ve Pthail’in düşüşleri çok önemlidir. İkinci Hayat, Üçüncü Hayat ve Dördüncü Hayat olarak da adlandırılan bu üç varlık, ışık alemiyle karanlık alemi arasında bir bakıma temas kurma ve aracılık yapma görevini üstlenirler. Bir başka açıdan bu üç varlık, yaratılışa ilgili karanlık alemine düşüşün üç aşamasını oluştururlar. Bir diğer ifadeyle Yuşamin ve Abatur’un durumunda karanlık

alemine düşüş tam olarak gerçekleşmez; ancak Ptahil ile düşüş tamamlanmış olur. Ptahil kendisinde bulunan ışık parçacıklarıyla kara sular içinde kendisine ait bir dünya yaratmaya çalışır; ancak bunda başarılı olamaz. Daha önceden karanlık alemine atılmış olan ve Ptahil'in bu çalışmalarını gören Ruha, Karanlık Kralı büyük canavar Ur'la işbirliği yapar, onun zincirlerini çözer ve ikisi birlikte Ptahil'e dost görünerek onu maddi alemi yaratma işinde teşvik ederler. Zira, niyetleri Ptahil'in yaratacağı dünyaya sonradan hakim olmaktır. İlk girişiminde başarılı olamayan Ptahil, Işık Kralı'na yardım etmesi için yalvarır. Bu arada ileriye dönük planlarını gerçekleştirme yönünde dişi figür Ruha ile Karanlık Kralı birleşirler ve bundan kötü varlıklar olan 7 gezegenle 12 burç doğar. Ptahil'in yalvarmaları karşısında Işık Kralı ona hayat nurunu verir ve Ptahil bununla kara sularda dünyayı yaratır. Bu dünyanın maddi yönleri kara sudan, hayat ve verimlilik taşıyan yönleri ise hayat nurundan oluşur. Bu yaratılış tamamlandığında kötü güçler kara suyla birleşen hayat nurunun (ışık varlığının) kaçmaması için bu dünyanın etrafına kendi çocukları olan 7 gezegen ve 12 burcu yerleştirirler. Böylelikle Ptahil'in dünyası tamamıyla gözetim altına alınmış olur.

Demiurg Ptahil, hiç olmazsa dünyada kendisine vekalet edecek bir varlık oluşturmak ister ve insanı yaratmayı planlar. Ancak, kötü güçler yine onu kandırmayı başarırlar ve onunla bu konuda da işbirliği yaparlar. Böylelikle insanın maddi yönünü oluşturan ceset, Ptahil tarafından yaratılır. Ancak bu yaratma işi başarısızlıkla sonuçlanır; zira yaratılan varlık hayat unsurundan yoksun, dolayısıyla cansızdır. Ona can vermek için kötü güçler türlü yollar denerler, fakat bir türlü başarılı olamazlar. Sonunda Ptahil, yüce Işık Tanrısına yalvarır ve kendisine yardım etmesini ister. Bu seslenişe cevap olarak Işık Kralı, insanın ruhunu ışık aleminden yeryüzüne indirir ve bir ışık elçisi (Manda d Hayye) aracılığıyla cansız bedene yerleştirir.

Adem, inanan bir insandır. Zira yüce Tanrı insanı kötü varlıkların eline bırakmamış; ruhun bedene konuluş anından itibaren onu eğitmesi için Manda d Hayye'yi ve onu korumaları için de üç ilahi muhafızı (Hibil, Şitil ve Anuş'u) yeryüzüne indirmiştir. Böylelikle ilahi yolu tanıyan ilk insan yüce Işık Kralı'na itaat eden bir varlık haline gelmiştir. Ayrıca Adem'in yeryüzünde yalnız kalmaması amacıyla Havva da yaratılmıştır.

Sâbiîlere göre kurtuluş yalnızca ruh için geçerlidir; zira beden bu süfli dünyaya aittir. Ruhun kurtuluşu ise beden hapisanesinden ve dünyadan kurtulmasına bağlıdır. Kurtuluş için ruhun gerekli olan şeyleri yapması, yani doğru inanç ve ibadetlere bağlanması gerekir. Ancak bu bile kurtuluş için yeterli değildir. Zira Sâbiî düşüncesine göre kurtuluşun tek yolu ilahi kurtarıcı bilgiye (buna manda, yani "hikmet" ya da "kutsal bilgi" denir) sahip olmaktır. Bu bilgi ise kazanılan veya öğrenilen bir bilgi değil, bahşedilen verilen bir bilgidir. Bu kurtarıcı bilgiye sahip olmak için insanın yapması gereken şey, bu bilgiyi alabileceği uygun ortamı hazırlamaktır. İşte bu da doğru iman ve ibadetlerle mümkündür. Doğru inanç ve ibadetleri izleyen bir ruha kurtarıcı bilgi ilahi kurtarıcı (redeemer) tarafından iletilir. Bu bilgiye sahip olan ruh, bu süfli alemde tamamıyla temizlenerek ilahi nur alemine, yüce Işık Kralı'nın katına yükselir. Böylelikle kurtuluş gerçekleşmiş olur.

Sâbiîler, ilk insanın yaratılışından kıyamete kadar dünyanın yaşımı 480.000 yıl olarak hesaplarlar. Bu süre 4 döneme ayrılır. Sâbiîlere göre dördüncü dönemin son 2000 yılı, yani Nuh'tan 6000 yıl sonra Kudüs'ün kuruluşuyla başlayarak dünyanın sonuna kadar devam edecek olan süre ahir zamanı temsil eder. Ahir zaman kötülük, zulüm, fitne ve savaşların gittikçe arttığı bir dönemdir. Mehdi Praşay Ziva ("son savaşçı" ya da "son kral")

ortaya çıkar ve yeryüzüne hakim olur. Mehdinin döneminde bütün ahlaki kötülöklere son verilir; savaşlar, fitneler ve zulüm kaybolur. Yeryüzü hayatı sonunda genel bir kıyametin olacağına inanırlar. İnsanlar öldüğünde ruhları dünyayı çevreleyen ve bir bakıma gözetim evi görevini ifa eden 7 gezegenden sırasıyla geçerek Abatur'un terazisine ulaşır ve oradan ışık alemine doğru yükselirler. Ölen kişi eğer inanan bir kimseyse bunun ruhu şimşek hızıyla bu gözetim evlerini geçer ve ışık alemindeki cennete (Mşunai Kuşta'ya) ulaşır. Ancak ölen kişi inanmayan ya da günahkar olan bir kimseyse bunun ruhu bu gözetim evlerinde takılır ve işkenceye tabi tutulur. İşte genel hesapta kıyametle birlikte yeryüzünden kurtarılan günahkar ruhlarla daha önceden yeryüzünden ayrılmakla birlikte günahkarlıkları nedeniyle gözetim evlerinde alıkonup eza ve işkence çeken ruhlar, Abatur'un terazisinde tartılarak yargılanacak ve günahlarını çekmek üzere bir çeşit cehennem olan Suf Denizi'ne atılacaktır. Günahları sona erdiğinde bu ruhlar da tekrar ışık alemine alınacaktır.

DİKKAT

Sâbiğliğin insan anlayışında ruh, beden ve nefis ayırımına dayalı parçacı bir insan tasavvuru yer almaktadır. Bu tasavvurda insanın gerçek benliğini ruh oluşturmaktadır ve dolayısıyla kurtuluşun amacı da ruhun tutsak olduğu beden ve yeryüzü hapishanesinden kurtulmasıdır.

SIRA SİZDE

4

Sâbiğ düalizminin en çarpıcı özelliği nedir?

K İ T A P

Sâbiğ inanç esaslarıyla ilgili daha detaylı bilgi için Şinasi Gündüz'ün Sabiiler Son Gnostikler adlı kitabını okuyunuz.

TEMEL İBADETLER

Sâbiğler ibadetlerini evlerinde ve belirli durumlarda Mandi adı verilen bir yapının önünde bulunan havuzda ve havuz kenarında yaparlar. Mandi, genellikle bir nehir kenarında kuzeye doğru yapılmış, güney tarafında bir kapı bulunan penceresiz, küçük ve basık bir kulübeden ibarettir. Bu yapının güneyinde nehirden bir kanalla açılan ve diğer bir kanalla nehre tekrar bağlanan küçük bir havuz bulunur.

Sâbiğ ibadetleri arasında en önemli olanı boy abdesti ya da vaftizdir. Masbuta, tamaşa ve rişama şeklinde üç çeşit dini yıkanma/temizlenme ayini vardır. Boy abdesti ya da tam vaftiz olarak da adlandırılan masbuta, rahip gözetiminde bir akarsuya dalıp çıkmak şeklinde yapılmaktadır. Bu yıkanma ibadetinin her Sâbiğ tarafından haftada en az bir kere Pazar günü yapılması zorunludur. Tamaşa ise dini kirlenmeler sonrası bir Sâbiğnin rahibe gereksinim duymaksızın kendi başına nehre üç kez dalıp çıkması şeklinde yaptığı gusüldür. Üçüncü dini yıkanma/temizlenme türü olan rişama ise İslâmdaki normal abdeste benzer bir ibadettir. Dini yıkanma ibadetinin mutlaka bir akarsuda ya da akarsudan açılan kanallarda yapılması gerektiğine inanırlar. Onlar, akarsuları ilahi ışık alemiyle ilişkili olarak görür ve onları Mía d Hayye (hayat suyu) diye adlandırır.

Sâbiğlikte ayin yemekleri törenleri de önemli yer tutar. Bunlardan en önemli olanı masiqta adı verilen törendir. Bu tören ölen bir kişinin ruhunun gözetim evlerinden (7 gezegenden) hızla geçerek ışık alemine ulaşması için yapılır. Rahip gözetiminde çeşitli özel yemekler hazırlanır ve bunlar vaftiz, dua ve benzeri ayinler eşliğinde yenilir. Ölüm olayı dışında ata ruhlarını anma, rahipliğe giriş töreni ve mabedin temizlenmesi gibi sebeplerle de ayin yemeği merasimleri düzenlenir. Kuzeye dönerek yapılan günlük dua ayini

vardır. Sâbiîler günün belirli saatlerinde (Ginza'ya göre 3 kez gündüz, 2 kez gece) yüce Işık Kralı'na dua ederler. Ayın yemeklerine hazırlık aşamasında güvercin ve koç kurban ederler. Bu kurbanlar ayrı bir ibadet şekli olmaktan ziyade ayın yemeği törenlerinin bir parçasıdır. Kurban hayvanı ancak bir rahip tarafından kesilebilir. Rahip kurban sırasında kuzeye döner.

Sâbiî geleneği yılın çeşitli gün ve saatlerini uğursuz (mbattal) olarak adlandırır ve Sâbiîler o zamanlarda iş yapmamaya, dışarı çıkmamaya gayret ederler. Öte yandan belirli günlerde de bayram yaparlar. Bayramlar arasında en önemli olanı bir çeşit bahar bayramı olarak kutladıkları beş günlük Panja ya da Parvania bayramıdır.

Resim 5.3: Sâbiîlikte masbuta (vaftiz) ibadeti.

Kaynak: www.pluralism.org

Sabii Din Adamları ve Mabet

Sâbiîlikte teorik olarak vücutça kusursuz ve sağlam olan ve soyunda bir zındıklık ya da dinden dönme olayı olmayan herkes rahip olabilir. Ancak pratikte rahiplik babadan oğula geçen bir meslek şeklinde algılanmaktadır. Rahip olacak kişinin evli olması ideal olarak görülen bir durumdur. Rahiplikteki en üst tabakaya “Riş ama” adı verilir. Bu görev yalnızca dini anlamda değil siyasal anlamda da Sâbiî toplumunun liderliğini ifade etmektedir. Ganzibra'lık ise yöresel baş rahiplik görevine tekabül etmektedir. Normal rahiplere Tarmida, yardımcı rahiplere ise Aşganda adı verilmektedir. Sâbiî cemaati içerisinde Hıristiyanlıkta olduğu gibi bir dine kabul töreni yoktur. Sâbiî bir ailede doğan herkes cemaatin doğal üyesi kabul edilir. Kutsal kitaplarda açık bir ifadeye rastlanmamakla birlikte dışarıdan bir kimsenin (Sâbiî bir anne babadan doğmuş olmayan bir kişinin) Sâbiî olması mümkün değildir. Her Sâbiînin bir dünyalık ismi, bir de gizli dini ismi olmak üzere iki ismi vardır. Dini isimler çocuğun doğumunda rahiplerce çeşitli astrolojik hesaplamalar yapılarak tespit edilir.

Özet

Zerdüş ve Mecusilik

Mecusilik monoteist bir inanç sistemi tebliğ eden Zerdüş'tün öğretileri üzerine şekillenmiş bir dindir. Zerdüş, yaşadığı dönemde vahiy geleneğine ve

monoteizme dayalı bir inanç sistemi tesis etmeye çalışmış, ayrıca hesap ve yargı inancını yerleştirmeye çalışmıştır. Sasaniler döneminden itibaren ise düalist tanrı inancı sitematik bir hale gelmiştir. Günümüz Mecusiliğini temsil eden Parsiler ve Gabarlar tek tanrı olduklarını ifade ederler. Mecusilikte Ahura Mazda'nın tek tanrı olmasına dayalı inanç yanında ahret ve hesap inancı da mevcuttur. İyi söz, iyi düşünce ve iyi davranışa dayalı bir tasavvur Mecusi ahlak anlayışının temelini oluşturur.

Kur'an'da kandilerinden bahsedilen Sabiilerin kimliği ve Sâbilik

Işık ile karanlık arasındaki bir düalizme dayalı inanç sistemleriyle dikkati çeken Sabiiler günümüzde varlıklarını sürdüren Gnostik bir gruptur. Maddi evrenin ve bedenın kötü olduğuna ve ruhun ilahi Işık aleminden yeryüzüne beden hapisanesine atıldığına inanırlar. Kurtuluşun ruhun kendi özünü kavraması ve beden hapisanesinden kurtulmasıyla mümkün olduğuna inanırlar. Sâbilikte dinin soya çekim yoluyla devam ettiği düşünüldüğünden misyonerlik ya da tebliğ müessesesi bulunmamaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Mecusiliğin kutsal kitabı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Ginza
 - b. Draşya d Yahya
 - c. Bostan ve Gülistan
 - d. Avesta
 - e. Menakibname
2. Mecusilikte yetişkinlik çağına gelen her çocuk için bir çeşit dine giriş seremonisi olarak düzenlenen törene ne ad verilir?
 - a. Kusti
 - b. Navcot
 - c. Rasta
 - d. Haoma
 - e. Varaysa
3. Mecusilikte ateşin koruyucu gücü olarak kabul edilen ilahi varlık aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Angra Mainyu
 - b. Sroaşi
 - c. Vohu Manah

- d. Haurvatat
- e. Aşa Vahišta
4. Sâbiî inancına göre maddi evrenin yaratıcısı olan tanrısal güç aşağıdakilerden hangisidir?
- a. Malda d Nhura
- b. Malka d Hşuka
- c. Ptahil
- d. Manda d Hayye
- e. Hibil Ziva
5. Sâbiî inancında ilahi alemde düşüşün üç safhasını temsil edenler aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak birlikte verilmiştir?
- a. Hibil Ziva, Abatur, Ptahil
- b. Yuşamin, Abatur, Ptahil
- c. Yuşamin, Manda d Hayye, Ptahil
- d. Manda d Hayye, Malka d Hşuka, Ptahil
- e. Malka d Nhura, Malka d Hşuka, Ptahil

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. **d** Yanıtınız doğru değilse, “Avesta” konusunu yeniden okuyunuz.
2. **b** Yanıtınız doğru değilse, “Mecusiliğin Temel İbadetleri” konusunu yeniden okuyunuz.
3. **e** Yanıtınız doğru değilse, “Mecusiliğin İnanç Esasları” konusunu yeniden okuyunuz.
4. **c** Yanıtınız doğru değilse, “Sâbiîlerin Temel İnanç Esasları” konusunu yeniden okuyunuz.
5. **b** Yanıtınız doğru değilse, “Sâbiîlerin Temel İnanç Esasları” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Mecusilik Sasaniler döneminden itibaren düalist karakteriyle ön plana çıkmıştır. Bu dönemde iyiliği temsil eden Ahura Mazda ile kötülüğü temsil eden Angra Meinyu tanrısal düalitenin iki zıt kutbunu temsil etmişlerdir.

Sıra Sizde 2

Ahura Mazda her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten tek rab olarak tanımlanır. Bütün varlıklar Ahura Mazda'dan zuhur etmiştir, var oluşun başlangıcında Ahura Mazda öncelikle kendisinin kutsal ruhu Spenta Mainyu ile diğer 6 ilahi varlığı yaratmıştır. Ahura Mazda mutlak iyi olan bilge rabdir.

Sıra Sizde 3

Sâbiîliğin temel kutsal kitapları Ginza, Draşya d Yahya ve Kolasta'dır. Bunlardan en önemlisi Adem'in Kitabı olarak da adlandırılan ve "hazine" anlamına gelen Ginza'dır. İki ana bölüme ayrılır.

Sıra Sizde 4

Sâbiî düalizminin en çarpıcı özelliği ışık ve karanlık ya da iyi ve kötü arasındaki mutlak ayrıma dayalı olan ve evreni de kapsayan bir düaliteye dayalı olmasıdır. Bu düalizm iyi ve kötü ayrımına dayalı yalnızca ahlaki bir düaliteyi barındırmaz. Buna göre maddi evren ve bunun bir parçası olan yeryüzü ve insan bedeni de bizatihi kötüdür, kötülük alemine aittir. İyi olan ise sadece ilahi ışık alemi ve bu aleme ait olan ruhtur.

Yararlanılan Kaynaklar

Gündüz, Ş. (1995), **Sabiiler Son Gnostikler**, Ankara.

Gündüz, Ş. (2007) (Ed.), **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara.

Gündüz, Ş. (1998), **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Yahudi, İbrani ve İsrail terimlerinin anlamlarını tanımlayabilecek,
- Yahudiliğin tanımını yapabilecek, temel özelliklerini açıklayabilecek,
- Yahudiliğin tarihini ana hatlarıyla özetleyebilecek,
- Yahudiliğin kutsal metinlerini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İlahi kaynaklı din
- İbrahim, Musa
- Yahudi, Yahudilik
- Kutsal kitap, Tanah

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içinde tanımı verilmeyen kavramlar için Şinasi Gündüz'ün Din ve İnanç Sözlüğü ve Mehmet Aydın'ın Dinler Sözlüğü isimli eserlerine başvurunuz.
- Yahudilerle ilgili Kur'an ayetlerini okuyarak, Kur'an'ın Yahudilere bakışını ve eleştirel yaklaşımın sebeplerini öğreniniz
- Yahudilerin siyasi ve sosyal tarihleri için, Moshe-Sevilla Sharon'un İsrail Ulusunun Tarihi adlı kitabını okuyunuz.
- Yahudilik'te Kavram ve Değerler adlı kitabı (Gözlem yayıncılık) okuyarak buradaki bilgilerle karşılaştırınız.

Yahudilik I

GİRİŞ

Yahudilik, üç ilahi kaynaklı dinden biri ve kronolojik olarak en eskisidir. Hıristiyanların dinine Hıristiyanlık adını Hz. İsa vermediği gibi, Yahudilerin dinine de Yahudilik adı Hz. Musa tarafından verilmemiştir. Yahudi halkının inancı anlamında Yahudilik adı, Hz. Musa'dan çok sonra verilmiştir. Yahudilerin dini Yahudilik adını almadan önce, kavmin adına bağlı olarak "İbranilerin dini" veya "İsrailoğullarının dini" olarak adlandırılıyordu. M.Ö. 538'de Babil Esareti sona erip Yahudiler Filistin topraklarına döndüklerinde, Yahuda adı verilen bölgede yaşayanlar, çoğunluk itibarıyla Yahuda kabilesine mensuptu ve Ezra ile kutsal kitaplarına kavuşan bu halkın dinine, halkın adına bağlı olarak, Yahudilerin dini anlamında Yahudilik adı verilmiştir.

Hz. Musa'nın İsrailoğullarına tebliğ ettiği din, ilahi vahye dayanıyordu ve Hz. Musa'ya verilen kitapta esasları belirtilen bu dinin merkezinde kutsal kitap Tevrat vardır. Hz. Musa ise sadece ilahi vahyi alıp insanlara bildiren ve yaşayışı ile örnek olan bir peygamberdir. Bu dinin çerçevesi ve temel kuralları Tevrat'ta belirlenmiştir ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberler hep bu Tevrat'ın hüküm ve kurallarını öğretmiş ve uygulamışlardır.

Yahudilik'te din ile etnisite iç içe geçmiştir ve Yahudi dini, Yahudi tarihi içinde teşekkül ettiğinden, bu dini bilmek için Yahudi tarihini de öğrenmek gerekmektedir. Yahudiler, Orta Doğuda tarih sahnesine çıkmış bir kavim olmalarına rağmen, asırlar boyu dünyanın değişik yörelerinde çeşitli milletlerin arasında, kendi öz kimlik ve kişiliklerini koruyarak varlıklarını sürdürdükleri için, tarih boyunca hep bir Yahudi sorunu söz konusu olmuştur. Diğer taraftan Yahudi Kutsal Kitabı aynı zamanda İsrailoğullarının tarihidir ve bu kitap, Hıristiyanlarca da kutsal kabul edilmekte, Kur'an-ı Kerim'de de onlardan geniş ölçüde bahsedilmektedir. Dolayısıyla gerek Hıristiyanlığın arka planını oluşturduğu için gerekse Müslümanlar açısından, inanışları, davranışları, Kur'an'ın onlar için koyduğu değer hükümleri yönünden Yahudilik önemlidir ve ortak noktalar ile evrensel ahlak ilkeleri açısından bilinmesi gerekmektedir.

İNTERNET

Gerek Yahudilik gerekse Türkiye'deki Yahudilerle ilgili olarak www.musevicemaati.com, www.sevion.com sitelerine başvura-bilirsiniz.

TEMEL KAVRAMLAR (İBRANİ, İSRAİL, YAHUDİ VE YAHUDİLİK TERİMLERİ)

Yahudilik, Yahudilerin dinidir ve Yahudileri tanımlamak için birçok terim kullanılmaktadır ki bunların başında İbrani, İsrail ve Yahudi kavramları gelmektedir. Yahudi kavmini ifade etmek için kullanılan bu kavramların üçü de belli bir şahıs veya kavimle bağlantılıdır ve belli bir soya bağlı topluluğu ifade etmektedir.

Yahudiler kendilerinin İbrani Abram'dan (Hz. İbrahim) geldiklerine inanmakta, kutsal kitaplarının diline İbranice denilmekte, dinlerini ve milliyetlerini adlandırırken Yahudi terimi kullanılmakta, diğer taraftan İsrail oğulları diye bilinmekte ve Filistin'de 1948'de kurdukları devlet İsrail diye adlandırılmaktadır.

İbrani Terimi

Yahudilerin ulu ata kabul ettikleri Hz. İbrahim, Tevrat'ta İbrani olarak takdim edilmektedir (Tevrat/Tekvin 14/13). Yahudi inancına göre Hz. Adem'den sonra insanlığın ikinci atası Hz. Nuh'tur. Adem'le Nuh arasında on, Nuh ile İbrahim arasında da on nesil vardır. Nuh'un üç oğlundan Sam'ın soyundan gelenlere sami kavimler denilmektedir. Sam'ın soyundan gelen Eber, Hz. İbrahim'in büyük atasıdır ve Hz. İbrahim'e, Eber'in (Ever) soyundan geldiği için İvri (İbrani) denildiği gibi Eber'in bütün çocuklarına da (Tevrat/Tekvin, 10/21) İvrim (İbraniler) denilmektedir. Bir yorumu göre ise Eber (Ever), öte yaka demektir ve Hz. İbrahim ile beraberindekiler Filistin topraklarına, Fırat nehrinin öte yakasından geldikleri için, "öte yakanın insanları" anlamında bu ad verilmiştir. Dilcilere göre ise İbrani (ivri) kelimesi, bir kavim adı olan Akadça habiru veya hapiru'dan gelmektedir.

İbrani kelimesi, Eber'in çocukları anlamında çok geniş bir kavimler topluluğunu ifade etmekte (Tekvin 10/21), bu kavimler içinde İbraniler yer aldığı gibi (Tekvin 11/16-26), Yoktan soyundan gelen Araplar (Tekvin 10/25-30) ve Nahor kanalıyla gelen bazı Arami kabileler de yer almaktadır. Eber kelimesi, bütün bu kavimlerin müşterek adıdır. O soydan gelen Hz. İbrahim de İbrani diye nitelenmektedir. İbraniler, içinde İsrailoğullarının da bulunduğu kavimler topluluğunu ifade etmekle beraber, Tanah'ta İbraniler adlandırması, İsrailoğulları için kullanılmakta, böylece İbrani kelimesi, Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub ile onların çocuklarını tanımlamaktadır.

İsrail Terimi

İsrail (Yisrael) terimi iki kelimeden oluşmaktadır ve kelimenin ilk kısmını oluşturan İsra (Yisra) kelimesi, kesin olmamakla birlikte "üstün gelmek, parlamak, şifa vermek, güreşmek, güçlü kılmak" gibi anlamlara, sonundaki "el (il)" ise tanrı anlamına gelmektedir. Tevrat'a göre bu terim, Yakupla güreşen birisi tarafından ona verilmiştir ve "El (Allah) ile uğraşan, güreşen, Tanrıya karşı güçlü olan" anlamındadır. Tevrat'ta anlatıldığına göre bir gece çölde Yakup, bir adamla karşılaşmış ve güreşe başlamışlar, sabaha kadar süren güreş sonunda, güreştiği kişi Yakub'a "Artık sana Yakup değil, ancak İsrail denilecek; çünkü Allah ile ve insanlarla uğraşıp üstün geldin" demiştir (Tevrat/Tekvin 32/22-32). Yahudi kutsal kitabının Hoşea bölümüne göre (12/5) ise Yakub'un güreştiği kişi Tanrının meleğidir.

Tevrat'ın bu yorumunun halk etimolojisi olduğunu belirten dilcilere göre en kuvvetli ihtimal, kelimenin “güçlü olmak” kökünden geldiği ve “Tanrı güçlüdür” anlamı taşıdığı şeklindedir.

İsrail kelimesi, Sina'da yapılan sözleşmeden (Tevrat/Çıkış 19/3 vd.) itibaren Yahudi tanrısı Yahve'nin, kendi kavmi olarak seçtiği ve Yahveyi kendilerine tanrı olarak seçen oniki kabileyi ifade etmekte, İsrail denilince bu karşılıklı seçim fikri ve yapılan dini anlaşma anlaşılmaktadır. Yahudiler, Hz. Yakup'tan Hz. Süleyman'ın vefatına kadar İsrail ve İsrail oğulları olarak anılmıştır. Hz. Süleyman'dan sonra devlet ikiye bölünmüş, on kabilenin oluşturduğu kuzeydeki krallığa İsrail, iki kabilenin oluşturduğu güneydeki krallığa ise Yahuda adı verilmiştir. İsrail krallığı M.Ö. 722'de Asurlular tarafından yıkılmış, Babil sürgünü sonrasında “Yahudi” ismi ön plana çıkmış ve İsrailoğulları, Yahudi olarak anılmaya başlamıştır ancak İsrail ismi de kullanılmaya devam etmiştir. Bugün Yahudiler, Yahudi isminin yanında İsrail ismini de kullanmaktadırlar. Yahudi geleneğine göre İsrail, bir halka verilen isimdir. Bu halkın yaşadığı topraklara İsrail Toprağı (Eretz Yisrael), kurduğu devlete de İsrail Devleti denir. 1948'de Filistin'de kurulan devletin vatandaşlarına, etnik kökenine bakılmaksızın İsraili (İsrailli) denilmektedir.

Günümüzde İsrail adı, Hz. İbrahim, İshak ve Yakup yoluyla gelen ve aynı Tanrıya imanda birleşmiş bütün kavim için kullanılmaktadır. Hem Yakubun ismi olması sebebiyle etnik vurguya hem de kendisine yüklenen anlam itibarıyla manevi vurguya sahip olan İsrail (Yisrael) ve İsrail oğulları (Bene Yisrael) kelimeleri Tanahın yanında Talmud'da da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Yahudi teolojisinin asli unsurlarından olan İsrail kavramı, hem Tanrı'nın seçip ahitleştiği kutsal topluluk manasında İsrailoğulları kavmini hem de Tanrı tarafından ahit kapsamında İsrail oğullarına verilen ve kutsal topraklar olarak adlandırılan Filistin bölgesini ifade etmektedir. Kutsal topluluk ve kutsal topraklar ifadeleri, Yahudi anlayışına göre gerek kavim gerekse coğrafi bölge olarak İsrail'in sahip olduğu merkezi konumu dile getirmektedir.

İsrail kavminin kutsallık vasfını kazanması Tanrı'nın kendilerini seçip ahitleşmesiyle bağlantılı olarak ortaya konmuştur: “Siz Tanrınız Rab için kutsal bir kavimsiniz. Tanrınız Rab, kendi has kavmi olmanız için yeryüzündeki bütün milletler arasından sizi seçti” (Tevrat/Tesniye 7/6). İsrail Tanrısı, tüm kainatın yaratıcısı olmakla birlikte, İsrail'e ahit bağıyla bağlıdır ve bu bağ, baba-oğul, anne-çocuk gibi metaforlarla ifade edilmektedir. İsrail'in seçilmiş kutsal kavim olması Tanrıyla yapılan ahit sonucudur ve Tanrıyla iki ahit yapılmıştır. Biri İbrahim ile yapılan, İshak ve Yakup ile yenilenen ahittir ki bu ahite göre Tanrı, İbrahim ve neslini kutsamaktadır. İkinci ahit Musa vasıtasıyla yapılan ahittir ki bunda Tanrının ve İsrail oğullarının uymaları gereken hususlar belirtilmiştir. Buna göre İsrail oğulları yalnızca İsrail Tanrısını sevip Ona itaat etmek ve Tevrat emirlerine uymakla yükümlü kılınırken; itaat durumunda İsrailin tüm milletlerden üstün tutulması; bolluk, bereket ve zaferin onlara tahsis edilmesi; itaatsizlik durumunda ise kutsal toprakları kaybetmeleri ve diğer milletlerin elinde eza çekmeye mahkum bırakılmaları söz konusu olmaktadır. Bir taraftan İsrailoğullarının atası olan Yakub'un Tanrı veya Onun meleği ile görüşmesi dolayısıyla gücü ve dayanıklılığı, diğer taraftan Tanrı'nın seçilmiş kavmi oldukları inancı İsrailoğullarının ırki üstünlük iddiasında bulunmalarına yol açmış, kendilerini imtiyazlı görerek diğer insanları hakir görmüşlerdir.

İsrail terimi Kur'an'da iki yerde Hz. Yakub'un adı veya lakabı olarak (Al-i İmran 3/93; Meryem 19/58) ve kırkbir yerde de Beni İsrail (İsrailoğulları) şeklinde geçmektedir. İsrail kelimesi müslüman bilginlere göre "Allah'ın kulu, seçtiği, gece yürüten" anlamlarına gelmekte, Hz. Yakub'un çocuklarına da İsrail oğulları (Beni İsrail) adı verilmektedir. Yehud kelimesi sadece Medeni surelerde geçtiği halde İsrailoğulları (Beni İsrail) adlandırması Mekke dönemi surelerinde ve daha çok İslâm öncesi dönemde vuku bulan olayların söz konusu edildiği ayetlerde geçmektedir. İslâmi kaynaklarda Beni İsrail, Yakub'un soyundan gelen ve ırken Yahudi olanları, Yehûd ise hem bunları hem de başka ırklardan olup bu dine girenleri ifade etmektedir.

Kur'an İsrailoğullarından bahsederken onların geçmişteki durumlarını ve kendilerine verilen nimetleri hatırlatmaktadır. Finavun'un zulmünden ve denizde boğulmaktan kurtulmaları, çöldeki yiyecekler, kayadan su fişkırması bu nimetlerden bazılarıdır (Bakara 2/40, 47, 122; Araf 7/105, 134; Yunus 10/93; Taha 20/47, 80).

Diğer taraftan Allah'a kulluk etme, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik yapma, peygamberlere inanıp onları destekleme gibi konularda söz alınmış, karşılığında günahlarının bağışlanacağı, cennet gibi bir ülkeye kavuşturulacakları vaad edilmişti (Bakara 2/83; Maide 5/12, 70). Ancak Tevrat'a göre onlar Musa ve Harun'a karşı gelmişler (Sayılar 16/2-3), Rabbin gözünde kötü olanı yapmış, Yahve'yi bırakıp Baal ve Molok gibi ilahlara, bu arada altın buzağıya tapmış (Çıkış 32/1-6; I. Samuel 7/3-4), Allah'a verdikleri sözü tutmamış, ahidlerini bozmuş, peygamberleri öldürmüşlerdir (I. Krallar 19/14). Benzer ithamlar Kur'an'da da yer almaktadır (Bakara 2/83; Maide 5/70, 110; İsrâ 17/4; Taha 20/94).

Yahudi Terimi

Yahudi kelimesinin aslı İbranice Yehudi'dir (çoğulu Yehudîm) ve bu kelime Grekçe'ye Ioudaios, Latince'ye Iudaeus olarak geçmiştir. Kelime başlangıçta bir şahıs adıdır. Hz. Yakub'un dördüncü oğlunun adı olan Yehudah (Yeuda), Tanrıya teşekkür anlamındadır. Bu kelime daha sonra Yehudah'ın lideri olduğu kabilenin, bu kabilenin yerleştiği bölgenin (Kudüs merkez olmak üzere Güney Filistin), bu bölgede kurulan krallığın (Yahuda Krallığı) ve bu krallık bünyesinde yaşayan Yahuda ve Bünyamin kabileleri ile Levililerin ve nihayet, Babil Esareti (M.Ö. 587-535) sonrasında, Yahuda'nın soyundan gelsin veya gelmesin, bütün İsrail oğullarının adı olmuştur.

Bir Kitab-ı Mukaddes tabiri olarak Yehudi kelimesi Güneydeki Yahuda Devleti Üyelerini (Nehemya 1/2; Yeremya 32/12; 40/119 veya diğer milletlerin aksine, esaret sonrası İsrail halkını (Ester 9/15-19; Daniel 3/8; Zekarya 8/23) veya Babil Esareti sonrasında Kudüs'te Yahve ibadetine tabi olanları (Ester 3/4-6; Daniel 3/8) ifade etmektedir.

Kur'an'da bu kelime Yehûdî şeklinde tekil veya Yehûd şeklinde çoğul veyahut Hûd şeklinde geçmekte, Hâdû ve hüdâ şeklinde çekimli şekilleri de yer almaktadır. Kelimenin Arapça olmadığını söyleyenlerin yanında, "Hakka dönmek, tevbe etmek" anlamında Arapça hvd kökünden geldiğini ileri sürenler de vardır. Kur'an'da, Medine'de nazil olan surelerde hvd kökünden türeyen kelimeler ve Yehud kelimesi geçmekte, Yahudilerin, İslâma cephe alışları ve geçmişte yaptıkları kötülükler hatırlatılmaktadır.

Kur'an'da Yahudilerden Beni İsrail ve Yehud, Hûd gibi terimlerle bahsedilmekte, Mekke döneminde onlara geçmişte verilen nimetlerden, onların alevlere üstün kılındığından söz edilmekte fakat Medine döneminde nazil olan ayetlerde ise onların bozguncu oldukları, peygamberlerini öldürdükleri, inananlara düşmanlık ettikleri, sözlerinde durmadıkları, Allah'ı bırakıp putlara taptikları ve diğer özellikleri nakledilmektedir. Kur'an'ın, Yahudilerle ilgili dile getirdiği olumsuzlukların hiçbiri iffira değil, tarihi gerçeklerdir. Yahudi kutsal kitabında da onların çok sayıdaki kötülükleri ve kötü huyları, bizzat Tanrı tarafından belirtilmektedir.

Yahudi kelimesi hem bir milleti hem de o milletin inanç, kültür ve geleneğini ifade etmektedir. Batıda İsa'yı çarmıha gerdirmekle itham edilmeleri ve milletler arasında ayrı gruplar olarak yaşamaları sebebiyle kapalı ve karanlık cemaatlerle ilişkilendirilmiş, tehdit olarak algılanmış dolayısıyla da Yahudi kelimesi küçük düşürücü ve hakaret anlamı kazanmıştır. Bu sebeple de Yahudiler, Hıristiyan ülkelerde İsraili ismini, Müslüman ülkelerde de Yahudi ismi aşağılayıcı ve kötü bir anlamda kullanıldığı için Musevi ismini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Yahudi Kimdir?

Günümüzde yaygın olarak kullanılan Yahudi kelimesi, çeşitli Yahudi gruplar tarafından Yahudi kimliğinin farklı unsurlarını oluşturan dini, kültürel ve etnik yönüyle tanımlanmaktadır. Aslında tüm bu dini, kültürel ve etnik unsurlar, sıralaması değişse bile, hemen tüm Yahudi tanımlamalarında mevcuttur. Yahudi dini hukukuna göre Yahudi isimlendirmesi, Yahudi anneden doğan veya usulüne uygun olarak Yahudiliğe kabul edilen kişiyi ifade etmektedir.

Geleneksel Yahudi hukukuna göre bir kişinin yahudi kabul edilmesi öncelikle Yahudi bir anneden doğmuş olma şartına bağlıdır. Yahudi olunmaz, Yahudi doğulur sözü de bu temel kuralı yansıtmaktadır. Dolayısıyla baba Yahudi olsa bile, anne Yahudi değilse çocuk Yahudi sayılmamaktadır.

Ancak Yahudi dini hukukunun bu temel prensibinin yanında, Yahudi dinine girmek isteyenlere de müsaade edilmiş, kapı açık tutulmuştur. Yahudi doğmadığı halde Yahudi olmak isteyenlerin belli bazı safhalardan geçmesi gerekmektedir. Bunun için de önce bir hazırlık ve eğitim safhası söz konusudur. Bu dönemde adayın Yahudi olma niyetinin samimi olup olmadığı değerlendirilmekte ve Yahudi dininin temel özellikleri öğretilmektedir. Yahudiliğe geçişin temel prosedürü erkek için **sünnet olma**, ayrıca erkek ve kadın için mikve adı verilen bir havuzda tümüyle suya dalma (tevilah) ve Yahudi şeriatının emirlerini kabul etmedir. Dine girişteki uygulamaların bir kısmı Reformist ve Muhafazakar Yahudilerce kabul edilmemektedir.

Reformist Yahudiliğe göre Yahudi baba ve Yahudi olmayan anneden olan çocuk Yahudidir. Reformist Yahudilerin bu kararı, Ortodoks ve Muhafazakar Yahudilerce tepkiyle karşılanmıştır. Laiklere göre bu konu dini olmaktan ziyade milli bir hüviyet arz etmektedir. Bunlara göre kendini Yahudi halkından sayan herkes Yahudidir. Sartre gibi bazıları düşünürlere göre de Yahudi olmayanlar tarafından Yahudi sayılan herkes Yahudidir.

Kimin Yahudi olup olmadığı konusu İsrail'de siyasi ve pratik hayat açısından önemli bir husustur. İsrail'de 1950'de çıkarılan "Dönüş Yasası" her Yahudi'ye, İsrail'e göç etme ve İsrail vatandaşlığına alınma imkanı veriyordu. Kanun orijinal şekliyle, kişinin Yahudi olup olmadığını bilme yönün-

den bir işaret taşıyor, Yahudi olduğunu söyleyen herkesi Yahudi olarak kaydediyordu. Yahudi dini hukuku açısından konuya yaklaşanların baskısı üzerine, dönemin İsrail Başbakanı David Ben Gurion, dünyadaki önemli elli Yahudi düşünürü bir soru yönelterek, kendilerine göre Yahudi oluşun kriterini sordu ve çoğunluk, temel kriter olarak Yahudi dini hukukunu (Halahah) gösterdi. Daha sonraki gelişmeler sonucu Yahudi oluşun temel kriteri olarak bir Yahudi anneden doğma veya Yahudi dinine girme şekli geçerli kabul edildi.

Dini ve etnik unsurların Yahudi tarihi boyunca iç içe geçmesine paralel olarak Yahudi kimliği temelde hem etnik hem de dini unsuru aynı anda barındırırken ve geleneksel biçimiyle doğum veya ihtidaya dayalı dini aidiyeti esas alırken; günümüzde Yahudi kelimesi dini bağlılığın yanı sıra hatta daha fazla, söz konusu dinliği aşacak ve bazan da dışlayacak şekilde etnik veya sosyo-kültürel kimlik biçiminde tanımlanmaktadır.

Yahudilik Nedir?

Yahudilik, “Yahudilerin mensup olduğu dini gelenek” veya “Tanrı’nın Yahudiler için takdir ettiği din” şeklinde de tanımlanmaktadır.

Yahudilik, Hz. İbrahimi referans olarak kabul eden monoteist din ailesinin üç halkasından biri ve en eskisidir. Aslı ve temeli ilahi vahye dayanan bu üç dinin ortak ve benzer noktaları vardır. Yahudilik, Hıristiyanlık ile kutsal kitap, seçilmişlik ve kurtuluş kavramlarını paylaşmaktadır. Çünkü Yahudi Kutsal kitabı, Hıristiyanlarca da kutsal kabul edilmektedir. Öte yandan Yahudi tarihi, Hıristiyanlığın arkaplanıdır ve her iki dine göre de İsrail oğulları, Tanrının insanlık için hazırladığı ve İsa’yı göndererek tamamlayacağı kurtuluş planında seçilmiş bir kavim olarak rol almaktadır. Ancak Yahudilik, Hz. İsa’yı Tanrının oğlu veya peygamber olarak, İncili de kutsal kitap olarak kabul etmemektedir.

Diğer taraftan bir ve tek tanrı inancı ile dini hukuk ve pratiğe yönelik vurgu yönünden de Yahudilik, İslâm dinine yakın bir konumdadır. Çünkü her iki din de Tanrı’nın birliği üzerinde ısrarla durur ve her iki din de kitaba, dolayısıyla dini hukuka dayalıdır. Ne var ki İslâm, Hz. Musa’yı büyük bir peygamber, Tevrat’ı da ilahi vahye dayanan kutsal bir kitap olarak kabul ederken Yahudilik, İslâm’ı hak din, Hz. Muhammed’i peygamber ve Kur’an’ı da ilahi kitap olarak kabul etmemektedir.

Yahudilik, hem dini hem de milli boyutu olan bir kavramdır. Yahudilik, kişinin hayatının bütününi kuşatan bir hayat tarzı, bir kültürdür. Yahudilik, monolitik bir sistem olmaktan ziyade, Yahudilerin çeşitli dönemlerde farklı kültürlerle yaşadıkları tecrübe ve karşılıklı etkileşimler neticesinde biçimlenen, gelişen ve değişen bir dinamizme sahiptir. Yahudilik olgusu tarih boyunca ortaya çıkan tüm etnik, coğrafi ve sair ayrışmaların üstünde, ahit yoluyla birbirine bağlanmış tek bir topluluk ve tek bir kavim olma tecrübesini ve idealini taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle Yahudilikte bir dini ya da sistemi benimsemenin ötesinde, bir topluluğun parçası olma bilinci yani inançtan ziyade aidiyet esas olmaktadır.

Yahudiliğin en belirgin özelliği, politeist bir ortamda tek Tanrı inancını (monoteizm) yerleşirmesidir. Gerek Tevrat’taki On Emir’de gerek Tanah’ın diğer bölümlerinde ve peygamberlerin mesajlarında üzerinde ısrarla durulan temel konu Tanrı’nın birliği ve başka ilahlara kulluğun yasaklanmasıdır.

Yahudiliğin diğere bir özelliği de Tanrı-insan ilişkisine, özeldede Tanrı-İsrail ilişkisine yaptığı özel vurgudur. Tanrının İsraili kendi has kavmi olarak seçmesi şeklinde ortaya konan ve beraberinde Yahudi-Yahudi olmayan ayrımını getiren seçilmişlik doktrini ile buna bağlı olan ahit, kutsal toprak ve kurtuluş kavramları Yahudiliğinin merkezinde yer alan unsurlardır. Yahudiliğegöre Tanrı, İsrail oğullarını seçmiş, Musa vasıtasıyla verdiği Tevrat yoluyla da onlarla bir ahit (sözleşme) yapmış, bu sözleşmeye uydukları takdirde onları kendi has kavmi yapacağını bildirmiş, onlara vadedilmiş toprakları, şartlara uydukları takdirde ebedi mülk olarak vermiş ve onların kurtuluşareceklerini vadetmiştir. Geleneksel Yahudiliğinin merkezinde yer alan Tanrı-Tevrat-İsrail üçlemesi, tüm çeşitliliğine rağmen modern Yahudi oluşumlarının da temelinde bulunmaktadır. Nitekim Yahudilik, Tanrı'nın Tevrat'ı İsrail'e vermesi ya da İsrail'in Tevrat'ı Tanrı'dan alıp kabul etmesiyle başlıayan ve merkezinde bu hadisenin ve ilgili inancın yer aldığı bir oluşumu ifade etmektedir.

Yahudilik'te dogmalar koleksiyonu yoktur. İnanca yönelik pek çok konu, sonraki dönemlerde dogmalştırılmıştır. Yahudilik inanca yönelik esaslar ve teolojik tartışmalardan çok, Tevrat ve diğere dini literatürde ifadesini bulan dini kurallara (şeriat) önem vermektedir. Yahudilik, her şeyden önce bir eylem ve gelenek dinidir. Yahudi kimliğini belirleyen temel kıstas ne düşün-düğünden ve neye inandığından ziyade, ne olduğu ve ne yaptığın sorusu olmuştur.

Yahudilik, Yahudi bir anneden doğmayı esas alan milli bir din hüviyetinde olmakla birlikte gerek tarih boyunca gerekse günümüzde Yahudi olmayanları da Yahudiliğeg kabul etmektedir. Yahudilik, dini kurallarının bütün insanlığa uygulanabilirliği ölçüsünde evrensel bir din olarak tanımlanabilmekle birlikte bu dinde Yahudi ve Yahudi olmayan ayrımı vardır ve geleneksel Yahudiliğeg göre Yahudiler Tevrat'ta yer alan 613 emir, Yahudi olmayanlar ise Nuh'un yedi kanununu uygulamakla yükümlüdür.

Yahudilik'le ilgili temel kavramlara dair ayrıntılı bilgi için Yusuf Besalel'in Yahudilik Ansiklopedisi (I-III cilt, İstanbul 2002) adlı kitabına bakınız.

TARİHSEL GELİŞİM

Yahudiler kendilerinin büyük ata İbrahim'den geldiklerine inanmaktadırlar. İsrail oğullarının ve İsrail dininin kökeni Yahudi geleneğindedeki ilk İbrani atası, ilk monoteist ve aynı zamanda ilk Yahudi kabul edilen İbrahim'e dayandırılmaktadır. Tevrat'taki anlatıma göre göçebe bir Arami olan İbrahim, Mezopotamya'da Kaldelilerin Ur kentinde doğmuş, daha sonra babası Terah ve ailesiyle birlikte Harran'a gitmiş, orada bir müddet kaldıktan sonra, Tanrının emri doğrultusunda, ailesini ve yeğeni Lut'u da alarak Kenan (Filistin) topraklarına göç etmiştir. Kenan topraklarında kıtlık başgöstermesi üzerine Mısır'a gitmiş, Mısır firavunu kendisine yeterli miktarda yiyecek ile cariye olarak da Sara'ya, Hacer'i vermiştir. Ömrünün büyük bir kısmını çocuk sahibi olamadan geçiren İbrahim, neslinin bol ve bereketli kılınmasına yönelik ilahi vaadin bir tecellisi olarak geç bir yaşta önce cariye Hacer'den doğma İsmail'in (Yişmael), ardından karısı Sare'den doğma İshak'ın (Yitshak) babası olmuştur. Sara tarafından kıskançlık sebebiyle istenmeyen Hacer, oğlu İsmail ile birlikte evden uzaklaştırılmış ve onlar Paran çölünde yaşamışlar, İsmail Mısırlı bir kadınla evlenmiş ve on iki oğlu olmuştur. İshak ise babası tarafından kurban edilmek istenmiş fakat bu sınavı başaran İbrahim'e, oğlu yerine bir kurban verilmiştir.

İslâmi kaynaklara ve geleneğe göre Urfa'da doğan Hz. İbrahim, başta putperest babası Azer olmak üzere putperest kavmiyle mücadele etmiş, taptıkları nesnelere ilah olamayacağını belirtmiş, hatta putları kırmış ve bu sebeple de ateşe atılmış, ilahi yardım ile ateşte yanmaktan kurtulan İbrahim, kavmini terkederek göç etmiş, ilerlemiş yaşında evlat sahibi olmak için dua etmiş ve önce Hacer'den İsmail, daha sonra da Sara'dan İshak doğmuştur. İslâmi kaynaklara göre Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i annesiyle birlikte Mekke'nin bulunduğu yere getirmiş, İsmail belli bir yaşa gelince onu kurban etmek istemiş fakat yerine bir kurban verilmiş, böylece İsmail, kurban edilmekten kurtulmuş, baba İbrahim de bu büyük sınavdan başarıyla çıkmıştır. Yahudi inancına ve Tevrat'ta belirtildiğine göre İshak, kurban edilmek istenmiştir fakat Hz. İbrahim'n, oğlu İsmail'i kurban etmek istemesi daha doğrudur çünkü İbrani geleneğine ve Tevrat'a göre her şeyin ilki Tanrının hakkıdır. Kendisi diğer eşi Sara ile birlikte Filistin'de yaşayan Hz. İbrahim, daha sonra Mekke'nin bulunduğu bölgeye giderek, orada yaşayan oğlu İsmail ile birlikte sadece temelleri bulunan Kabe'yi inşa etmiş ve insanları, Allah'ın evi kabul edilen Kabe'yi ziyarete yani hacca davet etmiştir.

Yahudilerin iddialarının aksine Kur'an İbrahim'in, Yahudi veya Hıristiyan olmadığını, çünkü Tevrat ve İncil'in ondan sonra nazil olduğunu belirtmektedir (Al-i İmran 3/65, 68).

Tevrat'ın bildirdiğine göre Hz. İbrahim, 175 yaşında vefat etmiş ve bugün Halilurrahman (Hebron) denilen yerde defnedilmiştir. Kutsal kitapta anlatılan olaylarla ilgili kronolojik bilgiler oldukça tartışmalıdır ancak İbrahim'in M. Ö. XXII-XIX. yüzyıllar arasında, muhtemelen 2000'li yıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir.

Yahudi inancına göre Adem'den on nesil sonra gelen Nuh'un üç oğlundan Sam'ın soyundan İbrahim'in, İbrahim'in oğullarından İshak'ın, İshak'ın oğullarından Yakub'un ve nihayet tüm Yakup soyunun Tanrı tarafından seçilmişliği söz konusudur. Bu doğrultuda İbrahim, İshak ve Yakup'tan oluşan üç büyük İbrani atasının ve başta Yusuf olmak üzere Yakub'un oniki oğlunun hikayeleri ve Mısır'a yerleşme süreçleri Tevrat'ın Tekvin bölümünde detaylı biçimde anlatılmaktadır. Tevrat'a göre İsmail, cariye Hacer'in oğlu olduğu için dışlanmıştır ve İbrahim'in soyu İshak ile devam etmiştir. Buna göre İbrahim'den sonra ilahi va'de layık olan oğlu İshak da Filistin bölgesinde yaşamış, onun da iki oğlu olmuş fakat kutlu soy, oğlu Yakup ile devam etmiş, o da babası gibi yine aynı topraklarda yaşamıştır.

Yakup'un oniki oğlundan Yusuf'a kardeşlerinin komplo kurması ve Yusuf'un Mısır'a intikali, orada önemli bir mevkide görev yapması Tevrat'ta ve müstakil bir sure olarak Kur'an'da yer almaktadır. Yusuf, babası Yakup ile diğer kardeşlerini de Mısır'a getirmiş ve böylece İsrail oğullarının dört asır sürecek olan Mısır hayatı başlamıştır. İsrail oğullarının Yusuf vasıtasıyla Mısır'a gelişleri, Mısır'daki Hiksos saltanatı (1720-1550) döneminde olmuştur ve İsrail oğulları Mısır'da 430 sene (Tevrat/Çıkış 12/40-41) kalmışlardır.

HZ. MUSA

HZ. Musa, Tanrı tarafından peygamber olarak seçilen, İsrailoğullarını Firavunun zulmünden kurtarmakla görevlendirilen, daha sonra da kendisine

Tevrat verilen bir peygamberdir ve Yahudilere göre peygamberlerin en büyüğüdür.

Dünyaya Gelişi

Hz. Musa, Hz. Yakub'un on iki oğlundan Levi'nin soyundan gelmektedir. Babasının adı Amram, annesinin adı Yokebed'dir. Hz. Musa'nın dünyaya geldiği dönemde Mısır'a, artık kendileri de göçebe olan Hiksoslar değil, Mısır'ın yerli sülaleleri hakimdi ve onlar, İsrail oğullarına aşırı baskı uyguluyorlardı. İsrailoğullarının nüfusunun aşırı ölçüde artmasından endişe eden yönetim, İsrail oğullarından doğacak her erkek çocuğun öldürülmesini de emretmişti. İşte böyle bir dönemde Musa dünyaya gelmiş, annesi onu bir müddet gizlemiş fakat daha fazla gizleyemeyeceğini anladığında bir sepet içinde nehre bırakmış, Tevrat'a göre Firavun'un kızı tarafından saraya alınmış, Firavun tarafından evlat edinilmiştir. Tahtın varisi olarak hazırlanan Musa devlet yönetimi, askeriye ve diplomaside geleceğin devlet adamı olarak yetiştirilmiştir.

Peygamberliği

Tevrat'a göre ömrünün kırk yılını Mısır'da geçiren Musa, istemeden bir Mısır'lının ölümüne sebep olunca Mısır'dan kaçarak Medyen'e gitmiş, Tevrat'a göre kırk, Kur'an'a göre ise on yıl orada kalmış, Şuayp peygambere damat olmuş, daha sonra Mısır'a dönerken Sina dağında ilahi vahye mazhar olarak peygamber seçilmiş ve Firavun'a giderek İsrail oğullarını Mısır'dan çıkartmakla görevlendirilmiştir. Hz. Musa, Medyen dönüşünde çölde geceleyin dağda bir ateş görmüş, ateşe yaklaştığında kendisine seslenilerek peygamber seçildiği ve Firavun'a giderek İsrailoğullarını zulümden kurtarması istenmiş ve kendisine, asa ve beyaz el mucizeleri verilmiştir.

İsrailoğullarını Mısır'dan Çıkartışı

Kardeşi Harun ile birlikte, Firavun'a giden Musa, İsrailoğullarını salıvermesini istemiş fakat Firavun kabul etmemiştir. Bunun üzerine Firavun ve Mısır halkına çeşitli musibetler gelmiştir. Sis, at sineği, tatarcık, suların kana dönüşmesi, kurbağa yağması gibi musibetler gelmiş, her musibet geliştçe İsrailoğullarını salıvereceğini vadedmiş fakat musibet kalkınca vazgeçmiştir. Nihayet son bir musibet daha gelmiş ve Firavun, İsrail oğullarının gitmesine izin vermiş, fakat daha sonra pişman olarak peşlerine düşmüştür. Musa önderliğindeki İsrail oğulları, ilahi bir mucize sonucu denizi aşmışlar, onları takip eden firavun ve ordusu ise boğulmuştur. Mısır'dan çıkışın tarihi tam olarak bilinmemekte, M.Ö.XIII. yüzyılda olduğu tahmin edilmektedir.

Vadedilmiş Topraklar

Yahudi inancına göre yeryüzünün merkezinde bulunduğu kabul edilen İsrail toprakları, Tanrının kutsallığının ve hükmünün doğrudan tecelli ettiği bölgedir ve bu bölgenin merkezinde Kudüs, onun merkezinde de Siyon dağı ve Mabet bölgesi bulunmaktadır. Bir yoruma göre fiziki Kudüs, semavi Kudüs'ün yeryüzündeki karşılığı ve izdüşümü olarak görülmektedir.

Çöldeki Hayat

Sina yarımadasına geçen İsrail oğulları, yarımadanın güneyindeki Sina dağına gitmişler ve orada Hz. Musa, ilahi çağrı üzerine, ilahi emirleri almak üzere Sina dağına çıkmış, On emri alarak geri döndüğünde kavminin, altın bir buzağı yaparak ona taptıklarını görünce onları cezalandırmış, daha sonra vadedilen topraklara gitmek üzere, Akabe körfezine paralel olarak kuzeye doğru çıkmışlar ve Ölü Denize kadar gitmişlerdir. Burada Hz. Musa İsrail oğullarına Allah'ın kendilerine vaat ettiği topraklara girmelerini emretmiş fakat onlar karşı çıkmışlar, bunun üzerine bu topraklara girmek onlara yasaklanmış ve çölde yaşamaya mahkum edilmişlerdir.

DİKKAT

İsrailoğulları, Allah'ın kendilerine gönderdiği birçok peygambere karşı çıkmış, kendilerini çeşitli sıkıntılardan kurtarmasına rağmen yine de tanrı'ya baş kaldırmış, isyan etmiş, başka ilahların peşine gitmişlerdir. Mısır'dan çıkışlarında deniz kenarına gelmişler, Firavunun ordusu da peşlerinden onları takip etmişti. Önlerinde düşman gibi deniz, arkalarında deniz gibi düşman varken, deniz yarılmış ve her iki düşmandan da kurtulmuşlardı. Ama karşı sahile geçtiklerinde, putperest bir kavimle karşılaşınca hemen Hz. Musa'dan, onların putu gibi bir put yapmasını istemişlerdi. Hz. Musa, ilahi vahyi almak üzere Sina'ya çıktığında da, biraz gecikti diye hemen zinet eşyalarını eriterek altın bir buzağı yapıp ona tapmışlardı. Çölde Hz. Musa'ya çok çektirdiler, Tanrının emrini dinlemeyip isyan ettiler, peygambere itiraz ettiler. Tanah, bir bakıma İsrailoğullarının, Tanrılarına isyanlarının öyküleriyle doludur.

İsrail oğulları, Mısır'dan çıktıktan sonra sık sık isyan ederek Musa'ya zorluk çıkarmışlar, bu isyanlarını çöl hayatında da sürdürmüşlerdir. Çöl hayatında istedikleri her şey kendilerine verildiği, her gün kudret helvası ve bildircin etiyle beslendikleri, istedikleri diğer şeyler de kendilerine verildiği halde yine de isyandan vaz geçmemişlerdir. Tanrı isyanları sebebiyle birçok kez onları cezalandırmış, Tanrı'nın emrini çiğnemeleri sebebiyle Sina çölünde Hz. Musa önderliğinde kırk yıl kalmaya mahkum edilmişlerdir.

Nihayet Hz. Musa, vaat edilmiş topraklara girmeden Moab diyarında vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Mısır'dan çıkan ilk nesil de çölde ölmüş, bu nesilden sadece iki kişi, Yefunne oğlu Kaleb ile Nun oğlu Yeşu, ayrıca köleliği hiç tatmamış ve özgürlüğe doğmuş yeni nesil, Musa sonrasında Yeşu liderliğinde vaat edilmiş topraklara girmeye başlamıştır.

Hz. Musa hem Tevrat'ta hem de Kur'an'da kendisine geniş yer verilen önemli ve büyük bir peygamberdir. Tevrat'ın Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye bölümleri Musa'nın hayatını anlatmaktadır. Musa, Yahudi inancına göre en büyük peygamberdir. Medyen dönüşü Sina dağında ilahi vahyi alarak peygamber olarak seçilen ve İsrail oğullarını Firavunun zulmünden kurtarıp vaat edilen topraklara götürmekle görevlendirilen Hz. Musa, görevinin birinci etabını, Allah'ın yardımıyla başarıyla tamamladıktan sonra Sina dağında ilahi vahyi almış ve On Emirle birlikte diğer vahiyleri bir kitap halinde toplayarak Ahit Sandığına koymuş, kavmin ileri gelenlerine teslim etmiştir. Yahudiler Hz. Musa'nın hayatını kırk yıl Mısır'da, kırk yıl Medyen'de ve kırk yıl çölde olmak üzere üç devreye ayırmaktadır.

Hz. Musa, Kur'an'ın otuz dört suresinde 136 defa zikredilmektedir. O, Kur'an'da ve Hadislerde zikredilen peygamberler arasında kendisinden en çok söz edilen peygamberdir. Kur'an'da Hz. Musa'ya dair verilen bilgiler Tevrat'la paralellik arz etmektedir. Kur'an'da onun dünyaya gelişi, saraya intikali, Medyen'e gidişi, peygamber olarak seçilişi, İsrailoğullarını kurtarmak için Firavun'a gönderilişi, Firavunla mücadelesi ve İsrailoğullarını

Mısır'dan çıkarışı, Sina'da ilahi emirleri alışı, çöldeki olaylar ve İsrailoğullarına rehberlik edişi anlatılmaktadır.

Hz. Musa'nın peygamberliği döneminde, ona Tevrat'ın verilmesiyle, İsrailoğullarının dini büyük ölçüde teşekkül etmiş, inanç, ibadet, ahlak ve dini hukukla ilgili kurallar belirlenmiştir.

Hz. Musa ile ilgili ayrıntılı bilgi için, Ö. Faruk Harman'ın, DİA İslâm Ansiklopedisinde yer alan "Musa" maddesini, ayrıca Ali Sayı'nın yazdığı "Hz. Musa: Firavun, Haman ve Karun Karşısında" adlı kitabını okuyunuz.

İsrail oğullarının Yeşu peygamber önderliğinde Kenan bölgesine yerleşmelerinden (M.Ö.1250 veya 1200) İkinci Mabedin inşa edilmesine kadar (M.Ö.515) geçen yedi asırlık dönem ise Yahudi kutsal kitabının Yeşu ile başlayıp Malaki ile sona eren bölümünde konu edilmektedir. Bu dönemin ilk aşamasında, Yeşu önderliğinde büyük bir kısmı fethedilen Kenan toprakları, İsrail oğullarının oniki kabilesi arasında paylaştırılmıştır. Oniki kabile Ruven, Şimeon, Yehuda, Yisakar, Zevulun, Dan, Naftali, Gad, Aşer, Efraim, Menase ve Bünyamin kabilelerinden oluşmaktadır. Din adamı sınıfı olarak ayrılan Levi soyu topraktan pay alamadığı için buna karşılık Yusuf'un iki oğlu Efraim ve Menase iki ayrı kol sayılmak suretiyle sayı on ikiye tamamlanmaktadır. Yeşu, kutsal topraklara göç yolunda İsrailoğullarına hem liderlik hem de peygamberlik yapmış, ona da Tanrı tarafından yeni hükümler gönderilmiştir. Yeşu, Kur'an'da ismen anılmamakta fakat kendisinden, Musa'nın yanında bulunan genç diye bahsedilmekte, ayrıca Musa'nın, Hızır'la buluşmaya onunla gittiği belirtilmektedir.

Yeşu'dan sonra Hakimler denilen karizmatik liderlerin önderliğinde İsrail kabileleri yerleşik düzene geçmişlerdir (M.Ö.XII. yüzyılın ilk yarısı-XI. yüzyılın ilk yarısı). Bu dönemde İsrail oğulları, Yehuda ve Bünyamin kabileleri güneyde, diğer on kabile kuzeyde kalacak şekilde yerleşmiştir. Hakimler dönemi Yeşu'nun ölümüyle başlamış, Samuel'e kadar devam etmiştir. Hakimler denilen liderlerin temel görevi, savaşlarda İsrailoğullarının askeri yönden sevk ve idaresini sağlamaktır. Hakimler arasında yer alan Deborah, Yahudilik'teki kadın peygamberlerdendir. Hakim diye nitelenen yöneticilerin sayısı on ikidir ve bunlardan sonra Eli ve Samuel de hakimlik görevi yapmışlardır fakat Samuel, peygamber olarak bu görevi yürütmüştür.

Hakimler dönemini Krallık dönemi takip etmiştir. İsrailoğullarının diğer milletler gibi kral istemeleri üzerine peygamber Samuel, Tanrı'nın emriyle Bünyamin kabilesinden Saul'u (Kur'an'daki adıyla Talut) kral olarak seçti. İsrailoğulları onu krallığa layık görmediler ancak onun krallığa layık olduğu bildirildi. Böylece Saul İsrailin ilk kralı oldu (M.Ö.1030-1010). Saul'un krallığında Filistilerle savaş yapıldı, onların eline geçmiş olan Ahit sandığı geri alındı ve genç Davud, Filistilerin komutanı Calut'u (Golyat) öldürdü.

Saul'un ölümünden sonra, yine Tanrı'nın emriyle Davud kral oldu (M.Ö. 1010-970). Yahudilere göre Davud, peygamber değil kraldır. Savaşçı ve stratejist özellikleriyle öne çıkan Kral Davud, bağlı bulunduğu güneydeki Yehuda ile kuzeydeki İsrail bölgelerine ait kabileleri tek bir merkez etrafında toplamak amacıyla stratejik konuma sahip bulunan Kudüs'ü fethedip krallığın merkezi yapmıştır. Kudüs'te krallık sarayı inşa eden kral Davud, Tanrı için de büyük bir mabet inşa etmek istemiş fakat bu işin oğlu Süleyman'a nasip olacağı Tanrı tarafından bildirilerek, mabet yapımından vaz geçirilmiştir.

Kral Davud, Yahudi tarihi için önemli bir isimdir. Onun zamanında İsrailoğulları yerleşik hayata geçerek tek bir merkez etrafında toplanmış, askeri, siyasi ve idari teşkilatlanmasını tamamlayarak bir devlet olmuştur. İsrailoğulları Davud ve oğlu Süleyman zamanında en ihtişamlı dönemlerini yaşadıkları için sonraki dönemlerde hep Davud soyundan gelecek bir kurtarıcı kral (Mesih) özlemi çekmişlerdir.

Davud'un ölümünden sonra yerine oğlu Süleyman (Şilomo) kral oldu. Tanrının vaat ettiği gibi Süleyman, Kudüs'teki Moriah tepesine büyük mabedi inşa etti. Böylece Yahudi tarihinde I. Mabet Dönemi başlamış oldu. Bu mabede Yahudiler Kutsal Ev anlamında Bet-ha Mikdaş, Araplar ise Beytü'l-Makdis demektedirler ki İslâm tarihinde adı Mescid-i Aksa olarak bilinmektedir. Mabedin inşa edildiği ve yeni fetihlerle krallığın güçlendiği bu dönem, İsrail tarihinin altın çağı olarak kabul edilmektedir. Ancak kral Süleyman döneminde bile devletin hudutları Fırata kadar ulaşmamıştır. Kral Davud ve Kral Süleyman aynı zamanda Tanrının İsrailoğulları ile olan ahdini onların şahsında sonsuza kadar sürecek şekilde yenilediği ve soylarını kutsadığı iki önemli figürdür.

SIRA SİZDE

1

Davud ve Süleyman'la ilgili hem Tanah'taki ilgili bölümleri hem de Ö. Faruk Harman'ın, DİA İslâm Ansiklopedisinde yer alan "Davud" ve "Süleyman" maddelerini okuyarak, bu iki şahsiyetle alakalı olarak, Tanah ve Kur'an'daki bilgileri karşılaştırınız.

Kral Süleyman'ın ölümünden (M.Ö.930 veya 928) sonra krallık, Kuzey (İsrail) ve Güney (Yahuda) krallıkları şeklinde ikiye bölündü. Peygamberlerin tüm uyarılarına rağmen İsrailoğulları, çeşitli krallar döneminde politeist uygulamalara yöneldiler, özellikle İsrail krallığı putperestliğe yöneldi, Tevrat yasaklandı, putlara kurbanlar takdim edildi. Kuzeydeki İsrail Krallığı M.Ö.722'de Asurlular tarafından yıkıldı ve sonradan Yahudi geleneğinde "Kayıp on kabile" efsanesine dönüşecek şekilde, güneydeki Yahuda ve Bünyamin kabileleriyle Levililer dışındaki İsrail kabilelerinin varlığına son verildi.

Samiriler olarak bilinen grubun kökenleri de bu döneme dayandırılmaktadır. Yahudi Kutsal kitabının II. Krallar bölümünde yer alan bilgiye göre Tanrı, yoldan çıkan İsrail halkını cezalandırmak için onları Asurluların eline vermiş; Asur kralı II. Sargon, İsrail Krallığını ele geçirdikten sonra bölge halkını Asur'a sürmüş ve onların yerine buraya farklı bölgelerden getirilen yabancı grupları yerleştirmiştir. Başlangıçta kendi politeist uygulamalarını devam ettiren bu karışık topluluk, daha sonra Tanrı'nın üzerlerine vahşi hayvanlar salarak kendilerini cezalandırması karşısında İsrail dinine geçmiş ve fakat kendi eski inançlarını da gizlice sürdürmüşlerdir. Bu sebeple Yahudi geleneğinde kuzeydeki Samiriye (Şomron) bölgesiyle ilişkilendirilmek suretiyle Şomronim şeklinde isimlendirilen, Talmud'da ise Kuta bölgesinden gelenler manasında Kutim veya heretik manasında "minim" olarak adlandırılan Samiriler, korkudan din değiştiren ve bozuk inanca sahip bir grup sayılarak Yahudi dininden ve toplumundan dışlanmışlardır.

Bu Yahudi anlatımına karşılık Samiriler kendilerinin Yusuf'un iki oğlu olan Efraim ve Menase ile din adamı sınıfını oluşturan Levi soyundan geldiklerini ve Kuzey Krallığı yıkıldıktan sonra da çoğunluk itibarıyla Filistin topraklarında yaşamaya devam ettiklerini iddia etmektedirler. Samiri tarihçilere göre Samiriler ile diğer İsrail kabileleri arasındaki ayrılık, toplanma çadırının ve ibadet merkezinin Kudüs'ün kuzeyindeki Gerizim

dağından Şilo'ya aktarılması ve içlerinden bir grubun bu yeni ibadet yerini benimseyerek yanlış yola sapmasıyla başlamıştır. Kutsal mekan olarak Yeşu zamanında belirlenen Gerizim dağına bağlılıklarını devam ettirmek suretiyle doğru yolda kalan ve kendi Tevrat nüshalarına sahip olan bu grup, kendilerini asıl İsrail dininin “koruyucuları” manasında Şamerim (Şomerim) olarak isimlendirmişlerdir.

SIRA SİZDE

2

Nuh Arslantaş'ın “İslâm Dünyasında Samiriler” adlı kitabını ve Yaşar Kutluay'ın “İslâm ve Yahudi Mezhepleri” adlı kitabındaki Şomronim bölümünü okuyarak bu mezhebin özelliklerini tesbit ediniz.

Kuzeydeki İsrail Krallığının yıkılmasından bir buçuk asır sonra, güneydeki Yahuda Krallığı da, tüm dini reform denemelerine rağmen, aynı akıbete uğramış ve Buhtunnasr (Nebukadnetsar) yönetimindeki Babilliler tarafından M.Ö.587'de yıkılmıştır. Buhtunnasr, Yahuda Krallığını yıkmış, Kudüs yakılıp yıkılmış, bu esnada Süleyman Mabedi de tahrip olmuş, böylece I. Mabet dönemi sona ermiştir. İsrail ve Yahuda krallıklarının Tanrı'yla yapılan ahitten uzaklaşmaları ve yabancı tanrılara ibadet etmeleri, sürgün peygamberleri tarafından her iki yıkımın da arkasındaki sebep olarak gösterilmiştir. Buhtunnasr tarafından Yahuda halkının, çoğunluğu alim ve elit kesimden oluşan büyük bir kısmı esir olarak Babil'e götürülmüş ve bu esaret hayatı 70 yıl sürmüştür. Peygamber Yeremya sürgünün 70 yıl süreceğini bildirmiş, M. Ö. 605'te Nebukadnetsar, Kudüs'ü ele geçirerek ilk esirleri, yedi yıl sonra da pek çok insanı Babil'e esir olarak götürmüş, on bir yıl sonra ise Kudüs'ü yıkmış, Mabedi yakmış ve geri kalanları da, yoksulları orada bırakarak, Babil'e götürmüştür.

Bu sürgün Yahudi tarihinin ilk büyük sürgünü ve en önemli hadiselerinden biridir. Art arda yaşanan bu yıkım ve sürgün tecrübesi, aynı zamanda on iki kabileden geri kalan Yehuda, Bünyamin ve Levi soyunun politeizmi bırakıp monoteist inanca dönmelerinde bir nevi dönüm noktası kabul edilmiştir.

DİKKAT

Kur'an'da İsrailoğullarının tarihi ile ilgili çeşitli olaylara işaret vardır. İsrâ suresinde İsrailoğullarının iki defa bozgunculuk çıkaracakları ilkinde, üzerlerine güçlü kulların gönderildiği ve evleri arasında dolaşarak onları aradıkları, ikincisinde ise yine Mescide girecekleri ve ellerine geçirdikleri her şeyi tahrip edecekleri ifade edilmektedir (İsrâ 17/4-7). Bu ayetlerde Buhtunnasr'ın M.Ö. 587'de Kudüs'ü tahribi ile M.S.70'te Romalıların Kudüs'ü tahribi ve Mabedin ikinci kez yıkılmasının ima edildiği belirtilmektedir.

M.Ö.538'de Perslerin Babil'i yenmesinin ardından Pers Kralı Koreş'in (Cyrus), sürgündeki Yahudilerin Filistin'e dönmelerine izin vermesiyle birlikte kutsal topraklara dönüş ve yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Sürgünden dönen ilk grup tarafından temelleri atılan Mabedin inşası, Pers kralı Darius'un desteğiyle ve Zerubavel'in önderliğinde, sürgünden dönen ikinci grup tarafından tamamlanmıştır (M.Ö.520-515). Daha sonraki dönemde din alimi Ezra ve yönetici Nehemya'nın yürüttüğü yeniden yapılanma sürecinde mevcut Tevrat'ın son şeklini alması, Tevrat öğretisinin ve buna bağlı dini-sivil yapılanmanın hayata geçirilmesi sağlanmıştır (M.Ö.444-420). Söz konusu yapılanmanın başında da “ayrılıkçılar” olarak nitelendirilen Samirilerin, politeist inanca sahip oldukları gerekçesiyle Yahudi dininden ve toplumundan tamamen dışlanmaları ve Yehuda halkı arasında yaygınlaşan yabancılarla evlilik uygulamasına son verilmesi gelmektedir.

Yahudilik tarihinde ve geleneğinde önemli bir isim olan Ezra, bir peygamber değildir fakat peygamberden de öte bir konuma sahiptir. Yahudi din bilginlerine göre Hz. Musa önce gelmeseydi Tevrat, Ezra'ya verilecekti. Hikmet sahibi, bilgili bir kimse ve Tevrat'ın usta yazıcısı olarak tanınan Ezra, mabedin yeniden yapımına öncülük etmiş, Tevrat'ın yeniden yazılması ve Yahudi hayatındaki yerini alması onun sayesinde olmuştur. Ezra, Babilden geldikten sonra, İsrail topraklarında yaşayan Yahudiler arasında sözlü yorumu ile birlikte tamamen unutulmuş Tevrat'ı yeniden yazmıştır. Ezra, Tevrat'ı halkın huzuruna getirip okumuş, hükümlerini Yahudilere tek tek açıklamış ve hayat tarzı olarak benimsemelerini istemiştir. O Tevrat'ı haftalık okuma parçalarına bölmüş ve haftalık Tevrat okuma geleneğini oluşturmuştur.

Talmud'a göre Ezra, Tevrat'ın yazı karakterini değiştirmiş, bazı harfler üzerine noktalar koymuştur. Diğer taraftan başka bazı değişiklikler de yapmış, senenin başlangıç ayını değiştirmiş, Mısır'dan çıkışın anısını hatırlatan Nisan yerine Babilden çıkışın anısını hatırlatan Tışri ayını, senenin ilk ayı olarak kabul etmiştir. Ayrıca Yahudilerin yabancılarla evlenmesini yasaklamış, evlenenlerin derhal boşanmalarını istemiştir.

SIRA SİZDE

3

Yahudilik'teki Ezra ile Kur'an'daki Uzeyr'in aynı kişi olup olmadığını araştırınız?

Babil Esaretinin sona ermesi ve ikinci Mabedin inşasından, bu mabedin Romalılar tarafından yıkılmasına kadar (M.S.70) geçen dönem ikinci Mabet dönemi olarak adlandırılmaktadır. İkinci Mabet döneminde Yahudiler önce Perslerin (M.Ö.538-332), sonra Büyük İskender'in (M.Ö.332-323), daha sonra Mısır-Helen devletinin yöneticisi olan Ptoleme sülalesinin (M.Ö.320-200), daha sonra ise Grek Slevkitlerin hakimiyetine geçmiştir (M.Ö.200-142). Bu dönemde Antiochus IV tarafından Mabet'e Yunan ilahlarının heykellerinin konması ve Yahudilerin bu ilahlara tapmaya zorlanması üzerine (170), 166 yılında Judah Maccabee isyanı başlamış, 142 yılında Haşmonai hanedanı ve bağımsızlık elde edilmiş ve bu bağımsızlık M.Ö. 63 yılında general Pompey'in bölgeye müdahale edip yönetimi devralmasıyla sona ermiş ve bölgede Roma dönemi (M.Ö.63-M.S.637) başlamıştır.

Mısır ve Suriye merkezli Grek yönetimi döneminde başta Mısır, Ege ve Akdeniz havzası olmak üzere yeni fethedilen bölgelere çok sayıda Yahudinin yerleştirilmesiyle birlikte, ana dilleri Grekçe olup Helenistik öğretinin etkisinde gelişen diaspora Yahudiliği ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Mısır Yahudi cemaati için Tevrat, Grekçe'ye çevrilmiş, bu çeviri yetmiş kişi tarafından yapıldığı için "Yetmişler Çevirisi" denilmiştir (Septuagint- M.Ö. III. yy). II. Mabet döneminin bir diğer özelliği ise M.Ö. I. Yüzyılın başlarında mevcudiyetleri kesin olarak bilinen Filistin'deki üç büyük Yahudi mezhebinin ya da grubunun tarih sahnesine çıkmasıdır ki bunlar Ferisiler, Sadukiler ve Essenilerdir. Ayrıca miladi ilk yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve Zelot adı verilen devrimci fanatikler de bulunmaktadır. Bu gruplardan Ferisilerin, Rabbani Yahudiliğin oluşumunda önemli tesiri olmuştur.

M.S. 66 yılında Yahudiler, Romalılara karşı ayaklandılar ve 70 yılında bu ayaklanma çok kanlı bir şekilde bastırıldı. Bu arada Kudüs tahrib edildiği gibi Mabet de ikinci kez yıkıldı. İkinci Mabedin yıkılması tıpkı ilkinde olduğu gibi İsrail tarihinde önemli bir dönüm noktası, bir devrin sonudur. Bu olay aynı zamanda ikibin yıla yakın sürecek uzun bir esaret, kovulma ve diaspora döneminin başlangıcıdır. Bu tarihten itibaren İsraililer bağımsızlıklarını bir daha elde edemediler. Bu dönemde Filistin'de yaşayan Yahudilerin büyük bölümü ya savaşta öldü ya da sürüldü. İslâm'ın geldiği dönemde Medine'de

yaşayan üç büyük Yahudi kabilesi olan Benu Kureyza, Benu Kaynuka ve Benu Nadir'in, bir rivayete göre, bu olay üzerine Medine'ye geldikleri kabul edilmektedir.

Yahudilerin, Roma'ya karşı başlattıkları ve dört yıl süren ayaklanma ve savaş sonrasında, artık mabet de yıkılınca Yahudiler yeniden örgütlenme yoluna gittiler. Bağımsız devletleri olmayınca, Mabet de yıkılınca bütün mesailerini Kutsal kitap üzerinde yoğunlaştırdılar. Kudüs'ün muhasarası sırasında şehirde bulunan, Romalıların zaferi kesinleşince kenti terketmek zorunda kalan Yohanan ben Zakay, Yavne kentinde, Yahudi toplumunun işlerini görecek ve kutsal kitap çalışmaları yapacak bir Sanhedrin kurdu. Daha sonra Yahudi toplumunun başına geçen Raban Gamliel döneminde Yahudilerle ilgili kısıtlayıcı ve aşağılayıcı yasalar iptal edildi. Raban Gamliel döneminde Yavne'de önemli kararlar alındı. Bir Yahudinin hangi şartlar altında dinî kuralları ihlal edebileceği belirlendi.

Roma İmparatoru Hadrianus sünneti yasak edince Yahudiler 132 yılında, aynı zamanda Mesih olduğunu da iddia eden Şimon Bar Kohba liderliğinde ayaklandılar. Önceleri zafer kazanılmış, Kudüs dahil pek çok yer ele geçirilmişse de sonunda Roma galip geldi, ayaklanmayı bastırdı (135).

M.S. III. yüzyıl başlarında Yahuda ha-Nasi tarafından, Şifahi Tora'nın Mişna adı altında derlenip yazıya geçirilmesi ile VII. yüzyıl başlarına kadar süren Talmud literatürünün oluşturulması arasındaki döneme Talmud dönemi denilmektedir ve bu, Filistin Yahudiliğinin yanı sıra Irak merkezli Babil Yahudiliğinin ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde Yahudi dininin merkezine İkinci Mabet dönemine damgasını vuran Mabet, kurban ibadeti ve kohen sınıfı yerine Tevrat, sinagog ibadeti ve rabbi olarak isimlendirilen din alimleri yerleşmiştir. Din alimleri sınıfının sahip olduğu otoriteden dolayı Rabbanî (Rabbînik) dönem olarak da adlandırılan bu dönemde küçük bir Yahudi mezhebi olarak doğan Hıristiyanlık da Bizans devletinin resmi dini ve Yahudiliğe rakip gelenek haline gelmiştir.

Gerek Filistin gerekse Babil Yahudi cemaatlerine mensup ikinci nesil rabbilerin (amoraim) Mişna metinleri üzerine yaptıkları yorumların yazıya geçirilmesi suretiyle iki ayrı Talmud külliyatı ortaya çıkmıştır. Filistin'deki Yahudi din akademilerinin IV. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyan yönetimi tarafından kapatılması neticesinde Filistin Talmudu tamamlanmadan derlenmek zorunda kalmış, buna karşılık varlığını XI. yüzyıla kadar sürdürmeye devam eden Babil Yahudi din akademileri, VI. yüzyılda daha kapsamlı bir eser olan Babil Talmudunu ortaya çıkarmıştır.

Pagan Roma, ayaklanmaları sebebiyle Yahudilere karşıydı ve onları Kudüs başta olmak üzere kutsal topraklardan kovmuştu. Hıristiyanlığın devlet dini olmasından sonra Bizansta Yahudilere karşı durum sertleşti ve Hıristiyan olmaya zorlandılar. Bu dönemlerde Yahudiler Kudüs'e sadece Ab ayının dokuzunda girebiliyor ve ağlama duvarında dua edebiliyorlardı. İmparator Justinianus döneminde (527-565) Yahudi aleyhtarlığı daha da arttı.

614'te Persler Bizansı yenerek Kudüs'e girdi ve bu savaşta Yahudiler, Perslerin yanında yer aldı. Persler bir süre Kudüs'ü Yahudilere bıraktılar (614-617) fakat daha sonra bundan vaz geçtiler. 629'da Kudüs tekrar Bizansın eline geçti ve kilisenin baskısıyla Yahudiler, Kudüs'ten atıldılar. Yahudilere karşı Bizansın uyguladığı bu zulüm, Müslümanların Kudüs'ü fethine kadar devam etti. 637'de Hz. Ömer Kudüs'ü fethetti ve Filistin bölgesi Müslüman hakimiyetine geçti. Bu dönemde Yahudiler serbestçe kutsal mekanlara gelmeye başladılar.

İslâm'ın gelişini takiben, Medine döneminden itibaren Yahudiler'le ilişkiler başlamış, ilk dönemlerdeki ilişkiler olumsuz olmasına karşılık daha sonra İslâm'ın yayıldığı topraklarda Yahudiler, daha önceki dönemlerde bulamadıkları özgürlük ve huzur ortamını elde etmişler, Suriye, Mısır ve Filistin toprakları ile bugünkü Irak bölgesinde, dini ve sosyo-kültürel açıdan organize olabilmişlerdir. Ortak vahiy geleneği ve coğrafi-kültürel yakınlığın sonucu olarak Yahudi ve Müslüman toplumlar karşılıklı olarak birbirlerini etkilemişlerdir. Müslüman tesirinin ilk sonuçlarından biri, Talmud literatürü ve rabbilerin otoritesi üzerine kurulu Rabbanî Yahudiliğe alternatif olarak Karai Yahudiliğinin ortaya çıkmasıdır. Karailer olarak isimlendirilen bu grubun sözlü Tevrat'ı ve Rabbanî otoriteyi reddetmek suretiyle Tevrat'a dönüş hareketinin öncülüğünü yapmalarında İslâm'ın da etkisinin olduğu ileri sürülmektedir.

SIRA SİZDE

4

Karailik hakkında, Şaban Kuzgun'un "Hazar ve Karay Türkleri" adlı kitabının ilgili bölümünü okuyunuz ve kimlerin, sadece Yazılı Tevrat'ı kabul edip, şifahi Tevrat'ı reddettiğini tesbit ediniz?

Emevi ve Abbasilerden sonra bölge, 969'da Fatımilerin eline geçti. 1099'taki ikinci Haçlı seferinde Kudüs Haçlıların eline geçti ve korkunç bir Yahudi ve Müslüman katliamı yapıldı. 1187'de Salahaddin Eyyübi, Kudüs'ü haçlılardan geri aldı ve bölgeden uzaklaşan Yahudileri geri dönmeye çağırdı. Eyyübiler ve Memluk yönetiminde Yahudiler Filistin'e döndüler. Filistin 1291-1516 döneminde Memluk hakimiyetinde kaldı.

Yine bu dönemde Hıristiyan Avrupa ve İslâm medeniyetlerinin etkisiyle, değişik sosyal yapılanma ve dini gelişim geçiren Rabbanî Yahudilik içerisinde Sefarad ve Aşkenaz gruplaşması ortaya çıkmıştır. Temel dini farklılıklardan ziyade; sosyal yapılanma, kültürel adet ve uygulamalar, dua geleneği ve İbranice'nin telaffuz şeklinde kendini gösteren bu farklılaşma günümüze kadar devam etmiştir. Daha ziyade Filistin geleneği üzerine temellenen ve Roma yoluyla Orta Avrupa'ya geçen Aşkenaz yapılanmasına karşılık İspanya-Portekiz ve Kuzey Afrika kökenli Yahudilerden oluşan Sefarad yapılanması Babil Yahudiliğinin devamı olarak görülmüştür. Sefarad Yahudiler (Sefardim) çoğunlukla Müslüman coğrafyada, rahat bir ortamda yaşadıkları için, Hıristiyan ortaçağında Kilise baskısına maruz kalan Aşkenaz Yahudilerden (Aşkenazim) daha ileri seviyede bulunuyor, hatta yönetimde önemli mevkilerde görev yapıyorlardı. Bunun en güzel örneği Endülüs İspanyasıdır. Diğer taraftan ilmi ve dini alanda Yahudiler için referans kaynağı olan İbn Meymun, Saadya Gaon, İbn Gabirol, İbn Ezra ve Yehuda Halevi gibi önemli ortaçağ alimleri Sefarad Yahudi cemaati içinden çıkmıştır.

Aynı dönemde Yahudilerin Hıristiyan Avrupa yönetiminde yaşadıkları tecrübe ve Hıristiyanlarla ilişkileri oldukça çalkantılı ve sıkıntılı olmuştur. Kilise babaları tarafından İsa Mesih'in ölümünden sorumlu tutulan Yahudiler, İsa Mesih'e ve Hıristiyanlara düşmanlıkta bulunmakla suçlanmış, tanrı katili olarak nitelendirilmişlerdir. Konstantinin Hıristiyanlığı benimsemesiyle birlikte, daha önce elde ettikleri haklardan mahrum kalmışlar, sıklıkla kısıtlama ve baskılara maruz bırakılmış, yaşadıkları ülkelerden kovulmuş ve toplu katliamlara uğramışlardır.

Bu dönemde Yahudiler 1290'da İngiltere'den, 1322 ve 1394'te Fransa'dan, 1421'de Avusturya'dan, 1424'te Köln'den, 1470'te Bavyera'dan, 1483'te Varşova'dan, 1492'de İspanya'dan, 1493'te Sicilya'dan, 1497'de Portekiz'den kovuldular ve Osmanlı, kovulan Yahudilere kucak açtı, onları himaye etti ve Osmanlı topraklarına yerleştirdi.

1516'da Filistin Osmanlı hakimiyetine girdi ve Osmanlının yükselme devri, İsrail için de altın devir oldu. 1516-1917 Filistin'de Osmanlı dönemidir. Osmanlı döneminde Yahudiler, daha önce görülmemiş bir serbesti ortamında yaşamışlardır. Yahudiler devlet kademelerinde üst düzeylere yükselme imkanı sağlamanın yanında bankacılık ve ticaret alanlarında önemli rol oynamış, basımevi kurmuşlardır. Ortaçağ sonrasında hem Osmanlı hem de Avrupa Yahudilerini etkileyen ve etkisi günümüze kadar devam eden iki önemli hadise vuku bulmuştur. Bunlardan ilki bir Osmanlı Yahudisi olan Sabatay Sevi'nin Mesihlik iddiasıyla kitleleri peşinden sürüklemesi, diğeri ise bundan bir asır sonra Rabbani Yahudiliğe alternatif olarak ortaya çıkan mistik karakterli Hasidilik hareketidir.

1665'te Sabatay Sevi, Mesih iddiasıyla ortaya çıkıp kitleleri peşinden sürüklemiş ancak devletin müdahalesiyle isyan bastırılmıştır. Sabatay Sevi Müslüman olmuş ve böylece Sabataycılık hareketi ortaya çıkmıştır.

1897'de I. Siyonist Kongresi toplandı ve Theodor Herzl başkan seçildi. Bu kongrede siyonizmin programı "Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukunun güvencesi altında bir yurt kurulmasını sağlamak" olarak açıklandı. Avrupa milliyetçiliğinin bir ürünü olan antisemitizm hareketi sonucunda 1882-1903 yılları içinde Filistin'e ilk önemli Yahudi göçü gerçekleştirildi. Filistin'e ikinci önemli Yahudi göçü ise 1905-1914 yılları arasında vuku buldu. 1909'da Yafa'nın kuzeyinde Tel Aviv yepyeni bir Yahudi şehri olarak ortaya çıktı. 1917'de Filistin, İngiliz hakimiyetine geçti. 1948'de Filistin'de İsrail Devleti kuruldu. 1967'de Kudüs'ün doğu kesimi de İsrail'in eline geçti.

Bugün İsrail'deki Yahudi toplumu etnik açıdan Aşkenazim, Sefardim, Mizrahim ve Etiyopya Yahudilerinden oluşmaktadır. Aşkenazim, Siyonizmin öncülüğünü yapan ilk göçmenlerin ve İsrail devletinin kurucularının da mensup olduğu Doğu ve Orta Avrupa kökenli Aşkenaz gruplar ile diğer ülkelerden gelen çeşitli grupları içermektedir. Aşkenazim; sosyal, ekonomik ve siyasi statü açısından İsrail toplumunun en tepesinde yer alır. İspanya kökenli Akdeniz ve kuzey Afrika Yahudilerinden oluşan ve Aşkenazimden daha aşağı statüye sahip bulunan Sefardim ise genellikle Müslüman-Arap ülkelerinden gelen ve Mizrahim olarak isimlendirilen Asya ve Afrika kökenli Yahudileri de içine alacak şekilde bir grup oluşturmaktadır.

Dini yapılanma noktasında, seküler Siyonist hükümet ile Ortodoks gruplar arasında oluşturulan statüko gereği İsrail devleti, resmi Yahudilik anlayışı manasında yalnızca Ortodoks öğretiyi kabul etmektedir.

Kronolojik Yahudi Tarihi ile ilgili Hikmet Tanyu'nun "Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler" kitabını okuyunuz.

KUTSAL KİTAPLAR

Yahudiliğin kutsal kitabı, Türkçe'de Eski Ahit diye bilinen ve Yahudilerin TANAH adını verdikleri kutsal metinlerdir. TANAH, üç temel bölümden oluşan Yahudi Kutsal Kitabının her bir bölümünün adının ilk harflerini bir araya getirmek suretiyle oluşturulmuş bir uydurma isimdir. Tanah; Tora (Tevrat), Nevim (Peygamberler) ve Ketuvim (Kitaplar) bölümlerinden oluşmaktadır.

Tevrat, en dar anlamıyla Yahudi Kutsal Kitabının ilk bölümünü oluşturmaktadır ve geleneksel Yahudi İnancında Musa peygambere doğrudan

Tanrı tarafından verildiğine inanılan Tevrat, Tanrı sözü ve vahyin en mükemmel biçimi, dolayısıyla Yahudi Kutsal Kitap literatürü içindeki en önemli bölüm kabul edilmektedir. Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ahdin belgesi ve teminatı durumundaki Tevrat'ın, dünya yaratılmadan önce mevcut olduğu ve kainatın yaratılışına rehberlik ettiği, tabiattaki her şeyin kendisine dayandığı kabul edilmektedir.

Kelime olarak “öğreti”, “hüküm”, “yasa/şeriat” gibi manalar taşıyan Tevrat (Tora) terimi, geniş anlamıyla Musa peygambere Sina dağında Tanrı tarafından verildiği kabul edilen tüm yazılı ve sözlü öğretileri (Tevrat ve Talmud), Eski Ahit olarak bilinen yazılı Yahudi kutsal kitap literatürünün tamamını (Tanah) ve tüm Yahudi hukukunu ifade etmek için de kullanılmaktadır. Yahudi inancına göre Hz. Musa'ya Sina'da biri sözlü diğeri yazılı olmak üzere iki ayrı Tevrat verilmiştir ve Tevrat kitabı, genellikle tüm Tanah literatürünü de kapsayacak şekilde “Yazılı Tevrat”, Yazılı Tevrat'ın yorumu mahiyetindeki Talmud ise “sözlü Tevrat” olarak isimlendirilmektedir. Yahudi inancına göre Tanrı, Musa peygambere yazılı Tevrat'ın yorumunu şifahi olarak aktarmış ve bu Tevrat aynı şekilde sözlü olarak nesilden nesile aktarıldıktan sonra, miladi III. yüzyılın başlarından itibaren yazıya geçirilmiştir.

Yazılı Tevrat tabiri geniş anlamıyla Musa'ya verilen beş kitabın (Tora) yanı sıra Peygamberler (Nevim) ve Kutsal Yazılar (Ketuvim) denilen literatürü de içine alan Eski Ahid'in tamamı için kullanılmaktadır. Tanah'ın dili, içindeki üç pasaj hariç, İbranicedir. Yahudi inancına göre Tanah, üç temel bölüm ve toplam yirmi dört kitaptan oluşmaktadır. Birinci temel bölüm olan Tevrat, kendi içinde Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye alt bölümlerinden oluşmaktadır. Peygamberler (Nevim): Yeşu, Hakimler, Samuel (I-II), Krallar (I-II), İşaya, Yeremya, Hezekiel, Hoşea, Yoel, Amos, Ovadya, Yunus, Mika, Nahum, Habakkuk, Tsefanya, Haggay, Zekarya ve Malaki bölümlerinden oluşmaktadır. Kutsal Yazılar (Ketuvim): Mezmurlar, Meseller, Eyub, Neşideler Neşidesi, Rut, Mersiyeler, Vaiz, Ester, Daniel, Ezra-Nehemya, Tarihler (I-II) bölümlerinden oluşmaktadır.

Beş kitaptan oluşan ve Tanah'ın en kutsal bölümü kabul edilen Tevrat, dünyanın başlangıcından Musa'nın ölümüne kadar geçen döneme ait tarihi-kronolojik bilgilerle Musa öğretisini oluşturan dini, hukuki ve etik hükümleri ihtiva etmektedir. Tevrat'ın esas vurgusu Tanrı'nın kavmi olan İsrailoğullarının Musa peygamberin rehberliğinde eğitilmeleri üzerinedir. Yahudi öğretisinin çekirdeği kabul edilen “On Emir” (Çıkış 20/2-17), Tanrı'yla İsrailoğulları arasında cereyan eden ahitleşme hadisesini ve ilgili hükümleri ihtiva eden “Ahit kitabı” (Çıkış 20/22-24/11) ve Yahudilerin uyması gereken kuralları özetleyen “Kutsallık kanunu” (Levililer 17-26) Tevrat'ın önemli kısımlarındandır.

Sekiz kitaptan oluşan “Peygamberler” bölümü, İsrailoğulları'nın kutsal topraklara girişinden İkinci Mabedin inşasına kadarki altı asırlık dönemle ilgili tarihi ve dini-etik bilgiler içermektedir. Musa'dan sonra gelen İsrail peygamberlerine atfedilen bu kitaplar, “Önceki Peygamberler” ve “Sonraki Peygamberler” olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. “Önceki Peygamberler” kısmında peygamber Yeşu önderliğinde Kenan diyarına yerleşme, kutsal toprakların on iki kabile arasında taksimi, Hakimler dönemi, Saul, Davud ve Süleyman'ın krallıkları, Kudüs'ün ve Mabedin inşası ile Kuzey (İsrail) ve Güney (Yahuda) krallıklarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. “Son Peygamberler” bölümü ise iki krallığın yıkılmasını, Babil sürgünü ve sürgünden dönüş hadiselerini, peygamberlerin İsrail halkını uyarılarını ihtiva

etmektedir. Peygamberler, İsrailoğullarının başına gelenlerin, Tanrı'nın sözünü yerine getirmemelerinden kaynaklandığını dolayısıyla Tanrı'ya dönmek gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Kutsal Yazılar ise farklı dönemlere ait tarihi, felsefi ve edebi karakterdeki on bir kitaptan meydana gelmektedir. Bu kitaplardan bir kısmı tarihi türdedir, bir kısmı ise hikmet kitapları olarak bilinmektedir. Bazıları da Yahudi bayramlarında okunmaktadır. Büyük bir kısmı Hz. Davud'a atfedilen Mezmurlardır ki, Tanrı'ya yakarış şeklinde manzum metinlerdir.

Rabbani geleneğe göre Tevrat'ın beş kitabı ve Eyup kitabı Musa peygamber tarafından, Yeşu kitabı ve Tesniye'nin son sekiz pasajı Yeşu peygamber tarafından; Samuel, Hakimler ve Rut kitapları Samuel peygamber tarafından; Mezmurlar Davud tarafından; Yeremya, Krallar ve Mersiyeler Yeremya peygamber tarafından yazılmış; İşaya, Meseller, Neşideler Neşidesi ve Vaiz kitapları kral Hizkiya tarafından; Ezra, Nehemya ve Tarihlerin büyük bölümü yazıcı Ezra tarafından; Hezekiel, On İki peygamber, Daniel ve Ester kitapları da Büyük Meclis üyeleri tarafından yazıya geçirilmiştir.

Bilimsel araştırmalar Tevrat'ın ancak Babil sürgünü sonrasında kutsal metin manasında son şeklini aldığını, Peygamberler başlığı altındaki tüm kitapların kanona dahil edilmelerinin Pers yönetiminin sonlarına doğru (M.Ö.323) olduğunu, geri kalan kitaplarla ilgili kanonlaşma sürecinin miladi I. asrın sonlarında, 90-100 yıllarında toplanan Yavne sinodunda tamamlandığını ileri sürmektedirler.

Ortodoks Yahudi inancına göre Tanrının sözü dolayısıyla vahyin en yüksek biçimi kabul edilen Tevrat, Tanrı tarafından Musa peygambere yazdırılmış ve bizzat Musa tarafından yazıya geçirilerek bugüne kadar, orijinal şekliyle gelmiştir. Vahiy sıralamasında ikinci sırada yer alan Peygamber kitapları, Tanrının doğrudan değil de rüya veya müşahede (vizyon) kanalıyla çeşitli peygamberlere vahyi olarak görülürken, üçüncü dereceden vahiy niteliği taşıyan diğer yazılar ise ilahi ilhama dayandırılmıştır. Geleneğe göre Musa peygamber ölmeye yakın Tevrat'ın on üç ayrı nüshasını yazıp on ikisini birer kabileye, kalan son nüshayı da Ahit Sandığı'nda muhafaza edilmek üzere kohenlere vermiştir. Daha sonraki dönemlerde bu asıl nüsha, gündelik kullanım için çoğaltılmış ve bu çoğaltma esnasında, bilerek veya bilmeden çeşitli değişiklikler, yanlış okumadan kaynaklanan değişiklikler, açıklamaların asıl metne girmesi sebebiyle bazı ilave veya eksiltmeler olmuştur. Hz. Süleyman sonrasının krallıklarında, özellikle de İsrail krallığında Tevrat yasaklanmış, metne müdahaleler yapılmıştır. Babil Sürgünü sırasında çoğu din bilgini öldürülmüş ve Tevrat nüshaları imha edilmiştir. Sürgün sonrasında Ezra, bugünkü Tevrat'a da (Masoretik metin) örneklik teşkil eden standart metni oluşturmuş, bu metin daha sonra Büyük Meclis üyeleri tarafından çoğaltılmıştır.

Ortodoks dışı Yahudi mezhepleri arasında Tevrat'ın otantikliği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Reformist, Muhafazakâr, Liberal ve Yeniden Yapılanmacı Yahudiler, Tevrat'ta birtakım değişikliklerin olduğunu kabul etmiştir. Hatta geleneksel Ortodoks Yahudiler arasında da Tevrat'ı eleştiren yorumcular olmuştur. Batıda XVII. yüzyıldan itibaren yapılan kutsal metin tenkidi çalışmaları bu konuda, kutsal metinlerin otantikliği inancını sarsıcı teoriler öne sürmüşlerdir.

Kendisi de bir Yahudi olan Baruch Spinoza, *Tractatus Theologico-Politicus* adlı eserinde, Tevrat'taki bazı ifadelerden hareketle, en azından bu ifadelerin Musa'ya ait olamayacağını ve daha sonradan yazılıp kitaba ilave

edildiğini ileri sürmüştür. Spinoza'dan etkilenen Richard Simon ise *Histoire critique du vieux testament* adlı eserinde Tevrat'ı oluşturan beş kitabın farklı üslup taşıdığını, aralarında birçok farklılık ve çelişkiler bulunduğunu dolayısıyla Tevrat'ın yazarının Musa olmadığını ileri sürmüştür. R. Simon'dan sonra Jean Astruc, 1753'te Eski Ahit'in Tenkidi konusunda bir çalışma yayınlamış (Conjectures sur la Genese) ve Tevrat'ın, değişik dokümanlardan derlendiğini öne sürmüştür. Daha sonra Geddes, Kuenen, Ilgen gibi araştırmacılarca devam ettirilen Kitab-ı Mukaddes çalışmaları J. Wellhausen tarafından geliştirilerek dört kaynak teorisi ileri sürülmüştür

“Dört kaynak teorisi”, bugünkü Tevrat'ın, dört farklı zamanda dört ayrı kişi veya grup tarafından kaleme alınmış metinlerin, M. Ö. IV. yüzyılda bir araya getirilmiş olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre Tevrat, konolojik sıra itibarıyla Yahvist, Elohist, Deuteronomist ve Ruhban metinlerinden meydana gelmiştir. Yahvist metin M.Ö. X. Yüzyılda kaleme alınmıştır ve Tevrat içindeki en eski metindir. Tanrı adı olarak Yahve kullanılmakta ve bu metinlerde İsrail'in seçilmişliğine vurgu yapılmaktadır. Elohist metin M.Ö. VIII. Yüzyılda yazılmıştır. Tanrı adı olarak Elohim kelimesi kullanılmakta ve daha çok Mabel ile ibadet üzerinde durulmaktadır. Deuteronomist metin ise bugünkü Tevrat'ta yer alan Tesniye bölümünü ve diğer bazı bölüm ve redaksiyonları teşkil etmektedir ve genelde M.Ö. 622'lerde oluşturulduğu kabul edilmektedir. Ruhban metni ise M.Ö. V. yüzyılda Ezra yönetimindeki Yazıcıların (Soferim) Tevrat üzerinde yaptıkları çalışmaları içermektedir. Dört kaynak teorisine göre Tevrat, bugünkü şeklini M.Ö. IV. asırda almıştır.

Papa IX. Pius (1846-1878) Kutsal Kitap kritikçiliği ile ilgili çalışmaları yasaklamış, Kutsal Kitaba hiçbir hata ve şüphenin girmediğini ilan etmiş fakat papa XIII. Leo (1878-1903) Kitab-ı Mukaddes komisyonu kurdurmuştur. Komisyonun başlıca görevi, XIX. asırda ortaya atılan, Kutsal Kitapla ilgili meselelere cevap getirmektir. Papa XII. Pius, 1943'te yayınladığı “Divino Afflante Spiritu” adlı bildiriyle Kutsal Kitap üzerindeki kritik çalışmaların daha serbest yapılmasına müsaade etmiştir. Bu komisyonun 1948 tarihli kararında, Tevrat'la ilgili önceki hükümler düzeltilmiş ve doküman teorisi kabul edilmiştir.

Tanah'ın en eski ve tam yazma nüshası olan Masoretik metin, Ben Aşer ve Ben Naftali aileleri tarafından, IX. yüzyılda, mevcut nüshalar incelenerek hazırlanmış standart nüsha olup iki ayrı kodeks (Leningrad ve Halep kodeksleri) halinde muhafaza edilmiştir. Diğer taraftan M.Ö. II - M.S. I. asırlara ait oldukları tahmin edilen Ölüdeniz yazmaları Tanah'ın kitaplarının tam veya eksik metinlerini ihtiva etmektedir.

Tanah, İbrance'dir ve pek çok dile çevrilmiştir. En eski tercümesi, M. Ö. III. yüzyılda Grekçe'ye yapılan tercümedir. İlk safhada yetmiş kişi tarafından Tevrat tercüme edilmiş, bu sebeple tercüme Septuagint (Yetmişler-LXX) denilmiş, Tanah'ın diğer kitapları ise daha sonraki bir tarihte (180) çevrilmiştir. Hıristiyanlık bu Grekçe tercümeyle esas almıştır. Tevrat'ın bu grekçe tercümesiyle Masoretik metin ve Samirice Tevrat arasında farklılıklar mevcuttur. Tevrat'ın diğer önemli tercümeleri Targum diye isimlendirilen Aramice metinler, Süryanice çeviri olan Peşitta, Vetus Latina ve diğer tercümeledir.

Sözlü Tevrat, Musa'dan itibaren nesiller boyunca, yazıya geçirilmeksizin şifahi olarak aktarıldıktan sonra, miladi 200'lü yılların başlarında Yahuda-ha-Nasi tarafından derlenen Mişna ile Mişna'nın yorumu ve açıklaması mahiyetindeki biri Filistin, diğeri ise Babil'de III-VI. asırlar arasında

hazırlanan iki ayrı Talmudu (Kudüs ve Babil almodları) ifade etmektedir. Geleneğe göre Musa peygamber Tanrıdan aldığı sözlü öğretiyi Yeşu'ya aktarmış, Yeşu'dan sonra İsrail'in ileri gelenleri, peygamberler ve Büyük Meclis üyeleri yoluyla ilk dönem Yahudi din alimlerine (tanna'im) intikal eden öğretiyi, miladi III. yüzyılın başlarında Yehuda ha-Nasi isimli büyük Yahudi din alimi tarafından derlenmiştir. İkinci nesil din alimleri (amoraim) ise Mişna olarak isimlendirilen yazıya geçirilmiş bu sözlü geleneğin yorumunu (Gemara) yapmış ve bu yorumlar daha sonra Mişna'yı da ihtiva edecek şekilde Talmud adıyla derlenmiştir.

Mişna, Tevrat'ta genellikle dağınık halde yer alan hükümlerin yanı sıra, bu hükümlere yönelik ilave açıklamaların sistematik olarak ele alındığı bir nevi şeriat kitabı niteliğindedir. Dili İbranice'dir ve altı bölümden oluşmaktadır: Zeraim (zirai uygulamalar), Moed (bayramlar), Naşim (kadınlar, nikah ve evlilik), Nezikin (sivil ve cezai hükümler), Kodaşim (Mabedle ilgili uygulamalar) ve Tohorot (Rittüel temizlik). Gemara ise Mişna da özet biçiminde ele alınan ve kimi zaman kapalı kalan hükümlerin açıklanmasıdır. Gemara'da, Mişna açıklamalarının yanı sıra Mişna dışında kalan ve Mişna Apokrifası olarak da isimlendirilen hukuki metinleri ve amoraim denilen ikinci nesil din alimleri tarafından bu metinlere yapılan yorumları içermektedir. Büyük kısmı Aramice yazılmış olan Gemara ile Mişna'nın birleşiminden oluşan geniş hacimli literatür ise Talmud olarak isimlendirilmiştir. Mişna üzerine yorum ve açıklamalar hem Filistin hem de Babilonya'da yapıldığı için Kudüs ve Babil adını taşıyan iki ayrı Talmud vardır.

Babil Talmudu, Babil bölgesi rabbileri tarafından oluşturulmuştur ve diğerine göre daha mmuteberdir zira Filistin'deki din akademilerinin, IV. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyan yönetimi tarafından kapatılması neticesinde, Filistin Talmudu tamamlanamadan derlenmek zorunda kalmıştır. Buna karşı Babil din akademilerine mensup rabbilerin ilk Talmud'dan iki yüzyıl sonra tamamladıkları Babil Talmudu eksiksiz ve daha hacimlidir.

Yahudi kutsal kitabıyla ilgili olarak Kur'an'da da bilgiler vardır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'ya sahifeler (en-Necm 53/36; el- A'la 87/19), elvah/tabletler (el-Araf 7/145, 150) ve kitap (el-Bakara 2/53, 87; el-En'am 6/91, 154; Hud 11/17, 110) verildiği bildirilmektedir. Kur'an'da Musa'ya Tevrat'ın verildiği belirtilmemekle birlikte, Tevrat'ın Allah katından indirildiği, onda hidayet ve nur bulunduğu, Allah'ın emrine boyun eğen peygamberlerin, Yahudilere onunla hüküm verdikleri (el-Maide 5/44) belirtilmektedir. Müslüman alimler, Musa'ya verildiği bildirilen kitabın Tevrat olduğuna kanidirlir. Yine Kur'an'da, Hz. Davud'a Zebur verildiği (en-Nisa 4/163; el-İsra 17/55; el-Enbiya 21/105) belirtilmekte, Davud'a verildiği bildirilen Zebur'un, Tanah'taki Mezmurlar olabileceği ifade edilmektedir. Çünkü Kur'an'da, "Andolsun Zikirden sonra Zebur'da da. Yeryüzünesalih kulların varis olacağını yazmıştık" denilmektedir (Enbiya 21/105). Bugünkü Mezmurlarda (Mezmun 37/29) aynı ifade yer almaktadır. Diğer yandan Kur'an'da, kısas ve yiyeceklerle ilgili konularda olduğu gibi, Tevrat'ın içeriği ile ilgili bilgiler de vardır.

SIRA SİZDE

5

Tevrat'ta Musa'ya Sina dağında, üzerinde On Emir yazılı iki taş tablet verildiği belirtilmektedir. Kur'an'da levhalarla ilgili bilgiler verilmektedir.

Kur'an'da Yahudilerin, Allah katından kendilerine verilen ilahi kitabı orijinal ve otantik şekliyle muhafaza edemedikleri, kitabın bazı hükümlerini unuttukları, bazılarını gizledikleri, farklı yorumlayarak anlam değiştirdikleri belirtilmektedir. Müslüman bilginlerden bazıları, yanlış yorumlama yoluyla sadece mananın çarpıtıldığına, bazıları da hem metnin hem de mananın

çarpıtıldığına kanidirler. Batı dünyasında XVII. yüzyıldan itibaren yapılagelen Kitab-ı Mukaddes'e dair bilimsel eleştirel çalışmalar, Yahudi kutsal kitabında zaman içinde değişiklik ve düzenlemelerin olduğunu ortaya koymaktadır. Yahudilerin tarih içinde yaşadıkları göçlerin, yerleşik hayata geçmeden önceki çöl şartları ve vadedilmiş topraklara girme mücadelelerinin, savaşların, esaretlerin ve çeşitli olumsuz şartların, kutsal metinleri orijinal şekliyle koruyamamada etkisinin olduğunu göstermektedir.

Kur'an, kendisinden önce gönderilen kutsal kitaplar olan Tevrat, Zebur ve İncil'i tasdik etmekte, onların ilahi vahiy olduğunu belirtmekte ve fakat Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanların, kendilerine verilen kutsal metinleri orijinal ve otantik şekilleriyle muhafaza edemediklerini, en azından yanlış yorumlarla gerçek manalarından çarpıtıldıklarını ifade etmektedir. Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitaplarının zaman içerisinde bilerek ve isteyerek veya istemeden değişikliklere maruz kaldığı, ortada birbirinden farklı nüshaların bulunduğu, aynı kutsal kitap içinde tekrarların ve çelişkilerin olduğu Batı'daki Kitab-ı Mukaddes tenkidi çalışmalarınca ortaya konmuştur.

Özet

Temel Kavramlar

Yahudileri ve inançlarını ifade eden bazı kavramlar vardır ki bunların başında İbrani, İsrail ve Yahudi terimleri gelmektedir. Bu kavramların üçü de belli bir şahıs veya kavimle bağlantılıdır ve dini motifi barındırmakla birlikte, esasen belli bir soya bağlı topluluğu ifade etmektedir.

Tarihsel Gelişim

Yahudiliğin tarihi aynı zamanda Yahudiliğin oluşum sürecini ifade etmektedir ve birini anlama için diğerini de bilmek gerekmektedir. Yahudiler kendilerini en ulu ata kabul ettikleri Hz. İbrahim'e bağlamaktadırlar fakat din, İbrahim'in oğlu İshak'ın oğlu Yakub'un (İsrail) soyundan gelen Musa'ya ilahi emirlerin verilmesiyle teşekkül etmiş, sonraki dönemlerde daha da gelişmiştir. Tarih içinde önceleri Filistin'de, daha sonra dört asır Mısır'da, sonra da göçebe olarak çölde yaşayan İsrailoğulları, Davud zamanında Kudüs'ü başkent yapmış, Süleyman döneminde en ihtişamlı günlerini yaşamıştır. Daha sonra bölünmeler, başka devlet ve milletlerin idaresine girmeler, özgürlüğü yitirmeler, isyanlar ve mağlubiyetler, göçler ve diyaspora dönemlerinden sonra Filistin'de İsrail devletini kurulmasıyla bağımsız devlet haline gelme evrelerini yaşamıştır.

Kurucu Şahsiyet

Yahudilerin en büyük ataları Hz. İbrahim, Yahudilik'teki en büyük peygamber ise Hz. Musa'dır. Hz. Musa, kainattaki her şeyden daha üstün olan Tevrat'ı almış, İsrailoğullarına ilahi kuralları bildirmiş ve bu kurallara uymalarını istemiş ve kitap halinde kendisinden sonrakilere bırakmıştır. Tevrat'a göre ömrünün kırk yılını Mısır'da, kırk yılını Medyen'de geçirmiş, seksen yaşında peygamber seçilmiş ve Firavun'a gitmekle görevlendirilmiş, İsrailoğullarını Firavunun zulmünden kurtarmış, Sina'da kırk yıl onlarla beraber yaşamış ve 120 yaşında vefat etmiştir.

Kutsal Metinler

Yahudilik, kutsal kitabı dinin merkezine alan bir dindir ve Yahudi kutsal kitabı Tanah diye adlandırılmaktadır. Üç bölümden oluşan Yahudi Kutsal

Kitabının en önemli bölümü, Sina'da Musa'ya vahyedildiğine ve günümüze kadar hiç bozulmadan geldiğine inandıkları Tevrat'tır. Yahudi dininin esasları, dini hükümler Tevrat'ta yer alır. Yazılı Tevrat'ın dışında bir de sözlü Tevrat vardır ki o da Hz. Musa'ya Tanrı tarafından verilmiş ve nesilden nesile şifahen aktarımış, nihayet M. S. II. yüzyılda yazıya geçirilmiş, sonraki asırlarda üzerine yapılan yorum ve açıklamalarla birlikte Talmud'u oluşturmuştur. Talmud, yazılı Tevrat'ın tefsiri mahiyetindedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Yahudiler için kullanılan isimlerden biri değildir?

- a. Yahudi
- b. Musevi
- c. İbrani
- d. İsraili
- e. Arami

2. İsrail kelimesi, aşağıdakilerden hangisinin diğer adıdır?

- a. İbrahim
- b. Yakup
- c. İshak
- d. Yusuf
- e. Davud

3. Kudüs'teki tapınak ikinci kez, kimler tarafından ve ne zaman yıkılmıştır?

- a. Asurlular M.Ö. 722
- b. Büyük İskender M.Ö. 332
- c. Hz. Süleyman M.Ö. 950
- d. Babilliler M.Ö. 587
- e. Romalılar M.S. 70

4. Aşağıdakilerden hangisi Yahudi kutsal metinleri içinde yer alamaz?

- a. Levililer
- b. Sayılar
- c. Yeşu
- d. Vahiy
- e. Vaiz

5. Tevrat'la ilgili dört kaynak teorisini kim öne sürmüştür?

- a. Richard Simon
- b. Jean Astruc
- c. Baruch Spinoza
- d. Julius Wellhausen
- e. Henri Cazelles

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız doğru değilse Temel Terimler konusunu yeniden okuyunuz
2. b Yanıtınız doğru değilse Temel terimler konusunu yeniden okuyunuz
3. e Yanıtınız doğru değilse Tarihsel Gelişim konusunu yeniden okuyunuz
4. d Yanıtınız doğru değilse Kutsal Metinler konusunu yeniden okuyunuz
5. d Yanıtınız doğru değilse Kutsal Metinler konusunu yeniden okuyunuz

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hız Davud ve Süleyman Yahudilere göre sadece kral kabul edilmektedirler, halbuki Kur'an'a göre her ikisi de hem hükümdar hem de peygamberdir. Allah her ikisine de hükümdarlık ve peygamberliği vermiştir. Yahudi kutsal kitabında Kral Davud'un zina ettiği, kral Süleyman'ın da, ömrünün sonuna doğru putlara taptığı söylenmektedir ki bunlar, İslâm'ın peygamberlik anlayışıyla asla bağdaşmamaktadır.

Sıra Sizde 2

Yahudilerin, Yahudi saymadıkları Samiriler (Şomronim) kendilerinin gerçek Yahudi olduklarını iddia etmektedirler. Samirilerin, Samiri dilinde yazılmış Tevratları vardır ve bu Tevrat'la İbranice Tevrat arasında çok sayıda fark bulunmaktadır. Tevrat, onlara göre mükemmel ve tamdır ve altı günde, diğer bütün yaratıklardan önce yaratılmıştır. Diğer taraftan Gerizim dağının ebedi hayat yurdu, bereket dağı ve Allah'ın dünya yüzünde tek makamı olduğuna inanır, mabedin orada olduğuna inanır, Kudüs mabedini kabul etmezler.

Sıra Sizde 3

Kur'an, Hıristiyanların İsa'yı Tanrı'nın oğlu olarak kabul etmeleri gibi Yahudilerin de Uzeyr'i Allah'ın oğlu olarak kabul ettiklerini ifade etmektedir. Her ne kadar Yahudi kutsal kitabında Tanrı'ya oğul isnadı varsa ve Ezra, Yahudileri tekrar kutsal kitaplarına kavuşturması sebebiyle çok önemli görülse de bilinebildiği kadarıyla Yahudilikte Ezra'ya böyle bir

nitelemeye bulunmamaktadır. Kur'an'daki nitelemenin bilinmeyen bir Yahudi gruba ait olabileceği veya söz konusu Uzeyr'in Enoh olduğu da ifade edilmektedir.

Sıra Sizde 4

Karailer sadece Yazılı Tevrat'ı kabul ederler, sözlü Tevrat'ı yani Mişna ve Talmud'u kabul etmezler. Rabbinik Yahudilikten birçok noktada ayrılan Karailer gibi M.Ö. ortaya çıkan yahudi mezheplerinden Sadukiler de sadece Yazılı Tevrat'ı kabul eder, Sözlü Tevrat'ı kabul etmezler.

Sıra Sizde 5

Kuran'da A'raf suresi 145'te "Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalarda yazdık" denilmektedir. Buradan anlaşılan Musa'ya sadece iki levha değil, daha çok sayıda levhanın verildiğidir. Çünkü ayette çoğul olarak levhalar denilmektedir ve Arapça'da çoğul en az üçtür. Levhaların taş veya tahta olup olmadıkları belirtilmemekte, ayrıca levhalarda sadece On Emir değil, açıklamaların da yer aldığı ifade edilmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Gürkan, S. L. (2008). **Yahudilik**, İstanbul.
- Adam, B. (2007). "Yahudilik", **Yaşayan Dünya Dinleri**, İstanbul.
- Alalu, S. Arditi, K. v.dğr. (2001). **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, İstanbul.
- Sharon, M.S. (1981). **İsrail Ulusunun Tarihi**, Yeruslayim.
- Besalel, Y. (2002), **Yahudilik Ansiklopedisi**, İstanbul.
- Werblowsky and Wigoder, (1997), **The Oxford Dictionary of the Jewish Religion**, New York.
- Wigoder (ed.), (1993), **Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme**, Paris.
- Harman, Ö. F, (1988), **Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**, İstanbul

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Yahudiliğin inanç esaslarını sıralayabilecek,
- Yahudilikte ibadet ve mabet konusunu açıklayabilecek,
- Günümüzdeki Yahudi mezheplerinin temel esaslarını belirleyebilecek,
- Yahudiliğin diğer dinlere bakışını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Tanrı
- Seçilmiş millet
- Sinagog
- Ortodoks Yahudilik

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Yahudilikle ilgili önceki ünitenin özetini okuyunuz.
- TDV. İslâm Ansiklopedisinden Allah maddesini okuyunuz.
- Yahudilikte Kavram ve Değerler kitabını okuyunuz.
- Yaşar Kutluay'ın, İslâm ve Yahudi Mezhepleri kitabının, Yahudi Mezhepleri bölümünü okuyunuz.

Yahudilik II

GİRİŞ

Her dinde olduğu gibi Yahudilik'te de inanç ve ibadet, dinin temel unsurlarındandır. İnsanın, kendisinden daha üstün bir varlığın mevcudiyetini zihnen kabul edip ona karşı kalbi bağlılık hissi duyması iman veya inanç diye nitelenmektedir. Her dinde kutsal denilen bir alan ve bu alana ait varlıklar mevcuttur. Varlığına inanılan yüce kudrete karşı birtakım davranışları yapma yükümlülüğü de ibadet dediğimiz unsurdur ve yine dinin gereklerindedir. Kutsal metinlerin yorumları ve bu yorumlara dayalı uygulamalar ise dinlerdeki mezhepleri ortaya çıkarmaktadır. Yahudilik'te de adına ister mezhep denilsin isterse düşünce akımı denilsin bu tür oluşumlar mevcuttur ve bir bakıma bu, dinin tabiatı gereğidir.

İNANÇ ESASLARI

Yahudi kutsal metinlerinde nelerin iman esası olduğu hususu açık ve net bir şekilde belirlenmiş değildir. Geleneksel inanca göre kişi Yahudi doğduğu için ayrıca inanç esaslarının belirlenmesine ihtiyaç da duyulmamış, bu sebeptendir ki nelere iman edilmesi gerektiği hususu Yahudiler arasında daima tartışmalı olmuştur. Ancak zamanla gerek Yahudilerin kendi içlerindeki tartışmalar, gerekse diğer din mensuplarıyla karşılaşmalar, iman esaslarının tespitini zorunlu hale getirmiştir. Bunun için muhtelif kişiler, farklı dönemlerde inanç esasları tespiti çalışmışlar, ortaya konan esaslar belli ölçüde kabul görmüş veya eleştirilmiştir.

DİKKAT

Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın kutsal metinlerinde, nelerin iman esası olduğu belirtilmiş değildir. Bu sebeptendir ki Yahudilik'te iman esaslarının tesbiti uzun zaman almış ve belirlenen esaslar, herkes tarafından benimsenmiş değildir. Bu konuda Yahudiler arasında tarih boyunca ihtilaflar olmuştur. Hz. Musa M.Ö. XIII. yüzyılda yaşadığı halde getirdiği dinin iman esasları ancak M.S. XIII. yüzyılda tesbit edilebilmiştir. Hıristiyanlığa gelince, ondaki iman esasları ise Hz. İsa'dan tam 300 sene sonra I. İznik (325), I. İstanbul (381), Efes (431) ve Kadıköy ekümenik konsillerinde tesbit edilebilmiştir. İslâm dininin iman esasları ise İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an'da yer almaktadır. Bk: DİA İslâm Ansiklopedisi, "Amentü" maddesi.

İlk örneğini İskenderiye'li filozof Philo'da gördüğümüz iman esası oluşturma girişimi bilhassa Orta Çağ'da yaygınlık kazanmış, özellikle Müslümanlarla ilişkiler neticesinde, Yahudilikte de iman esaslarının, müslümanlardakine benzer şekilde tesbit edilme zarureti ortaya çıkmıştır.

Bunun sonucu olarak çeşitli Yahudi bilginlerince iman esasları tesbit edilmiştir. Bu konuda çalışanlardan biri Saadya Gaon (882-942), diğeri ise tesbit ettiği esaslar günümüzde Yahudilerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenen İbn Meymun'dur (Maimonides, 1135-1204). İbn Meymun dışında da pek çok kişi, iman esaslarını belirlemeye ve bunu formüle etmeye çalışmıştır. Ancak bu çalışmalarda belli ortak esaslar üzerinde durulmuş olsa da, içlerinde en popüler olan İbn Meymun'un on üç prensiplik Amentüsü dahi kendi zamanının diğeri alimleri tarafından tenkit edilmiş ve alternatif prensipler ortaya atılmıştır. Hasda'i Crescas (1340-1410) on üç maddeyi altıya indirmiş, Yosef Albo (1380-1444) da iman esaslarını üç olarak belirlemiştir. Hatta tüm Tevrat kurallarının aynı derecede önemli ve belirleyici olduğu yaklaşımından hareketle iman esasları belirleme fikrine karşı çıkanlar da olmuştur.

Yaratıcı Tanrı fikrine ağırlık veren Philo'nun beş prensiplik Amentüsü şöyledir:

- 1- Allah vardır ve hükmeder,
- 2- Allah birdir,
- 3- Bu alem sonradan Allah tarafından yaratılmıştır.
- 4- Yaratma birdir,
- 5- Yaratmayı ilahi takdir idare eder.

Görülüğü gibi Philo'nun amentüsü (credo), Tanrı'nın var ve sonsuz olduğu; birliği, dünyayı yarattığı; yaratılışın tekliği ve Tanrı'nın yaratılışla ilgili ön bilgiye sahip olduğu esaslarından oluşmaktadır. Philo'nun tesbit ettiği bu esaslar, Mişna ve Talmud alimleri (Tannaim ve Amoraim) arasında taraftar bulmamıştır. Bunun sebebi de Philo'nun Filistin'in dışında Helenistik kültür muhitinde yaşıyor olması, Helenistik felsefenin etkisi altında kalması, felsefi bir monoteizmi savunması ve Filistin'deki dini gelişmelerden anında haberdar olmayışıdır.

Benzer biçimde Abraham İbn Davud, kendi oluşturduğu inanç esasında Tanrı'nın varlığı, birliği, maneviliği, diğeri sıfatlara sahip oluşu, gücünün işlerinde tezahür etmesi ve ön bilgisi üzerinde durmuştur.

Miladi VIII. yüzyılda Müslüman dünyası ile yakın temas, bu temas sonucu ortaya çıkan Kara'im adlı Yahudi mezhebi ile mücadele zorunluluğu, diğeri taraftan Müslüman kelamcılarca Yahudiliğe yöneltilen hücumları önleme endişesi, iman esaslarının yeni bir görüşle ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu konuda ilk çalışmayı yapan Saadya Gaon'dur (Said b. Yusuf el-Feyyumi, 882-942).

Saadya Gaon'un daha kapsamlı Amentüsü ise şu esaslardan oluşmaktadır:

- 1- Alem sonradan yaratılmadır (hâdistir).
- 2- Allah tek olup cismi yoktur.
- 3- Vahye iman, Yahudi aranesini de içine almak üzere şarttır.
- 4- İnsan muttaki olmaya, ruhen ve bedenen bütün günahları işlemekten sakınmaya davet olunmuştur.

- 5- Mükafat ve ceza hakkıdır.
- 6- Ruh saf ve temiz yaratılmıştır, ölüm anında cesedi terkeder.
- 7- Yeniden dirilmek hakkıdır.
- 8- Mesih'i beklemek, hesap ve nihai hüküm hakkıdır.

Görüldüğü gibi Saadya Gaon, tesbit ettiği iman esaslarında dünyanın yaratılmış olduğu, Tanrının bir ve cisimsiz oluşu, vahyin gerçekliği, insanın zihni ve ruhi kapasitesi gereği günahattan kaçınma yetisine sahip oluşu, mükafat ve cezanın hak olduğu, ruhun saf biçimde yaratıldığı ve ölümden sonra bedeni terk edeceği; yeniden dirilme, Mesih beklentisi ve son yargı inancına yer vermiştir.

İbn Meymun'un tespit ettiği on üç maddelik iman esasları ise günümüzde Yahudilerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmektedir. Bu en kapsamlı iman esaslarında Tanrı, vahiy, peygamberlik, kutsal kitap, ilahi yargı, Mesih ve ahiret inançlarına yer verilmektedir. On üç maddenin ilk beşi Tanrı'nın varlığı, birliği, maneviliği, sonsuzluğu ve tapınmaya layık tek varlık oluşuna inanmayı şart koşmaktadır. İki madde peygamberlikle, iki madde kitaplarla ilgilidir. Diğer maddeler ise Tanrı'nın, insanın fiillerini önceden bilmesi, ilahi yargının, Mesihin gelişinin ve yeniden dirilmenin hak olduğuna dairdir.

İbn Meymun'un (Maimonides) tesbit ettiği iman esasları şunlardır:

- 1- Tanrı var olan her şeyi yarattı ve onlara hükmetmektedir.
- 2- Tanrı birdir ve ondan başka Tanrı yoktur
- 3- Tanrı bir cisim değildir ve hiçbir şekilde tasvir edilemez.
- 4- Tanrı ezeli ve ebedidir.
- 5- İbadet sadece Tanrı'ya mahsustur. Ona ortak koşulamaz.
- 6- Peygamberlerin bütün sözleri hakkıdır.
- 7- Efendimiz Musa'nın peygamberliği gerçektir. O, kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerin en büyüğüdür.
- 8- Elimizde olan Tevrat, tamamıyla Tanrı tarafından Musa'ya verilenin aynıdır.
- 9- Tevrat değiştirilmeyecektir ve gelecekte Tanrı, başka Tevrat da göndermeyecektir.
- 10- Tanrı insanın bütün işlerini ve düşüncelerini bilir.
- 11- Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükafatlandırır, ihlal edenleri cezalandırır.
- 12- Mesih gelecektir; geciktiği halde her gün onun gelmesini bekleyeceğim.
- 13- Tanrı'nın bildiği bir zamanda, ölümden sonra dirilme gerçekleşecektir.

İbn Meymun'un tesbit ettiği iman esaslarından sonra başkaları da çeşitli esaslar tespit etmişler ve hiçbiri, On Üç madde kadar genel kabul görmemiştir. Ortodoks Yahudilik, İbn Meymun'un on üç prensibini benimsemekle birlikte, gelenek içerisinde mevcut olan diğer iman esasları anlayışlarını da geçerli saymaktadır. Reformist Yahudilik, Hıristiyan inancını benimseme durumu hariç, gerek inancı gerekse pratiği ilgilendiren konularda bireye geniş bir yorum ve değişim ve tercih hürriyeti tanımaktadır. Geleneğe dayalı devamlılık üzerinde duran Muhafazakar Yahudilik ise monoteizm dışındaki herhangi bir yönelimi kabul etmemekle birlikte, hem pratik hem de inanç açısından farklı yorumları onaylamaktadır.

SIRA SİZDE

1

İbn Meymun'un tespit ettiği iman esaslarını, İslâm'ın amentüsü ile karşılaştırıp farkları gösteriniz?

Tesbit edilen bu iman esasları dışında, Tanrı tarafından doğrudan iki ayrı levha halinde Musa peygambere verildiği kabul edilen On Emir de çeşitli Yahudi alimleri tarafından Yahudiliğin temelini oluşturan prensipler olarak görülmüştür.

Tevrat'ta iki ayrı yerde yer alan (Çıkış 20; Tesniye 5) On Emir şu şekildedir:

1-Seni Mısır diyarından, esaret evinden çıkararak Tanrı benim. Benden başka Tanrı olmayacak.

2- Kendin için yontma put, hiçbir şeyin resmini yapmayacaksın

3-Tanrının adını boş yere ağza almayacaksın

4-Cumartesi gününe riayet edeceksin

5-Babana ve annene hürmet edeceksin

6-Öldürmeyeceksin

7-Zina yapmayacaksın

8-Çalmayacaksın

9-Yalancı şahitlik yapmayacaksın

10-Komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.

Evensel kuralları içeren On Emir, genelde İlahi menşeli dinlerin hepsinde bulunmaktadır.

SIRA SİZDE

2

Tevrat'ta On Emir, iki ayrı yerde maddeler halinde nakledilmektedir. İlahi dinlerde ortak ise o takdirde Kur'an'daki On Emir nerede bulunmaktadır ve farklılık var mıdır?

Yahudi bilginlerince tesbit edilen amentülerde bulunan temel inanç unsurlarının açıklanmasında yarar vardır.

Tanrı İnancı

Yahudi dininde, üzerinde ısrarla durulan hususların başında Tanrı'nın birliği konusu gelmektedir. Yahudiliğin, biri Tanrı'nın birliği, diğeri İsrail'in seçilmişliği olmak üzere iki temel üzerine kurulu olduğu da ifade

edilmektedir. Tanrı'nın birliğine çok önem verilmesine karşılık, Tanrı hakkında farklı anlayış ve yorumlar söz konusudur. Bu da Yahudiliğin kendine has özelliğinden kaynaklanmaktadır zira Yahudilik'te kişinin Tanrı hakkında ne düşündüğünden ziyade Tanrı'ya nasıl ibadet ettiği konusu önceliğe sahip olduğu için, Yahudi tarihinde inançla ilgili diğer hususlarda olduğu gibi Tanrı hakkında da çok farklı ve birbirine zıt anlayışlarla karşılaşmaktadır.

Yahudi kutsal kitabında gerek On Emir'de gerekse "Dinle Ey İsrail" diye başlayan Şema duasında hep Tanrı'nın birliği üzerinde durulmaktadır. Eski İsrail toplumunda monoteizm, başından itibaren İsrail dininin en temel özelliğidir. Yahudilerin ulu ata kabul ettikleri Hz. İbrahim'in, tek Tanrı inancını tebliğ ettiği, bir olan Tanrının dışında ay, güneş ve yıldızlara tapan babası ve kavmiyle mücadele ettiği bilinmektedir.

Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ın, onun oğlu Yakub'un hep bir olan Tanrı'ya imana davet ettikleri malumdur. Tevrat'a göre Tanrı, Hz. İbrahim'i mübarek kılmış, zürriyetinin çok olacağını müjdelemiş ve onunla bir ahit yapmıştı (Tekvin 17/1-14; 22/16-18). Daha sonra İshak'ı mübarek kılmış (Tekvin 25/11; 26/2-6, 24), sonra da Yakubu mübarek kılmıştır (Tekvin 35/10-12).

Kur'an'da bu husus şöyle açıklanmaktadır: "Rabbi ona, 'bana yürekten teslim ol' dediğinde İbrahim, 'evet ben alemlerin Rabbine yürekten teslim oldum demişti. İbrahim oğullarına aynı şeyi vasiyet etti. Yakup da aynı vasiyeti yapmış ve 'evlatlarım, Allah size bu dini seçti, artık siz de bu dünyadan Müslüman olarak (Allah'a teslim olmuş olarak) göçün' demişti. Yakup ölmek üzere iken siz yanında mıydınız ki. O çocuklarına 'Benden sonra kime ibadet edeceksiniz diye sormuş onlar da 'Senin Tanrına, ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın bir olan Tanrısına ibadet edeceğiz ve biz sadece Ona teslim olacağız' demişlerdi (Bakara 2/131-133).

Bununla birlikte İsrailoğulları, kendi kutsal kitaplarında anlatıldığı gibi, hep başka ilahların peşinden gitmişlerdir. Bunun içindir ki İsrail dininde başlangıçta çok tanrılı bir inancın var olduğu, İsrailoğullarının, çevrelerindeki kavimlerin inançlarından etkilenecek birden çok ilaha taptıkları, daha sonra çeşitli tanrıların varlığı kabul edilmekle birlikte, onların üzerinde ve sadece İsrail'e ait bir milli tanrı inancının yaşandığı ve nihayet mutlak manada tek Tanrı inancına hakim olduğu da ileri sürülmektedir.

Bazı araştırmacılara göre başlangıçta İsrail tanrısı, savaşçı ve lider vasıfları öne çıkan milli bir tanrı karakteri arz etmekteydi. Tevrat'ta bunu doğrulayan ifadeler mevcuttur. Tevrat'ta "Ben sizin Tanrınız, siz benim kavim olacaksınız" denilmektedir (Çıkış 19/5-6; Levililer 11/45; 22/33; Tesniye 7/6; 14/2).

Klasik peygamberlerin temsil ettiği daha gelişmiş din anlayışında ise tanrı ile İsrail kavmi arasındaki ilişki, etik bir ilişki olarak ortaya konmuştur. Buna paralel olarak varlığı İsrail'e bağlı olmayan, aksine İsrail'in devamının kendisine bağlı olduğu, her şeyin ötesinde doğru ve adil vasıflara sahip bir tanrı anlayışı öne çıkmıştır. Peygamberlerin mesajlarındaki tanrı artık evrensel boyutta bir tanrıdır.

Yahudilik'te tanrı telakkisinin milli boyuttan evrensel boyuta taşınması yanında Tanrı tasvir ve tasavvurlarında da değişiklikler ve gelişmeler olmuştur.

Yahudi kutsal kitabında tanrı önceleri, özellikle Yahvist metinlerde antropomorfik bir şekilde tasvir edilmiştir. O beşeri organlara ve duygulara sahip bir varlık gibi tasvir edilmekte, elleri, kolları, gözleri ve kulakları olan, günün serinliğinde bahçede gezinen, unutan, pişman olan, yorulan bir varlık olarak karşımıza çıkmakta, Elohist metinlerde ise aşkın bir nitelik kazanmakta, peygamberlerine bulutların ötesinden veya rüyada melek aracılığı ile konuşmaktadır. Büyük Yahudi düşünürü İbn Meymun, Tanrı'nın insanlara, onların anlayacağı dilde konuştuğunu dolayısıyla antropomorfik ifadelerin, insanın daha iyi anlaması için kullanıldığını, bu ifadelerin hakiki manada değil mecazi olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.

Genel olarak Yahudi kutsal metinlerinde İsrail Tanrısı gerçek anlamda tek tanrı ve tüm insanlığın yaratıcısı olarak tanımlanmakla birlikte bu tanrı, kutsallığı bilhassa Filistin topraklarında tecelli eden ve özel olarak İsrail'in rehberi, koruyucusu ve kurtarıcısı olan bir ilah biçiminde sunulmuştur. Bununla birlikte Tanrının tekliğiyle bağlantılı olarak onun ortak kabul etmeyen kıskanç bir Tanrı oluşuna sıklıkla temas edilmiştir.

Yahudi kutsal kitabında Tanrının farklı isimleri yer almaktadır ancak Tanrının özel ismi olarak kullanılan YHVH (Yahve veya Yahova), bunların içinde en önemli ve kutsal olanıdır. Etimolojisi konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte Tevrat'ta "var olmak" anlamındaki İbranice kökle bağlantılı kılınmakta ve bizzat Tanrı tarafından "Ben ben olanım" şeklinde anlamlandırılmaktadır. On emir'de yer alan Tanrının ismini boş yere ağza almama emrine uyularak YHVH kelimesi telaffuz edilmediği gibi Tevrat dışında da herhangi bir yere yazılmamıştır. Onun yerine Efendi/Rab anlamında Adonay veya isim anlamında Ha-Şem kelimeleri kullanılmaktadır. Tanrı'nın özel isminin sadece yılda bir kere Kefaret gününde (Yom Kipur) Mabet ibadeti sırasında kutsama duası söylenirken baş kohen tarafından telaffuzuna müsaade edilmiştir.

Tevrat'ta Tanrı için en çok kullanılan diğer isim ise Elohim'dir. Bunun dışında El Elyon (en yüce olan), El Olam (sonsuz olan), El Şadday (güçlü olan) isimleri de kullanılmaktadır. Diğer taraftan Tanrıya verilen isimlerin çokluğu ve Antropomorfizmden kurtulmak için gerçekte Tanrı'nın bir tek isminin olduğu, diğer isimlerin ise Tanrı'nın fiilleriyle bağlantılı sıfatlar olduğu ve bu sıfatların da metaforik olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.

Yahudilikte Tanrı, Tevrat ve İsrail kavramlarının ayrı bir önem ve ilişkisi kabul edilmekle birlikte peygamber, Mesih ve ahiret inançları, bunlarla bağlantılı olarak yaratma, vahiy ve kurtuluş prensipleri de önemlidir.

SIRA SİZDE

3

DİA İslâm Ansiklopedisindeki Allah maddesini okuyarak, İslâm ve Yahudilikteki Tanrı inancının en belirgin farkını tespit ediniz?

Peygamberlik

Yahudilik'te Tanrı ile İsrail oğulları arasında, ilahi vahyi Tanrı'dan alıp İsrail oğullarına bildiren peygamberlik müessesesi vardır. Nitekim Yahudi Kutsal Kitabı Tanah'ın ikinci ana bölümü Neviim (Peygamberler) adını taşımaktadır ve bu bölümün, sonraki peygamberler kısmında İsrailoğulları tarihinde görev yapan ve faaliyetleri kutsal kitapta yer alan on beş peygamberden bahsedilmektedir.

Yahudi kutsal kitabında peygamberi ifade etmek üzere çeşitli kavramlar kullanılmıştır ki bunların başında nebi (nevi) kelimesi gelmektedir. Tanrı tarafından göreve çağrılmış anlamındaki bu kelime ilk defa Hz. İbrahim için kullanılmıştır (Tekvin 20/7). Gören anlamında Hozeh ve Roeh kelimeleri de peygamberi ifade etmektedir. Diğer taraftan Allah adamı, Allah'ın kulu, kul, haberci, elçi kelimeleri de peygamberi ifade etmektedir.

Yahudilikte peygamberlik, tanrının kendi iradesini, seçmiş olduğu bazı kişilere ve bu kişiler aracılığı ile İsrail halkına izhar etmesi olarak anlaşılmıştır. Peygamberlerin aldığı vahyin kaynağı ve peygamberi peygamber yapan asıl özellik, Tanrı sözüne muhatap ve bu sözün aracısı olmalarıdır. Bu noktada Musa'nın ayrıcalığı vardır ve sadece o, tanrı ile aracasız konuşmuş, diğerleri ise rüya veya vizyon durumunda ilahi söze muhatap olmuşlardır.

Yahudilikte peygamberliğin iki temel şartı Tanrıdan ilahi vahiy alması ve aldığı vahyi insanlara tebliğ etmesidir. Yahudilikte vahyin çeşitleri vardır. Vahyin en kestirme ve en üstün şekli ve yolu, hiçbir aracı olmaksızın doğrudan Rab Yahve'den ilahi vahyi almaktır ki Yahudi inancına göre vahyin bu şekli sadece Hz. Musa'ya özgüdür. Vahyin diğer bir şekli rüyada veya vizyon (rüyet) halinde vahyin alınmasıdır. Hz. Musa dışındaki peygamberlere vahiy genelde bu şekilde gelmiştir.

Tanah'da adı geçen peygamberlerin, peygamber oluş yaşları farklıdır. Hz. Musa 80, Hz. Harun 83 yaşında peygamber olduğu gibi Samuel ve Yeremya daha çocuk yaşta Rabbin sözüne muhatap olmuşlardır. Peygamberlerin çoğu olgunluk yaşlarında peygamber olarak seçilip görevlendirilmişlerdir.

Peygamberliğin verilisinde de belli devreler söz konusudur. Öncelikle peygamber olarak seçilen kişi, günlük ve gündelik işleriyle meşgul iken ilahi vahye muhatap olmakta, seçilen kişi çeşitli mucizelerle desteklenmekte ve belli bir topluluğa gönderilmektedir.

Yahudi kutsal kitabında hakiki peygamberin özellikleri şu şekilde belirtilmiştir:

- 1- Tebliğinin doğruluğu: (Tesniye 13/1-5). Hakiki peygamberin Tanrı, ibadet ve ahlaki vecibeler hususunda söyledikleri, şeriata (Tevrata) uygun olmalıdır. Eğer söyledikleri On Emir'den ayrılıyorsa o, Allah adamı değildir. Bu sebeptendir ki Rab Yahve'den başka ilahlara kulluğu önerenler; yalan, hırsızlık, zina gibi yasak fiilleri tavsiye eden ve yapanlar peygamber değildir.
- 2- Verilen haberlerin gerçekleşmesi: (Tesniye 18/21-22). Tevrat, hakiki peygamberin bir özelliği olarak verdiği haberin gerçekleşmesini göstermektedir. Eğer bir kişinin gelecekle ilgili verdiği haber gerçekleşirse o hakiki, gerçekleşmezse sahte peygamberdir.
- 3- Alametler göstermesi: (Çıkış 4/8). Peygamberler birtakım alametler de göstermektedirler ancak sadece alametler yeterli değildir.

Yahudilikte hakiki peygamberin yanında yalancı peygamber kavramı da vardır. Yalancı peygamberin temel özellikleri ise tanrının dışında başka ilahlara kulluğa davet etmesi ve gelecekle ilgili söylediklerinin gerçekleş-

memesidir. Onlar, tanrı adına yalan söylemekte ve aslı olmayan şeyleri haber vermektedirler.

Tevrat'ta ilk defa peygamber (nevi) olarak isimlendirilen kişi, aynı zamanda ilk İbrani atası ve İsrail seçilmişliğinin başlangıcı kabul edilen İbrahim'dir. Yahudi inancına göre İbrahim ile başlayan ve Musa ile en mükemmel biçimine ulaşan peygamberlik, M.Ö. V. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Malaki ile sona ermiştir. Bu dönemden itibaren yol gösterici ve tebliğci "Tanrı adamı" figürü yerine dini bilen ve yorumlayan "din adamı"(rabbi) figürü öne çıkmış; aynı zamanda kurtarıcı Mesih beklentisi gelişmeye başlamıştır.

SIRA SİZDE

4

Ö.Faruk Harman'ın "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler" adlı makalesini (İslâm Tetkikleri Dergisi, IX [1995] okuyarak, Yahudilikteki peygamberlik müessesesini öğreniniz. Ayrıca sadece Tanah'ta adı geçen peygamberler olduğu gibi, sadece Kur'an'da adı geçen ve her iki kutsal kitapta da adı geçen peygamberler vardır. Sadece Kur'an'da adı geçen peygamberlerden ikisi kimlerdir, araştırınız?

Yahudilik'te peygamberlik sadece erkeklere mahsus değildir, kadınlardan da peygamberler gelmiştir. Onlara nebiah denilmektedir ve sayıları altıdır: Hz. Musa'nın ablası Miryam (Çıkış 15/20), Debora (Hakimler 4/4), Hulda (II. Krallar 22/14), Noadya (Nehemya 6/14) ve Peygamber İşıya'nın eşi (İşıya 8/3).

DİKKAT

İslâm Dinine göre peygamberlerde bulunması gereken bazı nitelikler vardır ki bunlar. Sıdk (doğruluk), Emanet (güvenilirlik), Tebliğ, Fetanet (zeki ve üstün akıllı olmak) ve İsmet'tir (günahlardan korunmuşluk). İslâm inancına göre bütün peygamberlerde bu nitelikler bulunmaktadır. İslâm'a göre peygamberler de insandır ancak onlar ilahi vahye mazhar olmuşlardır. Yahudilik'te peygamberlere zina etmek, putlara tapmak gibi çeşitli hatalar işletilmektedir ki bunların, İslâm açısından kabulü mümkün değildir.

Ahret İnancı

Ahret inancı, Yahudi dininin en karmaşık konularından biridir. Geleneksel Yahudilik'te ahret inancı doğrudan Yahudi kutsal metinlerine dayandırılmakla birlikte gerek Tevrat'ta gerek Tanah'a ait diğer kitaplarda ahret konusu, bazı atıfların ötesinde açık ve net olarak yer almamaktadır. Buna karşılık başta yeniden dirilme inancı olmak üzere, öteki dünya ile alakalı kavram ve konular Tanah sonrası Yahudi Apokrif-Apokaliptik yazılarda, Rabbani ve Kabalistik literatürde, Orta Çağ Yahudi teolojisi ve litürjisinde önemli yer tutmaktadır.

Yahudilikte ahret inancı, geç dönemde yazılmış olan apokaliptik karakterli Daniel kitabı ile İşıya kitabındaki bazı pasajlarda kısmen yer almaktadır. Bu ise antik Yahudi mezhepleri arasında farklı görüşlerin benimsenmesine yol açmıştır. Yahudi kutsal kitabının ilk yorumcuları olan Ferisiler gerek ruhun ölümsüzlüğü gerekse yeniden dirilme inancını bir nevi tartışmasız doktrin olarak ortaya koymuşlardır. Kutsal metni lafzi olarak anlama yoluna giden ve yorum geleneğini kabul etmeyen Sadukiler ise, Tanah'ta yer almadığı gerekçesiyle, hem ruha hem de bedene nispetle ölümden sonraki hayatı reddetmişlerdir.

Ruhun ölümsüzlüğü ve yeniden dirilme inancına dayanan ahret konusu ilk defa Tanah sonrası Yahudi literatüründe açık biçimde ortaya konup Rabbani literatürle birlikte Yahudi öğretisinin bir parçası olmuştur. Tanah'ta ahiretle ilgili kullanılan kavramlardan biri, ölümler diyarı anlamındaki şeol'dur.

Şeol, ölüm sonrasında bütün insanların gittiği yer olarak algılanmaktadır. Önceleri iyilerin huzur içinde beklediği, kötülerin ise farklı derecelerde azaba uğradığı bir yer olarak nitelenen şeol daha sonra sadece kötülerin azap gördüğü bir yer kabul edilmiş, bazı apokriflerde ise şeol'un yerini, kötülerin azap çektiği mekan anlamında gehinnom (cehennem) kavramı almış, iyilerin de ölümden sonra eskatolojik Aden bahçesine (gan Eden) veya cennete gittiği kabul edilmiştir.

Mişna ve Talmud'da öteki dünya ve yeniden dirilme kavramları, iman ve kurtuluş prensibi olarak ortaya konmakta, ayrıca Rabbanî literatürde iyiler için mükafat, kötüler için ise ceza yeri olarak cennet (gan eden) ve cehennem (gehinnom) kavramlarına atıf yapılmaktadır.

Cennet ve cehennem, çok büyük ve farklı kademelerden oluşan mekanlar şeklinde tasvir edilmektedir. Ne zaman yaratıldıkları ve nerede buldukları konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Yaygın inanca göre dünya yaratılmadan önce yaratılan ya da planlanan cehennem, yerin altında veya semanın üzerinde ya da karanlık dağların arkasındadır. Cehennem sadece ceza değil aynı zamanda arınma yeridir. Bir görüşe göre günahı ve sevabı eşit olanlar cehennemde on bir ay süresince arındıktan sonra cennete girebileceklerdir. Yaygın görüş hem İsrail'den hem de diğer milletlerden olan kötülerin cehennemde sadece on iki ay kaldıktan sonra yok olacakları yönündedir. Sadece sözlü ve fiili olarak Yahudi ahdine bağlılıklarını ve temel Yahudi öğretisini reddedenler sonsuz azaba uğrayacaklardır. Şabat'a denk gelen günlerde azabın olmayacağı da bazılarınca ileri sürülmektedir.

DİKKAT

Yahudilikteki ahiret inancına göre Yahudilerden kötü olanlar cehennemde sadece on iki ay kalacaklardır. Kur'an, Yahudilerin bu iddialarını şu şekilde yalanlamaktadır: "İsrailoğulları :Sayılı birkaç gün müstesna bize ateş dokunmayacaktır dediler. De ki: siz Allah katından bir söz mü aldınız-ki Allah sözünden caymaz- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz. Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktir. Onlar orada devamlı kalırlar" (Bakara 2/80-81).

Cennetin de Aden bahçesi (gan Eden) olduğu ve yeri bilinmemekle birlikte bu dünyada bulunduğu, iyilerin ruhlarının, Mesihî dönemin sonunda gerçekleşecek yeniden dirilme anına kadar burada kalacakları ifade edilmektedir. Henüz yaratılmamış öteki dünya ise yeniden dirilme ve ilahi muhasebe sonrasında iyilerin ve günahından arınanların yeni bir beden ve ruhla sonsuza kadar yaşayacakları nihai mükafat yerini ifade etmektedir.

Reformist Yahudiliğin ileri gelenleri, Tanrı'nın merhametiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle cehennem kavramını reddetmişlerdir. Aynı şekilde günümüz liberal Yahudi gruplarının çoğu, cennet ve cehennemin fiziki manada var olduğunu veya olacağını kabul etmemektedirler. Yahudilik'te inanç konusunun dogmatik bağlayıcılığı olmaması ve ahiretle ilgili kavramların muğlak kullanımından dolayı bu tavır, Ortodoks Yahudiler açısından da problem teşkil etmemektedir.

İNTERNET

www.sorularlaİslâmiyet.com , www.dinimizİslâm.com

Mesih İnancı

Mesih inancı, Yahudilerin karizmatik bir kurtarıcı tarafından yabancı boyunduruğundan kurtarılıp Filistin topraklarında dini ve siyasi bağımsızlık kazanmak suretiyle eski ihtiyaçlarına kavuşmalarına yönelik inanç ya da

doktrini ifade etmektedir. Bu doktrin, İkinci Mabed döneminin sonlarından itibaren Yahudi dininin önemli bir parçası haline gelmiştir.

İbranice Maşiah (Mesih) kelimesi yağla meshedilmiş anlamındadır. Bu terim başlangıçta peygamber veya kohen tarafından yağlanmak (kutsanmak) suretiyle ya da doğrudan Tanrı tarafından görevlendirilen kral, kohen veya baş kohen gibi kişiler için kullanılmıştır. Kelime daha sonra eskatolojik manada “kurtarıcı Mesih” biçimine dönüşmüştür.

Tarihlerindeki olumsuzluklar ve başka ülkelerin tahakkümü altında kalmaları, diğer taraftan Tanrı'nın seçilmiş kavmi oldukları inancı ve bu nitelemeye uymayan şartlar ayrıca İran kaynaklı kurtarıcı fikri Yahudilerde, Tanrı'nın ilahi düzeni yeniden tesis etmek ve Yahudileri, layık oldukları itibara tekrar kavuşturmak için bir Mesih-kral göndereceği fikrine götürmüş, Mabedin ikinci kez yıkılması ile Mesihî kurtuluş fikri daha da kuvvetlenmiştir.

Rabbani literatürde Davud soyundan gelecek olan Mesih, tarihin sonunda İsrail'in düşmanlarını yenmek suretiyle onları esaretten kurtarıp kutsal topraklara ve Tanrı'ya döndürecek, orada Mabedi tekrar inşa edip İsrail'i Tevrat öğretilerine göre yönetecek ve yeryüzünde Tanrı'nın krallığını kuracak kişi; savaşçı, öğretmen ve peygamber kimliklerini de kendi şahsında toplayan eskatolojik kral olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca “Davudoğlu Mesih” olarak isimlendirilen bu kişiye öncülük etmek üzere Yusuf soyundan gelecek ikinci bir Mesih'ten de bahsedilmektedir. Bu ikinci derecedeki Mesih figürü daha sonra, Mesihçiliğin modern ve seküler bir versiyonu olarak görülebilecek olan Siyonist hareketin öncüleri için de kullanılmıştır.

Genellikle insan olarak tanımlanan ama tabiat üstü bazı özelliklere de sahip olan Mesih'in Kudüs'te doğduğu, gökyüzünde gizlendiği, geri dönmek için kurtuluş gününü beklediği ve İsrail hak ettiğinde heybetli bir biçimde bulutların üzerinde geleceği rivayet edilmektedir. Rabbani literatürde Mesih'in gelişini haber veren birtakım olumsuz gelişmelerin olacağından, Gog ve Magog savaşından, sürgündeki İsrail'in vadedilmiş topraklarda bir araya toplanması ve milletlere hükmetmesinden bahsedilmektedir. Mesih beklentisi özellikle baskı ve zulüm dönemlerinde daha da artmış ve birçok kişi, Mesih iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Ebu İsa el-İsfahani (VII. Yüzyıl), İbn Arye (1000), Karai Kohen Solomon (1121) bunlardandır. Yahudi tarihinin etkili Mesihî hareketi ise Sabatay Sevi adlı bir Osmanlı Yahudisinin, Mesihlik iddiasında bulunması (1665), daha sonra müslüman olmasıyla, Yahudilere göre heretik sayılan ve gizli bir harekete dönüşen Sabataycılıktır.

Mesih inancı günümüzde Ortodoks Yahudilik tarafından hala benimsenmekte, Reformist Yahudilik ise kurtarıcı Mesih figürünü reddetmektedir.

DİKKAT

Birçok dinde, ileride gelecek bir kurtarıcı müjdesi yer almaktadır. Zerdüştiliğin kutsal metinlerinde Saoşyant adlı birinin geleceği ve kötülükle mücadele edeceği yazılıdır. Budizmin kutsal metinlerinde Maitreya adlı bir kurtarıcının geleceği haberi yer almaktadır. Hinduizmin Puranalarında yine ileride gelecek bir kurtarıcıdan bahsedilmektedir. Diğer pek çok kültürde, aynı şekilde gelecek bir kurtarıcı müjdesi ve beklentisi mevcuttur. Yahudi kutsal kitabı Tanah'da, Hıristiyan kutsal kitabı Yeni Ahit'te yine ileride gelecek bir kurtarıcıya atıf vardır. Yahudiler, kitaplarındaki bu kurtarıcının Mesih olduğuna inanmakta ve onun gelmesini beklemektedirler. Hıristiyanlar, Yahudilerin bekledikleri Mesih'in, Hz. İsa olduğuna inanmakta ve onun tekrar gelmesini beklemektedirler. İçinde, ileride gelecek bir kurtarıcı müjdesi bulunmayan yegane kutsal kitap

Kur'an'dır. Kur'an'da "Muhammed sizden hiçbirinizin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi hakkıyla bilendir" (Ahzab 33/40) denilmek suretiyle peygamberliğin, Hz. Muhammed ile sona erdiğini bildirmektedir.

Vadedilmiş Topraklar

Yahudiliğin iman esasları arasında yer alması da Yahudiler, Tanrının seçilmiş kavmi olduklarına ve Arz-ı Mev'ud'un, Tanrı tarafından kendilerine vaad edildiğine inanmaktadırlar.

Arz-ı Mev'ud (Vadedilmiş topraklar) tabiri Allah'ın, Hz. İbrahim'e ve onun soyundan gelenlere vermeyi vaad ettiği yer için kullanılan bir terimdir. İbranice'de Eretz Israel (İsrail diyarı) denilen bu bölge Tanah'ta Kenan diyarı, diyar ve memleket diye de zikredilmektedir. İkinci Mabad döneminden itibaren arz-ı mev'ud diye adlandırılmıştır.

Bölgenin hudutları, Yahudi kutsal kitabında çeşitli şekillerde belirlenmektedir. Hz. İbrahim'e yapılan vaadde "Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar olan bölge" (Tekvin 15/8), Hz. Musa ve Yeşu'a yapılan vaadde "ayak tabanınızın basacağı her yer" (Tesniye 11/24; Yeşu 1/3) diye tanımlanmaktadır. Bu vaad önce Hz. İbrahim ve soyuna yapılmış, İshak, Yakub ve Musa ile de bu vaad yinelenmiştir. Bu vaadin şartları vardır. Öncelikle Allah'ın emirlerine, kanun ve şeriatına bağlı olunacaktır. Orada suçsuz kanı dökülmeyecek, garibe, dula, yetime iyi davranılacaktır (Yeremya 1/1-7). Vaad edilmiş topraklara sahip olabilmek ve orada kalabilmek için Allah'a verilen sözü tutmak, ahde riayet etmek gerekmektedir.

Vaad önce Hz. İbrahim'e yapıldığına göre, bu vaad bir hak doğuruyorsa, İshak soyundan gelen Yahudiler kadar İsmail soyundan gelenlerin de o topraklarda hakkı olmalıdır. Üstelik Kur'an'a göre de vaadin gerçekleşmesi için birtakım şartların yerine getirilmesine bağlanmıştır. Bunların başında Allah'a itaat gelmektedir. Halbuki İsrailoğulları Allah'ın emirlerine boyun eğmemiş, yapılan ahitleri yerine getirmemiş, hatta Allah'ın elçilerini öldürüp fesat çıkarmışlardır (Bakara 2/61, 100; Nisa 4/155-156; Maide 5/13).

İBADETLERİ

Her dinde olduğu gibi Yahudilik'te de ibadet dinin temel unsurlarındandır. İbranice'de 'avoda' kelimesi, doğru ibadet biçimi anlamında Yahudi dini uygulamalarını ifade etmektedir. Eski İsrail toplumunda ibadetin temelini kurban kültü oluşturmuş, bilhassa İbrani atalar döneminde ibadet ferdi tarzda, Tanrı'ya sunulan adak, takdime ve dua etrafında şekillenmişti.

"Toplanma Çadırı" etrafında toplu ibadete geçiş ise Musa peygamber dönemiyle başlamıştır. Toplanma çadırı ve daha sonra onun yerini alan Mabad, İsrail Tanrısının en fazla tecelli ettiği ve O'na doğrudan ulaşılan yer olarak görülmüştür. Filistin topraklarına yerleşildikten sonra, farklı bölgelerde ferdi takdimeler için mezbahlar oluşturulmakla birlikte, önce kuzeyde Şilo, daha sonra Gibeon, Toplanma Çadırının yer aldığı toplu ibadet merkezi olarak belirlenmiştir. Davud'un Kudüs'ü fethedip krallığın merkezi yapmasıyla birlikte ibadet merkezi Kudüs'e kaymış, kral Süleyman zamanında ise Mabad (bet ha-Mikdaş=Beytü'l-Makdis) inşa edilmiştir. Dış ve iç avlu, kutsal ve en kutsal bölümlerden oluşan Süleyman Mabedi ibadet merkezi olarak tahsis edilmekle birlikte, diğer mezbahlarda takdime

sunumuna devam edilmiştir. Mabed, M.Ö. 586'da Babilliler tarafından yıkılmış, M.Ö. 515'te ikinci kez yapılmıştır.

Yahudi öğretisine göre kohen sınıfı, Yakub'un üçüncü oğlu olan Levi soyundan gelen ve kendisi de ilk baş kohen kabul edilen Harun'un oğullarından oluşmakta, Levi soyunun diğer kollarına bağlı erkekler ise Levili sınıfını teşkil etmektedir. Sıradan İsrail kimliğinde anneye dayalı nesep belirleyici olurken, kohen ve Levili kimlikleri baba yoluyla elde edilmektedir. Kohenlerin en yaşlısı baş kohen ve dolayısıyla en kutsal kişi kabul edilmiştir. Kohenlerin yardımcılarını konumundaki Levililer ise ibadethanenin bakımı, ayrıca müzik ve şarkı ile ibadete eşlik etmekle görevlendirilmişlerdir.

Mabed ibadetinin merkezinde kurban yer almakta ve kohenler tarafından sunulmaktaydı. Geleneksel Yahudiliğe göre İkinci Mabedin Romalılar tarafından yıkılmasıyla birlikte (M.S. 70), Mesih'in ortaya çıkıp Süleyman Mabedini tekrar inşa edeceği ve tüm Tevrat hükümlerini yeniden hayata geçireceği güne kadar, kurban ibadeti askıya alınmıştır. Liberal Yahudi cemaatleri ise Tevrat'ta yer alan pek çok ritüel gibi, Mabed ve kurbanla ilgili uygulamaların da eski İsrail toplumunda önemli bir fonksiyon icra etmiş olduğunu, fakat Yahudi dini hayatı için artık gerekli ve dolayısıyla geçerli olmadığını kabul etmektedir.

Eski İsrail dininde Mabed, kurban ve kohenlik uygulaması merkezi konuma sahipken, İkinci mabedin yıkılmasıyla birlikte Yahudi dini hayatı sinagog, Tevrat ve rabbiler etrafında gelişme göstermiştir. Mabedde kohenler aracılığı ile yerine getirilen kurban ibadetinin yerini, sinagoglarda rabbiler eşliğinde icra edilen Tevrat çalışması ve dua almıştır. Günümüzde Yahudi mabedine, toplanma anlamındaki Grekçe sinagog dışında, İbranice bet haneset (toplanma evi), bet ha-tefila (dua evi) ve bet ha-midraş (öğrenme evi), Türkçe'de ise Havra da denilmektedir. Sinagoglarda putperestliği çağrıştıran resim, heykel ve sair unsurların kullanılması yasaktır. Sinagoglar genellikle tek veya iki katlı olarak yapılmakta, geniş dua salonunun ön tarafında, Kudüs'ün bulunduğu yöndeki duvarda, içinde rulo halindeki Tevrat nüshasının muhafaza edildiği kutsal dolap, dolabın hemen önünde yüksekçe bir platform bulunmaktadır.

Yahudilik'te günümüzde sabah (şaharit), ikindi (minha) ve akşam (maariv veya arvit) olmak üzere günde üç vakit ibadet vardır. Bu ibadetler bir kısmı ferdi, bir kısmı en az on erkekten oluşan cemaat (minyan) eşliğinde İbranice okunan belli dualar halinde icra edilmektedir. Karailerde ise cemaatle ibadet için gerekli minimum sayı üçtür. Geleneksel biçimiyle sadece erkeklerin iştirakiyle gerçekleşen Yahudi ibadetinde ayakta durmak, oturmak, Kudüs'e yönelerek ayakta dualar okumak ve hafif rüku şekli mevcuttur. Ayrıca bazı ibadetler esnasında ibadet şalı örtme, alın veya kol bağı takma gibi ritüeller de vardır.

Şabat

Cumartesi (Şabat) günü, Yahudilerce haftanın en kutsal günü kabul edilmektedir. On Emir'de açıklandığı şekliyle Cumartesi günü, iki ayrı gerekçeyle kutsaldır. Bunlardan birincisi Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci günde dinlenmiş olması, diğeri ise Tanrı'nın İsrailoğullarını Mısır'daki kölelik evinden kurtarmış olmasıdır. On Emir'de belirtildiği gibi bu günde iş yapmak yasaktır. Bu günde manevi yenilenme ve dünyayı Tanrının yarattığı gibi bırakıp tabiatın işleyişine müdahale etmeme ilkesi

gereğince, toplam otuz dokuz sınıf işten uzak durulmaktadır. Yahudi anlayışına göre gün, güneşin batışıyla başladığı için, Cuma günü akşam güneşin batışından cumartesi günü güneşin batışına kadar söz konusu işleri yapmak yasaktır.

Dini Gün ve Bayramlar

Yahudilik'te günlük ibadetin ve haftalık ibadet sayılan Şabat'ın dışında yıl içinde farklı zamanlarda kutlanan ve anılan dini gün ve bayramlar da vardır. Yahudilik'te bayramlar, ayın hareketlerini esas almakla birlikte, güneş yılına göre sabitlenmiş olan Yahudi takvimine göre belirlenmiştir. Buna göre en önemlileri aslen zirai kutlamalara dayanan ve ilkbahar, sonbahar ve yaz dönemlerine denk gelen Yahudi bayramlarının ay takviminde yaşanan kaymadan dolayı, Tevrat'ta belirtilenden farklı mevsimlere rastlamasını önlemek için, her on dokuz yıllık dönem içerisinde yedi kez (yani 3, 6, 8, 11, 14, 17 ve 19. yıllarda) birer ay eklemek suretiyle Yahudi takvimi sabitlenmiştir. Dolayısıyla bir Yahudi yılı esasen ilkbahara denk gelen Nisan ayı ile başlayıp Adar ayı ile sona eren ve her biri yirmi dokuz veya otuz gün çeken on iki aydan oluşmakla birlikte, belli yıllarda söz konusu on iki ay on üç aya tamamlanmaktadır.

SIRA SİZDE

5

Yahudilik'te dini gün ve bayramlar, ay sistemi ile güneş sisteminin karışmasıyla oluşan takvime göre düzenlenmekte olduğundan, bütün yılı dolaşmazlar. İslâm'da dini gün ve bayramlar hangi takvim sistemine göre belirlenmektedir ve niçin her sene farklı tarihlerde kutlanmaktadır?

Yahudi takviminde yer alan toplam on bir bayramdan altısı büyük bayram, ikisi küçük bayram ve üçü de modern bayram olarak gruplandırılmaktadır. Tevrat'a göre Yahudi yılının başlangıcı Nisan ayı olmakla birlikte, geleneksel Yahudilik'te takvim yılı Tişri ayı ile başlatılmaktadır.

Yeni Yıl

Tişri ayının ilk günü Yahudilikte Yeni Yıl'dır. Adem'in yaratılması, İbrahim, İshak ve Yakub'un doğumu; Musa'nın, Firavun'un karşısına çıkması gibi Yahudi tarihindeki pek çok önemli olayın bu günde meydana geldiğine, ayrıca herkesin kaderiyle ilgili tüm bilgilerin bu günde yazıldığına inanılmaktadır. Yılbaşında (Roş ha-Şana) iş yapmak yasaktır. Yılın bu ilk gününden itibaren başlayan on günlük dönem tövbe dönemidir.

Kefaret Günü (Yom Kipur)

Tişri ayının onuncu günü Kefaret günüdür ve Yahudi takviminin en kutsal günü kabul edilmektedir. Roş ha-Şana'da yazılan kader defterleri, on günün sonunda Kefaret günü mühürlenmektedir. Yahudiler bu günde oruç tutarlar.

Çardaklar Bayramı (Sukot)

Tişri ayının 15-21 günlerinde kutlanan bayramdır. Hasat bayramı da denilen Çardaklar Bayramı, Mısır'dan çıkış sırasında çölde geçirilen günlerin anıldığı, aynı zamanda Tevrat'ta üç büyük hac bayramı olarak sözü edilen ve

tüm İsrail erkeklerinin Mabede gelip takdime ve kurban sunmakla yükümlü olduğu bir bayramdır.

Tevrat'ı Hatim Bayramı

Tişri ayının yirmi ikinci günü, Tevrat'ın hatmedilmesine yönelik kutlama yer almaktadır. Yıl boyunca okunan Tevrat'ın tamamlanıp tekrar baştan okunmaya başlandığı ve on üç yaş altındaki çocukların gençlik duası söylemek üzere çağrıldığı bu merasimin en önemli özelliği, kutsal dolaptan çıkarılan Tevrat rulusunun ilahi, dua ve dans eşliğinde sinagogun içinde cemaat arasında yedi defa dolaştırılmasıdır.

Pesah Bayramı

Yahudi bayramları arasında mazisi en eski dönemlere dayanan, “Bahar Bayramı”, “Özgürlük Bayramı” ve “Hamursuz Bayramı” olarak da bilinen Pesah (Fısıh) bayramı, İbrani takvimine göre Nisan ayının 15'inde kutlanmaktadır ve Yahudi hac bayramlarından ilkidir. İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışlarının yadedildiği bu bayram, günümüzde Yahudilerin en fazla rağbet ettikleri bayramların başında gelmektedir. Bu bayram süresince evlerde maya veya mayalı yiyecek bulundurulması ve tüketilmesi yasaktır. Bayramın ilk akşamı hazırlanan sofraya düzenine seder denilmektedir ve sederde, Mısır'dan çıkışın konu edildiği bölümler okunur. Bayram, İsrail'dekiler için yedi, İsrail dışında yaşayan Yahudiler için sekiz gün sürmektedir. Bayram süresince mayasız ekmek tüketilir ve bu bayrama özel yemek takımı ve gereçleri kullanılır.

Haftalar Bayramı (Şavuot)

Şavuot, İbrainice'de haftalar anlamındadır. Batı kültüründe Pentacost diye de adlandırılmaktadır ve Ellinci Gün anlamında Yunanca bir kelimedir. Tevrat'ın, İsrailoğullarına verilmiş günü olarak kabul edilir. Yahudi takvimine göre Sivan ayının altıncı günü kutlanmaktadır. Üç büyük Yahudi hac bayramından ikincisidir. Gerçekte Pesah'ın ikinci gününden başlamak üzere tam yedi hafta sonrasına denk gelen ve zirai bir bayram olan bu bayrama Turfandalar Günü de denilmektedir. Pesah ve Şavuot bayramları arasındaki bağlantı Pesah'ın, İsrailoğullarının fiziki kölelikten, Şavuot'un ise manevi kölelikten kurtuluşunu temsil etmesidir.

Hanuka Bayramı

Işıklar Bayramı olarak da isimlendirilen Hanuka, M.Ö. 165 yılında Grek-Slevkit kralı IV. Antiochus'un Helenleştirme politikasına ve Kutsal Mabedi putperest ibadet merkezi haline dönüştürmesine karşı, Makabiler'in verdiği savaş ve elde edilen zaferin kutlanması mahiyetindedir. Bu bayramda, Mabede daima yanan menora'nın sadece bir günlük yağla sekiz gün boyunca yanması mucizesini hatırlatmak üzere sekiz gün boyunca evlerde mum yakılır. Bu bayram Yahudi takvimindeki Kislev ayının 25'inde başlar ve sekiz gün boyunca kutlanır.

Purim Bayramı

Purim, neşe ve eğlence bayramıdır. 14 Adar günü kutlanan bu bayram, Pers yönetiminin Yahudilere uygulamayı tasarladığı katliamın tarihini belirlemek için kuraya başvurduğu veya zar attığı için, kuralar veya zarlar anlamında Purim adı verilmiştir. Vezir Haaman tarafından Yahudi cemaatinin yok edilme girişimine karşı, Yahudi kökenli Kraliçe Ester'in yardımıyla kurtarılması anısına kutlanmaktadır. Yahudilerin katledileceği o günde, Yahudiler onları katletmiştir ve katliam ertesi gün de sürmüştür. Pesah'tan bir ay önce kutlanan bu bayramda, Ester kitabının bayram akşamı ve sabahında sinagogda cemaat halinde ve yüksek sesle okunması esastır. Yahudi bayramları arasında hiçbir bayram, Purim bayramının kutlandığı kadar sevinç ve coşkuyla kutlanmamaktadır.

MEZHEPLERİ

Her dinde olduğu gibi Yahudilik'te de hem inanç ve doktrin hem de ibadet ve uygulama konularında, gerek tarihi süreçte gerekse günümüzde, farklı kültür muhitlerinde olmaktan kaynaklanan veya farklı din ve akımlardan etkilenen yorum farklılıkları söz konusudur. Dinin anlaşılması ve yorumlanmasında ortaya çıkan bu farklılıklar, yorumu yapan insanların zeka ve bilgi düzeyleriyle de yakından alakalıdır.

Yahudilik'te İkinci Mabed döneminin önemli özelliklerinden biri de M.Ö. II. Yüzyılda Filistin'de üç büyük Yahudi mezhebinin ya da grubunun tarih sahnesine çıkmasıdır ki bunlar Ferisiler (Peruşim), Sadukiler (Sadukim) ve Essenilerdir (İsiyim). Ayrıca miladi ilk yüzyılın ortalarında ortaya çıkan devrimci fanatiklerden (Zelot) de bahsetmek gerekir.

Peruşim

Peruşim kelimesi “ayrılıkçılar” anlamındadır ve bu mezhep mensupları kendilerini, Haşmoni yönetimi ile Helenistik uygulamaların taraftarı olanlardan ve sıradan halktan ayırdıkları için bu şekilde adlandırılmışlardır. Ferisiler, Sadukilerin Mabed vurgusuna karşılık Sinagog ve Tevrat öğretisini öne çıkaran ve çoğunlukla yazıcı ve din alimlerinden oluşan gruptur. Tevrat'ın lafzi manasının ötesindeki anlamı ortaya koyabilmek için yorum geleneğini başlatan ve Sanhedrin'de çoğunluğu oluşturan Ferisiler, Yahudi toplumunu Tevrat etrafında birleştirme ve topluma liderlik etme amacıyla hareket etmiş, Tevrat kurallarının uygulanmasında detaycı ve katı bir anlayışı benimsemişlerdir. Mişna ve Talmud'un oluşumunu sağlayan din alimleri, kendilerini Ferisilerin varisleri olarak görmüşlerdir. Peruşim, ahiret ve meleklerin varlığına inanmaktadır. Günümüz Ortodoks Yahudiliği, Peruşim'in devamı ve günümüzdeki temsilcileridir.

Sadukim

Tevrat'ın uygulanması ve Mabed hizmetleri konusunda yani inanç ve amelde Peruşim'e karşıt olması ile tanınan mezheptir. Kral Süleyman döneminde baş kohen olarak görev yapan Sadok'un soyundan gelen baş kohen ve ailesinin görüşleri doğrultusunda hareket ettikleri için bu ismi aldıkları ifade edilmektedir. Sadukim, kohenlerin çoğunluğu oluşturduğu aristokrat ve

muhafazakar bir sınıftı. Mabed ve kurban kültürünün yöneticileri sıfatıyla kendilerini dini konularda asıl otorite olarak gören bu grup, Tevrat'ın lafzi anlamını esas almakta, yorum geleneğini ve Tevrat'ta açıkça yer almayan yeniden dirilme fikrini, meleklerin ve kötü ruhların varlığını kabul etmemektedir. Sadukim mezhebi, Mabed'in Romalılar tarafından yıkılışından sonra halk üzerindeki nüfuzunu tamamen kaybederek tarih sahnesinden silinmiştir.

İsiyim (Esseniler)

İsiyim kelimesinin mütevazı ve dindar kişi ve bunların meydana getirdiği topluluk veya sessiz, sakin kişi ve bunların meydana getirdiği topluluk anlamlarına geldiği belirtilmektedir. Yahudi yorumuna göre bunlar, Makkabi mücadelelerinden önceki Hasidim'in (dine bağlı dindar kişiler) devamıdır.

Geleneğe göre bunlar, Tevrat'ın Levililer bölümünün ortaya koyduğu kurallara son derece müfrit bir şekilde uyan kimseler olup, kendi elleriyle kazandıklarını paylaşarak kendilerini dini yaşantı ve çalışmaya vermiş kimselerdir. Esseniler mümkün olduğu kadar evlilikten ve bedeni zevklerden kaçınıyorlardı. Münzevi-apolitik bir grup olan Essenilerin, Kumran cemaati de denilen kısmı, Ölü Deniz civarında oluşturdukları yerleşim bölgelerinde toplumun geri kalanından ayrı olarak komünal bir hayat sürmüşlerdir. Melek ve ahret inancı olan bu grup sıkı bir temizlik ritüeli uygulamaktadır. Mesihi dönemin yakın olduğu inancından hareketle kısmi bekarlığı gerekli görmüşlerdir. Evlilik hayatına getirdikleri kısıtlamadan dolayı nesillerini uzun süre devam ettiremeyen Esseniler, Mabedin yıkılmasından sonra ortadan kaybolmuşlardır.

Miladi VIII. yüzyıldan itibaren doğuda İslâm dünyasında yaşayan Yahudiler arasında Müslümanlığın ve İslâm düşüncesinin tesiri altında çeşitli Yahudi mezhepleri de zuhur etmiştir. Bunlar İseviyye, Yudganiyye, Ananiyye ve Karaim'dir. Bu gruplara Orta Çağ'da ortaya çıkan mistik Kabala hareketi ile XIX. Yüzyılda Avrupa'da, bilhassa Doğu Avrupa ve Rusya Yahudileri arasında zuhur eden Hasidim hareketini de ekleyebiliriz

Karailik, sadece yazılı Yahudi kitap literatürünü (Tanah) kabul edip, Yahudi din alimlerinin oluşturduğu sözlü yorum geleneğini (Talmud) reddetmektedir. Karailere göre bu mezhep sonradan ortaya çıkmış değil, bilakis son devirlerin ürünü olan Talmud Yahudiliğine karşı, başından itibaren Musa'nın öğretisinin doğru yorumuna dayalı Yahudiliği temsil etmektedir.

Bu hareket VIII. Yüzyılda Babil'de (Irak) yaşayan Anan ben David ile başlamıştır. Anan'ın ölümünden sonra görüşleri Filistin'de yayılmış, Kudüs'ün haçlılar tarafından işgali üzerine Mısır, Anadolu ve Kırım bölgelerine yayılmışlardır. Bu mezhep, Tevrat'a dayanmayan tüm Yahudi dini uygulamalarını reddettiğinden, uzun süre geleneksel Yahudi din alimleri tarafından meşru kabul edilmemiştir. Karai isimlendirmesi de kutsal yazı anlamına gelen mikra kelimesine atıfla oluşturulan bene ha-mikra (Tevrat'ın çocukları), bale mikra (Tevrat'ın takipçileri) veya kısaca Karaim (Tevrat okuyanlar) şeklindeki nitelendirmeden kaynaklanmaktadır.

Günümüz dünyasındaki başlıca Yahudi mezhepleri şunlardır:

Reformist Yahudilik

Modern Yahudi akımları içinde en liberal kanadı temsil eden Reformist hareket, XIX. yüzyılda Alman Yahudileri arasında ortaya çıkmış, daha sonra Amerika'ya taşınmış ve asıl gelişmesini Amerikan Yahudileri arasında göstermiştir. İlk öncüleri Moses Mendelssohn (1729-1786), Abraham Geiger (1810-1874), Ludwig Philipson (1811-1889) ve Samuel Holdheim'dir (1806-1860). Reformist Yahudilik akılcılık, evrenselcilik ve ilerlemecilik gibi ilkeler üzerine kurulmuştur ve bu hareketin ortaya çıkışının temel sebebi Yahudi dinini çağın şartlarıyla uyumlu ve cazip hale getirmektir. Bunun için sinagog ibadeti, şabat kuralları, ergenlik ve evlilik merasimlerinde çeşitli değişiklikler uygulamaya konulmuştur. Reformistler, Tevrat'ı Tanrı tarafından vahyedilmiş bir kitap olarak görmezler. Onlara göre Tevrat, atalarının yaşadığı dini tecrübenin kaydedildiği bir kitaptır. Onun içindeki emir ve yasakların birçoğu, bugün geçerliliğini yitirmiştir. Onlara göre Talmud'un herhangi bir kutsallık değeri yoktur.

Reformistler, başta Mesihçilik olmak üzere geleneksel Yahudiliğin birçok ilkesini kabul etmezler. Onlar, kutsal toprak ülküsünü de benimsemezler. Onlara göre kadınlarla erkekler din karşısında eşittir. Sinagoglarda yan yana ibadet edebilirler hatta kadınlar haham bile olabilir, sinagogda ibadet yönetebilirler. Reformist hareket, zaman içinde temel ilkelerinden taviz vermeksizin geleneği ve pratiği biraz daha dikkate alan bir anlayış benimsemiştir.

Muhafazakar Yahudilik

Başlangıçta Reformist hareket içinde yer alan Zacharias Frankel tarafından başlatılan bu oluşum, Reformist hareketin aşırılığına tepki olarak doğmuştur. Amerika'ya geçtikten sonra bilhassa Solomon Schechter'in öncülüğünde tam manasıyla teşkilatlanıp bir mezhep haline gelen bu hareket, günümüzde Amerika'daki biçimiyle Muhafazakar Yahudilik, Avrupa'daki biçimiyle de Masorti olarak isimlendirilmektedir. Muhafazakar Yahudilik dinin merkezine, Ortodokslarda olduğu gibi vahyi, Reformistlerde olduğu gibi ilerlemeci aklı değil, bütün bir Yahudi toplumunun ortak iradesi ve bu yolla ulaşılan fikir birliği prensibini koymak suretiyle Reformist ve Ortodoks oluşumlar arasında bir nevi orta yolu temsil etme iddiasındadır.

Muhafazakar Yahudilik gelenekle bağları koparmaksızın değişimi onaylamaktadır fakat bu değişim, Reformistlerinkinden farklı olarak yavaş yavaş ve daha ılımlı olmalıdır. Muhafazakar Yahudilik, Amerika'da Reformist Yahudiliğin hemen arkasından ikinci büyük Yahudi mezhebidir.

Önceleri Ortodoksluğun Amerikan versiyonu durumunda olan Muhafazakar Yahudilik daha sonra Reformist Yahudilikle Ortodoksluk arasında orta bir çizgiye çekilmiştir. Muhafazakarlar, geleneksel Yahudiliğin ilkelerine uyarlar fakat bu ilkelerin uygulanmasında Ortodokslar gibi katı değildirler.

Yeniden Yapılanmacı Yahudilik

Yeniden Yapılanmacı Yahudilik hareketi, Muhafazakar Yahudilik içinde yetişen Mordecai Kaplan'ın fikirleri ve öncülüğü doğrultusunda ortaya çıkmıştır ve Amerikan Yahudiliğine has bir harekettir. Kaplan'a göre

Yahudilik bir din değil, Yahudi toplumunun oluşturduğu ve devamlı gelişen bir dini medeniyettir. Bu hareketin bir diğer özelliği aşkın-yaratıcı-vahyedic bir Tanrı fikri yerine natürist Tanrı anlayışının benimsenmesi, ayrıca seçilmişlik fikrinin ve cinsiyet ayırımına dayalı kuralların reddedilmesidir.

Ortodoks Yahudilik

Ortodoks Yahudilik, Hz. İsa dönemindeki Ferisilikle başlayan ve Rabbani Yahudilikle devam eden ana bünyenin günümüzdeki temsilcisidir. Ortodokslar bu bakımdan klasik Yahudi anlayışını aynen devam ettirmektedirler. Tevrat'ın, Allah'ın Musa'ya yazdırdığı ilahi vahiy olduğuna mutlak olarak iman eden Ortodokslar, aynı zamanda onun yorumu olan Mişna ve Talmud'un da ilahi vahiy kaynaklı olduğuna inanmaktadırlar. Ortodokslar, Tevrat ve din bilgilerinin belirlediği kuralların mutlak otoritesini kabul etmekte ve bunlarda hiçbir değişikliğin meydana gelmesine izin vermemektedirler.

Yeni Ortodoksluk Hareketi

S. R. Hirsch'ün öncülük ettiği ve Ortodoksluk ile Reformist Yahudilik arasında yer alan Yeni Ortodoksluk Hareketi ise Yahudi geleneğindeki değişim prensibinden hareketle, Tevrat emirleri ile mevcut dünya düzenini uzlaştırma hedefi doğrultusunda teşekkül etmiştir. Hirsch, geleneği modern anlayışla uyumlu hale getiren bir Yahudilik yorumu ortaya koymuştur. Reformist hareket akıl ve ilerlemeciliği, Muhafazakar hareket ortak toplum bilinci ve iradesini vurgularken, Hirsch'ün Yeni Ortodoksluğu değişimi onaylayan gelenek fikri üzerinde durur.

Günümüz Ortodoks Yahudiliği içinde Halaha'ya ters düşmeyecek şekilde yeniliklere, modern eğitim sistemine ve modern hayat tarzına açık olan ve Amerika, Kanada ve İngiltere'deki Ortodoksların çoğunluğunu oluşturan kesim için Modern Ortodoks isimlendirmesi kullanılmaktadır.

Hasidilik

Hasid (çoğulu hasidim) kelimesi dindar anlamına gelmektedir. XVIII. yüzyıl ortalarına doğru Polonya Yahudilerinden Yisrael ben Eliezer adlı bir kabalacı etrafında gelişen ve mistik unsurlar taşıyan bir harekettir. Bu harekete karşı çıkan Rabbani Yahudilik mensupları ise karşı çıkanlar anlamında mitnagedim diye isimlendirilmişlerdir.

Bu hareketin en önemli özelliği, temelindeki mistik anlayışa paralel olarak bilgi ve akıl yerine duygu ve duaya yani dini hissiyata ağırlık vermesidir. Bir diğer önemli özelliği ise ibadet ve dini merasimlerin icrasında mistik konsantrasyon, neşe ve haz faktörlerine ağırlık vermesidir.

Hasidilerin özel giysileri vardır. Yetişkinler siyah şapka ve cübbe giyer, elbiselerinin dört kenarına ip takarlar. Kadınlar başlarını örtmek için ya tülbent kullanır veya peruk takarlar. Hasidilerde dini hayat beş yaşında başlar ve çocuğun başı, Hasidi geleneklere göre traş edilir ve kipa giydirilir.

Kabala

Almak, kabul etmek anlamındaki Kabala kelimesi, Yahudi mistik ve ezoterik geleneğinin adıdır. Kabala hareketinin kökeni miladi I. Yüzyılın sonlarına kadar götürülse de müstakil bir sistem olarak XII-XIII. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Dar bir çevrede yaşanan bu mistik hareketin, sıradan Yahudiler tarafından uygulanması, XVII. Yüzyıl ortalarında Doğu Avrupa Yahudileri arasında Hasidilik hareketinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.

Kabala, diğer mistik hareketlerde olduğu gibi ilahlığın mahiyeti, yaratılışın sebebi ve ilahlıkla yaratılış arasındaki münasebete yönelik sırlara ulaşma çabasını ve ilgili öğretiyi ifade etmektedir. Kabala'nın asıl konusu kozmik ölçekli yaratılış ve kurtuluştur. Kabala, İbrani diline ayrı bir önem ve kutasallık atfetmekte, harflerin numeri değerlerinden hareketle birtakım sırları açıklamaya çalışmaktadır.

Neturei Karta

Neturei Karta, Aramice "şehrin muhafızları" anlamındadır ve Siyonizm karşıtı bir Ortodoks Yahudi cemaatinin adıdır. Örgüt, 1938'de Kudüs'te kurulmuştur. Bu cemaat, Mesih gelmeden kurulmuş olan İsrail Devletinin meşru olmadığını, Siyonizmin, Yahudi dinine ters olduğunu ve İsrail'in, bir an önce Filistin'i işgali bırakması gerektiğini savunur ve bu görüşlerini Talmud'dan delillerle destekler. Kudüs'te halen İsrail'i tanımayan bu cemaate bağlı 500 Neturei Karta ailesi yaşamaktadır.

Siyonizm

Siyonizm, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Yahudi toplumunu Filistin'de tekrar millet olarak bir araya getirme ve burada bağımsız bir Yahudi Devleti kurma gayesi güden bir ideolojidir. Siyonizm, Yahudi milliyetçilik hareketi olarak ortaya çıkmış ve modern İsrail Devletinin kuruluşuyla birlikte bir nevi sivil dine ve dünya Yahudilerinin çoğunluğunun benimsediği ideolojye dönüşmüştür. Kökleri tarihi ve dini olmakla beraber modern Siyonizm, XIX. yüzyılın sonlarında, çoğunlukla seküler kişilerin önderliğinde siyasi bir hareket olarak doğmuştur.

Siyonizm hareketi kendi içinde siyasi, sosyalist ve dini olmak üzere türlere ayrılmaktadır. Yahudi kimliğindeki dini unsuru dışlayan siyasi Siyonizm, Yahudilerin yaşadığı sürgün hayatını ve buna paralel Yahudi sorununu sona erdirmeyi, bunun için de Yahudilerin tekrar bir millet olarak tarih sahnesine çıkmasını ve bağımsız bir Yahudi Devleti kurulmasını öngörmüştür. Seküler bir Avusturya Yahudisi olan Theodor Herzl Siyasi Siyonizmin kurucusudur. Ona ve diğer siyasi Siyonizm taraftarlarına göre antisemitizm olgusu tamamen siyasi sebeplere dayanmaktadır ve yegane çözümü Yahudilere bir vatan bulunmasında yatmaktadır. 1896'da Yahudi Devleti adlı kitabını yayımlayan Herzl ve diğer siyonistler, bulunacak bu vatanın, Arjantin ve Uganda gibi herhangi bir toprak parçası olabileceğini düşünürken, daha sonra Yahudilerin vatanının ancak Filistin'de olabileceği noktasında fikir birliğine varmışlardır. Herzl, bu amaçla 1897'de Dünya Siyonist Teşkilatını kurmuştur. Siyonizm fikri, ilk olarak Herzl tarafından seslendirilmemekle birlikte, bu düşüncenin örgütlü bir hareket biçimine dönüşmesini ve dünya kamuoyunda duyulmasını sağlayan kişi odur. Bunun için Dünya Siyonist Teşkilatını kurmuş, yoğun bir diplomasi trafiği içine

girmiş, özellikle Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'le görüşmelerde bulunmuş ve padişah'tan, Yahudiler için Filistin'de toprak istemiş ancak bu talebi kabul edilmemiştir.

Siyasi Siyonizm hareketi ilk başlarda gerek liberal gerekse dindar kesimler tarafından benimsenmemiş, ancak XX. yüzyılın ortalarına doğru bu tavır değişmiştir. Siyasi Siyonizm 1948'de Filistin'de İsrail Devletinin kurulmasıyla hedefinin ilk kademesini gerçekleştirmiştir.

Alman Yahudisi olan Moses Hess ise sosyalist Siyonizm fikrini ortaya atmıştır. Buna göre ziraata ve sosyalist yapılanmaya ağırlık vermek suretiyle Filistin topraklarında sosyalist karakterli bir toplum ve devlet oluşturma amaçlanmıştır. Filistin topraklarına yerleşme konusunda öncülük eden ve burada sosyalist-siyonist yaşam biçimini tesis etmek üzere kolektif çiftlik tarzı yerleşimleri (kibuts) kuranlar da yine sosyalist Siyonistler olmuştur.

DIĞER DİNLERE BAKIŞ

Yahudilikte, Yahudi olan ve olmayan ayırımı oldukça belirgin bir şekildedir. Bir taraftan bütün insanlarla ortak bir atadan geldiklerini ve bütün insanlığı kapsayan bir ahde, Hz.Nuh vasıtasıyla yapılmış ahde muhatap olduklarını ifade ederken, diğer taraftan özel bir ahitle seçilmiş bir kavim olduklarına inanmaktadırlar. İsrail'in seçilmişliği inancı tabii olarak İsrail ve öteki milletler ayırımı beraberinde getirmektedir.

Kavim merkezli bir Tanrı inancının hâkim olduğu eski İsrail dininde, diğer dinler yerine diğer kavimler bahis konusu edilmiştir. İkinci Mabad döneminde tam manasıyla evrensel bir Tanrı inancının İsrail toplumunda yerleşmesine paralel olarak tek doğru ve tek gerçek din İsrailoğullarının dini olarak anlaşılmış, bu dinin dışındaki politeist-pagan inançlar, İsrail dışındaki toplumların ortak özellikleri olarak görülmüştür.

Bir taraftan İsrail'in, Tanrı tarafından seçilmiş bir kavim olduğu inancı, diğer taraftan İsrail dışındaki milletlerin putperest kabul edilmesi Yahudilik'te biz ve ötekiler ayırımının temel kıstaslarıdır. Yahudi dini hukukunun Talmud'daki ifadesine göre İsrail kelimesi, günahkarları ve mühtedileri de kapsayacak şekilde tüm Yahudi din mensupları için kullanılırken, İsrail cemaati dışında görülen kişiler genellikle dört ayrı grupta değerlendirilmiştir. Bunlar yedi prensiplik Nuh kanunlarına uyan yerleşik-yabancılar (ger toşav) veya Nuhiler, bu grubun tam karşısında yer alan ve farklı terimlerle ifade edilen putperestler (nohri, akum, kenani, oved, avoda zara), Samirileri ve Hıristiyanları da içine alacak şekilde Yahudi soyundan olan veya olmayan heretikler (min, kuti,) ve bazı açılardan goyim içerisinde anılan mürtedlerdir (mumar).

Yahudi hukuku, goyim başlığı altında görülen dört grupla ilgili hükümler içermekte ancak bu hükümler, zaman içinde farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Yahudi dini hukukuna göre bir Yahudinin, Yahudi olmayan birini kasten öldürmesi veya ondan bir şey çalması kesin bir dille yasaklanmıştır. Ancak Yahudi olmayana dolaylı yoldan zarar vermek, kayıp malını alıkoymak mübah görülmüş; Yahudiden faiz alınması yasaklanmış ama Yahudi olmayandan faiz alınması şart koşulmuştur. Bir Yahudinin hayatı tehlikeye girdiğinde Şabat kurallarının ihlaline izin verilmiş, hatta bunun şart olduğu belirtilmiş fakat hayati tehlike yaşayan kişi bir goy

olduğunda Şabatı ihlal caiz değildir, doktor veya ebenin yardımıdan kaçınması gerekli görülmüştür. Bu karar, çeşitli Ortodoks otoriteler tarafından revize edilmiştir. Bir Yahudinin, Yahudi olmayan biriyle yan yana defnedilmesi, Yahudilerin Yahudi olmayanlarla evliliği yasaklanmıştır.

Bugün çoğu Ortodoks ve bilhassa Ultra-Ortodoks gruplar tarafından belli noktalarda devam ettirilen Yahudi-Yahudi olmayan ayırımına rağmen, günümüzün Ortodoks olmayan Yahudi cemaatleri ve bilhassa liberal gruplar, evrensel ahlak açısından konuya yaklaşmakta, Yahudi-Yahudi olmayan arasında eşitlik öngörülmektedir.

Yahudi din alimleri, misyonerlik faaliyetlerinden vaz geçilmesi ve kendi arzusuyla Yahudi olmak isteyenlere de zorluk çıkarılması üzerine diğer dinlere mensup olanların durumunu tartışmaya başlamışlar ve Nuhilik teolojisini geliştirmişlerdir. Bu teoloji, insanlığın kurtuluşu için Yahudiliğe girmeyi zorunlu görmez. Geleneksel Yahudilik bu ilkeleri kalben benimseyen ve uygulayan kimselerin kurtuluşunu mümkün görür. Yahudilerle aynı derecede olmasa da onlar da cennet nimetlerinden faydalanacaklardır. Ortodoks Yahudi ulemasına göre dinleri bozuk olmakla birlikte, Hıristiyanlar ve Müslümanlar inanç ve yaşayış bakımından Nuhî sayılırlar.

Özet

İnanç esasları

Yahudilikte nelerin iman esası olduğu hususu kutsal kitapta yer almamaktadır. Zaman içinde şartlar Yahudileri, iman esaslarını tesbite zorlamış ve bu alanda birçok kişi, iman esaslarını tespit faaliyetinde bulunmuştur. Bugün Yahudilerin çoğunluğunca kabul edilen iman esasları, XIII. yüzyılda yaşamış Yahudi din bilgini İbn Meymun tarafından tespit edilen on üç maddelik esaslardır. Bu esaslar Allah'a, peygamberlere, kutsal kitaba, mükafat ve cezalandırmaya, ahirete ve Mesih'e imanı içermektedir.

İbadet

İbadet dinin ana unsurlarındandır ve her dinde olduğu gibi Yahudilik'te de ibadet vardır. Yahudilik'te sabah, öğleden sonra ve akşam olmak üzere günde üç vakit ibadet vardır. Yahudilik'te ferdi dua olduğu gibi cemaatle ibadet de vardır ve cemaat oluşması için on erkek gerekmektedir. Kadınlar hem ibadete iştirak edemezler hem de cemaatten sayılmazlar. Yahudilik'te haftalık ibadet, cumartesi günü yapılmaktadır ve bu günün ayrı bir önemi vardır. Cumartesi günü bazı işlerin yapılması yasaktır. Yahudilik'te yıl içinde kutlanan veya anılan dini gün ve bayramlar da vardır. Yahudilik'te en önemli mabed, Kudüs'te şu anda yıkılmış bulunan Süleyman Mabedi ve sinagoglardır.

Mezhepler

Yahudilik'te M.Ö. ortaya çıkmış üç önemli mezhep vardır ki bunlar da Peruşim, Sadukim ve İsiyim'dir. Ortaçağda ortaya çıkan başlıca mezhep Karailik'tir. Günümüzde ise Muhafazakar, Reformist, Ortodoks, Yeniden Yapılanmacı Yahudilik adını taşıyan mezhepler vardır.

Diğer Dinlere Bakış

Yahudilik'te Yahudi –Yahudi olmayan ayırımı vardır ve bunun temel sebebi, Yahudilikteki seçilmişlik inancıdır. Dolayısıyla Yahudiler kendilerini diğer milletlerden tamamen farklı görmekte, Tanrı tarafından özel olarak seçilmiş olduklarına inanmakta, bu sebeple de ötekilere karşı farklı tutum ve davranış sergileyici esaslar benimsemektedirler.

Kendimizi Sınayalım

1. On üç maddelik amentüyü aşağıdakilerden hangisi tespit etmiştir?
 - a. İbn Meymun
 - b. Hasdai Crescas
 - c. Yosef Albo
 - d. Philo
 - e. Saadya Gaon
2. Aşağıdakilerden hangisi iman esasları arasında yer almamaktadır?
 - a. Ahiret inancı
 - b. Mesih inancı
 - c. Kutsal Kitap inancı
 - d. Melek inancı
 - e. Peygamber inancı
3. Aşağıdakilerden hangisi bir Yahudi mezhebidir?
 - a. Katoliklik
 - b. Anglikanizm
 - c. Adventistler
 - d. Esseniler
 - e. Mormonlar
4. Yahudinin, Yahudi olmayanla evliliğini aşağıdaki mezheplerden hangisi kabul etmez?
 - a. Reformistler
 - b. Sadukim
 - c. Lutheranlar

- d. Yahova Şahitleri
- e. Ortodoks Yahudilik

5. Hanuka ne bayramıdır?

- a. Mısır'dan çıkış
- b. Çardaklar
- c. Tevratın verilışı
- d. Işıklar bayramı
- e. Tevrat'ı hatim bayramı

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- 1. a Yanıt doğru değilse iman esasları bölümünü yeniden okuyunuz
- 2. d Yanıt doğru değilse iman esasları bölümünü yeniden okuyunuz
- 3. d Yanıt doğru değilse mezhepler bölümünü yeniden okuyunuz.
- 4. e Yanıt doğru değilse mezhepler bölümünü yeniden okuyunuz.
- 5. d Yanıt doğru değilse ibadet bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İbn Meymun'un on üç maddesi ile İslâm'ın amentüsünün temel farkı, birincide meleklerle imanın, ikincide ise Mesih inancının olmayışıdır.

Sıra Sizde 2

Tevrat'taki On Emir, Çıkış 20 ve Tesniye 5'te yer almaktadır. On Emri oluşturan kurallardan, cumartesi yasağı dışındakiler Kur'an'da da mevcuttur. Bu kurallar ilahi dinin tarih içinde tezahür eden farklı şekillerinde de bulunmaktadır. Kur'an'da bu emirler ve yasaklar, birçok kez tekrarlanmaktadır ancak İsra suresinde topluca bulunmaktadır (İsra 17/22-35). Kur'an'daki On Emir'de cumartesi yasakları yer almamaktadır ve geçerli değildir.

Sıra Sizde 3

Yahudilikteki Tanrı anlayışı, Yahudi kutsal kitabında insanbiçimci ve milli karakter arzelmektedir. İslâm'ın Tanrı inancında ise Allah, milli değil bütün alemlerin Rabbidir ve sonradan yaratılmışlara asla benzemez (muhalefetün lihavadis)

Sıra Sizde 4

Tanah'ta adı geçmeyip sadece Kur'an'da adı geçen peygamberler Hud, Salih ve Zülkifl'dir.

Sıra Sizde 5

İslâm dininde dini gün ve bayramlar ay takvimine göre düzenlenmektedir. Ay yılı, güneş yılından on gün daha eksik olduğu için İslam'da dini gün ve bayramlar her yıl, bir öncekinden on gün daha erken gelmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

Kutluay, Y. (2001), **İslâm ve Yahudi Mezhepleri**, İstanbul.

Gürkan, S.L. (2008), **Yahudilik**, İstanbul.

Alalu, S-Ardit, K. (2001), **Yahudilik'te Kavram ve Değerler**, İstanbul.

Wigoder, G (ed.), (1993), **Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme**, Paris.

Wigoder, G-Werblowsky, Z, (1997), **The Oxford Dictionary of the Jewish Religion**, New York.

Çelebi, A, (1978), **Mukayeseli Dinler açısından Yahudilik**, çev: A. Büyükçınar-Ö.Faruk Harman, İstanbul.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hıristiyanlığın tarihsel gelişimini özetleyebilecek,
- Kurucu şahsiyet olarak Hz. İsa'yı açıklayabilecek,
- Hıristiyanlığın kutsal metinlerini değerlendirebilecek,
- Hıristiyanlığın inanç esaslarını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hıristiyan - Hıristiyanlık,
- Hz. İsa - Mesih,
- Havari - Pavlus
- İncil - Kutsal Kitap
- Yeni Ahit
- Konsil
- Teslis – Kutsal Ruh

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içerisinde tanımlanmayan kelimeler için Şinasi Gündüz'ün Din ve İnanç sözlüğü ve Mehmet Aydın'ın Ansiklopedik Dinler Sözlüğü isimli eserlerine başvurunuz.
- Thomas Michel'in Hıristiyan İlahiyatına Giriş isimli kitabının Hıristiyanlık Tarihi, Hıristiyan İnançları ve Kutsal Kitapları bölümlerini inceleyiniz

Hıristiyanlık I

GİRİŞ: KAVRAM OLARAK HIRİSTİYANLIK

Kelime Anlamı

Hıristiyanlık kelimesinin kökü Grekçe “khristos” kelimesine dayanmaktadır. İbranice’deki “maşiah”ın karşılığı olarak Grekçe’de kullanılmakta ve Hz. İsa’nın sıfatı olarak “mesih” anlamını ifade etmektedir. “Khristos” kelimesinden de “Mesih’e bağlı olan” anlamında “khristianos” kelimesi türetilmiştir. “Khristos” Grekçe’den Latince’ye “Cristus”; oradan da Batı dillerine “christ” olarak geçmiştir. “Khristianos” ise Latince’ye “khristianus”, oradan da Batı dillerine “christian” olarak geçmiş ve yine aynı anlamda kullanılmıştır. Türkçe’de kullandığımız Hıristiyanlık kelimesi ise Batı dillerindeki “Christianisme”in karşılığıdır. Khristianos adı muhtemelen Antakya’daki putperestler tarafından verilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’in Hıristiyanlığı ifade etmek için kullandığı “nasârâ” kelimesi ise, yaygın olan kanaate göre Hz. İsa’nın doğum yeri olan Kudüs yakınlarındaki “Nâsıra” kasabasına istinâden kullanılan bir isimdir. Hz. İsa bütün hayatı boyunca “Nâsıralı” adıyla anılmıştır. Nâsıra’ya ya da “Nâsûriye’ye mensup olan anlamında “nasrânî” kelimesi kullanılmış, dolayısıyla Hz. İsa’nın yolundan gidenlere de “nâsıralılar” denilmiş, Kur’an-ı Kerim de bu ismi tercih etmiştir.

Hıristiyan kaynaklarında “nâsıralılar” isminin ilk zamanlarda Hz. İsa’yı benimseyenlerin tümüne verildiği, ancak bunun onlarla alay etmek için kullanılan bir lakap olduğu belirtilmektedir. Daha sonra bu lakabın, bir zamanlar Pavlus’u da tedirgin etmiş olan yahudileştirme taraftarlarının geleneklerini sürdüren mezhebe verildiği, M.S. 70 yılında Kudüs şehri ve Süleyman Mabedi yıkılmadan önce Yahudi mesihçilerin Şeria Nehri’nin ötesine kaçıp Pella kentine sığındıkları, bunların torunlarının ise Hz. İsa’dan çok Hz. Musa’nın şeriatına bağlı kaldıkları, bu mezhebin 4. yüzyılın sonuna kadar devam edip sonra kaybolduğu ifade edilmektedir.

Hıristiyanlar için bunların dışında başka isimler de kullanılmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Şâkirtler, Kardeşler, Azizler, İnananlar, Seçilmişler, Çağırılmışlar, Kilise, Fakirler, Dostlar, Celileliler.

Terim Anlamı

Terim anlamına gelince Hıristiyanlık, Hz. İsa’ya ve İncil’e tâbî olan tüm hıristiyanların dinine verilen genel bir isimdir. Katolik, Ortodoks ve Protestan

kiliselerinden teşekkül eden üç büyük mezheple daha küçük çaptaki birçok mezhep ve tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlerin tümünün üst isim olarak kullandıkları bir terimdir.

“Hıristiyan” isminin ilk defa ne zaman kullanıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun için çıkarsamalarda bulunmak gerekir. Örneğin Yeni Ahid’e bu açıdan bakıldığında “Khristianos” isminin sadece Rasullerin İşleri (11: 26; 26:28) ve Petrus’un Birinci Mektubu (4:16) olmak üzere sadece üç yerde geçtiği görülür. Bu cümlelerde anlatılan olaylardan hareketle Hıristiyan isminin ilk defa Antakya’da kullanıldığı ve yaklaşık olarak 60 yıllarına denk geldiği anlaşılmaktadır.

Yeni Ahid’in dışındaki bazı kaynaklarda ise bu ismin ilk olarak ikinci yüzyılın başlarında Antakya’da kullanılmış olduğu ile ilgili bazı rivayetlere rastlanılmaktadır. Rivayete göre o bölgede vali olan Bellin, mîlâdî 106 yılında imparator Taragand’a bir mektup yazmakta ve oradaki hıristiyanlara hangi usullerle işkence yaptığını şu şekilde açıklamaktadır: “Hıristiyan olmakla suçlanan kişi üzerinde şu usûlü denedim. Adamların hıristiyan olup olmadıklarını kendilerine soruyordum. Hıristiyan olduklarını ikrar ederlerse onları ölümle tehdit ederek ikinci ve üçüncü kez aynı şeyi tekrarlıyordum. Hıristiyanlıklarında ısrar ederlerse idam cezasını yerine getiriyordum”.

İster 60 ister 106 yılında olsun, Hıristiyan isminin Hz. İsa zamanında kullanılmadığı kesindir. Çünkü Hz. İsa’nın dünyadan ayrıldığı tarih 30 yıllardır. O dönemde genellikle şakirtler, kardeşler, inananlar gibi isimler kullanılmıştır.

Hıristiyan kavramının kelime ve terim anlamını daha iyi anlamak için www.dinlertarihi.net sitesinden yararlanabilirsiniz.

TARİHİ GELİŞİMİ

Hıristiyanlık tarihi deyince akla ilk gelen “İsa” ismidir. Hangi isimle anılırsa anılsın Hıristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir. Ana fikri Yeni Ahid’de bulunan bu inanca göre İsa Mesih hem Tanrı’nın Oğlu, hem de insanlığın kurtarıcısıdır. Tanrı insanlığı günahtan kurtarmak üzere biricik oğlunu yeryüzüne göndermiştir. Görülüyor ki, gerek isminden hareketle ve gerekse bütün hıristiyanları birbirine bağlayan en önemli ortak bir bağ olması dolayısıyla Hz. İsa Hıristiyanlığın merkezine yerleşmiştir. Yani bu din “İsa-Merkezli” bir din karakterini kazanmıştır. Bu sebeple önce Hz. İsa hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır.

HZ. İSA

DOĞUMU

İncillere Göre Hz. İsa’nın Doğumu

Hz. İsa’nın doğumuna dört İncilden sadece Matta ve Luka’da yer verilmekte ancak her iki İncil’de de bu olay farklı olarak anlatılmaktadır. Matta İncili’ne göre kıssa, Tanrı’nın Oğlu’nun soy ağacı ile başlamaktadır (Matta, 1:1-17) Bu kıssanın devamında geçen “İmdi İsa, Kral Hirodes’in günlerinde Yahudiye Beytlehem’inde doğduğu zaman, işte şarktan Yerusâlim’e münecimler gelip

dediler. Yahudilerin kralı olarak doğan zat nerededir?" (Matta, I,18-25) sözünden anlaşıldığına ve Luka'nın da benzer bir ifadesine (Luka 23:8) göre Hz. İsa Kral Arhelas zamanında doğmuştur. İncillerde kendisine yeni doğan çocukları katletme fiili atfedilen ve Filistin'i Roma adına yöneten Arhelas (Hirodes'in oğlu) M.Ö. 4 ve M.S. 6 yılları arasında iktidarda kalmıştır. Buna göre Hz. İsa'nın M.Ö. 4 ile M.S. 6 yılları arasındaki herhangi bir yılda doğmuş olabileceği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Luka İncilinde Kirinius'un Suriye valisi olduğu sırada Augustus tarafından çıkarılan bir emirle nüfus sayımının yapıldığı ve Hz. Meryem'in de nişanlısı Yusuf ile beraber Nâsıra'dan Beytlehem'e gittiği ve orada ilk oğlunu doğurduğu (Luka, 2:5-7) bildirilmektedir. Augustus'un M.Ö. 63 ve M.S. 14 yılları arasında yaşadığı düşünülürse buradan da net bir tarih çıkarmak mümkün değildir. Zira bu sayımın hangi tarihte yapıldığına dair bilgi verilmemektedir.

Luka İncili'nde Hz. Yahya'nın ve Hz. İsa'nın doğum sahneleri aynı üslup içerisinde anlatılmaktadır. Hz. Zekeriyya'nın yaşlı karısının Yahya'ya hamile kalması (Luka, 1:11-13) bundan altı ay sonra Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalması (Luka, 1:26-27) ve her iki doğum anının da birbirine benzer ifadelerle anlatılması dikkat çekicidir. Hz. Yahya'nın yahudilerin Fısıh bayramında doğmuş olduğu rivayeti eğer doğruysa, Fısıh bayramı Nisan'ın 15'inde kutlandığına göre bundan altı ay sonra doğan İsa'nın Ekim ayı içinde doğmuş olması gerekir. Batı Hıristiyanlığında 25 Aralık, Doğu Hıristiyanlığında ise 6 Ocak günleri Hz. İsa'nın doğum günleri olarak kutlanmaktadır.

Teologlara Göre Hz. İsa'nın Doğumu

Hıristiyan ilahiyatçıları da Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili net olmayan, tahmîni ve dolaylı bazı tarihler vermektedirler. Ritüel kitaplarında aynı zamanda ilâhî olarak da söyledikleri bir pasajda şu bilgiler yer almaktadır:

Dünyanın yaratılışından yüzyıllar sonra; Tufan'dan uzun zaman sonra; İbrahim'in doğumundan iki bin yıl sonra; Musa'dan bin beşyüz yıl sonra; Kral Davut'tan yaklaşık bin yıl sonra; Daniel'in peygamberliğinin yetmişbeşinci yılında; Yüz doksan dördüncü Olimpiyat'ta; Roma'nın kuruluşunun yediyüz elli ikinci ve İmparator Octave Augustus'un kırk ikinci yaşında ezeli Baba'nın Oğlu ezeli Tanrı İSA-MESİH Yahuda'nın Betlehem (Kudüs) şehrinde Bakire Meryem'den doğdu.

Verilen bu tarihlerden İbrahim, Musa, Davut ve Daniel ile kurulan bağlantı yaklaşık tahminlerden ibarettir. Olimpiyatların M.Ö. VIII. yüzyılda başlayıp dört yılda bir tekrarlandığı hususu tarih kitaplarında yer almaktadır. Ancak başlama yılı ve ayı noktasında net bir bilgi yoktur. Belki İsa'nın yaklaşık doğumundan hareketle yani $194 \times 4 = 776$ olarak olimpiyatların başlama yılını bulabiliriz. İlk olimpiyat oyunu sadece atletizm yarışmaları idi ve bir gün sürüyordu. Buradan hareketle atletizm oyunlarının kış mevsiminden çok yaz mevsiminde yapılabileceği ihtimalinin daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda verilen tarihlerden biri de Roma'nın kuruluşunun 752. yılıdır. Tarihçilerin tespitine göre Roma M.Ö. 753 yılında kurulmuştur. Buna göre Hz. İsa M.Ö. 1 yılında doğmuş olmaktadır. Augustus'un M.Ö. 63 yılında doğduğu rivayet edildiğine göre, 42. yaşı M.S. 5 yılına tekabül etmektedir. Bu formüle göre ise Hz. İsa M.S. 5 yılında doğmuştur. Yani hiç bir formülde ittifak sağlanamamaktadır.

19. yüzyılın en önemli filozof ve dinler tarihçilerinden biri olan Ernest Renan (1823-1892) “İsa’nın Hayatı” isimli eserinde Hz. İsa’nın doğum tarihinin iyice bilinmediğini, Augustus devrinde Roma’nın 750. senesine doğru ve muhtemelen Milattan bir kaç sene önce vuku bulduğunu belirtmektedir. Bazı yazarlar bu tarihi Milat’tan 10 yıl öncesine kadar götürür. Bu konudaki farklılıkların Ortaçağ’da yaşamış bir Hıristiyan keşişin düzenlediği takvimden kaynaklandığı ileri sürülmektedir.

“İsa Meselesi” isimli risalenin yazarı A. Hilmi Ömer’e göre de dinî bir hareketin başında bulunan bir şahsiyet hakkında, bizzat bu şahsın kendisi tarafından değilse de, her halde bu hareketin şahitleri yahut muasırları tarafından bazı vesikalar bırakılması tabii bir hal iken, zamanında yaşayan yahudi ve müşrik müelliflerden hiç birinin İsa’nın hayatına dair en ufak bir malumat bırakmaması çok ilginçtir. Hıristiyanlığın ilk yıllarında, hatta milattan sonra ikinci asırda bile Yunan, Latin, ve Yahudi müelliflerinin İsa hakkında hiç bir bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir. Kısacası Hz. İsa’nın doğumu konusunda ne yıl olarak, ne de gün olarak net bir kanaate varılabilmek imkânı yoktur. Batı Kilisesi’nin kabul ettiği 25 Aralık günü muhtemelen antik Roma’nın pagan kutlamalarına dayandırılmış, Doğu Kiliseleri’nin kabul ettiği 6 Ocak tarihi ise, yine muhtemelen Hıristiyanlık öncesi Grekler arasında kutlanan ve Zaman’ın doğumu manasına gelen *Aion*’un kutlandığı tarihin yerine konulmuştur.

ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ

Hz. İsa’nın çocukluğu hakkında pek fazla bir şey bilinmemektedir. Çocukluğu, kendisinden önce hiçbir şöhreti olmayan ve aynı zamanda doğum yeri olan Galile eyaletinin Nâsıra kasabasında geçmiştir. Bu yüzden bütün hayatı boyunca Nâsıralı adıyla anılmıştır. Luka’nın belirttiğine göre 12 yaşındayken yahudilerin pesah bayramında bulunmak üzere annesi ve annesinin kocası Yusuf’la birlikte Kudüs’e gitmiştir. Mabeddeki bilginler onun din bilgisi ve anlayışı karşısında çok şaşırılmışlardır.

Hz. İsa’nın erkek ve kızkardeşleri bulunduğu ve kendisinin en büyük çocuk olduğu tahmin edilmektedir. Kardeşlerinin hiçbirisi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Kızkardeşlerinin Nâsıra’da evlenmiş olduklarına dair rivayet mevcuttur. Erkek kardeşi diye gösterilen ve içlerinde Hıristiyanlığın ilk gelişme senelerinde büyük bir ehemmiyet kazanan Yakup adında biri de bulunan dört kişinin onun teyze oğulları olduğu ileri sürülmektedir. Fakat bununla birlikte hem havari hem de Hz. İsa’dan sonra havarilerin reisi olan Yakub’un onun kardeşi olduğuna dair rivayetler ve kanaatler ağır basmaktadır.

Hz. İsa ile ilgili ayrıntılı bilgi için Ernest Renan’ın *İsa’nın Hayatı* isimli kitabını okuyunuz.

GÖREVE BAŞLAMASI

Hz. İsa görevine 30 yaşından sonra başlamıştır. Hz. Yahya Ürdün’de yaşıyordu ve onun teyze oğluydu. O tek Tanrı’ya inananları ve gerçek iman sahibi olanları vaftiz ediyordu. Hz. İsa da “Vaftizci Yahya” ismiyle tanınan Hz. Yahya’ya giderek onun tarafından vaftiz edildi. Bunun ardından, görevini yerine getirmek üzere hazırlanmak için çöle gitti. Şeytan onu burada yoldan

çıkarmaya çalıştı. Şeytan, Tanrı'nın oğlu olarak kudretini kullanıp dünyayı bir kral gibi yönetmesini istiyordu. Ama İsa şeytana uymadı ve Galile gölüne döndü. Tebliğini ilkönce Galile'de yapmaya başlamış, ama aynı zamanda Samiriye'ye, Kudüs'e ve Galile'nin kuzey bölgelerine de gitmiştir. O bu gezilerinde kendisini dinleyenlere günahları bağışlama konusunda yetkili olduğunu söylüyordu. Bir süre sonra da etrafında havarileri oluştu ve tebliğinde ona yardımcı oldular.

Havariler: Kelime anlamı “Beyaz giyinenler, insanların ruhlarını din ve ilimle arıyanlar” demektir. Ancak bu ifade zamanla özel bir anlam kazanmış ve Hz. İsa'nın yardımcıları kasteden bir terim haline almıştır. Tebliğ faaliyetinin başında Hz. İsa bu oniki kişiyi seçmiş ve bunlara havarî ismini vermiştir. Bunların isimleri bazı küçük farklılıklarla Matta (10: 2-4), Markos (3: 16-19), Luka (6: 14-16) ve Resullerin İşleri'nde (1: 13) yer almaktadır: Simon Petrus, Andreas, Yakup (Zebedi'nin oğlu), Yuhanna, Filipus, Bartolomeus, Thomas, Matta, Yakup (Alfeos'un oğlu), Taddeus, Gayyur Simun, Yahuda İskariyot.

MUCİZELERİ

Hz. İsa'nın, tebliğini yaparken en sık başvurduğu konulardan birisi mucizedir. Onun hayatı adeta mucizelerle özdeşleşmiştir. İncilleri bu açıdan taradığımızda onun kırka yakın mucizesinden bahsedildiğini görürüz. Hz. İsa bu mucizelerle havariler üzerinde büyük bir etki göstermiş, aynı zamanda birçok kimseyi inandırarak kendine çekmiştir. İlk mucizesini Kana'da düzenlenen bir evlenme merasiminde ev sahibinin bardağında şarabı tükenince suyu şarap yaparak göstermiştir (Yuhanna 2: 9). Diğer mucizeleri şunlardır:

Beş ekmek ve iki balığı 5000 kadar kadın, erkek ve çocuk arasında paylaşmış ve bu insanların hepsi açlıklarını gidermişlerdir (Markos 6:38-42). Şeytan ve cinlere hükmedip insanların içinden onları çıkarması (Matta 8: 32), hastaları, kötürümleri iyileştirmesi (Matta 15:30-31), körlerin görmesini sağlaması (Matta 11: 5), ölü kızı diriltmesi (Matta 9: 25) rüzgara ve göle emrederek göldeki fırtınayı durdurması (Luka 8: 23), Petrus'u su üzerinde yürütmesi (Matta 14: 29) İnciller'de söz konusu edilen mucizelerindedir.

SON AYLARI

Hıristiyanlar Hz. İsa'nın hayatının son aylarına “passion” adını verirler. Çünkü bu aylar onun insanlık adına çektiği acıların toplandığı aylardır. Özellikle Kudüs'de çok muhalifi vardı ve oraya gitmenin kendisi için çok tehlikeli olacağını da biliyordu. Ancak bununla beraber tebliğini Kudüs'de yapmakta kararlıydı. Yani o, kendi hayatını feda ederek, başkalarını kurtarmak için dünyaya gelmiş olduğunu söylüyordu. Birçok kimse Hz. İsa'nın Yahudi halkına daha iyi bir hayat sağlayacağına inanıyordu. Hahamlar ise, o mabede geldiğinde hem öfkelenmiş, hem de korkmuşlardı. Zira o, para bozduran ve birtakım şeyler alıp satan kimseleri mabeden kovmuştu. Kudüs'te geçirdiği ilk günlerde halka tebliğini yaptı. Geri kalan zamanlarında da şehrin doğusundaki Bethanya'da derin düşüncelere dalar ve dua ederdi.

Hız. İsa'nın bu faaliyetleri karşısında büyük bir endişe duyan Yahudiler artık onu durdurmanın zamanının geldiğine ve onu ortadan kaldırmaktan başka çare olmadığına karar verdiler. M.S. 30 yılında Yahudilerin en yüksek mahkemesi olan Sanhedrin tarafından Tanrı'ya küfretmekle suçlanıp, ölüm cezasına çarptırıldı. O çağda İsrail Roma'nın işgali altında bulunduğundan, Yahudilerin bu yargıyı infaz etme yetkisi yoktu. Bu nedenle Yahudi din adamları Roma valisi Pontus Platus'a başvurup, Hz. İsa'yı çarmıha gerdirerek idam ettirdiler. Bütün bu olanları talebelerine önceden bildirmiş olan Hz. İsa ise, öldürüldükten sonra üçüncü gün Tanrı'nın gücüyle tekrar dirildi ve kırk günlük bir süre boyunca birçok kişiye görüldü ve sonra dünyayı terkederek göğe yükselip Baba'nın sağ yanına oturdu. Kıyamete yakın tekrar yeryüzüne inip, bütün dünyanın Tanrı'nın Krallığı'na boyun eğmesini sağlayacaktır.

KUR'AN'A GÖRE HZ. İSA

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler tamamen İncillere göredir. Ancak Hz. İsa'nın İncillerden sonra en fazla sözkonusu edildiği kitap Kur'an'dır. Burada onunla ilgili Kur'an'da verilen bilgileri kısaca özetlemeye çalışacağız.

Kur'an'da Hz. İsa onbeş surede doksantüç ayette ismi veya bir sıfatı ile zikredilmektedir. Bu ayetlerde doğumunun müjdenmesi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünyevi hayatının sonu ve Allah katına yükseltilişi ele alınmaktadır. Onun diğer peygamberler gibi kul ve peygamber, kendisine Allah tanrılık nispet etmenin ise küfür olduğu belirtilmektedir. Kendisine Allah tarafından kitap verildiği, İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olduğu, Tevrat'ı tasdik ettiği, bazı hususlarda onu neshettiği, kavmine namazı ve zekatı emrettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca onun öleceğinden ve tekrar hayata döneceğinden söz edilmektedir. Ancak buradaki diriliş Hıristiyanlık'taki gibi çarmıha gerildikten sonraki diriliş değil, kıyamet sonrası diriliştir. Çarmıha da gerilmemiştir. Böylece Hıristiyanlık'ta önemli bir dini inanç olan, insanların günahına kefarete olmak üzere İsa'nın çarmıha gerilmesi hadisesinin İslâm'da kabul edilmediği görülmektedir.

Kur'an'da ayrıca Hz. İsa'nın Allah'tan bir kelime oluşu, Allah'tan bir ruh oluşu, peygamberliği ve mucizeleri, Ruhul-Kudüs ile te'yid edilmesi, Hz. Muhammed'i müjdelemesi konularına yer verilmektedir. Buna göre Hz. İsa hiçbir zaman kendisinin tanrı edinilmesini söylememiş ve yalnız Allah'a kulluğu öğütlemiştir. Kur'an teslisi açıkça reddetmekte ve temel prensip olarak tevhidi ortaya koymaktadır.

Burada şu hususa da işaret etmemiz gerekir ki, Kur'an'da ve hadislerde takdim edilen İsa, İncillerde ve Hıristiyan ilahiyatında takdim edilen İsa'dan farklıdır. Hıristiyanlık'ta temel inanç esaslarından olan uluhiyetin bedenleşmesi, İsa'nın çarmıha gerilmesi dolayısıyla kurtuluş fidesi oluşu Kur'an tarafından reddedilmektedir. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında başlangıçtan beri ortaya çıkan bu farklı anlayışlar sebebiyle karşılıklı reddiyeler yazılmıştır. Örnek verecek olursak ilk dönemlerden itibaren ortaya çıkan polemik literatürünün temel konularının başında teslis doktrini, Hz. İsa'nın tabiatı, kefarete problemi ve çarmıh hadisesi gelmektedir. Hz. İsa'ya hamile kalması, doğum süreci ve iffetli bir kadın olması gibi özellikleriyle anesi Meryem'e de çok önemli şekilde yer verilmektedir.

Yukarıda örnek olarak verilen Hz. İsa'nın mucizelerini gözden geçiriniz, Kur'an'da yer alan mucizelerini de siz tespit edin.

HIRİSTİYANLIĞIN YAYILIŞI

Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı tarihi M.S. 30 yılına kadar götürmek gerekir. Bu tarihte Hz. İsa, kendisinin Mesih olduğunu ileri sürerek geleneksel Yahudi anlayışının dışında bir din anlayışını yerleştirme amacıyla ortaya çıkmıştır. Dünya dinleri içerisinde yayılışı en maceralı olan ve en uzun süren din belki de Hıristiyanlık'tır. Hz. İsa'nın yaklaşık üç yıllık tebliğ döneminde sadece kendisini anlatmaya çalıştığı, yayılmanın havariler gibi belirli sayıda insanların ona inanmasıyla sınırlı kaldığı, hiçbir yerleşim alanının toplu olarak Hıristiyanlığa geçmediği genel kabul görmüş bir husustur. Onun dünyayı terketmesinden sonra devreye havariler girmiş ve farklı bölgelere giderek kendisinden tevarüs ettikleri öğretileri yaymaya çalışmışlardır. Daha sonra Pavlus'un sahneye çıkması havariler dönemini Pavlus öncesi dönem, Pavlus dönemi ve Pavlus sonrası dönem diye üçe ayırmayı gerektirmektedir.

PAVLUS ÖNCESİ DÖNEM

Yeni Ahid'in Resullerin İşleri kitabının ilk bölümlerinde ve Pavlus'un mektuplarında Pavlus öncesi dönem canlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu metinlerden anlaşıldığı kadarıyla yeni hareketin merkezini Kudüs oluşturmaktadır. Hz. İsa'dan sonra dağılan talebeleri yeniden bir araya getirmişler, dinî hayat bakımından Yahudiliği sürdürmüşlerdir.

Havarilerin isimleri sıralanırken hep en başta yer alan Simun Petrus'un Pavlus öncesi dönemde yayılma konusunda en etkili isim olduğu anlaşılmaktadır. Yeni Ahid'de Pentikost gününde onun konuşmasını dinleyen 3000 kişinin Hz. İsa'ya inanıp vaftiz oldukları belirtilmektedir. Bu ihtida olayından sonra Petrus, ilk Mesih topluluğunun en büyük önderlerinden birisi olmuştur. Onun önderliğinde diğer havarilerin de gayretleriyle Mesih'e inananların sayısı yavaş yavaş artmaya başlamıştır. Özellikle Yahudiye, Galile ve Samiriye'de topluluğun büyümesi devam etmiştir. Her tarafı dolaşarak Lidda, Şaron ve Yafa kentlerine kadar ulaşmıştır. O sadece Yahudilere değil, Yahudi olmayanlara da telkinde bulunmuştur. Kral I. Hirodes zamanında hapse atılmış, mucizevi bir şekilde hapisten kurtulmuş ve 57 yılında Roma'ya gitmiştir. Orada 60 yılında Yeni Ahid kitapları içerisinde yer alan 1. ve 2. mektuplarını yazmıştır. 64 yılında ise imparator Neron'un emriyle baş aşağı çarpmıha gerilerek öldürülmüştür.

Hz. İsa'nın havarilerinin çoğunun hayat hikayesi kesin olarak bilinmemektedir. Roma ve Kartaca'daki gibi en büyük Mesih topluluklarını kimin kurduğu net olarak bilinmemektedir. M.S. 30 yılının Pentikost gününden itibaren Hz. İsa'ya inanan, ancak adları bilinmeyen birçok kimsenin Kudüs'ten başlayarak kendi ülkelerine dönüp Mesih'in kurtuluş müjdesini yaydıkları tahmin edilmektedir. Hz. İsa'ya inanan tüccarların da Roma İmparatorluğu'nun her yanına ve sınırları dışına bile onun mesajını ulaştırmış olabilecekleri düşünülmektedir.

PAVLUS DÖNEMİ

Hız. İsa'nın talebelerinin azılı düşmanları vardı. İlk talebelerin en azılı düşmanlarından biri de Tarsuslu Saul (veya Romalı adıyla Pavlus) idi. Soylu bir Yahudi ailesinden gelen ve annesinin babasının Roma vatandaşlığı ayrıcalığına sahip olan Pavlus, M.S. 5-15 yılları arasında Tarsus'ta dünyaya gelmiştir. O, Ferisiler diye bilinen en tutucu Yahudi mezhebine bağlıydı. Hz. İsa uğruna ilk şehid olan İstefehan'ın taşlanmasına katılmıştır. M.S. 33 yılında Hz. İsa'nın Şam'da bulunan talebelerini tutuklamak üzere yahudilerin dinî önderi olan başkâhin tarafından görevlendirilmiştir. Fakat Şam'a doğru giderken, Hz. İsa'nın görüntüsü ile karşılaşmış, ona iman etmiştir. Bu imanından sonra vaftiz olmuş ve Şam'da Hıristiyanlığı yaymaya başlamıştır. Kendisini öldürmek isteyen yahudilerden kurtulmak için oradan kaçıp Arabistan çölüne gitmiştir. Arabistan'da üç yıl kaldıktan sonra M.S. 36 yılında Kudüs'e dönmüş, burada kendisine arkadaşlık eden Barnaba, onu Petrus'la tanıştırmıştır. Yahudi tehditleri sonucu oradan da kaçmak zorunda kalan Pavlus, memleketi Tarsus'a dönmüş ve orada 10 yıl kadar kalmıştır.

O yıllarda bölgenin en büyük şehri olan Antakya'da yahudi olmayan birçok insan Hz. İsa'ya inanmıştı. M.S. 46 yılında Barnaba Antakya'lı yeni iman etmiş kimseleri eğitime işinde kendisine yardım etmesi için Palus'u Antakya'ya davet etti. Pavlus'la Barnaba Antakya'da Hıristiyanlığı yayma konusunda çok başarılı oldular. Antakya'nın önemli bir ticaret merkezi oluşu sebebiyle hem Doğu'ya hem de Batı'ya ilk yayılma buradan oldu. Pavlus bundan sonra Hıristiyanlığın yayılmasında en etkili faktörlerden olan yolculuklarına çıktı. Barnaba'yla birlikte ilk önce Kıbrıs'a gitti. Sonra Yalvaç, Konya, Listra (Hatun Saray) ve Derbe dahil birçok yerde Mesih topluluklarını kurdu. 48 yılında Galatyalılara mektup yazdı. 49 yılında toplanan Kudüs Konsili'nden sonra Pavlus ve Barnaba Antakya'ya döndü. Bundan sonra ikinci yolculuğuna çıktı ve Anadolu'dan geçerek Makedonya'ya ulaştı. Bu arada çeşitli topluluklara mektuplarını yazmaya devam etti. 53 yılında Efes'e gitti, 57'de ise Kudüs'e döndü. Orada yahudiler tarafından tutuklanarak iki yıl göz hapsinde tutuldu. Pavlus yahudiler tarafından yargılanmak istemediğini bildirerek, Roma İmparatorluğu mahkemesine başvurdu. 59 yılında bir bölük asker refakatında Roma'ya götürüldü. Tutuklu bulunduğu yıllarda Filipililere, Koloselilere, Efeslilere ve Filimon'a ünlü mektuplarını yazdı.

Pavlus'un hayatının son zamanlarına ait pek fazla bilgi yoktur. Tahminlere göre o 61 yılında serbest bırakılmış, hıristiyanlığı yaymış olduğu bölgeleri yeniden ziyaret etmiş, ancak sonunda tekrar yakalanıp Roma'da hapse atılmıştır. Oradayken Timoteus'a iki mektup ve Titus'a bir mektup yazmıştır. Muhtemelen 64 yılında ise imparator Neron'un emriyle başı kesilerek idam edilmiştir.

Hıristiyanlığı kabul edişinden sonra üzerinde durduğu iki konu vardır: Yahudi geleneğinin ilgası ve İsa'nın mesihliği. Mesihlik inancını kabul ederek evrenselci bir doktrini benimsemiştir. Yahudi şeriatının yerine "Tanrı'nın izzeti" ve "Tanrı'nın herkese ulaşabileceği" anlayışını koyarak bu evrensel mesajı desteklemiş görünür. Hıristiyanlığın gentile topraklarında hızla yayılmasına vesile olan teolojik doktrin budur. Bu tarihten sonra Hıristiyanlık hem coğrafya hem de doktrin olarak Filistin dışına taşacaktır.

C. PAVLUS SONRASI DÖNEM

Pavlus'tan sonra Hıristiyanlığın yayılmasında en önemli rolü ilk zamanlarda Pavlus'un ve havarilerin vesilesiyle Hıristiyan olan kimseler, daha sonra da Kilise Babaları üstlenmişlerdir. Birinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Hıristiyanlık, ilk ortaya çıktığı Kudüs şehrinden çok uzaklara yayılmıştı. Baskı ve zulüm o derece artmıştı ki, tebliğler ancak gizli saklı yapılabiliyordu. Hıristiyanlık için adeta mağara devri başlamıştı. Ashab-ı Kehf o dönemi bu açıdan çok iyi bir şekilde sembolize etmektedir. Ancak bu kadar baskı ve zulüm dahi Hz. İsa'nın yolundan gidenleri tamamen yoketmemiş, bilakis daha da güçlendirmiştir. Doğu'da Mezopotamya, İran ve Hindistan'da, Batı'da ise Galya (Fransa) ve İspanya'da bu inanç duyulmuş ve yavaş yavaş mensup kazanmaya başlamıştır. Roma, İskenderiye, Antakya, Efes, Korint ve Kartaca gibi büyük kentlerde yayılma hızlanmıştır. Anadolu, Suriye, Arabistan ve Yugoslavya'nın birçok yerinde de Mesih Cemaatleri oluşmuştur.

İkinci yüzyılda bir taraftan Hıristiyanlık yayılırken, diğer taraftan Mesela, Ebiyonitler, Gnostikler, Nâsıralılar gibi bazı sapmalar da yaşanmaya başladı. Üçüncü yüzyıla gelindiğinde meşhur kilise babalarından İreneyus (130-200), Tertullian (155-222), Kipriyan (200-258), İskenderiyeli Klement (150-215) ve Origen (184-254) Hıristiyanlığın yayılması için mücadele ettiler. İmparator Alexander Severus (222-235) ve Filip (244-249) dönemlerinde Roma hükümeti hıristiyanlara hoşgörüyle davrandı. 38 yıl boyunca rahat bir hayat geçirdiler. Fakat bundan sonra, imparator Dekyus ve Valeryan'ın dönemlerinde yani 250-260 arası korkunç bir zulüm yaşandı. Üçüncü yüzyılın sonlarında meydana gelen en önemli olaylardan birisi, Gregor (Kirkor) adında bir hıristiyanın çabaları sonucu Ermeniler'in hıristiyanlaşmasıdır. Hıristiyanlık tarihinde toplu olarak hıristiyan olan ilk kavmin Ermeniler olduğu ileri sürülmektedir.

313 yılının Mart ayında imparator Konstantin hıristiyanlara tam özgürlük sağlamak, el konulan tüm ibadet yerlerini geri vermek ve uğradıkları tüm zararların karşılığını ödemek için olağandışı bir ferman çıkardı. Bu gerçekten tarihi bir olaydı. Fermanla, imparatorluğun batı kısmında herkese din özgürlüğü tanındı. O hoşgörüden yoksun çağda bu durum şaşılacak bir şeydi. 324 yılında Konstantin Edirne yakınlarında bir meydan savaşında imparatorluğun doğu kısmının başında bulunan Likinyus'u yenerek, imparatorluğun batı ve doğu kısımlarının tek hakimi oldu. Hıristiyanlık bundan sonra artık Roma İmparatorluğu'nun her yerinde tam bir özgürlüğe kavuştu. Hemen ertesi yıl yani 325'te Hıristiyanlık tarihinin ilk ekümenik konsili olan İznik Konsili toplandı ve daha sonraki yıllarda sık aralıklarla konsiller devam etti. 380 yılında ise imparator I. Teodosyus, Hıristiyanlığın devletçe müsaade edilen tek din olduğu şeklinde bir ferman çıkarıp, putperestliği yasakladı. Putperestler canlarını kurtarmak için devlet kilisesine akın ettiler. Artık devlet ve din tamamen birleşti. Roma devletinin uyruğu olmak isteyen herkes, devletin dinine inanmak zorundaydı.

Batı'da İrlanda Kilisesi hür bir kilise idi. 4. Yüzyılda Roma'ya bağlı olarak Vizigotlar; 5. Yüzyılda ise, Bulgarlar, Franklar Hıristiyan oldular. Daha sonra Anglo-Saksonlar bir Roma misyoner hey'eti vasıtasıyla Hıristiyanlığa girdi. 8. Yüzyılda geride kalan Avrupa ülkelerinin hıristiyanlaşması başladı. Alman ve İskandinav ülkeleri hıristiyanlaştı. Saksonlar 8. Yüzyılda zorla hıristiyanlaştırıldılar. Danimarkalılar 9. Yüzyılda hıristiyanlar arasında yer aldılar. Norveç, İzlanda ve İsveç'in Hıristiyan-

laşması 1000 yıllarında tamamlandı. Slavlar'ın hıristiyanlığa girmesi, Roma ile Bizans arasında rekabet konusu oldu. Polonya, Bohemya, Moravya ve baltık ülkelerinde Roma; Rusya ve Balkan ülkelerinde Bizans galebe çaldı.

Batı'da Hıristiyanlık, siyasi münasebetler, misyoner faaliyetleri ve bazen de zorla yayıldı. Bu yayılma devresi 11. Yüzyılda İskandinav ülkelerinin hıristiyanlaştırılmasıyla tamamlandı.

Hıristiyanlık Doğu'da ortaya çıkan bir din olmasına rağmen, burada yayılmaya başlaması Batı'dan sonra olmuş ve ilk olarak Habeşistan'a girmiştir. Hıristiyanlığı Habeşistan'a getiren ilk kişi İncil'de (Resullerin İşleri, 8: 26-40) sözü edilen Habeş hadımağasıdır ve 4. yüzyılın ilk yarısında yayılmaya başlamıştır. 6. Yüzyılda Kutsal Kitap Habeşçe'ye çevirilmiş, 7. yüzyılda da Habeş Kilisesi gelişmeye devam etmiştir. Hıristiyanlığın Hindistan'da yayılması da bu asırlarda olmuştur. Özellikle 8. ve 9. Yüzyıllarda Hintli hıristiyanlar bir hayli çoğalmışlardır. Ancak Hıristiyanlık, Hinduizm'e sıkıca bağlı olan Hintliler üzerinde fazla etkili olmamıştır. Çinde ise, 713-763 yılları arasında Hıristiyanlığın tanıtılmasına izin verilmiştir. Ancak 9. ve 10. yüzyıllarda çeşitli baskılar nedeniyle Çin'de hıristiyanların sayısı çok azaldı, fakat buna rağmen Hıristiyanlık orada tamamen yok olmadı.

SIRA SİZDE

2

Hıristiyanlığın yayılma sürecinde hangi toplumun hangi asırdaki hıristiyanlaştığını maddeler halinde yazınız.

KUTSAL KİTAPLARI

Kutsal Kitap sözüyle Yahudilerin Eski Ahit ve Hıristiyanların Yeni Ahit kitapları kastedilmektedir. Hıristiyanlar Kutsallık noktasında Eski Ahit'e de büyük değer verirler. Zaten Eski Ahit isimlendirmesi de hıristiyanlara aittir. Yahudiler bu isimlendirmeyi kabul etmezler.

YENİ AHİT

Hıristiyanların kutsal kitap külliyatı olarak kabul edilen Yeni Ahit, 27 kitaptan meydana gelmektedir. Bunlar da kendi aralarında iki gruba ayrılmaktadır:

1. Târihî Kitaplar

Matta, Markos, Luka, Yuhanna ve Luka tarafından yazıldığı ileri sürülen Resullerin İşleri kitaplarıdır.

2. Ta'lîmî Kitaplar

Pavlus'a ve havarilerden bazılarına ait 21 mektuptan ve Vahiy kitabından ibarettir. Bu 21 mektup şöyle tasnif edilebilir:

a) **Pavlus'un 14 mektubu:** Bu mektupları da kendi içinde sınıflandırmak gerekir.

aa) Büyük Mektuplar: Bunları yazıldıkları tarihlerle birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür: Romalılara (56-57); I. II. Korintoslulara (55, 57); Galatyalılara (52-53); I. II. Selaniklilere (52-53).

bb) Hapishane Mektupları: Efeslilere, Filipililere (56-57); Koloselilere ve Filimona (61 veya 63).

cc) Pastoral Mektuplar: I. ve II. Timoteus'a Mektup, Titus'a mektup. İbranilere Mektubun Pavlus'a ait olduğu tartışmalı olsa da genellikle ona nispet edilmektedir. Tarihi için de 70'den önce denilmektedir.

b) Diğer 7 mektup: Yakub'un Mektubu, Petrus'un I. Mektubu, Petrus'un II. Mektubu, Yuhanna'nın I. Mektubu, Yuhanna'nın II. Mektubu, Yuhanna'nın III. Mektubu, Yahuda'nın Mektubu. Bu mektupların tarihleri hakkında net bilgiler yoktur.

c) Vahiy: Bu kitabın Hz. İsa'nın vahyi olduğuna inanılır. Tanrı yakın zamanda olması gereken olayları kendi kullarına göstermesi için ona bu vahyi vermiştir. O da gönderdiği kendi meleği aracılığı ile bunu Yuhanna'ya vermiştir. Yuhanna, gördüğü her şeye Tanrı sözüne ve Hz. İsa'nın bildirisine tanıklık etmektedir. 96 yıllarında Yuhanna tarafından kaleme alındığı kabul edilmektedir. Sembolik ve eskatolojik (âhir zaman haberleri) bilgiler ihtiva eder.

İnciller

İncil kelimesinin aslı, Yunanca Evangelion'dur. Halk Yunancasında "getirdiği bir haberden ötürü bir şahsa verilen müjdelik, mükafaat" manasına gelir. Daha sonraki zamanlarda "haber, müjde" manasına kullanılmıştır.

Tarihî kitaplar denilen bu incillerden üçü yani Matta, Markos ve Luka gerek şekil ve gerekse konular itibariyle birbirine çok benzediği için "Sinoptik inciller" olarak adlandırılmaktadır. Şimdi tarihî kitapları kısaca tanıtmaya çalışalım:

Matta İncili

Matta İncili'nin yazarı Levi diye de bilinen Matta'dır. Hz. İsa'nın hayatını, ölümünü ve dirilişini anlatmak için bu kitabı kaleme alan Matta, onun soyağacı ve doğumuna ilişkin bilgileri vermekle sözlerine başlar. Vaftiz oluşunu ve Şeytan tarafından nasıl sınıandığını anlattıktan sonra faaliyetlerine geçer. Özellikle Hz. İsa'nın peygamberlerce geleceği bildirilen ve yahudilerce uzun zamandır beklenen Mesih olduğunu göstermek ister. Bunun için İsa'nın gelişyle gerçekleşen peygamberlik sözlerinden alıntılara yer verir. İsa'nın kurtuluş müjdesinin tüm milletler için olduğunu ayrıca vurgular. Sık sık Eski Ahid'e atıfta bulunarak Yahudi karakterini muhafaza etmesi dikkat çekmektedir. Matta İncili'nin Kudüs'ün tahribinden önce 65-70 yıllarında önce A'ramice yazılıp sonra Yunanca'ya adaptasyonu yapıldığı ileri sürülmektedir.

Markos İncili

Markos İncili'nde yazar adından bahsedilmemektedir. Havarilerden sonraki ilk Hıristiyan yazarların tümü bu kitabın yazarının isminin Markos olduğunu belirtmektedirler. Tarihçi Eusebyus, Papias'ın M.S. 140 yıllarında yazdığı bazı metinlerden şu alıntıyı yapmaktadır: “Petrus’un çevirmeni olan Markos, Petrus’la birlikte dolaşmış ve onun hatırladıklarının tümünü titiz bir şekilde yazıya geçirmiştir”.

Markos’un bu kitabı İtalya’da yazdığına dair bazı kanıtların bulunduğu ifade edilmektedir. O sırada Pavlus ve Petrus Hz. İsa’nın sözlerini Roma’da yaymakla meşguldürler. Bu da M.S. 50’li yılların sonlarına ya da 60’lı yıllara rastlamaktadır. Buradan hareketle Markos’un da İncilini 60 yıllarında yazdığı sonucu çıkarılmaktadır. Bu da onun dört İncil içerisinde ilk yazılanı olduğunu göstermektedir. Hz. İsa’nın hayatını anlatan ilk dört İncil içerisinde en kısa olanıdır. Bazı Kutsal Kitap kritikçileri tarafından kelime hazinesinin fakir, cümle kuruluşlarının düzgün olmadığı ileri sürülmektedir.

Kitab’ın muhtevasına gelince, o Hz. İsa’nın doğumundan, soyağacından çocukluğundan daha ziyade yaptıklarını ele alır, bunları kısa ve öz bir şekilde yazar. Anlatım canlı ve hareketlidir. Özellikle insanların ona gösterdikleri ilginin üzerinde yoğunlaşır. Onu “Tanrı Oğlu”, “İnsanoğlu” ve Yahudilerin uzun zamandır bekledikleri kurtarıcı kral olan Mesih diye tanıtır. yahudi din adamlarının kışkırtmasıyla gerçekleşecek ölümünden ve dirilişinden sık sık söz eder.

Luka İncili

Luka İncili sinoptik İncillerin üçüncüsüdür. Genç yaşında Pavlus’u tanıyan ve artık ondan ayrılmayan Antakya’lı gayr-ı yahudi Luka tarafından yazılmıştır. Yazılış tarihi genel olarak 80’li yıllardır. Hem şifahi ve hem de yazılı kaynaklarının olduğu belirtilmektedir. Şifahi kaynaklarının Antakya’daki dostları, Hz. İsa’ya tabi olan dindar kadınlar, Hz. Yahya’nın bazı şakirtleri ve özellikle de Hz. Meryem olduğu ifade edilmektedir. Yazılı kaynakları ise muhtelif İncil denemeleri, Markos İncili, A’ramca Matta İncili ve Yunanca Matta İncili’nin bazı kaynaklarıdır. Pavlus da onun için önemli fikir kaynaklarından biridir.

Luka İncili’nin amacı Hz. İsa’nın hayatını doğru ve ayrıntılı biçimde anlatmaktır. İlk önce Hz. Yahya’nın ve Hz. İsa’nın doğumuna ait bilgileri vermekle başlamaktadır. Ardından, Hz. İsa’nın mesajını duyurduğu, öğretisini yayıp mucizeler gösterdiği döneme geçmektedir. Daha sonra, Onun giderek artan baskılara rağmen Kudüs’e bile bile ölüme gidişi anlatılmaktadır. Bunu ise, dirilişi ve göğe alınışını tasvir eden bölümler izler.

Yuhanna İncili

90-110 yılları arasında Efes veya Antakya’da yazıldığı tahmin edilen bu İncil, havarilerden biri olan Yuhanna’ya nispet edilmektedir. Havarilerden sonra gelen ilk Hıristiyan yazarlardan birisi olan İreneyus gibi bazı yazarlar da bunu belirtmektedirler. Yuhanna’nın Hz. İsa’ya en yakın olan üç havariden birisi olduğu söylenmektedir. Diğer ikisi ise Petrus ve Ya’kup’tur. Bunun için Yuhanna’ya sevilen öğrenci denir.

Yuhanna İncili diğer üç İncil'e göre farklı bir üslup ve içeriğe sahiptir. Örneğin, Hz. İsa'nın doğumunu anlatarak başlayacağına, onun başlangıçtan beri Tanrı'yla birlikte bulunmuş, beden alıp insanların arasında yaşamış Tanrı sözü olduğunu açıklamakla başlar (1: 1-18). Kitapta daha az sayıda mucizeden söz edilir ve bunlar Hz. İsa'nın bildirisini doğrulayan belirtiler diye anılır. Birkaç yerde örnekten söz edilmekle beraber (10: 6; 16: 25), benzetme kelimesi hiç geçmez. Bunların yerine Hz. İsa'nın konuşmalarına yer verilir. Yuhanna Galile'de geçen olayların ancak bir bölümünü anarken, Kudüs'te geçen olaylara daha çok yer verir. Tutuklanmasından önceki son gece anlattıkları (bölüm 13-16) ve duası (bölüm 17) bunların en önemlileridir. Hz. İsa'nın ölüp dirildikten sonra izleyicilerine birkaç kez görünmesine bu kitapta daha fazla yer verilir (bölüm 20-21).

DİKKAT

Bütün bunların yanında bu İncil'de Yeni Eflatuncu anlayışın etkilerinin bulunduğu hususu genel kabul gören bir kanaattir. Bu kitabın belirli bir tezi telkin etmek gayesiyle yazıldığı belirtilmektedir. 96 yılında Hz. İsa'nın tanrılığını kabul etmeyenlere karşı öteki İncillerden farklı olarak Mesih'in lâhûfî tarafını anlatmak için yazıldığı da ifade edilmektedir. Ayrıca konuların, hikayelerin seçim ve sıralamasında, coğrafi ve kronolojik bilgilerde, hatta dinî bakış açısından da diğer İncillere göre farklılıklar arz etmektedir. Örneğin, Hıristiyanlığın en önemli ayinlerinden biri olan komünyon (evharistiya) bu İncil'de yer almaz. Buna mukabil öteki üç İncil'de bulunmayıp yalnız Yuhanna İncili'ne mahsus hikayeler de mevcuttur. Mesela, dirilmiş İsa'nın Taberiye gölü kıyısında şakirtlerine görünmesi (Yuhanna 21: 1-14) bunlardandır. Yuhanna İncili ile diğer üç İncil arasındaki önemli farklardan biri de Hz. İsa'nın risaletinin süresidir. Üç İncil bu sürenin bir yıl olduğunu söylerken, Yuhanna'ya göre iki seneden fazladır.

İnciller Arasındaki Bazı Çelişki ve Tutarsızlıklar

İncillerin ilk yazılanı dahi Hz. İsa'nın yeryüzünden ayrılmasından 35 sene sonraya dayanmaktadır. İlk nüshaların dahi Yunanca olduğu düşünülürse, Yunanca bilme ihtimali hiç olmayan Hz. İsa'nın bu kitaplarla arasında bir irtibatın olmadığı ortaya çıkmış olur. Renan'ın ifadesiyle Hz. İsa'nın ana dili, o zamanlar Filistin'de konuşulan İbrânî diliyle karışık Suriye lehçesiydi. Yunan kültüründen hiç nasip alması bir sebebi de, bu kültürün Filistin bilginlerince yasak edilmiş olmasıydı. Dolayısıyla İbrânîce'yle karışık Suriye Lehçesi konuşan bir kişinin, daha sonraları Yunanca olarak ortaya çıkmış İncil metinleriyle nasıl irtibatı olabilirdi.

Yeni Ahit'in günümüzde elde mevcut en eski nüshaları da Yunanca'dır ve bunların en eski iki nüshası şunlardır:

1 Sina Kodeksi (nüsha): Bu nüsha 1844 yılında Sina mağarasındaki bir manastırda bulunmuştur. 1933'te Sovyetler Birliği bu nüshayı 100.000 sterlin karşılığında İngiltere'deki Britich Museum'e satmıştır. Bunun yazılış tarihi 331'dir. 346 sayfadır.

2 Vatikan Kodeksi: 325 yılına aittir. Bu da Vatikan Kütüphanesinde.

325'te yapılan İznik konsilinde kabul edilen incillere aynı zamanda *Kanonik İnciller* de denir ve sahih kitaplar anlamında kullanılır. Bunlar Matta, Markos, Luka ve Yuhanna kitaplarıdır.

Kanonik İncillerin Hz. İsa'nın risaletini ne derece aktardığını ölçmek için şu noktaları göz önünde bulundurmak lazımdır:

Bu incillerde Hz. İsa'nın hayatı, risaleti, yaptıkları ve söyledikleri hakkında hiçbir şey yazılmamıştır. Hz. İsa'nın sözleri hakkında yer yüzünden çekildikten hemen sonra yazılan ilk eserler, İsa'da aşırılığa gidişin başladığı yıllarda yazılmıştır. Mesela; onun tanrı olduğunu kabul edip, tanrı oğlu olduğunu söyleme gibi. 65-110 yılları arasında yazılan bu kitaplara yazarları tamamen kendi düşüncelerini aksettirmişlerdir. Bu kitaplara kendiliklerinden ekleme ve çıkartma yapıp gayet serbest davranmışlardır. Bu incil yazarlarından hiçbiri Hz. İsa'yı ne görmüş ne de işitmiştir. Matta ve Yuhanna'nın havari oldukları konusu de ihtilaflıdır. Hz. İsa'nın konuştuğu dil Aramice olmasına rağmen, bu dili kullanan hiçbir İncil'e rastlanmamıştır. Yazıldıklarından sonra en çok bir asır boyu hiçbir resmi yetki taşımadıklarından ve onları da koruyacak bir makam da bulunmadığından dolayı çeşitli mezhep üyelerince amaçları doğrultusunda değiştirilmiş olması kaçınılmazdır. İncillerin eldeki ilk nüshaları 4. yüzyıla aittir. Bu arada geçen zaman içinde ne gibi değişikliklerden geçtiği belli değildir. Ne bu nüshalar, ne de ilk yazılanlar belirli bir senetle Hz. İsa'ya dayanmamaktadır. Mesela, Luka, İncili'nin başında Teofilos adlı bir dostuna hitap eder ve bu kitabı onun için yazdığını açıklar. Buradan bu sözlerin Hz. İsa'ya değil, doğrudan doğruya Luka'ya ait olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İlk üç asırda yazılmış olan çok sayıdaki İnciller bir tarafa, İznik konsili'nin de bire indiremediği dört İncil'i ele alalım. Kilise tarafından kanonik ve vahiy eseri sayılan bu dört İncil arasındaki fark sadece lafız ve ifade farkı olsa, bunların orjinal İncil'in farklı birer tercümesi olarak kabul edilmesi mümkün olurdu. Ancak aralarında büyük farklar, fazlalık veya noksanlıklar, hatta ihtilaf ve tenakuzlar vardır. Bu da bir yana aynı İncil'in aynı bölümünde bile zıtlıklara rastlanabilmektedir. Aşağıda Yeni Ahit'i oluşturan kitaplardaki bazı tutarsızlıklardan vereceğimiz örnekler bunu daha iyi ortaya koyacaktır:

1. İnciller arasında Hz. İsa'nın nesebi konusunda ittifak yoktur. Matta ve Luka'da onun soyağacı tamamen farklı isimlerden oluşur ve Hz. Meryem'in kocası Yusuf'un babası Matta'ya göre Yakub, Luka'ya göre ise Heli'dir. İslâm alimlerinden Cüveynî bu çelişkiye dikkat çekmekte ve "Meryem'in kocası Yusuf'un annesini acaba iki erkek mi hamile bıraktı?" diye sormaktadır.
2. Matta İncili'nin 16. Babının 18-19. cümlelerinde Petrus Hz. İsa'yı "dinin temeli, göklerin hükümlerinin elinde olduğu bir zât" diye tavsif ederken, yine aynı bölümün 22-23. cümlelerinde o "lanetli, şeytan, dinden uzak" ifadelerine yer verilmektedir.
3. Markos İncili'nde "İncil" Allah'a ("Allah'ın İncili" şeklinde) (bkz., Markos 1: 14), Pavlus'un Romalılara Mektubu'nda ise Hz. İsa'ya ("Oğlumun İncili" şeklinde) (Romalılara 1: 8-10) nispet edilir.
4. Hz. İsa için hem "Allah'ın Oğlu", hem de "Yusuf Oğlu", "Davut Oğlu", "Adem Oğlu" deyimleri kullanılmaktadır.
5. İlk üç İncil'e göre Hz. İsa'nın esas memleketi Galile (Matta 13: 54-58; Markos 6: 4; Luka 4: 29), Yuhanna'ya göre Yahudiye'dir (Yuhanna 4: 3, 43-45).
6. Matta ve Luka'ya göre Hz. İsa Betlehem'de doğmuştur (Matta 2:1, Luka 4: 4-15). Markos ve Yuhanna'da bu konuda bir açıklık bulunmamaktadır ve İsa'nın Galile'den geldiği belirtilmektedir (Markos 1: 19; Yuhanna 7: 42).

7. Matta'ya göre oruçlu olup Hz. İsa'ya soru soranlar Yuhanna'nın talebeleri (Matta 9: 14; Markos'a göre yazıcılar ve Ferisîlerdir (Markos 2: 18).
8. Hz. İsa Eriha'dan çıktığında Matta'ya göre iki (Matta 20, 30); Markos'a göre bir kör (Markos 10: 46), gözlerinin açılması için kendisine başvurmuştur.
9. Matta ve Markos'ta Hz. İsa'nın görevi Vaftizci Yahya hapse atıldıktan sonra (Matta 4: 12-17; Markos 1: 14-15), Yuhanna'da ise hapisten önce başladığı kaydedilmektedir (Yuhanna 3: 22-26, 4: 1-3).
10. Hz. İsa'nın Kudüs'e giderken sıpaya binmesi, bindirilmesi şeklinde birbirine tezat teşkil eden ifadeler yanında, konuyla ilgili farklı anlatımlar göze çarpmaktadır (bkz. Markos 11: 7; Matta 21: 5; Luka 19: 30-35; Yuhanna 12: 14).
11. Matta'da Hz. Yahya'nın bir yerde çekirge ve yaban balığı yediği, bir başka yerde ise yeyip içmediği söylenmektedir (bkz. Matta 3: 4; Markos 9: 1-8).

Hristiyanların kanonik olarak kabul ettiği kutsal kitapların dışında apokrif (uydurma) dedikleri başka kitaplar da vardır. Bunlardan Barnabas'a ait olduğu söylenen ve aynı isimle anılan İncil, özellikle müslümanlar tarafından öne çıkarılmaktadır. Bununla ilgili kısa bilgi vermekte fayda vardır.

BARNABAS İNCİLİ

Barnabas incili en son 17. yüzyıla kadar gelmiş, sonra kaybolmuştur. Papa tarafından, Hristiyanlarca bulundurulması yasaklanmıştır. Barnabas çok erken dönemlerde şehir şehir dolaşarak Hz. İsa'nın dinini yaymaya çalışmıştır. İlk dönemlerde Barnabas Pavlus'la görüşüp onunla beraber olmuş daha sonra onun durumunu anlayınca ondan ayrılmıştır. Barnabas, incilini kanonik incillerin ilkinden de önce yazmıştır. Muhammed Ataurrahim adlı bir araştırmacı Pavlus üzerinde derinlemesine çalışıp şunları çıkarmıştır: Barnabas, zamanının çoğunu Hz. İsa'nın 3 yıllık peygamberlik süresinde yanında geçirmiştir. Barnabas İsa'nın havarisidir ve Hz. İsa'dan bizzat duyularak yazılan tek incildir. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna gibi 4 incil sahibinin aksine, o Hz. İsa'yı görmüş ve öğretisini direkt ondan almıştır. Daha sonra 325 yılında toplanan İznik konsilinde mevcut olan 300 İncil 4'e indirildi. Bu 300 İncil arasında Barnabas İncili de bulunmaktaydı. Barnabas İncili burada yasaklanıp 4 incil dışında İncil bulunduranların öldürüleceğine dair kanun çıkarıldı.

Günümüzde Barnabas İncili ismiyle bir kitap insanların elinde mevcuttur. Türkçe'ye de çevrilmiş olan bu kitabın gerçekten Barnabas'a ait olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

SIRA SİZDE

3

Yukarıda İnciller arasında mevcut olan çelişki ve tutarsızlıklardan bazıları sıralanmıştır. Bunları inceleyiniz ve sizler de birkaç adet çelişki tespit etmeye çalışınız.

İNANÇ ESASLARI

Hıristiyanlık'taki iman ikrarına giren esasların nelerden oluştuğu İncil metinlerinde açık bir şekilde yer almamakla beraber, bu prensiplerin ilk Havariler Konsili'nden itibaren tespiti başlandı, son şeklini ise 4. ve 5. yüzyıllardaki konsillerde aldığı yaygın bir kanaat halindedir. Bununla beraber inançlar konusunda gerek kiliseler, gerek mezhepler arasında bazı ortak ana unsurlar bulunduğu gibi farklı anlayışlar da vardır. Günümüz Hıristiyanlarının da hemen büyük bir kesiminin kabul ettiği "Havariler İman Esasları", "İznik-İstanbul İman Esasları" ismiyle daha genel hale getirilmiştir. İznik ve İstanbul ekümenik konsillerinde tespit edilen bu esaslar Doğu'nun ve Batı'nın bütün büyük kiliselerinde ortaktır. Bu esasları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Göğün ve yerin, görünen ve görünmeyen kâinatın yaratıcısı, kâdir-i mutlak baba olan tek bir Tanrı'ya;
2. Bütün asırlardan önce babadan doğan, Tanrı'nın biricik oğlu tek bir Rab İsa Mesih'e, O'nun Tanrı olduğuna, Tanrı'dan doğduğuna, nur olduğuna, nurdan doğduğuna, gerçek Tanrı olduğuna, gerçek Tanrı'dan doğduğuna, tevlid edildiğine, yaratılmadığına, Baba ile aynı tabiatla olduğuna, her şeyin O'nun vasıtasıyla yapıldığına, biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için semadan indiğine;
3. Kutsal Ruh vasıtasıyla bakire Meryem'de bedenleştiğine ve insan olduğuna;
4. Bizim için Pontus Platus zamanında çarmıha gerildiğine, ızdrap çektiğine, mezara konduğuna;
5. Kutsal yazılara uygun olarak üçüncü gün dirildiğine;
6. Ve göğe yükseldiğine, Baba'nın sağ tarafına oturduğuna;
7. Ölüleri ve dirileri yargılamak üzere ihtişam içinde geri geleceğine ve saltanatına son olmayacağına;
8. Rab olan ve hayat veren Kutsal Ruh'a, O'nun ve Oğul'dan neş'et ettiğine, Baba ve Oğul'la birlikte aynı tapınma ve ihtişama layık olduğuna, peygamberler vasıtasıyla konuştuğuna;
9. Kiliseye, birliğine, kutsallığına, evrensel ve havarilere ait oluşuna inanırım;
10. Günahların affı için bir tek vaftizi kabul ederim;
11. Ölülerin dirilmesini;
12. Ve gelecek dünyayı beklerim.

SIRA SİZDE

Yukarıdaki Hıristiyan iman esaslarını teslisin unsurlarına göre gruplandırınız, yani hangileri Baba ile, hangileri Oğul ile ve hangileri Ruhul-Kudüs ile alakalı belirtiniz.

TESLİS

Oniki maddeden oluşan bu iman esaslarının yanında Hıristiyanlığın en önemli inançlarından birisi de “Teslis”tir. Teslis (trinite), Yunanca “trias”dan gelip ilk olarak 2. asır sonunda Antakya’lı Theophine tarafından kullanılmıştır. Hıristiyanlık’ta teslisin İncillerdeki delili olarak şu iki cümle zikredilmektedir: “Ve İsa vaftiz olunup hemen sudan çıktı, ve işte gökler açıldı ve Tanrı’nın ruhunun güvercin gibi inip üzerine geldiğini gördü ve işte göklerden bir ses dedi: Sevgili Oğlum budur, ondan razıyım” (Matta 3: 16-17). İkincisi ise şudur: “İmdi siz gidip bütün milletleri şakirt edinin, onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ismiyle vaftiz eyleyin, size emrettiğim her şeyi onlara öğretin” (Matta 28: 19).

DİKKAT

Bu metinlerden üç tanrı veya üç uknumlu bir Tanrı manası çıkarmak her ne kadar zor olsa da, Hıristiyanlık’ta bu anlayış neredeyse tüm kiliseler tarafından genel kabul görmüştür. Hıristiyanlara göre teslis, tek başına insan aklıyla değil, ancak ilhamla anlaşılabilen bir sırdır. Bundan dolayı o, “izah edilmesi zor, fakat inanılması gerekli bir sır” olarak formüle edilmiştir.

Yıllarca hatta asırlarca süren tartışmalar sonunda teslis inancı “üç uknumda tek Tanrı”, “bir üçtür, üç birdir” gibi formüllerle ifade edilmeye başlandı. Şimdi “tek bir Tanrı’nın üç ayrı tezahürü” şeklinde tanımlanan “teslis”in unsurlarını açıklamaya çalışalım:

1. Baba

Hıristiyanlık’ta Teslisin birinci unsuru Baba’dır. O, en mükemmel ve sonsuz saf bir ruhtur. Her şeyin yaratıcısı ve sahibidir. Sonsuzdur, her yerde vardır ve her şeyi bilir. Her şeyi görür, kimse onu göremez. O’nun özü sevgidir. Baba Tanrı bu sevgiyi biricik oğlu İsa’yı, insanları günahattan kurtarmak için dünyaya göndermekle göstermiştir. Tanrı’nın özü, Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Kutsal Ruh Tanrı olarak görünürse de yine o birdir. Bölünmez bir özdür, cevherdir. Çünkü bu cevher ruhtur. Ruhta bölünme kaabiliyeti yoktur. Bunun için de Tanrı birdir. Tanrı mukaddes üçlüktür.

2. Oğul

Hz. İsa’ya tanrılık isnadının teslis fikrinin kabulünden önce mi yoksa sonra mı olduğu konusu yeterince açık değildir. Fakat Yuhanna İncili’nde kelâm ve Tanrı fikrinin iç içe olduğuna bakılırsa, İsa’nın tanrısız konuma yükseltişi daha önce olmuştur. Tanrı’nın bedenleşmiş olabileceği fikrine ait en erken metinlerden biri Filipililere Mektup’ta (2: 6-11) görülür. Burada onun varlık öncesi yönü vurgulanmaktadır.

Hz. İsa’nın bir yandan varlık öncesi yönünün vurgulanması diğer yandan ise Tanrı’nın ezeli ve ebedî kelâmı (logos) olarak kabul edilmesi, onun tanımlanmasına giden kapıyı aralamıştır. Buna göre o, tanrı olarak yeryüzüne inmiş ve insanlar arasında dolaşmıştır. Baba ile İsa (Oğul) arasındaki fark 381’de İstanbul’da toplanan konsilde şöyle açıklanmıştır: “Tanrı Baba doğmamış, doğurulmamıştır. Oğlu İsa ise doğmuş, doğurulmuştur. Kutsal Ruh, Tanrı’dan çıkmıştır”. Daha sonra 431’deki Efes Konsili’nde Meryem, Tanrı’nın anası, Tanrıdoğuran (Teotokos); İsa ise gerçek bir Tanrı, ilâhî-beşerî iki tabiata sahip bir insan ve Baba ile aynı cevherden olduğu kabul edilmiştir. Baba Tanrı insanlara sevgi ve merhametini göstermek için İsa Mesih suretinde yaklaşmış ve aralarında

yaşamıştır. Böylece Tanrı'nın inayeti insanlara İsa Mesih vasıtasıyla ulaşmıştır. İsa gerçek Tanrı'dır, zira o çeşitli mucizeleriyle, ölmesi ve sonra dirilmesiyle "Tanrı" olduğunu göstermiştir. Yani o hem Tanrı, hem Tanrı'nın Oğlu ve hem de gerçek insandır. Ancak bu karara İsa'da tek tabiat bulunduğunu, yani onda ilâhî tabiatla beşerî tabiatın birleştiğini savunanlar itirazda bulunmuş ve daha sonra bunlar Monofizit olarak adlandırılmışlardır.

3. Kutsal Ruh

Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında dinî metinleri kaleme alan yazarlar, Kilise ile Kutsal Ruh'un birbirinden ayrılamayacağını ısrarla belirtirler. "Kilise'nin olduğu yerde Tanrı'nın Ruh'u vardır ve Tanrı'nın Ruh'u nerede varsa, orada Kilise vardır" derler. Bu anlayışa göre Kutsal Ruh, Kilise'ye hayat veren güçtür. İsa Mesih'in armağanları Kutsal Ruh aracılığıyla Kilise'ye sunulur. Vaftiz anında insanın ruhuna girer ve onunla yaşamaya başlar. İnsanı kutsar.

Birkaç asır süresince bu şekilde yüce vasıflarla anılan Kutsal Ruh zaman içerisinde Teslis'in üçüncü uknumu olarak kabul edilmiştir. Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul gibi Tanrı olduğuna 381'de toplanan İstanbul Konsili'nde karar verilmiştir. Bu karar şu cümleleri ihtiva etmektedir: "*Kilise, Baba Tanrı'ya ve Oğul Tanrı'ya imanını belirttiği gibi, Kutsal Ruh'a da imanını belirtir. Peder'le Oğul, birbirlerini sonsuz bir aşkla sever. Bu aşk her ikisinde tam anlamıyla belirir. Sonsuza dek her ikisinde de tamamen eşittir. Peder'le Oğul'dan türeyen bu sevgi bir kişidir. Ezelî ve ebedî Kutsal Ruh'tur*".

Kutsal Ruh Katoliklere göre hem Baba'dan hem de Oğul'dan, Ortodokslara göre ise, Oğul yoluyla Baba'dan çıkmıştır. Baba ile aynı cevherden fakat ayrı bir mahiyet olarak kabul edilmektedir. Baba'nın bütün kudret ve iradesini kendinde taşımaktadır. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh tek bir cevherde toplanmış üç ayrı şahıstır; hepsi de ebedidir. Baba Tanrı yaratıcı, Oğul Tanrı (İsa Mesih) kurtarıcı ve Kutsal Ruh da takdis edicidir.

Teslisin Hıristiyanlığa nasıl girmiş olabileceği konusunda bazı yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlardan birisine göre, Hz. İsa'nın işkence çekerek dünyadan ayrılmasıyla başsız kalan Hıristiyanlığa çevrenin tesir etmesi kolay oldu. Zira hıristiyan olanlar sadece müşrik çevreden geliyordu. Sonra İskenderiye Okulu'nun temsil ettiği Yunan felsefesini iyi bilen Pavlus dine girip meydan kendisine kalınca Hıristiyanlığı tevhidten teslise götürecektik tohumları atmaya başladı. Bu anlayış halka da uygun geldi. Çünkü halk genel olarak taassub sebebiyle Yahudilik'ten ve ilkelliği sebebiyle putperestlikten hoşlanmıyordu. Atalarından devraldıkları kültür miraslarına da aykırı düşmeyen bu yeni sentezde onlar çeşitli arzularını tatmin etme imkanı bulmuşlardı. Pavlus'tan sonraki Kilise yetkilileri bu yönde daha da ileri gittiler. Neticede İskenderiye Okulu ile Yeni Hıristiyanlık arasındaki kültür alışverişi tamamlanmış oldu.

DİKKAT

Hıristiyanlığın en fazla eleştiriye tabi tutulduğu hususların başında "Teslis anlayışı" gelmektedir. Özellikle "Oğul yaratılmadı ama doğdu, fakat Oğul Baba'dan sonra da değildir" ya da "birde üç şahıs, üç şahısta bir" gibi ifadelerin ne anlama geldiği sorulduğunda Hıristiyan teologlarının bunların "anlama" değil de "inanma" konusu ve "Tanrı ve Mesih arasındaki sevgi sırrı olduğunu" söylemeleri ilginçtir.

Burada Teslis inancı bağlamında Hıristiyanlık'ta Meryem anlayışından da bahsetmek gerekir. Zira bazı hıristiyanî anlayışlarda Meryem, Teslis'in üçüncü uknumu sayılmış, yani "Tanrı Anası" (Teotokos) konumundan "Tanrı" konumuna yükseltilmiştir. Ancak bu genel kabul görmüş bir anlayış

olmamış, marjinal kalmıştır. Meryem “Tanrı Anası” olarak vasfedilmesine rağmen hiçbir Hıristiyan tarafından “Tanrı Karısı” olarak adlandırılmamıştır. Tanrı’nın özel lutfuyla Meryem’in hiçbir günah işlemediğine inanılmaktadır. Hıristiyanların büyük bölümü yani Katolikler ve Ortodokslar Meryem’e atfedilen kutsal yerleri ziyaret ederler. Kiliselerde onun resimlerine yer verirler. Meryem figürlerine saygı gösterirler. Kendi hidayetleri için şefaatçi olmaya çağırırlar. Yeryüzü hayatı sona erince onun göğe yükselerek Oğlu ile beraber olduğuna inanılır. O, ruh ve bedeniyle göğe yükselmiştir.

Hız. İsa’nın tabiatı ile ilgili kiliseler arasında bir farklılık var mıdır, varsa bu kiliseler hangi isimle anılmaktadır.

KONSİLLER

Hıristiyan inançlarının oluşmasında en önemli rolü oynayan “Konsil” teriminin anlamını vererek konuya giriş yapmaya çalışalım: “Kilise hayatının ortaya koyduğu tüm problemleri çözmek ve tartışmak üzere bir araya gelen piskoposlara veya yüksek düzeydeki din adamları kuruluna konsil adı verilmektedir. Bir başka ifadeyle konsil, kilise yönetimidir. Bazı hıristiyan ilahiyatçıları konsilin tarihini miladî 50 yılına doğru Kudüs’te havarilerin yaptıkları toplantıya kadar götürürler. Bu ilk konsil mahiyetindeki toplantıda hıristiyanların, yahudi şeriatı kurallarına riayet konusu tartışılmıştır. Şüphesiz bu açıdan Kudüs toplantısının çok özel bir karakteri vardır. Çünkü yahudi-hıristiyan çizgi ile pavluscu hıristiyan çizginin ayrıldıkları nokta burada başlamıştır.

Hıristiyanlık tarihinde ilk piskoposlar toplantısı 2. asrın ikinci yarısına kadar çıkmaktadır. Sinod veya konsil olarak adlandırılan bu piskoposlar kurulu, genelde birtakım dinî ve sosyal amaçlarla toplanmışlardır. Cemaat içerisinde ortaya çıkan problemler bazen mahalli kadroların çözemeyeceği boyutlara ulaşmıştır. O zaman bölge ve Eyaletin kilise şefleri devreye girerek ortaya çıkan problemler konusundaki tecrübelerini toplu halde belirtmişlerdir. Bu durumda toplanan meclislere Bölge veya Eyalet Konsilleri adı verilmektedir. Esasında konsiller iki önemli gruba ayrılmaktadır. Bunlar Özel Konsiller ve Genel Konsiller diye isimlendirilmektedir. Özel konsillerden sadece muayyen bir ülkenin dinî problemini çözmek üzere o ülke piskoposlarının yaptığı toplantıya Milli Konsiller denir. Bir eyaletteki dinî problemin çözüme ulaştırılması için o eyaletten piskoposların yaptığı toplantıya ise Bölge Konsilleri adı verilir. Ancak Hıristiyan inançlarının oluştuğu konsiller Genel Konsillerdir. Burada esas olarak bu konsilleri tanıtmaya çalışacağız.

Genel Konsiller

Genel konsillere Ökümenik Konsiller de denir. Bu konsillerde kilisenin bütün temsilcileri bulunur. Genel konsiller papa tarafından davet edilerek toplanır. Bizzat papa veya temsilcileri tarafından yönetilir. Bu konsillerde alınan kararların geçerli olabilmesi için bu kararların papa tarafından onaylanması gerekir. Hıristiyanlık tarihinde 21 konsil bulunmaktadır. Bunların tümü Katolikler tarafından benimsenir. Ortodokslar ilk yedi konsili, Protestanlar ise Reform’a kadar olanları kabul eder. Bu konsillerle ilgili kısa açıklamalarda bulunmakta fayda vardır:

1. I. İznik Konsili (325)

Hız İsa'nın şahsiyetiyle ilgili tartışmalar yoğunluk kazanmış ve İskenderiye Kilisesi papazı Arius'un onun mahluk olduğuna dair görüşü yaygınlaşmaya başlamıştı. Bunun üzerine Roma İmparatoru Konstantin bu konuyu tartışmak üzere 325 yılında 200 kadar piskoposu İznik'te topladı. Tarihin ilk genel konsili olarak kabul edilen bu konsilde teslisin çok önemli iki unsuru olan Baba ve Oğul'un tabiatı problemi tartışılmış ve neticede her ikisinin de aynı tabiatı taşıdıklarına, yani her ikisinin de aynı cevherden olduklarına karar verilmiştir. Baba ile Oğul'un ayrı cevherlerden olduğunu iddia eden Arius ise aforoz edilmiştir. Ayrıca Yeni Ahid'i oluşturan kitapların tespiti, farklı günlerde kutlanan Paskalya Bayramı'nın kutlama gününün belirlenmesi gibi yirmi kadar husus karara bağlandı.

2. I. İstanbul Konsili (381)

İznik Konsili'nde Arius'un görüşleri reddedilmesine ve Arius aforoz edilmesine rağmen, bu görüşler ortadan kalkmamış, bilakis daha da hız kazanmıştır. Bu gidişatı durdurmak için zamanın Doğu Roma imparatoru Theodosius İstanbul'da bir konsil toplamaya karar verdi. Bu konsilde İznik Konsili kararları te'yd edildi. Ayrıca "Kutsal Ruh" ismini verdikleri varlığın Baba ve Oğul ile aynı cevherden geldiği kabul edilerek "Teslis"in üçüncü unsuru bir Tanrı olduğuna karar verildi.

3. Efes Konsili (431)

İskenderiye Ekolü temsilcileri Oğul'un bedenleşmesinden sonra iki tabiatın tam olarak birleşmesinden bahsediyorlardı. Antakya Ekolü ise, İskenderiye Ekolü'nün ifadelerinde bir tehlike görüyorlardı. Buna göre insanî tabiat ilahî tabiat tarafından yutulmuş oluyordu. Devrin İstanbul piskoposu Nestorius da Antakya ilahiyatçılarını destekler bir tavır göstermişti. İki taraf arasındaki tartışma gittikçe şiddetleniyordu. Bunun üzerine imparator II. Theodosius bu konunun aydınlatılması için 431'de Efes'de bir genel konsil düzenlemeye karar verdi. Yapılan konsilde İsa'nın tek kişilikli ve iki tabiatlı olduğu karara bağlandı ve İstanbul piskoposu Nestorius mahkum edildi.

4. Kadıköy Konsili (451)

Efes Konsili'nin ardından tartışmalar durulmadı ve 20 sene sonra yeni bir konsilin toplanmasına karar verildi. Bu konsilde yeni bir iman formülü hazırlandı. Bu formül şu cümlelerden oluşuyordu: "Hepimiz ittifakla bir tek ve biricik oğul İsa'yı kabul ediyoruz. Ve yine onun bir tek şahısta birleşmiş iki tabiatını kabul ediyoruz. Bu tabiatlar kendi arasında birleşmemiş, bölünmemiş, ayrılmamış ve değişikliğe uğramamıştır". Bu ifadelerden anlaşıldığına göre monofizitizm bir kez daha reddedilmiş ve ana çizginin diofizitizmi (İsa'nın iki tabiatlı oluşu) tercih ettiği te'yd edilmiştir.

5. II. İstanbul Konsili (553)

Kadıköy Konsili'ne rağmen monofizit anlayış durdurulamadı ve hatta ilerledi. Monofizitler, Nesturilerden daha çok şiddete maruz kaldıklarını söylüyorlar ve bunu bir türlü hazmedemiyorlardı. Nesturilik aforoz edilmekle beraber o mezhebin fikir babası üç bilgin ve kitapları serbest idi. Bu ve benzeri rahatsızlıkların giderilmesi için imparator Justunien kendisine muhalif olanların ısrarıyla 553 yılında İstanbul'da bir konsil topladı. Papanın

bulunmadığı konsilde şu kararlar alındı: Nestorius'un üstadı Mopsueste'li Theodore'un eserleri ve şahsı, Cyr'li Theodoret'nin Aziz Cyrille'e ve Efes Konsili'ne karşı olan yazıları, Edesse'li Ibas'ın Theodor'u savunan ve Aziz Cyrille'in itirazlarını reddeden mektubu aforoz edildi ve bunları savunanlar görevden alınmakla ve aforozla tehdit edildi. Daha sonra papa bu kararı onayladı.

6. III. İstanbul Konsili (680-681)

Bu konsilde “İsa'da tek bir iradenin varolduğuna inanma” (monotelisme) anlayışını savunanlar mahkûm edilmiş ve Kadıköy iman formülü aşağıdaki sözlerle tamamlanmıştır: “İsa'da bölünmeyen, ayrılmayan ve birbirine karışmayan iki iradeyi ve iki tabîî enerjiyi kabul ediyoruz. İki irade insani irade gibi, Tanrısal iradeyi takip eder ve ona tâbî olur”.

7. II. İznik Konsili (787)

Hıristiyanlık'ta kilise içlerinde ve bazı kutsal yerlerde resim, heykel, tasvir gibi şeylerin bulunup bulunamayacağı konusu öteden beri hep tartışılıyordu. Kilise dilinde bunlara “icon” deniliyordu. Bu konu Doğu Kilisesi ve Batı Kilisesi arasındaki ayrılığı da hep körüklüyordu. Resim ve heykellere karşı gelen ve onları kıranlar için “ikonoklast” tabiri kullanılıyordu. 787 yılında İznik'te toplanan konsilde bu mesele ele alınmış ve ikonoklast konsillerin kararları mahkum edilmiş, tasvirler kültüründe yüceltilen resimlerin, tasvir ettiği şahıslar olduğu ilan edilmiş ve ibadete layık olanın yalnız Allah olduğu belirtilmiştir.

DİKKAT

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız konsiller Hıristiyanlığın her üç mezhebi tarafından kabul edilmekte ve kararları tasvip edilmektedir. Bundan sonraki konsilleri sadece isim olarak verip, ancak önemli olan birkaçı ile ilgili kısa bilgiler vereceğiz:

8. IV. İstanbul Konsili (869-870):

9. I. Latran Konsili (1123)

10. II. Latran Konsili (1139)

11. III. Latran Konsili (1179)

12. IV. Latran Konsili (1215)

13. I. Lyon Konsili (1245)

14. II. Lyon Konsili (1274)

15. Viyana Konsili (1311-1312)

16. Konstans Konsili (1414-1418)

17. Bale-Ferrare-Florance Konsilleri (1431-1442)

18. V. Latran Konsili (1512-1517)

19. Trente Konsili (1545-1563)

Hıristiyan Kilisesi'nin 1054 yılındaki bölünüşünden sonra 1517 yılında Luther'in öncülüğünde ikinci kez büyük bir bölünme yaşaması Katolik Kilisesi'ni endişeye sevketti. Reformculara karşı her ne kadar gerekli tedbirleri almaya çalışsalar da, onları engellemek için bu çabalar yetersiz kalıyordu. Papa X. Leon Luther'in yazılarından özetlenen kırkbir tezi, sapık ve yanlış olarak aforoz etmiş olmasına karşılık bu aforoz bir konsil tarafından tasdik edilmedikçe kesinleşmiyordu. Katolik kilisesi tarafından bir tür karşı reform özelliği taşıyacak olan bu konsil uzun süren çalışmalar neticesinde nihayet 1542 yılında Trente'de toplandı. 1545'te açılan konsilde sapık doktrinlerin mahkum edilmesi, katolik dogmaların tarifi, Katoliklik içinde köklü reformların yapılması gibi konular görüşüldü. 18 yıl süren konsilde Katolik din anlayışı tümüyle gözden geçirilmiştir.

20. I. Vatikan Konsili (1869-1870)

Reform'dan sonra ve özellikle 19. yüzyılda Avrupa'da büyük değişiklikler yaşanıyor. Liberal anlayış sürekli geliyordu. Diğer taraftan artık ihtiyaca cevap vermeyen eskimiş düzenlemeleri gözden geçirmek için bir konsil gerekiyordu. Her ne kadar zor olsa da Roma'da Saint Pietro Kilisesi'nde 1869 yılında bir konsilin toplanması sağlandı. Bu konsilde "kişileşmiş bir Tanrı'nın varlığı, vahyin zarureti, imanın özü, ilimle iman arasındaki ilişkiler, papanın yanılmazlığı, İsa'nın Kilisesi" gibi konular ele alındı. Bütün bu konular içerisinde en belirgin tartışma konusu "papanın yanılmazlığı" hususu idi. Bu konu ile ilgili şöyle bir formül geliştirilmiştir: "Roma piskoposu tüm hıristiyanların bilgini ve papazı olarak dogmatik bir şekilde konuştuğu zaman, yüce apostolik otoritesi gereğince iman veya ahlak konusunda bir doktrin evrensel kilise tarafından kabul edilmesini belirlemiş, Aziz Petrus'un şahsında kendisine vadedilmiş olan ilâhî inayetle o, bu yanılmazlıktan yararlanmaktadır... Roma piskoposunun (papa) yanılmazlığı kilisenin rızası olmasa bile değiştirilemez".

21. II. Vatikan Konsili (1962-1965)

Genel konsillerin en detaylısı ve sonuncusu olan bu konsil 25 Ocak 1959'da Papa XXIII. Jean tarafından ilan edildi. Konsilin gayesi Katolik inancını geliştirip kuvvetlendirmek, hıristiyanlara dinî yaşantılarında yeni bir moral vermek, dinî müesseseleri, modern çağın ihtiyaç ve metotlarına uydurmak, ayrılan hıristiyanları birliğe çağırma idi. Dünyanın her tarafından 2594 piskopos, 156 manastır başkanı, ve 62 üniversiteye davet gidip bunların fikirleri istendi. Sonunda 8972 teklif ortaya çıkarıldı. Bunlar gruplandırıldı. Çeşitli milletlerden 900 uzmanın görev yaptığı çalışmalara on komisyon ve dört sekreteryaya marifetiyle son şekli verildi. Özellikle Katolik dünya için tam bir nefis muhasebesi özelliği taşıyan II. Vatikan Konsili, bazı konularda çok önemli kararları yürürlüğe koyarak çok cesur bir adım atmış olmasına rağmen, yüzyılların biriktirdiği problemlerin bir konsille çözülmesi de beklenemezdi. Çünkü katolik dünyanın problemlerinin birçoğu katolik inanç yapısından kaynaklandığı halde; konsilde buna hiç temas edilmemiş veya yüzeysel yorumlarla insanları ikna etme yolu seçilmiştir.

DİKKAT

II. Vatikan Konsili, kilisenin kendisiyle girdiği bir diyalogu temsil etmektedir. Bu diyalog onu diğer Hıristiyan kiliseleri ile de diyaloga götürmüştür. Arzu edilen birlik başarısı elde edilmemekle birlikte II. Vatikan Konsili'nin bir meyvesi olan bu dış diyalog, Katolik Kilisesi dışındaki kiliselerle bir yakınlaşmaya yol açmıştır. Hıristiyanlar Birliği Sekreteryası ve Hıristiyan Olmayanlar

Sekreteryası kurulmuş, bu sekreteryalarda hem Hıristiyan kiliseleri arasında ve hem de Hıristiyanlık dışı dinler arasında diyalog çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar, konsili takibeden yıllar içerisinde olgunlaşacaktır.

Özet

Hıristiyanlığın Tarihsel Gelişimi

Hıristiyanlık deyince ilk akla gelen Hz. İsa'dır. Zaten Hıristiyanlık terimi de Hz. İsa'nın lakabı olan ve Mesih anlamına gelen Cristos kelimesinden türetilmiştir. İncillere göre Hz. İsa Bakire Meryem'den babasız dünyaya gelmiş, 30 yaşında tebliğe başlamış, havarileriyle birlikte Kudüs ve çevresinde tebliğini yapmış, mucizeler göstermiş, 3 yıl sonra yaklaşık 33 yaşında iken Kudüs valisi Pontus Platus tarafından yakalanarak Yahudilere teslim edilmiş, onlar tarafından çarmıha gerilmiş, çarmıhta can verdikten sonra mezara konulmuş, üç gün sonra dirilmiş ve Galile'ye gitmiş, orada havarileriyle birlikte 50 gün kalmış, sonra göğe yükselip Baba'sının sağ yanına oturmuş, kıyamete yakın yeryüzüne inip Tanrı Krallığı'nı başlatacaktır. Hz. İsa'dan sonra havarileri onun tebliğini devam ettirmiş, 313 yılına kadar Romalıların şiddet ve zulümlerine maruz bırakıldıkları için adeta yer altı şehirlerinde yaşamak zorunda kalmış, 313 yılında Roma İmparatoru Konstantin'in izniyle özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Hıristiyanlık 380 yılında Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olmuştur. Bu tarihten sonra imparatorluğun gücünü arkasına alarak onuncu asra kadar Batı'da yayılışını tamamlamıştır. Daha sonraki asırlarda da misyonerlik faaliyetleri yoluyla Doğu'da az da olsa yayılmıştır.

Hıristiyanlığın Kutsal Metinleri

Hıristiyanlığın Kutsal Metinlerini bir arada toplayan kitaba Yeni Ahit ismi verilmektedir. Yeni Ahit 27 kitaptan meydana gelmektedir. İlk dört kitap Matta, Markos, Luka, Yuhanna İncillerinden oluşur. İlk üç İncil birbirlerine benzedikleri için sinoptik İnciller adını alır. Yuhanna İncilinde Yeni Eflatuncu felsefenin etkisi vardır. Yeni Ahit'in beşinci kitabı Elçilerin İşleri ismini alır. Sonra Pavlus'un 14 Mektubu, Yakub'un Mektubu, Petrus'un I. ve II. Mektupları, Yuhanna'nın I., II. ve III. Mektupları, Yahuda'nın Mektubu, Yuhanna'nın Vahyi. Hıristiyan Kutsal kitaplarının ilk yazılanları Pavlus'un Mektuplarıdır. İncillerden ilk yazılanı Markos'tur, o da 65-70 yıllarında yazılmıştır. İncil yazarlarından hiç birisinin Hz. İsa'yı görmemiş olabilecekları düşünülmektedir. Bu yüzden İnciller arasında çok sayıda çelişki ve tutarsızlıklar tespit edilmektedir. Günümüzde en eski tarihli İncil nüshası 325 yılına aittir.

Hıristiyanlığın İnanç Esasları

Hıristiyanlık'ta inanç esasları uzun bir süreç içerisinde oluşmuş ve genel olarak Baba, Oğul ve Kutsal Ruh etrafında şekillenmiştir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan üçlü Tanrı anlayışına Teslis denmektedir. Hıristiyanlık tarihindeki ilk konsillerde hep teolojik konular ele alınmış, 325 yılında Hz. İsa'nın tabiatı konusu tartışılmış, Arys onun mahluk olduğunu söylediği için aforoz edilmiş ve Hıristiyanlık'ta bölünme sürecinin ilk adımı atılmıştır. Daha sonra yine Hz. İsa'nın tek tabiatlı mı, iki tabiatlı mı olduğu hususu görüşülmüş, tek tabiata sahip olduğunu iddia eden kiliseler monofizit adını almış, iki tabiatlı olduğunu kabul edenler ise diofizit kiliseler diye anılmaya başlanmıştır. Teslis'in üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh'un nereden çıktığı

hususu yine tartışma konularından birisi olmuş ve Batı kiliseleri hem Baba'dan hem Oğul'dan çıktığını, Doğu kiliseleri ise Oğul yoluyla Baba'dan çıktığını kabul etmişlerdir. Konsiller süreci içerisinde ortaya çıkan birçok tartışma netice itibariyle 1054 yılında Doğu ve Batı kiliselerinin bölünmesine, Katolik ve Ortodoks mezheplerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlk yedi konsile bütün kiliseler itibar ettiği için bunlara Ekümenik Konsiller ismi verilmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Hristiyanlık teriminin kökü aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Kristos
 - b. Kirkor
 - c. Kristof
 - d. Kifas
 - e. Karitas
2. Hz. İsa'nın doğumunu yazıldığı İnciller aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak eşleştirilmiştir?
 - a. Matta-Yuhanna
 - b. Markos-Yuhanna
 - c. Matta-Luka
 - d. Luka-Yuhanna
 - e. Matta-Markos
3. Aşağıdakilerden hangisi Hz. İsa'nın İncillerde anlatılan mucizelerinden biri değildir?
 - a. Beş ekmek ve iki balığı 5000 kadar kadın, erkek ve çocuk arasında paylaşırıp bu insanların hepsinin açlıklarını gidermiş olması
 - b. Şeytan ve cinlere hükmedip insanların içinden onları çıkarması
 - c. Hastaları, kötürümleri iyileştirmesi
 - d. Beşikte konuşması
 - e. Körlerin görmesini sağlaması
4. I. İstanbul konsili hangi tarihte yapılmıştır?
 - a. 325
 - b. 381
 - c. 431
 - d. 456
 - e. 553

5. Dinlerarası Diyalog kararı hangi konsilde alınmıştır?

- a. I. Vatikan Konsili
- b. II. Vatikan Konsili
- c. Trent Konsili
- d. III. İstanbul Konsili
- e. III. İznik Konsili

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- 1. a Cevabınız doğru değilse “Kavram Olarak Hıristiyanlık” konusunu yeniden okuyunuz.
- 2. c Cevabınız doğru değilse “Hz. İsa’nın doğumu” konusunu yeniden okuyunuz.
- 3. d Cevabınız doğru değilse “Hz. İsa’nın Mucizeleri” konusunu yeniden okuyunuz.
- 4. b Cevabınız doğru değilse “Konsiller” konusunu yeniden okuyunuz.
- 5. b Cevabınız doğru değilse “Konsiller” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

1. Ruhü'l-Kudüs ile desteklenmesi, 2. Beşikteyken Konuşması, 3. Çamurdan Kuş Şekline Benzer Bir Şey Yapıp Onu Diriltmesi, 4. Ölülere Diriltmesi, 5. Anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmesi, 6. İnsanların yediklerini ve sakladıklarını bilmesi, 7. Semadan sofrayı indirmesi.

Sıra Sizde 2

4. yy.’da Roma’ya bağlı olarak Vizigotlar, 5. yy.’da Bulgarlar, Franklar, Anglo-Saksonlar, 8. Yüzyılda Almanlar, Slavlar ve İskandinav ülkeleri 9. Danimarkalıları, 10. yy.’da Norveç, İzlanda ve İsveç.

Sıra Sizde 3

- 1. Hz. İsa Matta’ya göre Büyük Herodes’in (M.Ö. 73-M.Ö. 4) zamanında doğmuştur (Matta, 2:1), Luka’ya göre ise Roma imparatoru Augustus’un emri üzerine Suriye valisi Quirinuz’un gerçekleştirdiği sayım sırasında yani M.S. 6 ya da 7 yılında doğmuştur (Luka, 2: 1-7).
- 2. Hz. İsa’nın çarmıhta son nefesini vermeden önce söylediği son sözleri Matta’ya göre “Allah’ım, Allah’ım! Beni neden terk ettin?” (Mata, 27:46-50), Luka’ya göre “Baba! Ruhumu sana teslim ediyorum” (Luka, 23: 46), Yuhanna’ya göre “Her şey bitti” (Yuh, 19: 30) olmuştur.

Sıra Sizde 4

Baba ile ilgili olan: 1; Oğul ile ilgili olanlar: 2, 3, 4, 5, 6, 7; Kutsal Ruh ile ilgili olanlar: 8, 9, 10, 11, 12.

Sıra Sizde 5

Hız. İsa'da tek tabiat olduğuna kiliselere "Monofizit Kiliseler" denir, iki tabiat olduğuna inanan kiliselere ise "Diofizit Kiliseler" ismi verilir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Albers, P. -René H. (1939). **Manuel d'Histoire Ecclesiastique**, Paris.
- Aydın, M. (1995). **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Ankara.
- Aydın M. (1991). **Hıristiyan Genel Konsiller ve II. Vatikan Konsili**, Konya.
- Cerfaux, L. (1954), **Le Christ dans la Theologie de Saint Paul**, Paris, Cerf.
- Demirci, K, "Hıristiyanlık", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, c. XVII.
- Ebu Zehre (1966). M., **Muhâdarât fi'n-Nasrâniyye**, Kahire.
- Eliade, Mircea – Couliano, I. P. (1966), **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İstanbul.
- Erbaş, A. (2004). **Hıristiyanlık**, istanbul, 2004.
- Gündüz, Ş. (2004), **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara.
- Meslin, Michel (1993), "Noel et Epiphanie", **Dictionnaire des Religions**, Paris.
- Murphy, J. - Connor, O.(1974), **L'Existence Chretienne Selon Saint Paul**, Paris.

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hristiyanlığın ibadet şekillerini sıralayabilecek,
- Hristiyan mezheplerini belirleyebilecek,
- Hristiyanlık'taki yeni dini hareketleri açıklayabilecek,
- Hristiyanların diğer dinlere bakışlarını değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Hristiyan - Hristiyanlık,
- İbadet,
- Sakrament - Ayin
- Mezhep
- Katolik
- Ortodoks
- Protestan

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içerisinde tanımlanmayan kelimeler için Şinasi Gündüz'ün Din ve İnanç sözlüğü ve Mehmet Aydın'ın Ansiklopedik Dinler Sözlüğü isimli eserlerine başvurunuz.
- Ahmet Güç'ün Dinlerde İbadet ve İbadet isimli ve Ali Erbaş'ın Hristiyanlıkta İbadet isimli eserlerine başvurunuz.

Hıristiyanlık II

GİRİŞ: HIRİSTİYAN İBADETLERİ

Hıristiyanlıkta İbadet günlük, haftalık ve yıllık olarak üçe ayrılır.

GÜNLÜK İBADET

Hıristiyanlıkta günde kaç defa ibadet edileceği, tam tamına belirlenmiş değildir, muayyen vakitler de tayin edilmemiştir. Bunlar hıristiyanın şevk ve ihtiyacına bırakılmıştır. Pazar âyini dışında dua için çağrı veya tespit edilmiş bir vakit yoktur. Daha ziyade güneş doğarken ve ikinci vakti duasına önem verilir. Ayin kilisede yapılacaksa, Kitab-ı Mukaddes'ten hamd ü senâya dair mezmurlar okunmasıyla başlar, ardından ilâhiler okunur ve nihayet bir dua ile bitirilir. Akşam duası aile içinde veya bir kilisede yapılabilir. "Ferdî dua" denilen dua da teşvik edilir. Bir de tefekkür duası vardır. Bu duada şahıs diz çöker, duanın sözlerini, mezmuru, kelime kelime düşündür ya da Kitab-ı Mukaddes'teki bir pasajı tefekkür eder. Bu tefekkürden bir kuvvet ve bir feyiz almaya yönelir ki, buna meditation denir. Günlük ibadet için vakitler tam tamına tayin edilmeyince, devamlı olarak dua etmek tavsiye edilir. Ancak Kilise, toplu ibadetleri ferdî ibadetten üstün gördüğü için, mecburi olmasa da, sabah ve akşam ibadetlerinin papaz nezdinde Kilise'de yapılması tavsiye edilir. İbadet saatleri iklime ve hayat şartlarına göre ayarlanır.

HAFTALIK İBADET

Haftalık ibadet pazar günü sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte yapılır. İncillerin ifadesine göre Hz. İsa Yahudiler tarafından Cuma günü çarmıha geçirilmiş, orada can vermiş ve mezarına konulmuştur. Üçüncü gün yani Pazar günü mezarından dirilerek öğrencileriyle 40 gün birlikte olmuş sonra göğe yükselmiştir. Bu sebeple onun mezarından diriliş günü olarak kabul edildiği için Pazar günü yapılan ibadetin hıristiyanlar için önemi büyüktür. Pazar ibadeti mutlaka kilisede ve papaz nezaretinde olur. İbadette Hıristiyan Kutsal Kitabı'ndan parçalar okunur, ilahiler söylenir, dualar edilir ve vaazlar verilir.

YILLIK İBADET

Yıllık ibadet yıl içinde kutlanan bayramlar ve anma günlerinden ibarettir. Bunları kısaca açıklamaya çalışalım:

1. Noel

Noel, kök itibariyle Galya dilindeki (Keltce) yeni manasına gelen "*noio*" ile güneş manasına gelen "*hel*" in birleşmesiyle meydana gelmekte ve "yeni güneş" sözünü ifade etmektedir. Paganlarda yeni yılın başlangıcında yapılan şenliklere ad olmuştur. Mutlu bir olayı, örneğin tahtın mirasçısı büyük şahsın gelişini selamlamak ve bu doğumu bayram maksadıyla kutlamak için Roma döneminde yaşayan insanlar duygularını "Noel! Noel!" diye çılgık atarak dile getirirlerdi. Dolayısıyla Hıristiyanlık öncesi Roma kültüründen Hıristiyan dini kutlama günlerine bir etkinin sözkonusu olduğu anlaşılmaktadır.

Roma'da Hz. İsa'nın doğumuna yönelik kutlanan bayramlarla ilgili en eski tarih, 336 yılına kadar gitmektedir. 354 yılında Papa Liberius 24 aralığı 25'e bağlayan geceyi İsa'nın doğum günü yıldönümü olarak ilan etmiştir. Doğu Hıristiyanları da üçüncü yüzyıldan itibaren 6 ocak tarihini Hz. İsa'nın doğum günü olarak kutlamaya başlamışlardır. Bu günlerde Hıristiyanlar kiliselerde büyük ayin törenleri düzenler ve onu anmaya çalışırlar.

Hıristiyan dünyasında adına Noel kutlamaları yapılan pek çok dini şahsiyet vardır. Bunların en öne çıkanı ve halkın tanıdığı Noel Baba Aziz Nikolas'tır. Kaynaklarda Antalya'nın Demre ilçesi doğumlu olduğu, oradaki bir kilisenin rahipliğini yaptığı, hayatının sonuna doğru İtalya'ya gittiği, orada öldüğü, mezarının da Bari şehrinde olduğu belirtilmektedir. Zamanla popülerleşmiş ve din adamlığı vasfını kaybederek yılbaşı eğlencelerinin sembol Noel Babası haline getirilmiştir. Bunda Noel kutlamalarının yılbaşına yakın günlere denk gelmesi ve iki kutlamanın birbiriyle karıştırılmasının rolü vardır. Yani Noel ayrı, yılbaşı ayrıdır, Noel dini içerikli bir kutlamadır, yılbaşına taşınması anlamsızdır.

2. Paskalya

İbranice "*geçiş*" anlamına gelen "*pesah*", Yunanca "*Peskhalia*"dan gelir. Hıristiyanlığın ilk devirlerindeki Yahudi Pesah bayramına denk olan bir bayramdır. Hıristiyanlar İsa'nın pazar günü dirilişini haftalık pazar ibadetleri vesilesiyle kutlardı. Buradan hareketle onun dirilişini anmak üzere her yıl ilkbaharda değişik tarihlerde yapılan bu seramoniye "*Paskalya Yortusu*" denilir oldu. Gregoryen Takvimi'ne göre 22 Mart ile 25 Nisan arasındaki Pazar günlerinden birine denk gelir. Doğu Ortodoks Kiliseleri, Jülyen Takvimi'ni temel aldıkları için kutlamalar genellikle Protestan ve Katolik kiliselerinden sonra gerçekleşir (kaynak<http://www.baktabulum.com/dunya-dinleri-ve-tarihleri/192710-paskalya-bayrami-paskalya-bayrami-hakkinda-hristiyan-bayramlari-paskalya.html>)Perhizle geçen beş haftalık hazırlık dönemiyle son haftaya (kutsal hafta) girilir. Paskalya en büyük Hıristiyan bayramlarından biridir. İnsanı ebedî ölümden kurtaracağına inanılan Hz. İsa'nın yeniden diriliş olayı Kilise'nin ve her Hıristiyan'ın hayatının merkezi sayılmaktadır.

3. Haç Yortusu

Batı dillerinde kendisini ifade etmek için Latince **crux** köküne dayanan **cross** (ing), **croix** (Fr.), ve **kreuz** (Alm.) kelimeleri kullanılan **Haç**, Türkçe'ye Ermenice'den geçmiştir. Grekçesi **stavros** olup Türkçe'ye istavroz biçiminde girmiştir. Grekçe'de stavros başlangıçta Homeros'un da kullandığı şekliyle "direk, sivri uçlu kazık, sırık" anlamına gelirken daha sonra Haç karşılığında

kullanılmıştır. İsa'nın üzerinde öldüğüne inanılan *Haç*, hıristiyanlar için bir tapınma nesnesi ve inançlarının simgesi durumuna gelmiştir. Haç Roma İmparatorluğu'nda bir işkence aracıyken, hıristiyanlar için dinî bir figür olarak kabul edilmiştir. Haç'a ulvî bir özellik atfedilmesinin kaynağı İncil'e dayanmaktadır. Luka İncili bu hususu şöyle dile getirir: “(İsa) sonra herkese şunları söyledi: ‘Ardımdan gelmek isteyen, kendini inkar etsin, her gün haçını yüklenip beni izlesin’ (Matta, 16: 24).

Roma Katolik Kilisesi'nce 3 Mayıs'ta kutlanan bu bayram IX. yüzyılda Katolik takvimine eklenmişse de, 1960'da Papa XIII. Johannes tarafından Kilise takviminden çıkarılmıştır. Bir diğer önemli Haç bayramı sihirbazların (Matta, 2) İsa'yı ziyarete gelmelerini kutlamak amacıyla 6 Ocak'ta yapılan “Haç'ın Suya Atılması Bayramı” veya “Epiphani”dir. Doğu kiliseleri için Haç ile ilgili bir başka önemli bayram Eylül'ün 14'nde kutlanan “Kutsal Haç Günü”dür. 325'ten bu yana kutlanmaya başlandığı anlaşılan bu bayram VII. Yüzyılda Batı'ya geçmiştir.

Haç çıkarma adetinin ilk defa ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle beraber, Hıristiyanlık'ta çok yaygın bir uygulama durumuna gelmiştir. Bu anlayışa uygun olarak hıristiyanlar gün boyunca çeşitli olaylar karşısında haç çıkarırlar ve bunu özellikle günahlara tevbe ayininden sonra yerine getirirler. Katolikler sağ ellerini alından göğüse, sol omuzdan sağ omuza götürerek haç çıkarırlar ve şu sözleri söylerler: “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına”. Ortodokslar ve öteki doğulu hıristiyanlar ellerini sağ omuzdan sol omuza götürürler. Protestanlar Haç çıkarmazlar. Haç taşımak, Hıristiyan inancına göre insanın nefsini inkar etmesi ve İsa Mesih'in peşine gitmesi anlamına gelir.

4. Meryem Ana Günü

Hıristiyan ibadetleri içerisinde Meryem'e bağlılık, yavaş yavaş gelişmiştir. Meryem'e tapınma, İsa'nın anasına “Tanrı'nın Anası” ünvanı veren Efes Konsili'nin (431) kararıyla yaygınlaşmıştır. 5. yy. ve 8. yy. arasında Doğu'da olduğu kadar Batı'da da bakire Meryem adına yortular çoğalmıştır. Ortaçağ'da Meryem için sayısız kiliseler, katedraller ve tapınaklar yapılmış, Meryem'in günahsızlığını, lekesizliğini, ahlak ve iffetini tanıtmak için Roma'da 1477'de bir anma günü başlatılmıştır. Anma günü yıldan yıla değişir. Protestanlar dışında Katolik ve Ortodoks Kiliseler İsa gibi Meryem'in de günahsız olduğunu kabul ederler ve ona büyük saygı duyarlar. Saygı duymalarına gerekçe olarak onun daha doğduğunda günahsız ve lekesiz olarak doğmuş olmasını, hayatını üç yaşından beri mabette geçirmiş olmasını, Tanrı'nın ona meleği göndermesini, İsa Mesih'in annesi, yani Rabbin annesi, bütün azizler içinde en aziz olanı olmasını göstermektedirler. Bu bayram vesilesiyle Meryem'in doğumu, Mabel'e götürülüşü, bakireliği, günahsız gebeliği, Mısır'a kaçışı, kutsal aile gibi Meryem Ana'nın hayatından çeşitli sahneler kutlanır.

DİĞER İBADETLER

Hıristiyanlık'ta yukarıda belirtmiş olduğumuz yıllık ibadetler dışında, bazı dinî bayramlar ve kutlu günler daha bulunmaktadır. Bunları kısaca belirtmek-te fayda vardır:

1. Oruç

Hıristiyanlık'ta oruç ve perhiz aynı manada mütalaa edilmiştir. Maksat vücuda belirli zamanlarda eziyet etmek, nefsanî arzuları kırmak, işlenmiş olan bazı günahların cezasını çekmeye bu dünyada çalışmaktır. Oruç, kişinin, ruhsal olanı aramak için bazı yiyecek ve içecek şeylerden belirli bir süre uzak durması olarak tanımlanır. İncillerde Hıristiyan orucunu Mesih merkezli bir oruç haline getirmenin, onun isteklerine ve sözlerine uygun bir davranış sergilemekle mümkün olacağı belirtilmektedir.

Evlilik, iş değiştirmek, göç etmek, kilisede yeni bir göreve başlamak gibi önemli kararlarda, günahattan tevbe etmek istenildiğinde, sevinçli ya da üzüntülü olaylarda, gururun kırılması, alçakgönüllük ile Tanrı'ya hizmet etmek için oruç tutulabilir.

Oruç esasında gün doğumundan gün batımına kadar bir şey yeyip içmemek şeklinde tutulur. Ancak bazı sebeplerden dolayı oruç tutamayanlar perhiz tutabilir ya da gün boyunca sıvı şeyler alarak oruçlarını hafifletebilirler, et, tavuk, süt, peynir, yumurta gibi hayvansal gıdalar ve alkol kullanılmaz. Buna **kısmî oruç** ya da **hafif oruç** denir. Yine kişinin çok sevdiği veya alışkanlığı olan şeylerden vazgeçmesi de aynı şekilde bir oruçtur.

Hıristiyanlıkta oruç ve perhiz bazen ayrı, bazen de müşterek yapılır. Yıl arasında yortu günlerine rastlayan her Cuma günü yapılan perhiz çoğunlukla etlere ve et sularına bazen de süt ve tereyağına karşı uygulanır. Kırk günlük oruçta her Cuma ve Cumartesi günlerinde, elli günlük (pentekostes) oruçta bütün azizler ve Hz. İsa'nın doğum yortusunun (Pazar gününe rastlamayan) arafe günlerinde oruç ve perhiz beraberce yapılır.

Hıristiyanlıkta oruç tutma çağı oldukça geç bir yaşta başlar. Kişinin perhiz için 14, oruç için ise 21 yaşını doldurması gerekli görülmüştür. Hıristiyanlıkta oruç genelde yılın belirli ayı için konmuş bir ibadet biçimi değildir. Kiliselerin ibadet takvimlerinde cemaati teşvik ve bir hatırlatma olarak oruç dönemleri yer almasına rağmen Hıristiyanlar diledikleri zaman oruç tutabilirler.

INTERNET

Hıristiyanlıkta Oruç konusunu daha iyi anlamak için www.hristiyan.gen.tr sitesinden yararlanabilirsiniz.

2. Hac

Hıristiyanlığın ana kaynağı olan Yeni Ahit metinlerinde hac ile ilgili açık ifadelere rastlanmamaktadır. Ancak, bu metinler içinde geçen bazı cümleler yorumlanarak haccın gerekliliğine delil gösterilmektedir. Hıristiyan hac uygulaması ilk defa Konstantin zamanında, Azîze Helene'nin Hz. İsa'nın doğduğu, çarmıha gerildiği, gömüldüğü ve büyük kiliselerin kurulduğu yerleri ziyaret etmesi şeklinde başlamıştır. Bu manada Azize Helene, hıristiyan hac tarihinde ilk hacı olarak kabul edilmektedir. Hıristiyanlığın ilk yıllarından beri havi ve şehit mezarları da yerel toplum tarafından ziyaret edilmekte ve Evharistiya ayinleri genellikle buralarda yapılmaktaydı. 4. yüzyıldan itibaren Ortaçağa kadarki yüzyıllar boyunca hıristiyan hacı Kudüs Roma ve İspanya'daki Santiago de Compostela üçgeninde gerçekleştiriliyordu. Ortaçağ'da hac mekanları olarak kabul ettikleri yerler ise oldukça azdı. En önemli hac mekanı olan Kudüs'ün haricinde İstanbul da kutsal

kalıntılar açısından büyük bir merkez olarak kabul ediliyordu. 1204'de meydana gelen korkunç yağmalama olayına kadar İstanbul'un bu Kutsal kalıntıları hem Doğu ve hem de Batı hacılarını kendine çekmiştir.

Vatikan (Pavlus ve Petrus'un mezarları dolayısıyla) başta olmak üzere, Portekiz'de Fatima ve Fransa'da Lourdes Avrupa'da hac maksadıyla en çok ziyaret edilen merkezlerdir. Lourdes yılda yaklaşık beş milyon, Fatima dört milyon, Paris'teki Rue de Bac ise bir milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir

Hıristiyanlığın Anadolu topraklarında da ziyaret yerleri vardır. Bu mekanlar Hıristiyanlık tarihi ve önemli şahsiyetleriyle bağlantılıdır. Pavlus'un misyonerlik gezileri esnasında dolaştığı yerler bugün bazı hıristiyanlarca ziyaret edilmektedir. Diğer bir kutsal mekan da Efes'tir. Pavlus bir süre Efes'te kalarak Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. Havarî Yuhanna'nın ise burada yaşamış ve ölünce buraya defnedilmiş olduğuna inanılmaktadır. Hz. Meryem'in de Yuhanna ile birlikte Efes'e gelerek burada yaşadığı yolunda bir kanaat vardır. Efes'te bulunan ve Hz. Meryem'e nispet edilen ev günümüzde bir hac mekanı olarak kabul edilmektedir.

DİKKAT

Hac için tapınağa ya da kutsal mekana gelen hıristiyan, niyetlenmiş olduğu ibadeti birkaç şekilde yerine getirir. Bunları maddeler halinde şöylece belirtebiliriz: 1. Bedenî dua: Bu dua, yüzüstü yere kapanma, elleri çaprazlama bağlama gibi hareketlerle yerine getirilir. 2. Sessiz tövbede bulunma: Çıplak ayakla ağır ağır dizler üzerine çökerek yapılır. 3. Su kullanma: Suyu temas ederek ya da değişik şekillerde sudan faydalanarak ibadet yapılmış olunur. 4. Ayak egzersizlerini çoğaltarak Tanrı rızasını kazanma amacı güdülür.

Hac yapmak için Hıristiyanlık'ta kutsal olarak kabul edilen herhangi bir zamanı tercih etmek gerekir. Noel günlerinde Kudüs'e, Assomption gününde de Lourdes'e gidilir. Yine Paskalya ve Pentikost günleri de hac yeri ve mekanı olarak kabul edilen yerlere doğru hac ziyaretlerinin en fazla yapıldığı tarihlerdir. İslâm'daki gibi tek bir hac tarihi ve tek bir hac mekanı uygulaması yoktur. Yılın her gününde ve kutsallık atfedilen her mekanda hac yapılır.

3. Ascension

Vakti değişken bayramlardan olup, Paskalya'dan 40 gün sonradır. Hz. İsa'nın göğe çıkmasının hatırasına kutlanır.

4. Pentikost

Grekçe'de Pentikost kelimesi "ellinci" demektir. Pentikost, Kutsal-Ruh'un havariler üzerine inişinin hatırasına, Paskalya'dan 50 gün sonra yedinci Pazar günü kutlanır.

5. Annonciation

Melek Cebrâil'in Meryem'e, İsa'nın doğumunu müjdelemesi günüdür ve 25 Mart'ta kutlanır.

6. Assomption

Katolik Kilisesi tarafından Hz. Meryem'in bedeninin melekler tarafından göğe çıkarıldığı günün anısına 15 Ağustos'ta kutlanır. Bu günü kutlamak için

Katolikler arasında çeşitli merasimler düzenlenir. Her sene Hz. Meryem’le ilgili kutsal mekanlar hac niyetiyle ziyaret edilir. 15 Ağustosun arife gecesi geç saatlere kadar anma merasimi düzenlenir. Daha sonra ayin yapılır.

Hıristiyanlıktaki ibadet anlayışı ve uygulamasını daha iyi anlamak için Ali Erbaş’ın “Hıristiyanlıkta İbadet” isimli kitabını okuyunuz.

HIRİSTİYAN AYINLERİ (SAKRAMENTLER)

“Ayin”in dar manâda karşılığı olarak Kilise dilinde “*messe*” kelimesi bulunmaktadır. *Messe*, Latince “gönderilmiş” anlamına gelen “*missa*” kelimesinden gelmektedir ve daha çok “Evharistiya’nın topluca kutlanması” manâsında kullanılmaktadır. Ancak “âyin”i daha geniş manâda ve bütün çeşitlerini de içine alarak ifade etmek için kullanılan kelime ise, “*sakrament*”tir. Bu sebeple konuya önce, sakrament kelimesini izah ederek başlamakta fayda vardır.

Sakrament, "hıristiyanların, kendi kurtuluşları için İsa'nın acı çekişi (passion), ölümü ve dirilişini ifade eden paskalya sırrına iştirak etmeleri amacıyla İsa Mesih tarafından kurulan bir alamettir" diye tarif edilmektedir.

Katolikler ve Ortodokslara göre Hıristiyan sakramentlerinin sayısı yedidir ve bunlar sırasıyla, vaftiz, evharistiya, konfirmasyon, tevbe, evlilik, rahip takdisi ve hastaların yağlanmasıdır. Bu yedi sakramenti sırasıyla açıklamaya çalışalım:

1. Vaftiz

Vaftiz, Grekçe *baptisma* veya *baptismos* kelimelerinden gelmektedir ve “suya daldırma” demektir. Ancak Yeni Ahid’de “suya daldırma”dan ziyade “yıkama, arıtıp temizleme” anlamını taşımaktadır (*Markos*, 7:4; *Luka*, 11:38). Terim anlamı ise, Hz. Adem’in işlediği “asli günah”tan insanın kurtulup Hıristiyanlığa girmesini sağlayan, kutsanmış suya daldırma, başından aşağı su serpmeye vb. şekillerde uygulanan en önemli Hıristiyan sakramentidir.

Hıristiyanlıktaki vaftizin, Yahudilerin yıkanma törenleri, Sabiilerin suya dalmaları ve Hz. İsa’nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesi inancıyla yakınlık bir ilgisi vardır. Genel anlamda ise, Hz. Adem’le Hz. Havva’dan intikal eden ilk (aslı) günahın arınmak için yapılır. İlk günah inancı Hıristiyanlık’ta önemli bir unsurdur; bu günahın kurtulmanın tek yolu da vaftiz olmaktadır. Bunun için Hz. İsa havarilerine “gidin bütün milletleri öğrencilerim yapın, onları Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına vaftiz edin” (*Matta*, 28: 19) demiştir.

Hz. İsa’nın bizzat kendisi Hz. Yahya tarafından Şeria Nehri’nde vaftiz edilmiştir. Ancak burada suyun Hz. İsa’yı değil, Hz. İsa’nın suyu temizlediğine inanılmaktadır.

Hıristiyan ilahiyatçıları vaftizin gayesini ise birkaç maddede belirtmektedirler: 1) İman ve kurtuluşu gerçekleştirmek, 2. Asli günah’ı silmek, 3) Tevbe ve ihtidayı sağlamak, 4) İnsanı aydınlatmak, 5) Kutsal ruh’a iştirak sağlamak, 6) Mesih’in acılar içinde ölümünü hatırlatmak, 7) Kilise’ye ve Tanrı’nın Toplumu’na üye olmayı sağlamak, 8) Kıyametteki yargı gününü hatırlatmak, 9) Yeniden doğuşu gerçekleştirmek.

Vaftiz genellikle doğumun ilk haftası sonunda yapılır, ancak ileri yaşlarda da vaftiz uygulaması vardır. Çünkü vaftiz edilen kişinin, o zamana kadar

işlediği bütün günahlarından kurtulacağına dair kesin bir inanç vardır. Yani Hıristiyan olmasına rağmen tevbe anlamında vaftiz olur. Başka bir inançtan Hıristiyanlığa giren kimse hangi yaşta olursa olsun vaftiz edilir. Bu aynı zamanda onun için ihtida merasimi demektir.

Tarih boyunca vaftiz, kiliselerde kişinin tamamen suya daldırılması, vücudunun bir kısmının suya batırılması, başına su dökülmesi veya üstüne su serpilmesi vb. şekillerde uygulanmıştır. Ortodokslarda genellikle suya girerek, Katoliklerde su serperek vaftiz tercih edilir. Protestanların anlayışına göre vaftiz, Tanrı'nın Sözü ile suyun mistik birleşmesine dayanır. Bu birleşmeyle günahlar bağışlanmış, ruh tazelenmiş olur. Protestanlarda çocukların vaftizi zorunludur. Reform hareketinin önde gelenlerinden Zwingli vaftizi, kiliseye kabul edilmek için yapılan bir dini tören ve Tanrı'nın bağışlamasının bir sembolü saymıştır. Anglikan kilisesinde vaftiz, çocukların ruh temizliğini sağlayan bir vasıta kabul edilir.

Sonradan kiliseler arası farklı uygulamalar olsa da, apostolik geleneğe (havariler ve ilk kilise babaları dönemine ait gelenek) göre vaftiz şöyle yapılır: İlk olarak su üzerine dua okunması ve tören boyunca kullanılacak yağın dua ile kutsanması ile başlar. Vaftiz olacak kişi eğer yetişkinse kendisi, çocuksa onun adına papaz, şeytandan uzaklaşmak istediklerini şu şekilde dile getirir: "Ey şeytan! Ben senden, senin tüm şatafatından ve tüm emirlerinden uzak durmaya karar veriyorum". Vaftiz adayı hemen sonra papaz tarafından kutsanmış yağ ile hazırlanmış yağlanmayı kabul eder ve papaz şöyle der: "Bütün kötü ruhlar senden uzak olsun". Sonra vaftiz adayları suya inerler, bir diyakos (papaz yardımcısı) kendilerine yardım etmek üzere eşlik eder. Vaftiz görevlisi her vaftiz adayına Teslis'in sırrı ile ilgili üç açıklamada bulunur. Her açıklamada vaftiz adayının başına azıcık su döker. Sonra papaz şöyle der: "Ben seni İsa Mesih adına kutsal yağ ile yağıyorum". Burada papaz tarafından bedeninin tümü yağlanır ve sonra vaftize özel yapılan ayine geçilir ayinden sonra papaz vaftiz olanların alınına barış öpücüğü kondurarak ona "Ve ruhun ile" der.

DİKKAT

Vaftiz edilen kişiye verilen isme "vaftiz adı" denir. Bir çocuğu vaftize hazırlayan, tören sırasında onu kucağında tutarak yanında bulunan iki önemli kişi "vaftiz anası" ile "vaftiz babası"dır. Kiliselerde vaftiz suyunun konulduğu taş, metal, çimento vb. şeylerden yapılmış kurna biçimindeki kaba da "vaftiz teknesi" denir. Vaftiz bir inanç şeklinde kurumlaşınca, vaftiz için özel yerlerin yapılması gündeme gelmiştir. Ketadral ve kiliselerin yanında, vaftiz yapmaya mahsus bir tekneyi ihtiva eden yuvarlık veya köşeli kümbet şeklinde vaftiz hane binaları, Hıristiyan mimarisinde önemli bir yer işgal etmiştir.

Resim 9.1: Vaftiz törenlerinden görüntüler.

SIRA SİZDE

1

Vaftizi tarif ediniz.

2. Evharistiya

Grekçe *eucharistia* kelimesiyle ifade edilen ve "komünyon", (kutsal sofraya) ismiyle de anılan evharistiya, "Tanrı'ya şükür duasında bulunma" manasına

gelmektedir ve bunun için “şükran duası” isimlendirmesi de kullanılmaktadır. Mesih’in çarmıha gerilmesi evharistik kurban olarak değerlendirilmektedir.

Kiliseler arasındaki farklılıklar, herhangi bir mezhebe bağlı bir Hıristiyan’ın, başka bir mezhebin evharistik uygulamasına katılmasını doğru bulmamaktadır. Katolik Kilisesine göre Evharistiya ayininde papazın ikram ettiği bir parça ekmeği yiyen İsa-Mesih’in etini yemiş, yine papazın uzattığı kaseden şarabı içen de İsa-Mesih’in kanını içmiş sayılmaktadır. O zaman inkarnasyon gerçekleşmekte ve Hıristiyan imanına sahip kişi İsa Mesih ile et ve kan olarak birleşmiş olmaktadır. Ortodoks Kilisesi evharistik iman noktasında Katolik Kilisesi’yle aynı düşünceleri paylaşmasına rağmen, "transsubstantiation" (ekmeğin ve şarabın İsa’nın etine ve kanına dönüşmesi) konusunu benimsemez. Protestanlar da bu konuya tamamen olumsuz bakarlar ve "İsa'nın Son Yemeği" hatırasına yapıldığına inanırlar. Ermeniler Evharistiya’da ekmeğe maya, şaraba su katmazlar. Hepsinin saf ve temiz olması esas alınır. Onlar da Protestanlar gibi ekmeğe ve şarabın İsa’nın eti ve kanına dönüştüğü inancını reddederler.

3. Konfirmasyon (Vaftizi Kuvvetlendirme)

Konfirmasyon, doğrulama, gerçekleştirme, onaylama, teyid etme, tasdik etme manalarına gelmektedir. Bu kavram Hıristiyan ilahiyatında "vaftizi pekiştirme ayini" olarak uygulanmaktadır. Konfirmasyon, daha önce vaftiz edilmiş ve Hıristiyanlığı kabul ettiğini kilisede cemaat huzurunda ilan etmiş olan erginlerin, bu imanlarına devam ettiklerini, engellere ve imtihanlara rağmen imanda sabit olduklarını te’kid etmeleri ve onların imanlarının papaz tarafından onaylanmaları demektir. İmanlarını bu şekilde tazeledikten sonra aldıkları feyzin arttığına inanırlar. Vaftiz aslı günahattan ve sonradan işlenmiş günahattan kurtulmayı, Konfirmasyon ise, Tanrı’nın İsa-Mesih aracılığı ile insan soyu için yaptıklarına şahitliği sembolize etmektedir. Bundan dolayı o, vaftizin tamamlanması ve mükemmelleştirilmesi âyini olarak görülmüştür.

4. Hastaları Yağlama

Hastaları yağlama sakramenti, Yeni Ahid’de bulunan şu cümlelerden esinlenerek ortaya çıkarılmıştır:

“İçinizden biri hasta mıdır? O, cemaatin (Kilisenin) büyüklerini çağırtsın, onlar da Rab adına onu zeytin yağ ile oarak dua etsinler. İman duası hastayı kurtaracaktır ve şayet günahları varsa bağışlanacaktır” (*Yakubun Mektubu*, 5:14).

Hastaları kutsal yağ ile yağlamak yoluyla ve rahiplerin duasıyla, onların acısını dindirmek ve bu hastalıktan kurtarmak için Kilise böyle bir sakrament oluşturmuştur. Mesih’in Passion’u (çarmıhta acı çekmesi) ve dirilişinin hatırasına uygulanan bu sakramentle, hastayı ölüme hazırlanmak gerektiğine ve sakramentin manevi etkilerine dikkat çekilir. Kutsal yağlama, hastanın sıkıntılarını gidermek için vesile kılınır. Manevi ve psikolojik olarak hastayı ölüme hazırlamaya ya da iyileşerek sosyal hayata yeniden döndürmeye çalışır. Bu sakrament vasıtasıyla öncelikle hastayı iyileştirmek ya da ölümü takip edecek dirilişe onu ruhen hazırlamak hedeflenir. Ona Mesih’in çektiği acılar hatırlatılır.

Hastaları yağlama sakramenti Kilise’de de yapılır. Çünkü bu sakramentin toplumsal bir yönü vardır. Tören, Kilise topluluğu içinde tüm üyelerin hazır

bulunduğu bir ortamda gerçekleştirilir. Bu yağlama töreninin etkileri sadece hasta olan kişi üzerinde değil, beraberindekiler üzerinde de görülür. Tüm grup, yağlama törenini oluşturan ritüel yoluyla rûhî bir değişime davet edilir.

5. Tevbe

Batı dillerinde **penitence, confession, reconciliation** gibi terimlerle ifade edilen tevbe, “pişman olmak, nâdim olmak” manâlarına gelir. Yapılan yanlışlardan, işlenen günahlardan dolayı vicdanen hissedilmiş bir acı ve bağışlanma arzusudur. Yani kısaca tevbe bir hidayet olayıdır ve bütün Kitâb-ı Mukaddes’te ilâhî bir bağış hali olarak takdim edilir. İncillerde insanları tevbe etmeye teşvik eden bir çok cümle bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tevbe edin! Göklerin egemenliği yaklaşmıştır (*Matta*, 3: 1; 4: 17). Bundan böyle tevbeye yaraşır meyveler verin (*Matta*, 3: 8). Tevbe edin! İncil’e inanın (*Markos*, 1: 15). Tevbe edip vaftiz olmaya çağırırdı (*Luka* 3: 3). Günahkarları tevbeye çağırmaya geldim (*Luka*, 5: 32). Tevbe etmezseniz hepiniz böyle mahvolacaksınız (*Luka*, 13: 5). Bu kötülüğünden tevbe et ve Rabb’e yalvar (*Rasullerin İşleri*, 8: 22). O her yerde herkesin tevbe etmesini buyuruyor (*Rasullerin İşleri*, 17: 30). Seni tevbeye yönelttiğini bilmiyor musun? (*Rom. Mek.*, 2: 4).

Günah işleyip pişman olan bir Hıristiyan, papaza samimi olarak itirafta bulunur. Bir daha günah işlememeye azmettiğini belirtir. Tevbesi sayesinde vaftizden sonra işlemiş olduğu her türlü günahın affedileceğine inanır. Her insanın doğuştan getirdiği “aslî günah”tan başka bir de “fiilî günahlar”ı vardır. Fiilî günahlar, kişinin hesabını zorlaştırır. “Günahkar” diye, günah işleyip de tevbe etmeyene derler. Hıristiyan inancına göre en büyük yedi günah şunlardır: Kibir, cimrilik, şehvet düşkünlüğü, haset, fazla oburluk, öfke ve tembellik. Ruhu’l-Kudüs’e karşı olan günahlar ise, ümitsizlik, haset, kendini beğenmişlik, kötülükte ısrar, son tevbe yapmamak ve ilâhî hakikati kabul etmemek olarak altı adettir. Bunlar, tevbeyle imkansız hale getirecek derecede kalbi karartırlar.

11. yüzyılda ilk defa Fransa’da piskoposlar ve günah çıkarıcı papazlar tevbe yerine, Kilise’nin aracılığı ve “para karşılığı günah bağışlama” diye tanımlanabilecek **endüljans** mecburiyetini getirmişlerdir. 13. yüzyıldan itibaren endüljanslar tevbe ile ilgili prosedürden ayrılmış ve papalara tahsis edilmiştir. Aynı zamanda teologlar endüljansların daha önce ölmüş olanlara da uygulanacağı eğitimini vermişlerdir. Ortaçağ boyunca endüljans müesseseleri papalar ve piskoposlar için büyük bir para kaynağı olmuştur. Endüljans doktrini Tanrı huzurunda günahların maddî cezası olarak uygulanmaya devam etmiş, böylece kişinin günahının ve borcunun silindiği belirtilmiştir. Kilise otoriteleri tarafından ortaya atılan bu düşünce, hayatta olanlar için günahlarının bağışlanması, ölmüş olanlar içinse şefaati olacağı gerekçesiyle paralar Kilise hazinesinde toplanmıştır. Bu kurumda tam endüljans (*pleniere*) ve kısmî endüljans (*partielle*) uygulamaları vardır. Tam endüljans bütün küçük günahlara, kısmî endüljans ise, bir kısmına keffaret olur. Büyük günahları olmayan, başkaları adına da endüljans alabilir.

6. Evlilik

Hıristiyanlık’ta evlilik, Tanrı’nın Adem’e eş olarak Havva’yı vererek temelini attığı kutsal bir faaliyettir ve önemli bir sakramenttir. Katolikler ve

Ortodokslara göre, Tanrı huzurunda eşlerin birbirlerine yüz yüze söz vermeleri, kutsal bir özellik taşımaktadır. Böyle bir evlilik, Mesih ve Kilise'nin bozulmaz birliğinin bir alametidir. Bu sakrament Kilise tarafından Mesih adına verilmiştir. Eşler arasındaki beşeri aşkı pekiştirir. İncil'de geçen "Onlar artık iki değil, bir bedendir, imdi Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın" (Matta, 19:6) ifadesi de bu eylemin sakramental özelliğine delil gösterilmektedir.

Bu yüzden Kilisede yapılmayan nikah sahih sayılmaz. Katoliklerde evlenenler boşanamazlar. Eğer boşanıp da yeniden evlenirlerse zina yapmış sayılırlar. Ruhban sınıfı evlenemez. Ortodoks Kiliseleri belirli bazı olaylarda evliliğin bozulabileceğini ve daha sonra yeni bir evliliğin kurulabileceğini kabul eder. Papazlar evlenebilirler, ancak keşişler, piskoposlar ve patrikler evlenemezler. Protestan Kiliselerine göre ise, eşlerin Tanrı huzurunda sözleşmeleri otantik olarak dini bir güvenilirlik içerir ve bu kesinlikle bir sakrament özelliği taşımaz. Evlilikle ilgili birliğin bozulmazlığı düşüncesi Protestan Kiliseleri tarafından çok sert bulunur ve kabul edilmez, boşanma serbesttir. Ermenilerde sadece piskoposlar ve piskopos adayları evlenemezler. Evlenmiş olanlar terfi edemezler. Süryanilerde diyakos (papaz yardımcısı) ve papaz sınıfından olanlar evlenebilirler. Bekar iken bu rütbeleri alamazlar. Papaz sınıfından olanlar karısı öldükten sonra evlenemezler. İstifa ederlerse evlenebilirler.

7. Rahip Takdisi (Din Adamları Tayin Etme)

Hıristiyanlık'ta İsa Mesih'in ilk vekilleri havariler, sonra kilise babaları ve ondan sonra da kilise hiyerarşisi içinde yer alan din adamlarıdır. Din adamlığı görevi, ibadeti idare etme ve imanlıları takdis etme, tevbe ile insanları Tanrı'ya götürme olup, bu yetki de rahip takdisi sakramenti ile intikal eder. Bu sakrament, takdis edilecek şahsın üzerine papazın ellerini koyması ve o sırada bu sakramente ait dua ve sözlerin okunması şeklinde uygulanır.

Katoliklere göre Piskoposlar içinde ilk sırayı Roma piskoposu almaktadır. İncillerde ve Rasullerin İşleri'nde formüle edilen hiyerarşi aşağıdan yukarı şöyledir: Diyakos, rahip, piskopos ve papa. Diyakos ile piskopos arasında görev yapan din adamlarına rahip ya da papaz denir. Papa, piskoposlar arasından seçimle gelir. Bu hiyerarşiyi belirleme yetkisi sadece piskoposa aittir. Çünkü Rahip takdisi Sakramenti sırrına tam olarak yalnız o vakıftır.

Ortodokslara göre din adamlığı sınıfı içinde en yüksek sırada patrikler bulunmaktadır, fakat bütün patrikler derece itibariyle birbirlerine müsavidirler. Buradaki hiyerarşi ise şöyledir: diyakos, papaz, keşiş, metropolit, patrik. Protestanlık'ta kilise hiyerarşisi yoktur, kilisenin her türlü işiyle uğraşan pastör ünvanlı bir görevli bulunmaktadır. En büyük otorite İncil'dir. Bu yüzden Protestanlığın kollarından biri olan Kavlin Kilisesine "Kutsal Kitap Hıristiyanlığı" da denilmektedir. Hiyerarşik sıralamanın en fazla olduğu kilise Gregoryen Ermeni Kilisesi'dir. Bu kilisede görevliler aşağıdan yukarıya doğru sekiz sınıftan oluşmaktadır: 1. Diyakos Yardımcısı, 2. Diyakos, 3. Papaz, 4. Başpapaz, 5. Başrahip veya Doktor, 6. Piskopos, 7. Patrik, 8. Katolikos.

Katoliklerde din adamları bekarlığa riayet etmek mecburiyetindedirler. Ortodokslarda keşişler, metropolitler ve patrikler bekar olmak zorundadır, fakat papazlar evlenebilirler, ancak ikinci bir evlilik yapamazlar. Aksi halde bu vazifeyi yapma hakkını kaybederler. Protestanlarda ise din adamları bekar olmak zorunda değildirler.

Hıristiyan sakramentlerini inceleyiniz ve üç büyük mezhep arasında sakramentleri kabul etme konusundaki farklı anlayışları belirtiniz.

HİRİSTİYAN KİLİSESİ VE MEZHEPLERİ

KİLİSE

Hıristiyanlık'ta dinî ve fizikî anlamda bir cemaat, bir ibadet yeri ve bir müessese olarak ortaya çıkan Kilise'yi ifade etmek üzere **gahal**, **ekklesia**, **church**, **katakomp**, **chapel** gibi isimler kullanılmıştır. Aslı Yunanca **ekklesia**'dan gelip toplantı, cemaat gibi anlamlara gelen "kilise" kelimesi, her şeyden önce Hz. İsa'ya inanan Hıristiyan cemaatinin tamamını ifade etmektedir. İlk dört asır boyunca Hıristiyan cemaatine verilen bu isim, sonraları cemaatin ibadet ettiği mekanlara da verilmiştir. Hz. İsa kendi döneminde ayrı bir mabet kurulmasını önermemiş, mabet olarak yahudi havrasını kullanmıştır.

Hz. İsa'dan sonra yaklaşık dört asır boyunca "kilise" kelimesi bir topluluk veya cemaat anlamında kullanılmakta olup her nerede bir havari grubu oluşsa, buna kilise adı veriliyordu. İlk Hıristiyan cemaati (kilisesi) Filistin'de yaşayan Mesih'e inananlar grubu idi. Bunlar Kudüs'teki Süleyman Mabedi'ne sıkı bir şekilde bağlı kalmışlardı. Ancak M.S. 70 yılında Romalıların Kudüs'ü tahrip etmesiyle, Hıristiyan cemaati ile Yahudi Kudüs'ü arasındaki bağ koparılmıştı. Bu tarihten itibaren Hz. İsa'nın yolundan gidenler yaklaşık üçyüz yıl boyunca küçük küçük ve dağınık cemaatler halinde yaşamışlardır. Kilise'nin, cemaat anlamından hareketle fizikî manada bir ibadet yeri olarak ortaya çıkışı, Hıristiyanlığı bir devlet dini olarak tanıyan ve bir Hıristiyan anneden doğmuş olan İmparator Konstantin dönemine rastlar. Konstantin döneminde serbestçe yapılmaya başlanan kiliseler, Hıristiyanlığın yayıldığı her yerde inşa edilmiştir. Hıristiyanlık tarihinde bilinen en eski kiliselerin Latran'da inşa edilen Aziz Yohannes (IV. Yüzyıl) ve Aziz Sabin kiliseleri (V. Yüzyıl) olduğu söylenmektedir. Hıristiyanlığın başlıca kurumu olan kilisenin en yaygın olarak geliştiği dönem Ortaçağ'dır.

HİRİSTİYAN MEZHEPLERİ

Ekümenik konsiller olarak isimlendirilen ilk yedi konsilde zaman zaman tartışmalar alevlense de, Arysus, Nestoryus, Monofizitizm gibi olayları istisna tutarsak, herhangi büyük bir bölünme yaşanmamıştı. Ancak 764 yılında yapılan II. İznik Konsili'nde "ikon" konusu ve 869 yılında İstanbul'da yapılan Sekizinci Konsil'de Kutsal Ruh'un kimden çıktığı ve Roma Kilisesi'nin otoritesi gibi konular tartışıldı. Bu tartışmalarda Doğu Kilisesi Batı Kilisesi'nden farklı düşündüğünü ilan etti. Doğu Kilisesi ve Batı Kilisesi arasında bu tür dinî ve siyasi mücadeleler yüzyıllardan beri aralıksız devam etti ve nihayet 1054 yılında iki kilise kesin olarak birbirinden ayrıldı. Roma Kilisesi'ne "Katolik" (evrensel anlamında), Bizans Kilisesi'ne de "Ortodoks" (öze bağlı, doğru inanç anlamında) isimleri verildi. Bununla beraber İslâm'ın yayılması karşısında Türklere karşı Haçlı Seferleri başlatıldı. Ancak Haçlı Seferleri bile onların bir araya gelmesini sağlamaya yetmedi. Aralarındaki düşmanlık öyle bir noktaya varmıştı ki, Haçlı Seferleri (1096-1204) sırasında Latinlerin Bizans'ta yaptıkları zulüm ve haksızlık karşısında Ortodokslar

Türk sarığını kardinal külahına tercih eder hale gelmişlerdi. Papa III. Innocent (1198-1216) tarafından Katoliklik dışı inançlara karşı çıkmakla suçlanan kimseler hakkında cezai takibatlar başlatıldı. Arkasından Papa IX. Gregorius zamanında (1227-1241) Katolik Kilisesi tarafından **Engizisyon Mahkemesi** kuruldu. Engizisyon önce Fransa'da başlamış, daha sonra İtalya, Almanya, Bohemya, Macaristan, Slav ve İskandinav ülkelerine kadar yayılmış, tüm Katolik ülkeleri etkisi altına almıştır. Portekiz 1532'ye kadar bu sisteme dahil olmazken Engizisyon 1481'de İspanya'daki Katolik kilisesinin karakterine ve dini ve sosyal problemlere göre şekillenmiştir. Engizisyon mahkemelerinin en korkunç tarafı verdiği cezalardır. En hafifi aforozdan başlayarak, hapis, sokaklarda çirkin kıyafetlerle teşhir, kürek çekme ve ölüm cezaları. Ölüm cezalarının da en ağırı canlı canlı ateşe atıp yakmaya kadar varan birçok şekli bulunmaktadır. Ateşte yakma cezası Latince "auto da fe" ifadesiyle hukuki bir terim halini almıştır. Engizisyon uygulaması Almanya'da Reform ile birlikte ortadan kalkmış, Fransa'da 1772'ye, İspanya'da 1834'e, İtalya'da ise 1859'a kadar yürürlükte kalmıştır.

Esasında Hıristiyan dünyasında Batı ve Doğu kiliselerinin ayrılmasıyla sular durulmadı. Bundan sonra Batı Kilisesi kendi içerisinde büyük tartışmalar yaşamaya başladı. 16. yüzyılın başlarına kadar bu tartışmalar devam etti. Katolik Kilisesi'nin, Ortaçağ'ın sonlarına doğru, putperestlik ve Yahudilikten birtakım ilkeleri Hıristiyanlığa katmak istediği ileri sürülerek, Katolikliğe karşı zaten mevcut olan tepki bir kat daha arttı ve dinde reform hareketi gündeme geldi. Kilise'yi eleştiren kimselere göre halen mevcut olan Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın tebliğ ettiği dinden çok farklıydı. Çünkü Papalık, Hıristiyanlığın aslında olmayan birçok ilkeleri dine eklemişti. Râhiplerin günah bağışlamaları, para karşılığında cennetten yer alma uygulaması (**Endüljans**), vatandaşı inleyen birtakım ağır vergilerin konulması, İncil'i yalnız ruhbân olanların okuyabileceği vb. anlayışlar hep Hz. İsa'nın dinine sonradan ilâve edilmiş hususlardı. Bütün bu eleştiriler zaman zaman kiliseye yöneltildi, ancak herhangi bir düzelme görülmedi. Sonunda Almanya'da Martin Luther isimli Hıristiyan teoloğu 1517 yılında Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı doksanbeş maddelik itirâzî teziyle Katolik Kilisesi'ne isyan bayrağını açmış oldu. Martin Lutherle başlayıp, Jean Calvin ve Aultrich Zwingli ile devam eden bu hareket, sonunda Protestanlık Mezhebi'nin doğmasına sebep oldu. Böylece Hıristiyan Kilisesi'nde ikinci büyük bölünme yaşanmış oldu. Bundan sonra da Avrupa'nın başını yüzyıllarca belaya sokan Din savaşları başladı. Din savaşları ifadesiyle başta Katolik Kilisesiyle Protestan Kilisesi olmak üzere Hıristiyan kiliseleri arasında ortaya çıkan mücadele, çatışma ve savaşlar kastedilmektedir. Bu çatışmalar Avrupa'da milyonlarca insanın ölümüne, milyonlarcasının da yerlerinden yurtlarından atılarak evsiz barksız kalmalarına sebep olmuştur.

Yukarıda vurgulamaya çalıştığımız sebeplerden dolayı ortaya çıkmış olan bu mezhepleri kısaca tanıtmaya çalışalım.

1. Katoliklik

"Evrensel" anlamına gelen ve kendisini tüm Hıristiyanların temsilcisi kabul eden Katoliklik günümüzde sayı ve tarihi yapı açısından en büyük Hıristiyan mezhebidir. Yaklaşık 41 millete dağılmış 1 milyara yakın müntesibi vardır. Müntesiplerinin büyük çoğunluğu Batı Avrupa'dadır (300 milyon civarında). Diğer büyük çoğunluk Latin Amerika'dadır (250 milyon civarında). Geri kalan nüfus ise dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış durumdadır. Siyah Afrika,

Kuzey Amerika, Asya ve Arap dünyasında genel nüfusa oranla çok azınlıkta kalmaktadır. Ülkemizde de Katolik mezhebine mensup olanlar genel hıristiyan nüfusa oranla daha azdır. Zira ülkemizdeki hıristiyanlar genel olarak Rum, Ermeni, Süryânî ağırlıklıdır ki, bunlar da daha ziyade Ortodoks Mezhebi içerisinde sayılmaktadırlar.

DİKKAT

Katolik mezhebini temsil eden kilise, Roma Katolik Kilisesi'dir. Merkeziyetçi, dogmatik ve geleneği ön plana çıkaran yapısıyla diğer kiliselerden farklı bir özelliğe sahip olan Katolik Kilisesi, Latin dünyasında şekillenmiş ve bir anlamda Roma İmparatorluğunun başından beri tercih ettiği Hıristiyanlık yorumunun devamı olma iddiasını korumuştur.

Katolik Kilisesi ruhban sınıfı hiyerarşisinin zirvesinde Papa bulunmaktadır. Papa rûhânî Vatikan Devleti'nin başkanıdır. Roma piskoposu olarak Havârî Petrus'un halefi olan Papa, Hz. İsa'nın diğer havarilere nazaran Petrus'a bahsettiği üstünlüğe varis olmuştur. Latin Batı'nın politik veya kiliseye ait evrimi, Roma Piskoposu'nu gittikçe mahallî kiliselere doğrudan müdahale noktasına getirmiştir. Zamanla bu temayül merkezîleşmiş ve Papa tarafından yönetilen bir çeşit "Monarşik Kilise İdaresi" oluşturmuştur. Böylece Katolik Kilisesi tamamen Vatikan'da merkezîleşen bir çeşit üst dinî teşkilat olarak görünmüştür. Bunun için emirler, uyarılar, tayinler v.s. hep oradan çıkmıştır. Papalığın merkezi olarak kabul edilen Vatikan'ın taşradaki piskoposları da merkezî hükümetin sivil valileri gibi, mahallî görevliler olarak görünmüşlerdir.

Papalık tarihinde Katolik dünyasının en sıkıntılı anlarının yaşandığı "Avignon" dönemi vardır ki, bu dönem Papalık kurumunun haddinden fazla zayıflamasına sebep olmuştur. Papa V. Clement (1305-1313) tümüyle Fransa kralı Philip'in egemenliği altına girmiş ve sonunda İtalya halkının gazabından kaçarak 1309'da Fransa'nın Avignon kentine yerleşmişti. Papaların Roma'nın dışında oturdukları 70 yıllık dönem bazı katoliklerce "Kilise'nin Babil'deki Sürgün Dönemi" diye nitelendirilmiştir. Roma halkı ve nüfuzlu kişiler papayı Roma'ya döndürmek için büyük çaba harcamışlardır. Nihayet 1377 yılında XI. Gregor uzun bir aradan sonra Roma'ya geri dönmüş fakat bir yıl sonra ölmüştür. Onun ölümü üzerine İtalya'da VI. Urban papa seçilmiş, ancak Fransız kardinaller ise kendi vatandaşlarından biri olan VII. Clement'i seçmişlerdir. Bu şekilde de 40 yıl boyunca Katolik dünyasında iki ayrı papa görev yapmış ve Kilise ikiye bölünmüştür. Sonra tekrar Vatikan'da ikamet eden tek papa dönemi başlamıştır.

Katolik Mezhebi'nin başlıca özellikleri şunlardır:

1. Tüm Katolik dünyasının dinî lideri Papa'dır. Papa, Petrus'un halefi, Hz. İsa'nın ise vekilidir. Kararları tartışılmaz, zira o, yanılmaz otoritedir.
2. Roma Kilisesi diğer kiliselerin rûhânî merkezidir ve hepsinden üstündür. Kilise dışında kurtuluş yoktur. İncil'i yorumlama yetkisi Kilise'ye aittir.
3. Kutsal Ruh Baba ve Oğul'dan neş'et etmiştir.
4. İsa'da ilâhî ve insanî iki tabiat vardır.
5. İsa gibi Meryem de günahsızdır, aslî suçtan uzaktır, Tanrı yanında Şefaatta bulunabilir ve göğe yükselmiştir.

6. Azizler de Tanrı katında sözcü olur, şefaatta bulunabilirler. Onların resimlerine ve kutsal emanetlerine saygı gösterilir. Adlarına hemen her gün ayin düzenlenir.
7. İnsan aslı suçu üzerinde taşıyarak dünyaya gelir. Bundan ancak vaftiz olarak kurtulabilir. Vaftiz su dökülerek yapılır. Vaftiz olmadan ölen kimse cehennemlik sayılır.
8. Günah çıkarma çok önemlidir. Ergenlik çağına giren her hıristiyanın yılda bir defa günah çıkartması 1215 yılında toplanan Lateran Konsili'nde karara bağlanmıştır.
9. Yedi sakrament vardır. Ruhban sınıfı evlenemez. Ruhban sınıfı dışında evlenenler boşanamaz. Kilisede yapılmayan nikah sahih değildir. Boşandıktan sonra evlenmek zina sayılır.
10. Yirmi bir konsil ve kararlarını kabul ederler.
11. Son yargı gününü, cennet, cehennem ve a'rafı kabul ederler.

2. Ortodoksluk

Doğu Kilisesi ve Batı Kilisesi arasındaki tartışma ve zıtlıklar neredeyse her konsilde yaşanan bir duruma gelmişti. Doğu Kilisesi Batı Kilisesi'ni putperestler arasında dini yaymak için bazı tavizler vermekle suçluyordu; Romalılar da imparatorluk başkentinin İstanbul olmasına tahammül edemiyorlardı. Ayrıca Batı Roma Devleti'nin düşmesi otorite boşluğunu Papalığın doldurmasına yol açmıştı ve Roma Papalığı bütün hıristiyanlar hakkında hüküm verme yetkisinin kendisinde olduğunu iddia ediyordu. Nihayet ekümenik konsillerin yedincisi olan II. İznik Konsili'nde ikon meselesi; sekizincisi olan III. İstanbul Konsili'nde ise "Kutsal Ruh'un nereden neş'et ettiği meselesi ile ilgili tartışmalar artık bardağı taşıran son damlalar olmuştu. Doğu kilisesi bundan sonra artık başka bir konsile katılmadı ve 1054 yılında Batı Kilisesi'nden kesin olarak ayrılarak "Ortodoksluk" ismini aldı.

Yunanca "doğru" anlamında "orthos" ve "düşünce, "inanç" anlamındaki "doxa" kelimelerinden oluşan Ortodoks terimi, genel anlamıyla bir dinin öğretilerine, doktrin ve dogmasına; herhangi bir öğretinin ilkelerine, geleneksel olarak doğru kabul edilen düşüncelere ya da görüşlere uygun düşünce inanç ve bu inancı benimseyen kişi veya gruplara verilen isimdir. Bu anlamda ortodoks (orthodox) kelimesi, heterodoks (heterodox) kelimesinin karşıtı olarak her dinî inanç ve düşünce için geçerlidir. Diğer bir ifade ile hiçbir inanç mensubu kendisini heterodoks saymaz, benimsediği ve yaşadığı inancın doğru olduğunu, dindeki ortodoksluğu kendisinin temsil ettiğini ileri sürer.

Ortodoks Kiliseler ve Özellikleri

Ortodoks kiliseler, kendi başpiskoposlarınca yönetilen otosefal ve bir ana kiliseye bağlı olan otonom kiliseler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Otosefal kiliselerin sayısı 14'tür. Bunlar, İstanbul, İskenderiye, Antakya, Kudüs, Bulgar, Sırp, Moskova, Rumen patriklikleri; Gürcistan Katolikosluğu; Kıbrıs, Yunan, Polonya, Arnavutluk, Çekoslovakya kiliseleri. Otonom Ortodoks

kiliselerin sayısı ise 6'dır. Bunların isimleri ise, Finlandiya Kilisesi, Japon Kilisesi, Çin Kilisesi, Estonya-Litvanya Kiliseleri, Macar Kilisesi, Makedon Kilisesi'dir.

Ortodoks Mezhebi'nin genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Ruhani başkanları patrik veya başpiskoposlardır. Papa'nın üstünlüğünü kabul etmezler.
2. İnançla ilgili konularda piskoposlar meclisi kararlarını geçerli sayarlar. Ekümenik Konsiller olarak kabul edilen ilk yedi konsilin kararları emredici güçtedir. İznik ve I. İstanbul Konsilleri kararları iman esasları arasında yer alırken, diğerleri ilahiyatla ilgili düşünceler olarak kabul edilir. İlk yedi konsil dışındaki konsilleri kabul etmezler.
3. Kutsal Kitap yanında Kilise Babaları'nın yazıları da ikinci derecede saygınlığı olan metinlerdir.
4. Kiliselerde yanılmaz, hata yapmaz bir otorite yoktur. İlahî varlık ve hidayet sırrı konularının kavranılamayacağı ve ifade edilemeyeceği kanaatindedirler. İbadetleri ruhsal ve mistik karakterdedir. Sır kilisesi olarak antik dinlerin mirasçısı görünümündedirler.
5. İkonlar semavi varlıkların vücutsuz ruhlarını temsil ederler. Bu sebeple önlerinde secde edilir, öpülür, okşanır ve tazim edilirler. Cemaat Hz. İsa, Hz. Meryem, melekler ve veliler ile birlikte ibadet ettiklerine inanırlar.
6. Çocuklar vaftiz edilmekle veya organlarının miron yağıyla (kutsanmış yağ) yağlanmasıyla şeytani kuvvetlere karşı korunmuş, mühürlenmiş sayılır.
7. İbadetleri sabah, gündüz, akşam ve gece vakitlerinde yapılır. Bu esnada İsa'nın cemaate gelişinin sembolü olarak Kutsal Kitap'tan parçalar okunur. Kutsal ekmek ve şarap dağıtılır. Advent, Paskalya, Havari ve Meryem oruçları dedikleri oruçlar tutarlar.
8. Papazlar evlenebilirler. Fakat keşişler, piskoposlar ve patrikler evlenemezler. Boşanmaya bazı şartlarla izin verilir.

3. Protestanlık

Protestanlığın nasıl ortaya çıktığını yukarıda belirtmiştik. Şimdi bu mezhebin mahiyetinden bahsetmeye çalışalım.

Protestan terimi, Kendilerini Roma Katolikleri'nden ve Ortodoks Doğu Kiliseleri'nden bilerek ayrı tutan Hıristiyan Kiliseleri ve toplulukları için genel olarak ilk defa 1529'da Spire'de toplanan bir politik mecliste kullanılmıştır. Bu tarihten üç yıl önce Alman İmparatoru Şarlken kendisinden Lutherci Reform'u desteklemesini isteyen Alman prenslerle geçici olarak anlaşmıştı. 1529'da bu düşüncesinden vazgeçtiğini ve herkesin Roma'ya bağlı kalmak zorunda olduğunu açıkladı. İmparatorun bu kararına Luther yanlısı prensler ciddi anlamda bir protesto ile karşılık vererek şu deklarasyonu yayınladılar:

“Koruyucu, günahtan Kurtarıcı ve bir gün H kimimiz olacak olan yegane yaratıcımız Tanrı önünde protesto ediyoruz ve Tanrı’ya, Kutsal Sözü’ne, vicdanımıza ve Spire’deki son karara aykırı olarak önerilen hiçbir kararı benimsemiyoruz”.

19 Nisan 1529’da beş prens ve ondört kent yöneticisi tarafından gerçekleştirilmiş olan bu protestoda imparatorun ve katoliklerin kararlarının kendilerini bağlamayacağı vurgulanmış ve Luther’in yanında yer alacakları bildirilmiştir. Yukarıdaki metni imzalamış olanlara o günden itibaren “Protestan prensler” adı verilmiştir. Bu olaydan itibaren Lutherci Reformları tanıyanlar “Protestanlar” diye nitelendirilmiş, yeni ortaya çıkan bu mezhebe de Protestanlık denilmiştir.

Protestanlığın ortaya çıkmasıyla birlikte Batı Hıristiyan alemi çeşitli kiliselere bölünmüştür. Bunlar Lutheran kiliseler, Anglikan Kilisesi, Evanjelik Kilise, Metodist Kilise, Baptist Kilise, İtira cı Kilise, Elektronik Kilise, Görünmez Kilise,  zg r Kilise, Reforme edilmiş Kilise, Presbiteryen Kilisesi, Siyah Kilise, Birleşik Kilise gibi isimler taşımaktadırlar. Bu şekilde evrensel Kilise’nin yerini ulusal kiliseler almıştır.

Protestanlığın Genel  zellikleri:

1. Papa tek otorite değildir ve yanılmazlığı yoktur. Hıristiyanlığı bilen herkes otoritedir. Papanın dünyevi hiçbir yetkisi yoktur ve imparatorun üstün değildir.
2. Kilisede hiyerarşi olamaz. Papanın ve piskoposların Hıristiyanlar üzerinde, onlara hizmet dışında yetkileri yoktur.
3. Tanrı’nın ruhaniyetinde herkes eşittir. Bu nedenle laikle ruhban arasında hiç bir fark ve ruhbanın laike üstünlüğü yoktur. Laikler papazlık yapabilecekleri gibi rahipler de evlenebilirler.
4. Ayrı bir Kilise hukuku olamaz. Hıristiyanlık’ta cemaatin hukuki bir kişiliği yoktur, ancak bir inananlar topluluğudur. Halbuki Katolik inancına göre cemaatin hem bir hukuki kişiliği vardır, hem de Hz. İsa’nın kişiliğinde bütünleşmiş bir manevi birliktir.
5. Cemaat papaz olarak kimi seçerse kutsama işini yani vaftiz, evharistiya gibi ayinleri o yapar.
6. R h n  imparatorluğunda Tanrı bizzat h k m sürer. Bu nedenle günahları ancak o bağışlayabilir. Tanrı dışında hiç kimsenin böyle bir yetkisi yoktur.
7. D nyev  iktidar Tanrı tarafından verilmiştir. Bu yüzden d nyev  egemen Tanrı’nın görevlisidir. Bu sıfatla o, kötüleri cezalandırmak, dindarları korumak ve Hıristiyanlık öğretisinin benimsetilmesini denetlemekle görevlidir. Bu nedenle, günahlara engel olması için Devlete zorlayıcı güç kullanma yetkisi verilmiştir.
8. D n  konularda başvurulacak tek kaynak Kutsal Kitap’tır; konsil kararları ve kilise dogmaları değildir.

- 9- Kutsal Kitab'ı yorumlamak Kilise'nin tekelinde değildir. Onu okuyup anlayabilen herkes yorumlayabilir. Kutsal Kitap esastır. İbadetin büyük bir bölümünü oluşturan vaazlar Kutsal Kitap'tan çıkarılır.
- 10- Sakramentlerden ilk ikisini (Vaftiz ve Evharistiya) kabul ederler.
- 11-Günah itirafının mecburiliğini ve Kilise mensuplarının günah çıkarma yetkisine sahip olduklarını kabul etmezler.
- 12- Kiliselerde resim, heykel ve tasvirler yer vermezler.
- 13 Anglikanlar hariç, haç bulundurmaz ve haç çıkarmazlar.
- 14- İbadet ve ayinleri ana dillerinde yaparlar. Vaazları, âyin ve ibadetin bir bölümü olarak görürler.
- 15- A'raf'a ve ebedî cezaya inanmazlar.
- 16-Meryem konusunda diğer mezheplere katılmazlar. O'na önem vermezler.
- 17-Azizleri kabul etmezler. Azizler için kiliselerde özel ayinler yapmazlar.
18. Teslis bütün Protestanlarda vardır. Bu konuda diğer Hıristiyan kiliselerden bir farkı yoktur
19. Katolik ve Ortodokslar gibi ruhanî başkanları yoktur.
20. Tek tip mezhep yerine farklı anlayışlara sahip kiliseler halinde faaliyet gösterirler.
21. Katoliklerin aksine Protestan râhipleri evlenebilir.

SIRA SİZDE

3

Protestanlık mezhebinin oluşmasını sağlayan üç önemli şahsiyetle ilgili kısaca bilgi veriniz.

4. Monofizit Kiliseler

Monofizitizm, Hz. İsa'da ilâhî ve beşerî iki tabiatın birleşerek tek tabiat olduğunu savunan anlayışa verilen isimdir. Bunlar Doğu Ortodoks kiliseleri içinde gösterilmelerine rağmen, bağımsız ve özerktirler. Süryânî, Ermeni, Habeş ve Kıptî kiliseleri monofizit kiliseler olarak tanınmaktadır. Bu kiliseler anlayış bakımından birbirlerine benzemektedirler. Örnek olması açısından Süryânî ve Ermeni kiliselerinin bazı özelliklerinden bahsedelim.

Süryânî Kilisesi

Süryânî, Hz. Nuh'un Sam adlı oğlundan torunu Aram neslinden gelme Samî grubun adıdır. Mezopotamya bölgesinde, Suriye'de yaşadıkları için bu adı aldıkları da söylenmektedir. 38 yılında Hıristiyan olduklarında Antakya'yı merkez edinmiş bir topluluk halinde idiler. Hıristiyanlığı havarî Petrus ve arkadaşı Thomas'ın şakirtleri Agay ve Mara'dan öğrenmişlerdir. Hıristiyan olduktan sonra Süryânî adını kullanmaya başlamışlar, putperest kalanlar ise, Arâmî adıyla anılmaya devam etmişlerdir. Kendilerini ilk Hıristiyan cemaat olarak kabul ettikleri için bağlı buldukları kiliseye "kadîm" ünvanı verilmiştir.

Süryani Kilisesi, 325 yılında yapılan Birinci İznik Konsili'nde kabul edilen dört büyük patriklik merkezlerinden biri ve en eskisi olan Antakya Bağımsız Süryani Ortodoks Patrikliği'ne bağlıdır. Mardin'in doğusunda bir dağın eteğinde kurulmuş bulunan Deyru'z-Zafaran (Zafaran Manastırı) 1932 yılına kadar Süryani Kilisesi'nin patriklik merkezliğini yapmıştır. Ancak 1932 yılında dönemin patriği İlyas'ın ölümü sonrası Suriye'de yapılan seçim ile patriklik Suriye'ye geçmiş ve merkezi de Şam olmuştur. Türkiye'de ise yoğun olarak, Doğu ve Güneydoğu bölgeleriyle İstanbul'da yaşamaktadırlar.

Süryani Kilisesi'nin Genel Özellikleri

1. Allah, melekler, peygamberler, vahiyle gelen kitaplar, kıyamet, cennet ve cehennem haklıdır.
2. Teslisin üç sıfattan oluşmaktadır, bu üç sıfat bir cevherde toplanmış ve bir vahdaniyyet oluşturmuştur.
3. Sadece Birinci İznik (325), Birinci İstanbul (381) ve Efes (431) konsilleri ve bu konsillerde alınan kararlar geçerlidir.
4. Patrik Petrus'un halefidir. Kilise İsa tarafından kurulmuş ve ebedidir.
5. Kilise hiyerarşisinde üç rütbe vardır. Diyakosluk, keşişlik ve episkoposluk diye isimlendirilen bu rütbeler havarilerden gelmiştir.
6. Namaz, oruç ve perhiz, vaftiz, evlenme, ölüm merasimleri, tövbe ve itiraf başlıca ibadet ve ayin şekilleridir. Namaz ismini verdikleri ayinleri rüku ve sücutludur. Namaz kılariken doğuya yönelirler. Sabah, kuşluk, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve gece yarısı diye isimlendirilen yedi namaz vakitleri vardır. Bayramlarda rûhânîlerin başkanlığında büyük ayinler yaparlar.
7. Oruçları perhizle karışıktır. Sünnet olmayı sadece sağlık yönünden düşünürler. Esas olan vaftizdir. Papazların dışındaki din adamları evlenirler. Boşanmak çok ağır şartlara bağlıdır.
8. Günah itirafı Süryanilerde de rûhânîlere yapılır. İşlenen günaha göre maddî-manevî cezalar verilir. Maddî ceza, kiliselere, hastanelere, hayır yerlerine yardım şeklindedir. Manevî ceza ise, namaz ve oruçla yerine getirilir. Takdir edilen cezalar yerine getirilince ilgili ruhaniye haber verilir, itiraf biter. Kişi tövbesini ruhaninin huzurunda yapar.

Ermeni Kilisesi

Hız. İsa'nın havarilerinden Aziz Todeos, Aziz Bartolomeos ve bunların bağlılarının çabaları sonucu Hıristiyanlıkla daha birinci asırda tanışan Ermeniler, 301 yılında Aziz Gregor'un öncülüğünde Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bu yüzden Ermeni Kilisesi'ne aynı zamanda Gregoryan Kilisesi de denir. Hıristiyanlığı toplu olarak ilk kabul eden milletlerden birisi, hatta ilki olduklarını ileri sürerler. Aziz Gregor, ilk Ermeni Kilisesi'ni Erivan yakınındaki Eçmiyazin'de kurmuştur. Bundan dolayı Eçmiyazin'in Ermeniler nezdinde önemli bir yeri vardır. Onlara göre Hz. İsa Eçmiyazin'e inmiş, ve Ermeni Kilisesi'ni kurmuştur. Ermenilerin en yüksek dinî makamı olan katolikosluk orada kurulmuş, 901 ile 1441 yılları arası hariç, bugüne kadar da varlığını ve Ermeniler arasındaki itibarını sürdürmüştür.

Ermeniler, Hıristiyanlığı toptan kabul etmekle ve Hıristiyanlığa ait esaslar yanında kendi milli geleneklerini titizlikle muhafazaya çalışmakla tebaruz etmişlerdir. Kurmuş oldukları kiliseye bu damgayı vurmuşlardır. Din ile milliyet, Kilise ile Ermeni içiçe girmiştir, ikisi bir ve aynı şey sayılmışlardır. Aralarında nüfuz ve otorite yönünden bir mücadele ve anlaşmazlık sözkonusu değildir, olmamıştır. 4. yüzyıldan itibaren Ermeniler kendi kaderleriyle Kilise'nin kaderini birbirinden ayırmamış ve Kilise'yi bir araya gelmenin, benliklerini muhafaza etmenin bir vasıtası görmüşlerdir. Yani Kilise hem bir toplantı yeri, hem bir sığınma yeri ve hem de kendilerini geçmişe bağlayan örf, adet, dil, edebiyat gibi şeylerin sadakatle muhafaza edildiği bir "arş" kabul edilmiştir. Bu durum günümüze kadar ayakta kalabilmenin ve fetih ruhlu milletlerin aralarında erimemelerinin bir amili sayılmıştır.

Ermeni Kilisesi'nin Genel Özellikleri

Ermeni Kilisesi'ni diğer kiliselerden ayıran pek çok özellik vardır. Bunlardan en önemlilerini şöylece sıralamak mümkündür:

1. Milli bir kilisedir. Ruhani başkanı "milletin temsilcisi ve en yüksek dinî otoritesi" anlamında "katoğikos/katolikos olarak isimlendirilmektedir.
2. Ermeni Kilisesi tarafından ilk üç konsil kabul edilmekte, diğerleri reddedilmektedir.
3. Hz. İsa'da tek tabiat olduğuna inanılmaktadır.
4. Evharistiya ayininde ekmeğe maya, şaraba su katılmamaktadır.
5. Kilise tarafından günahların bağışlanması reddedilmekte ve böyle bir şeyin gerçekleşeceğine inanılmamaktadır.
6. Vaftiz edilen kişiye vaftiz edildiği gün hangi azizin bayramı ise, onun adı verilmektedir. Vaftiz sadece papaz tarafından yapılmakta ve ölmüş olan çocuk bile vaftize tabi tutulmaktadır.
7. Katolik ve Ortodoks Mezhepleri tarafından sakrament olarak kabul edilen "Hastaları Yağlama" Ermeni Kilisesi tarafından sakrament olarak kabul edilmemektedir.
8. Alt rütbedeki Kilise görevlilerine evlenme izni verilmektedir. Evlenme yasağı vartabetler (piskopos adayları) ve piskoposlar için geçerlidir.
9. İkonlar ve tasvirler eski puta tapmanın bir hatırası sayılmış ve bir kenara bırakılmıştır.
10. Diğer Hıristiyan kiliselerde hayvan kurbanı anlayışı olmamasına rağmen, Ermeni Kilisesi'nde vardır. Kurban edilebilecek hayvanlar dana, inek, koyun, keçi ve tavuktur.

HIRİSTİYANLIK'TA YENİ DİNİ HAREKETLER

Son asırlarda Hıristiyan dünyasında ana kiliselerin dışında, çoğu onlara eleştirel bir anlayışla bakan yeni dini hareketler ortaya çıkmıştır. Eleştirilerinin temelinde kimi zaman inanç, kimi zaman ise ibadet konuları yer almaktadır. Geleneksel mezheplerin orijinallikten uzaklaşmalarını gerekçe göstererek, Hıristiyanlığı yeniden asli haline döndürmeyi hedeflemektedirler.

Bu hareketler isimlerini genellikle kurucularından ya da amaç edindiği anlayıştan almaktadırlar. Detaya girmeden bu hareketlerden önemlilerini kısaca tanımaya çalışalım:

Yahova Şahitleri

Charles Taze Russell (1852-1916) tarafından kurulmuştur. Kitab-ı mukaddes'te Yahova isminin binlerce kez geçtiğinden hareketle bunun Tanrı'nın özel ismi olduğunu iddia ederek harekete de Yahova Şahitleri adını vermişlerdir. Hareketin öncüsü olan William Miller (1782-1849) 1843 yılında kıyametin kopacağını ilan ederek harekete dikkat çekmiş, kopmayınca da Charles Taze Russell'in ölüm tarihi olan 1916 yılına kadar farklı farklı tarihler verilmiştir. Hıristiyan ana kiliselerin kabul ettiği teslis, ruhun ölümsüzlüğü, Hz. İsa'nın bedensel dirilişi, cehennemi vs. inkar ederler. Öldükten sonra dirilenlerin bu dünyanın cennete dönüşmüş halinde yaşayacaklarına, dirilmeyenlerin ise bu hallerinin cehennem olacağına inanırlar. İncil'e mümkün olduğunca bağlı kalmaya çalışırlar. Gerçek Hıristiyanlığın M.S. 1. asırda kaldığını, sonraki hıristiyan anlayışların bozulmuş olduğunu düşünürler. Askerliğe, siyasete, savaşa karşı çıkarlar. Dünya ülkelerinin tamamına yakınında mensupları vardır, nüfusları altı milyon civarındadır.

Mormonlar

Amerikalı Joseph Smith (1805-1844), tarafından 1830 yılında kurulmuştur. Cemaatine yön vermek için yazdığı kitabın adı The Book of Mormon (Mormon Kitabı)dır. Bu kitabın Kitab-ı Mukaddes ile paralellik arzettiğine inanmaktadırlar. Hıristiyanlığı bozduklarını iddia ederek diğer kiliselere tepki olarak ortaya çıkmış ve Hz. İsa'nın mesajını aslına döndüreceğini, yani kiliseyi ıslah edeceğini ifade etmişlerdir. Antropomorfik anlayışı öne çıkararak Tanrı'yı insan suretinde et ve kemikten bir varlık olarak tasavvur etmektedirler. Onlara göre Tanrı'nın çok sayıda çocuğu vardır ve İsa Mesih bunların en büyüğüdür. %10 kilise vergisi öderler. ABD başta olmak üzere elli milyon nüfuslarıyla bunlar da dünyaya yayılmışlardır. Teslisi reddederler. Baba'nın Oğul'un ve Kutsal Ruh'un birbirinden bedensel olarak ayrı üç birey olduğunu öğretirler. Bu üç ayrı birey, evrenin başkanlık konseyini oluşturmaktadırlar.

Babtistler

1682'de Peder William Screven tarafından Güney Karolina eyaletinin Charleston kentinde kuruldu. Babtist, Tanrı'ya inananların mutlaka vaftiz edilmesi, vaftizin de suya daldırma şeklinde olması gerektiğini savunan hareket mensuplarına verilen addır. 16. yüzyıl sonlarında cemaatlerini Devlet Kilisesinden bağımsız saymışlar, "Kutsallar Cemaati" adıyla aralarında bir birlik oluşturmuşlardır.

Metodistler

John Wesley (1703-1791) tarafından İngiltere'de kurulmuştur. Oxford Üniversitesinde "Kutsallar Kulübü" mensuplarının İbadet zamanlarına ve prensiplerine bağlılıkları sebebiyle bunlara "Metodistler" denmiştir.

Adventistler

William Miller (1782-1849) tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuştur. Felsefesini Hz. İsa'nın yakında geleceği anlayışı üzerine kurmuştur.

Üniteryanlar

Michael Servetus (1511-1539) tarafından Allah'ın birliği, Hz. İsa'nın tanrılaştırılmayacağı inancını yerleştirmek üzere kurulmuş, ancak engizisyon mahkemesince diri diri yakılarak öldürülmüştür.

Bunların dışında İsa Mesih Havariliği, Afrika Mesihçi Hareketleri, Nazareth Baptist Kilisesi, İsa Mesih Kilisesi, Hür Protestanlar, Hür Kardeşler, Menonitler, Kutsal Askerler, Kuveykırlar (Dostlar Cemaati), Hıristiyan Cemaati Birliği, Katolik Havariler, İsa Mesih İmparatorluk Kardeşliği, Hıristiyan İlimleri Cemaati, Tanrısal Devlet Kilisesi, Tanrı Kilisesi, İsa Mesih Havariliği, Afrika Mesihçi Hareketleri gibi pek çok yeni dini hareket ortaya çıkmıştır.

SIRA SİZDE

4

Hıristiyanlıkta yeni dini hareketler ne sebeple ortaya çıkmıştır?

HİRİSTİYANLIĞIN DİĞER DİNLERE BAKIŞI

a- Kilise Merkezli, Dışlayıcı Geleneksel Yaklaşım

Buna göre, Hıristiyanlık dışındaki dinler insan uydurmasıdır. İnsanlığın kurtuluşuna vasita olamaz. Kurtuluş yalnız İsa Mesih'in aracılığıyla Kilise'de kazanılır. Hıristiyan kiliselerinin büyük çoğunluğunun diğer dinlere yaklaşımı bu çizgidedir.

b- Çoğulcu Yaklaşım

Buna göre bütün dinler Tanrı'ya götüren eşit vasıtalarlardır. Farklı dinlerin tanrı bilgisi ve tecrübesinde farklı metotlar vardır. Bu görüşün savunucuları azınlık durumundadır.

c- Kapsayıcı veya Uzlaştırıcı Yaklaşım

Tanrının evrensel kurtarma iradesiyle, kurtuluşun sadece İsa Mesih ve Kilise'de olduğu görüşünü uzlaştırmaya çalışan bir görüştür. Kurtuluş bu gelenekleri de kapsar. Hıristiyanlık dışı dinlerde de Tanrı'ya götüren işaretler, manevi zenginlikler vardır. Ancak insanlığı kurtuluşa götürmekte yetersizdirler. İsa Mesih bunları tamamlar, mükemmel hale getirir. Bu görüşü savunanların sayısı da fazla değildir.

Hıristiyanların Yahudiliğe Bakışı

Hıristiyanlar Yahudilerin kutsal kitap külliyatları Eski Ahid'i de kutsal olarak kabul edip, inanç ve ibadetlerinde kullanırlar. Ancak Yahudilere olan yaklaşımları Eski Ahid'e olan yaklaşımlarından farklıdır. İncillere bakıldığında bu konudaki yaklaşımının ne kadar menfi olduğu, eleştiri sınırlarını aşip hakarete varacak derecede sert bir üslup kullandığı görülmektedir. Hz. İsa ve onun yolunda gidenlerin yahudiler tarafından birçok kötü muameleye maruz bırakılmaları, kendilerine gönderilen peygamberleri öldürmeleri, Hz. İsa'yı ele vermeleri, Roma'nın Kudüs valisi Pontus Platus tarafından kendilerine teslim edilmesi için ısrar etmeleri, teslim aldıktan sonra haça gererek öldürmeleri, bu yüzden Tanrı katili oldukları, inatları, anlayışsızlıkları, nifak ve fesat çıkarmaları, yalancılıkları ve benzeri vasıflarıyla, Yahudiler İncil tarafından çok ağır eleştirilere tabi tutulmuşlardır. İncillerin bu yaklaşımı yüzyıllar boyunca Yahudilere büyük bir düşmanlık besleme ve zaman zaman bu düşmanlığı zulme dönüştürme şeklinde yansımasını göstermiştir. Hıristiyanların . Ancak 1962-1965 yılları arasında yapılan II. Vatikan Konsili'nde ele alınan Dinlerarası Diyalog görüşmelerinde Yahudilerin de diyalog kapsamı içerisine alınmasına karar verilmiştir. Özellikle son yarım asırdır görülen Yahudi-Hıristiyan ittifakı tamamen siyasi, dini ve kitabi içerikli bir ittifak değildir.

Hıristiyanların İslâm'a Bakışı

Hıristiyanların İslâm'a ve Müslümanlara karşı yaklaşımları İslâm'ın ilk yıllarında gayet esnek idi. Necran Hıristiyanlarında ve Habeşistan Hıristiyanlarında bu açıkça görülmüştü. Ancak Bizans İmparatorluğu'nun aynı zamanda bir Hıristiyan devleti olması İslâm'a ve Müslümanlara karşı sert yaklaşımlar içerisine girmesine sebep oldu. İslâm devleti güçlenip Bizans'ı ve Avrupa'yı tehdit eder duruma geldikten sonra ise Ortaçağ'dan başlayarak her devirde İslâm'a karşı tamamen haksız ve iftira dolu büyük bir eleştiri yaklaşımı içerisine girdiler. Batı'da Oryantalizm çalışmaları içerisinde bu husus kendisini gösterdi. Özellikle Hz. Muhammed ile ilgili insaf sınırlarını aşan saldırı dolu metinler kaleme alındı. Haçlı seferleri asırlarca sürdü. Netice itibarıyla 1962-1965 yıllarında yapılan II. Vatikan Konsili'nde dinlerarası Diyalog çalışmaları kapsamına Müslümanlar da alındı. O tarihten itibaren yaklaşımlarda belli bir yumuşama oldu. Vatikan'da bir İslâm Sekreteryası kuruldu. Bazen bu sekreteryanın organizasyonu ile bazen de bunun dışındaki organizasyonlarla diyaloglar devam etmektedir. Bugünkü gelinen noktada Müslümanlara genel olarak tek Allah inancına bağlı, peygamber ve kitabı olan, dolayısıyla saygı duyulması gereken dindar insanlar gözüyle bakılmaktadırlar.

Hinduizm'e ve Budizm'e Bakışı

Hıristiyanlık asırlar boyunca Hindistan bölgesinde bir varlık gösterememiştir. Ancak Hinduizm'in ve Budizm'in Batı'ya nüfuz etmeye başlaması, bu dinler üzerine daha ciddi eğilmelerine yol açmıştır. 16. Yüzyıldan sonra bu bölgelere sistemli misyon ve sömürgecilik hareketleri başlatmışlardır. II. Vatikan Konsili'ne kadar bu şekilde gelmiş, ancak bu tarihten sonra misyon metotları içine konan "İnkültürasyon" (Hıristiyanlık değerlerinin başka dinlere ve kültürlere aşılması) çalışmalarının merkezi Hindistan olmuştur. II. Vatikan Konsil kararında Hinduizm ve Budizm'den övgüyle söz edilmiştir. Saygı, diyalog, misyon, inkültürasyon ve "Mesihî tamamlama" kavramlarıyla

İyi ilişkiler kurulacak, sonra da o dinlerde ve kültürlerdeki manevi ve ahlaki değerler korunarak, Hıristiyan öğretisi aşılılarak geliştirilecek ebedi kurtuluşları tamamlanacaktır. Bu plan dahilinde onlardan “Putperestler” olarak söz edilmeyecektir. Böylece Hinduizm gerçek Tanrı’ya yönelişin bir yolu sayılmıştır. Hinduizmle ilişkilerde olduğu gibi, Buda’nın da Mesih olduğu söylenir. Buda’nın öğretileri Hıristiyanlık açısından yorumlanarak, Budizm’in aslında tanrısız din olmadığı iddia edilir.

Özet

Hıristiyanlığın İbadet Şekilleri

Hıristiyanlık’ta ibadet günlük, haftalık ve yıllık olarak üç şekilde ele alınmaktadır. Günlük ibadet güneş doğarken ve güneş batarken ya da akşam dualarından ibarettir. Kiliseye gidip gitmeme konusunda serbestlik vardır, ancak genellikle evde ya da bulunduğu yerde dua şeklinde yapmak tercih edilir. Haftalık ibadet Pazar günü kilisede yapılır. Yıllık ibadetler ise Noel, Paskalya, Haç Yortusu ve Meryem ana Günü olarak kutlanır. Ayrıca oruç, hac, pentikost gibi Hıristiyanların ikinci derece diyebileceğimiz birtakım uygulamaları daha vardır ki, bunları Tanrı hoşnutluğunu kazanmanın yolları olarak kabul ederler.

Hıristiyan Mezhepleri

Hıristiyan Mezhepleri temel olarak üç büyük ana gruptan oluşmaktadır. Bunlar Katolik, Ortodoks ve Protestan isimlerini alırlar. Katoliklerin tümü Papalığa bağlıdır. Ortodoks Mezhebinin birbirinden bağımsız birden çok Patriklik merkezi vardır. Ayrıca Ermeni, Süryani, Habeş ve Kıpti kiliseleri hem monofizit ve hem de kendilerini Ortodoks kiliselerden saymaktadırlar, ancak her biri birbirinden bağımsız ve inanç ve ibadetlerinde farklılıklar olan kiliselerdir. Protestan Mezhebi ise onlarca ayrı kola ayrılmıştır. Tek bir merkezleri yoktur. Kuruluşundan çok sonraları Dünya Kiliseler Birliği ismiyle birlik oluşturmuşlardır.

Hıristiyanlık’taki Yeni Dini Hareketler

Hıristiyanlık tarihi 2000 yıllık bir süreci içerisinde barındırmaktadır. Bu süreç içerisinde mahalli ve bölgesel olanlar hariç 21 konsil yapılmıştır. Büyük tartışmaların yaşandığı konsillerde çoğu zaman ayrılmalar, bölünmeler olmuştur. Büyük bölünmeler sonucu ortaya çıkan üç ana kilise de kendi içlerinde bölünmeler yaşamıştır. Ancak Hıristiyanlık dünyası bununla da kalmamış, 16. yüzyıldan son yüzyıla kadar irili ufaklı pek çok yeni dini harekete sahne olmuştur. Yahova Şahitlerinden Mormonlara, Kuveykırılardan Metodistlere 20 civarında yeni dini hareket oluşmuştur. Bunlara zaman zaman tarikat, zaman zaman da kilise denilmektedir.

Hıristiyanlık’ta Diğer Dinlere Bakış

Hıristiyanlık’ta diğer dinlere üç farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bunlar dışlayıcı yaklaşım, çoğulcu yaklaşım ve kapsayıcı yaklaşımdır. Her ne kadar çoğulcu ve kapsayıcı yaklaşım içerisinde olan Hıristiyanlar olsa da bunlar oldukça azınlıkta kalmaktadırlar. Büyük çoğunluk dışlayıcı yaklaşım içerisinde ve kurtuluş için İsa Mesih’in getirmiş olduğu dine yani Hıristiyanlığa bağlanmak, onun bir mensubu olmak zorundadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Hıristiyanlıkta Haftalık İbadet hangi gün ve vakitlerde yapılır?
 - a. Cumartesi günü sabah ve akşam olmak üzere iki vakit.
 - b. Pazar günü öğle ve akşam olmak üzere iki vakit.
 - c. Pazar günü sabah ve akşam olmak üzere iki vakit.
 - d. Pazar günü sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç vakit.
 - e. Cumartesi günü sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç vakit.
2. Aşağıdakilerden hangisi Hıristiyanlıkta yıllık ibadetlerden biri değildir?
 - a. Noel
 - b. Paskalya
 - c. Meryemana Günü
 - d. Haç yortusu
 - e. Hac
3. Aşağıdakilerden hangi sakramentin Hıristiyanlıkta din adamlığı ile ilgisi vardır?
 - a. Konfirmasyon
 - b. Rahip Takdisi
 - c. Tevbe
 - d. Vaftiz
 - e. Evharistiya
4. Aşağıdakilerden hangisi kilise için kullanılan isimlerden biri değildir?
 - a. Gahal
 - b. Ekklesia
 - c. Katakomp
 - d. Sinagog
 - e. Chapel
5. Aşağıdaki mezhep isimlerinden hangisi “Evrensel” anlamına gelir?
 - a. Katolik
 - b. Ortodoks
 - c. Mormon

- d. Süryani
- e. Adventis

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Cevabınız doğru değilse “Hıristiyanlıkta İbadet” konusunu yeniden okuyunuz.
2. e Cevabınız doğru değilse “Hıristiyanlıkta İbadet” konusunu yeniden okuyunuz.
3. b Cevabınız doğru değilse “Sakramentler” konusunu yeniden okuyunuz.
4. d Cevabınız doğru değilse “Kilise” konusunu yeniden okuyunuz.
5. a Cevabınız doğru değilse “Hıristiyanlıkta Mezhepler” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Asli günahtan kurtulup Hıristiyanlığa girişi ya da günahlardan temizlenmiş olmayı sağlayan en önemli Hıristiyan sakramentidir.

Sıra Sizde 2

Katolik ve Ortodoks mezhepleri yedi konsili de kabul ederler, Protestanlar ise sadece Vaftiz ve Evharistiya olmak üzere 2 sakrament kabul eder. Konfirmasyonu ise Vaftiz içerisinde bir uygulama olarak görür. Ermeni kilisesinde de farklı bir anlayış vardır. Onlar Hastaları Yağlama sakramentini kabul etmezler.

Sıra Sizde 3

Martin Luther Almanya’da Katolik kilisesinin ve dolayısıyla Papalığın başta Endüljans olmak üzere pek çok uygulamasına karşı çıkararak Hıristiyanlık’taki reform hareketlerinin önünü açan rahiptir. Almanya Wittenberg kilisesinin kapısına 1517 yılında astığı 95 maddelik eleştiri yazısıyla süreç başlamıştır. Jean Calvin ondan birkaç yıl sonra Luther’in açtığı yolda yürümek için Fransa’da harekete geçmiş, ancak 1534 yılında Paristen ayrılmak zorunda kalmış, 1541 yılında Cenevre’ye yerleşerek reform hareketlerini daha da alevlendirerek açılımını sağlamıştır. Aynı şekilde Ulrich Zwingli de 1523 yılında İsviçre’nin Zurih kentinde Katolik Kilisesi’ni eleştiren 67 teziyle reforma sahip çıkmış ve yayılması için çalışmıştır.

Sıra Sizde 4

Hıristiyanlık tarihinde ilk ayrılık ve bölünme hareketleri 325 I. İznik Konsili’nde olmuştu. Ondan sonra tarihi süreç içerisinde özellikle büyük konsillerde yapılan tartışmalar sonunda kopuşlar olmuş, Katolik, Ortodoks ve Potestanlık ortaya çıkmıştır. Son birkaç asır içinde dahi mevcut kiliselerin gidişatını tasvip etmedikleri için pek çok yeni dini hareket içerisine girmişlerdir.

Yararlanılan Kaynaklar

Adam, B (2002), **Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler, İstanbul.**

Aydın, M (1995), **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Ankara.

Erbaş, A. (2004), **Hıristiyanlık**, İstanbul.

Erbaş, A. (2003), **Hıristiyanlık'ta İbadet**, İstanbul.

Erbaş, A (2004), **Hıristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, İstanbul.

Sarıkcıoğlu, E (2002), **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta.

Testas, G-Testas, J. (2003), **Ortaçağ Hıristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet, Engizisyon**, Çev. A. ERBAŞ, İstanbul.

Erbaş, A. (2003). "İncil'de Yahudi İmajı", **EKEV Akademi Dergisi**, 7/17, Güz, s.1-18.

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İslâm dininin tarihsel gelişimini özetleyebilecek,
- Hz. Muhammed'in hayatını ifade edebilecek,
- İslâm dininin temel inançlarını ve ibadetlerini açıklayabilecek,
- İslâm mezheplerini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İslâm
- Hz.Muhammed
- Kur'an
- Hadis
- Mümin
- Mekke
- Medine

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içerisinde ele alınan kavramların detaylı açıklamaları için Şinasi Gündüz'ün *Din ve İnanç* sözlüğü ve Mehmet Aydın'ın *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* isimli eserlerine başvurunuz.

İslam

GİRİŞ

Miladi 7.yy.'ın başında Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen dinin adı İslâm'dır. İslâm kelimesi, 'Allah'ın iradesine teslim olmak' anlamına gelmektedir. Müslüman, Allah'ın iradesine teslim olan kişidir. Bu dinin getirdiği emirler, yasaklar ve tavsiyeler sadece seçkin bir zümreye değil, bütün insanlara hitap ettiği için, İslâm'ın mesajı evrenselidir. Ayrıca İslâm, insanların tamamını sınıf, ırk, dil farkı gözetmeksizin kardeş ve eşit kabul etmektedir. Bu yönüyle de evrensel bir dindir. İslâm'ın öğretilerine göre üstünlük, Allah katındadır ve kişisel çabayla yani Allah'ın emirlerine daha çok sadakat göstermekle elde edilebilir.

İslâm, daha ilk yıllarından itibaren Hz. Muhammed'in gayretiyle Arap Yarımadası'nda yayılmış ve kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim bizzat kendi gözetiminde kayda geçirilmiştir. Daha sonra, Hz. Peygamber'in sözleri ve davranışları Hadis kitaplarında derlenmiş ve dinin temel kaynakları ortaya çıkmıştır. İslâm, çeşitli coğrafyalarda yayıldıkça temel prensiplerden ayrılmadan yeni yorumlar kazanmış ve bunun sonucunda hem inanç hem de uygulamada çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır.

INTERNET

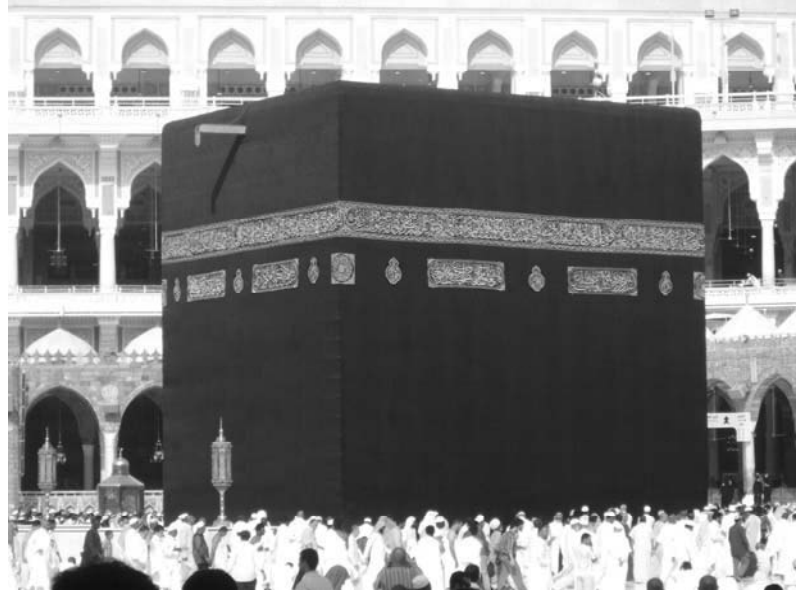
İslâm dini ile ilgili kavramlar için www.dinlertarihi.net sitesinden yararlanabilirsiniz.

İSLÂM'IN TARİHSEL GELİŞİMİ

7.yy.'ın başında Arabistan Yarımadası'nda ortaya çıkan İslâm, kısa zamanda Ortadoğu'ya, Afrika'ya, Güney Avrupa'ya, Anadolu'ya oradan Balkanlar'a, Hindistan'a ve Uzak Doğu'ya kadar dünyanın hemen hemen her tarafına yayılmış olan ve günümüzde en çok nüfusa sahip bulunan dinlerden biridir.

Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi Hz. İbrahim'in temsil ettiği tevhid inancının ve geleneğinin takipçisi olan İslâm, temelde Yahudilik'teki seçilmişlik inancı ve Hıristiyanlık'taki teslis inancını reddetmekle onlardan ayrılmaktadır. İslâm, Hz. İbrahim'in kurduğu Kâbe'nin de içinde yer aldığı Mekke'de 610 yılında Hz. Muhammed'in tebliğ faaliyeti ile ortaya çıkmıştır. O dönemde, Bizans'ın dini Hıristiyanlık, bugünkü İran topraklarında yer alan Sasaniler'in dini ise Mecüsilik'ti. Araplar arasında putperestlik yaygın bir inançtı. Kabe'de, her biri bir Arap kabilesini temsil eden 360 put vardı. Ayrıca, o dönemde Arap Yarımadası'nda Yemen'de, Taif'te ve Medine'de

Yahudi kabileleri, yine Yemen'in Necran bölgesinde Hristiyanlar bulunmakta idi. Hz. İbrahim'in tevhid inancını takip edenler olarak kabul edilen ve küçük bir grubu teşkil eden Hanifler de Mekke'de yaşamakta idi. Ayrıca, Sabîiler ve Mecusiler de mevcuttu. Arapların büyük bir kısmı, Allah'ı ilah olarak kabul etmekte idiler. Ancak, Allah ile kendi aralarındaki işlerde putları aracı varlıklar olarak kabul ettikleri için, 'Allah'a ortak koşan' anlamında onlara 'müşrik' denmiştir.

Resim 10.1: Müslümanların namaz kılarak yöneldikleri ve Hac ibadetini yaparken etrafını tavaf ettikleri Kâbe (Kaynak: İsmail Taşpınar'ın kendi arşivinden).

Hz. Muhammed'in 23 yıllık peygamberlik döneminde İslâm, Mekke'den Medine'ye oradan Kuzey'e ve Güney'e doğru yayılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, hayatta iken ona inanan sahabiler, İslâm'ı çeşitli ülkelere yaymışlardır. Birkaç asır içinde, İslâm'ın kutsal kitabı olan Kur'an çoğaltılıp farklı coğrafyalara ulaştırılmış, Hz. Peygamber'in sözleri derlenip hadis kitapları oluşturulmuştur. Yine aynı dönemlerde, İslâm'ın inanç ve ibadet konularındaki esasları ve uygulamaları çeşitli mezhepler tarafından yorumlanmış ve tespit edilmiştir. Kur'an ve hadislere dayanan İslâm inanç ve ibadet esasları, Müslümanların dünya görüşlerini şekillendirmiş ve bu çerçevede felsefi akımlar ve düşünce ekolleri ortaya çıkmıştır. Ortaçağ boyunca en önemli ilmi faaliyetlerin gerçekleştirilmesine ve sanat eserlerinin üretilmesine ortam hazırlayan İslâm, diğer din mensuplarının kendi dinlerini özgür bir şekilde yaşamalarına imkan sunmayı esas kabul etmiştir.

Hz. Muhammed

İslâm dinini tebliğ eden Hz. Muhammed, 571 yılında Arabistan Yarımadası'nda Mekke şehrinde dünyaya geldi. Babasının adı Abdullah, annesinin adı Amine'dir. Babası, Hz. Muhammed'in doğumundan birkaç hafta önce ölmüş, ailenin bakımını dedesi Abdülmuttalib üstlenmiştir. O dönemde adet olduğu üzere annesi onu küçükken çöllerde uzun yıllar yanında kalacağı Halime adındaki bir sütanneye verir. Yıllar sonra, Mekke'ye döndüğünde, annesi dayılarını ve babası Abdullah'ın kabrini ziyaret etmek

için onu Medine'ye götürür. Mekke'ye dönüş yolunda annesi vefat eder. Bu defa onun bakımını amcası Ebu Talip üstlenir.

Kalabalık bir aileye sahip olan Ebu Talip'le birlikte yaşayan Hz. Muhammed'in, aileye maddi katkıda bulunmak için çalışması gerekiyordu. Önce komşularına ait sürülerin çobanlığını yapar. On yaşından itibaren, ticaretle uğraşan amcasının kervanıyla ona yardım etmek için Suriye'ye gider.

Böylece, ticaretle tanışan Hz. Muhammed, 25 yaşına geldiğinde dürüstlüğü ile herkesin güvenini kazanmıştı. Bir defasında, Mekke'li zengin bir dul olan ve ticaretle uğraşan Hatice'nin teklifi üzerine mallarını Suriye'ye satmaya götürmüş ve bu seyahatten Hatice çok kar elde etmişti. Hz. Muhammed'in iş ahlakından ve şahsiyetinden çok etkilenen Hatice, ona evlilik teklif eder. Hz. Muhammed bu evliliği kabul eder ve Hatice'den 6 çocuğu olur. Hz. Muhammed, evlilikten sonra da, peygamber olmasından kısa bir süre öncesine kadar ticaretle uğraşmaya devam eder.

Yabancı ülkelerden ticaret için Mekke'ye gelen tüccarlar da vardı. Bir defasında, Yemenli bir tüccar, satmış olduğu malın karşılığını Mekkelilerden alamadığı için şikayetçi olmuş ve uğradığı haksızlık karşısında kendisine yardım etmeyen Mekkeliler'i hicveden bir şiir yazmıştı. Bunun üzerine, Mekke'nin ileri gelen kabile reisleri bir araya gelmiş ve Mekke'de haksızlığa uğrayan yerli ve yabancı tüccarların haklarını korumak üzere bir anlaşma yaparlar. 'Erdemliler topluluğu' anlamına gelen 'Hilfulfudül' toplantısına Hz. Muhammed de büyük bir istekle katılmıştır. Hatta, peygamberlik döneminde Hz. Muhammed'in sık sık 'Ben de o topluluğa katıldım. Bu şerefi bir deve sürüsüne bile değişmem. Hatta, biri o topluluğun adını vererek beni çağırırsa, bugün bile onun yardımına koşarım' dediği bilinmektedir.

Kaynaklar, Araplar arasında putperestliğin yaygın olmasına rağmen, Hz. Muhammed'in hiçbir zaman putlara tapmadığını kaydetmektedir. Bununla birlikte, Hz. Muhammed'in 35 yaşına kadarki dini hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. 605 yılında çıkan bir yangında, Kabe'nin örtüsü yanmış ve bina büyük ölçüde tahrip olmuştu. Daha sonra, yağın yağmurlar sebebiyle bina tümüyle yıkılır. Bunun üzerine, Kabe'nin yeniden inşası faaliyeti başlar. Yapının bir köşesinde Hz. İbrahim zamanından kaldığına inanılan ve Kabe'nin etrafında yapılan tavafın başlama noktasını işaret eden siyah bir taş vardı. 'Siyah taş' anlamına gelen söz konusu 'hacerülsved' i yerine kimin yerleştireceği ve taşıdığı manevi değer yüzünden bu şerefe kimin sahip olacağı konusu, kabile reisleri arasında tartışmalara neden olmuştu. Daha sonra, Kabe'nin olduğu yere ilk gelecek kişinin bu konuda hakem seçilmesi kararı verildi. Tam da o sırada Hz. Muhammed görünür. O, halk arasında 'Güvenilir' anlamında 'El-Emin' diye biliniyordu. Bu nedenle, onun hakemliğine herkes güveniyordu. Hz. Muhammed, örtüsünü yere serer ve üstüne kendi elleri ile taşı koyar. Daha sonra, Mekke'deki kabile reislerinden her birinin örtününün bir ucundan tutmasını ve kaldırmalarını ister. Taş, konulacağı yerin seviyesine kadar kaldırıldığında, Hz. Muhammed kendi elleri ile taşı alır ve yerine koyar. Böylece, büyük bir tartışma, herkesin memnun kalacağı şekilde sonuçlanmış olur.

Hız. Muhammed'e ilk vahiy 40 yaşında iken gelir. Beş senedir, Ramazan aylarında Mekke'nin dışında yer alan Hira mağarasına gider ve orada itikafa girer yani kendisini ibadete verir. O yıl, Ramazan ayının sonlarına doğru yine itikafa girdiği bir zamanda kendisini bir melek ziyaret eder. Melek,

Allah'ın kendisini peygamber seçtiğini haber verir ve Kur'an-ı Kerim'deki Alak suresinin ilk beş ayetini vahyeder. Hz. Muhammed'e gelen ilk ilahi mesaj şöyledir:

'Yaratan Rabbinin adıyla oku!

O, insanı kan pıhtısından yarattı.

Oku! Zira, Rabbin ikram sahibidir.

O, kalemle (yazmayı) öğretti.

O, insana bilmediğini öğretti.' (Alak suresi, 96/1-5)

Bu olaydan çok etkilenen Hz. Muhammed, doğrudan evine gider ve yaşadıklarını eşi Hatice'ye anlatır ve korktuğunu belirtir. Hanımı ona, kendisinin her zaman fakirlere, dullara, yetimlere ve muhtaçlara yardım ettiğini, çok merhametli ve cömert bir kimse olduğunu, bu yüzden Allah'ın kendisini daima koruyacağını hatırlatır ve onu teskin eder.

Bu olaydan sonra 3 yıl boyunca Hz. Muhammed'e bir daha vahiy gelmez. Bunun üzerine, halk arasında Allah'ın kendisini terk ettiğini söyleyerek onunla alay edenler olur. Ancak, Hz. Muhammed bu dönemde kendisini daha çok ibadete verir. Ardından, bu üç yıllık süreden sonra tekrar vahiy gelmeye başlar. Duhâ suresini teşkil edecek olan bu yeni gelen ayetlerde ise; Allah'ın onu unutmadığı, ahiret hayatının bu dünyadan daha hayırlı olduğu, ona yetim iken sahip çıkmanın ve ona doğru yolu gösterenin Allah olduğu belirtilir, yetimlere ve yardım isteyenlere iyi davranması istenir. Artık kendisine gelen ilahi emirleri halka tebliğ etmesi, insanlara iyilikte bulunmaları ve kötülükten uzak durmaları için nasihatlerde bulunması emredilir. Bu konuda, öncelikle kendi yakınlarından başlaması istenir.

Hz. Peygamber, kendisine gelen vahiyde belirtilen mesajı öncelikle kendi yakın arkadaşlarına, kendi kabilesine, daha sonra Mekkeliler'e ve civarda oturanlara, nihayet Mekke'ye dışarıdan gelenlere tebliğ etmeye başlar. Peygamberliğinin ilk yıllarında, insanları putperestlikten ve Allah'ı inkar etmekten vazgeçmeye davet ediyordu. Bu ilk yıllarda, öncelikle insanların doğru bir inanca sahip olmalarını hedefleyen ayetler vahyedilmekte idi. Bu ayetlerde, Allah'ın birliği, ahiret inancı, öldükten sonra dirilişin olacağı, kıyamete dair inançlar üzerinde durulmakta idi.

Hz. Peygamber, gelen ayetleri okuma ve yazma bilen sahabilere yani kendisine tabi olanlara yazdırmakta idi. Kur'an ayetleri, bu şekilde daha başlangıçtan itibaren son vahiy gelene kadar 23 yıllık peygamberlik görevi boyunca Hz. Peygamber tarafından bu iş ile görevlendirilmiş katiplere yazdırılmıştır.

Hz. Muhammed'e inananların sayısı gün geçtikçe artmakta idi. Buna mukabil, ona düşman olanların düşmanlıkları da o oranda artmakta idi. Öyle ki, bu duruma artık tahammül edemeyen Mekkelî müşrikler, Hz. Peygamber'e ve ona tabi olan müslümanlara eza ve cefa vermeye başlamışlardı. Mekkelî müşrikler, kabilesi tarafından korunmayan ve kimsesiz olan sahabilere açıktan işkence yapmakta idiler. Onları kızgın kumların üzerine yatırıyorlar, ayaklarına zincirler vuruyorlar ve vücutlarını kızgın şişlerle dağlıyorlardı. Hz. Peygamber'in getirdiği dine inananlardan yani müminlerden bazıları, bu işkencelerde can vermiş ve şehit olmuştur.

Hak olan dininden vazgeçmeyerek bu uğurda canını veren müminlere, şehit denmektedir. Buna göre, onlar inandıkları dinin hak olduğuna canlarını vererek şahitlik etmişlerdir. Hz. Peygamber döneminde bu işkenceler nedeniyle dininden dönenler olmamıştır.

Müşriklerin müslümanlara karşı uyguladıkları işkenceler artınca, Hz. Peygamber bazı Müslümanların kendi memleketlerini terk ederek Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye eder. Onları, o dönemde adaletli bir kralın hüküm sürdüğü ve insanların zulme uğramadığı Habeşistan krallığına gitmeye teşvik eder. Bunun üzerine, Müslümanların önemli bir kısmı Mekke'den Habeşistan'a hicret eder.

Bunun üzerine, Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'i koruyan kendi kabilesi Haşimoğulları'ndan onu dışlamalarını ve kendilerine teslim edilmesini isterler. Haşimoğulları kabilesinden, amcalarından Ebu Leheb hariç, inanan ve inanmayanların tamamı bu isteğe karşı çıkar. Bunun üzerine, Mekkeliler'in tamamı Haşimoğulları'na karşı her alanda boykot uygulamaya başlar. Alınan boykot kararlarına göre, hiç kimse Haşimoğulları ile konuşmayacak, onlardan kız alıp vermeyecek, onlarla hiçbir ticari alış-verişte bulunmayacaktır. Bu boykot, çocuk veya yaşlı ayrımı yapılmaksızın kabile fertlerinin tamamına uygulanacaktır. Bu durum, kabileyi çok zor durumda bırakacak. Bu boykot kararına sadece Mekkeliler değil, onlarla ittifak halindeki çevre kabileler de katılınca insanlar bundan çok zarar görür. Ancak, her şeye rağmen Haşimoğulları hiç kimseye zarar vermemiş olan kendi kabilelerine mensup Hz. Peygamber'i müşriklere asla teslim etmemişlerdir. Açlık ve sefaletin yaşandığı bu zorlu yıllar, 3 yıl sürer. Daha sonra, insafılı olan bazı kabile mensupları boykotu delmeye başlar.

Boykot esnasında yaşanan kıtlık ve yoksulluk nedeniyle Hz. Peygamber'in eşi Hatice ve amcası Ebu Talib vefat eder. Bu duruma Hz. Peygamber çok üzülür. İşte tam da bu sırada önemli bir olay olan Miraç hadisesi gerçekleşir. Hz. Peygamber, miraçta Allah'ın huzuruna kabul edilir ve insan bilgisinin dışında yer alan gayb âleminde birçok olaya şahit olur. Miraç ile birlikte Müslümanların günde 5 defa Allah ile buluşması olan namaz farz kılınmıştır. Öyle ki, Hz. Peygamber'in belirttiği gibi, namaz da Müslümanların miracı kabul edilmektedir.

Miraç hadisesinden sonra, müşriklerin düşmanlıklarından sıkılan Hz. Peygamber, Mekke şehrinin terk edip Taif'e akrabalarının yanına sığınmaya karar verir. Ancak, oradaki müşrikler onu taşıyıp yaralarlar. Bunun üzerine tekrar Mekke'ye dönmek zorunda kalır. Ancak, Mekke dışında peygamberlik görevini daha iyi yapabileceği bir ortam ve onu kabul edecek bir topluluk bulma arayışı devam eder.

Hac mevsiminde, her sene Arap Yarımadası'nın çeşitli bölgelerinden insanlar Mekke'ye gelirdi. Hz. Peygamber, bu gelen insanlara kendi peygamberliğini kabul etmeleri için görüşürdü. O sene, yine bu görüşmeleri yaptığı bir esnada Medine'den bir grup insanla karşılaşır. Bunlar, Medine'de Yahudi ve Hıristiyanlarla birlikte yaşadıkları için, vahiy ve peygamberlik görevinden haberdar idiler. Onlar, Yahudi ve Hıristiyanların gelecek bir kurtarıcıyı beklediklerini duymuşlardı. Hz. Muhammed'de bu vasıfları gören Medineliler, bu şerefe onlardan önce nail olabilmek için Müslüman olmayı kabul ettiler. Onlar ayrıca, İslâm'ı Medine'de yayacaklarına dair de söz verdiler. Bir sonraki yıl, bir grup Medineli daha Hz. Peygamber'in huzuruna geldi ve ona bağlılık yemini ettiler. Ayrıca, Hz. Peygamber'den kendilerine Medine'de dini tebliğ etmede yardımcı olacak birini göndermesini istediler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, sahabelerinden Mus'ab'ı Medine'ye gönderir. Bir yıl sonra, hac mevsiminde Medine'den Mekke'ye 73 kişilik bir Müslüman grup ziyarete gelir. Bunlar, hem Hz. Muhammed'i hem de onunla birlikte olan Mekke'li Müslümanları Medine'ye davet eder. Ayrıca, onları koruyacaklarına ve kendi akrabaları gibi davranacaklarına dair söz verirler. Bunun üzerine, Hz. Peygamber müslümanların küçük gruplar halinde gizli bir şekilde Mekke'den Medine'ye hicret etmelerine izin verir. Bunu duyan müşrikler, hicret edenlerin evlerini yağmalamakla kalmadılar, ayrıca Hz. Peygamber'i öldürmek üzere suikast tertip ederler. Hz. Muhammed, 622 yılında Hz. Ebu Bekir ile birlikte Medine'ye hicret eder. Hicretin gerçekleştiği bu yıl, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Müslümanların kullanacağı hicri takvimin başlangıç yılı kabul edilmiştir.

Hicretten sonra Hz. Muhammed 10 yıl peygamberlik yapacaktır. Medine'ye hicret edenlere 'muhacir'; Medine'li müslümanlara ise, Hz. Peygamber'e ve müslümanlara yardım etmeye söz verdikleri için 'ensar' denmekte idi. Hz. Muhammed, Medine'ye gelen muhacirler ile ensar arasında kardeşlik anlaşması yapar. Bununla, muhacirlerin yeni yerleştikleri Medine'deki maddi durumlarının düzeltilmesi hedefleniyordu. Daha sonra, Hz. Muhammed Medine'de yaşayan Müslüman olmayan Yahudiler, Hıristiyanlar, Araplar ve diğer toplulukların başkanları ile bir araya gelir ve birlikte uyacakları kuralları yazıya geçirirler. Medineliler'in oybirliği ile Medine'nin başkanı seçilen Hz. Muhammed, komşu kabilerle ile ittifak ve yardımlaşma anlaşmaları kurar. Hicretin ikinci yılında Ramazan orucu farz kılınmıştır.

Hicretin 2. yılında Mekkeli müşrikler, güçlü bir ordu ile Bedir'de Müslümanlarla savaştılar. Bu savaşta, Müslümanlardan üç kat kalabalık olan müşrikler büyük bir hezimete uğradılar. Bedir'in intikamını almak için bir yıl savaş hazırlığı yapan müşrikler, Medine'li müslümanlara tekrar saldırdılar. Bu defa Müslümanlardan 4 kat daha fazla olan müşrikler, Uhud'da yaptıkları savaşta istedikleri başarıyı elde edemediler. Bu savaştan sonra, Hz. Muhammed kendisine suikast düzenlemek isteyen Medineli Yahudiler'in komplolarını önceden öğrenmiş, ve bu nedenle aralarındaki anlaşmaya uymadıkları için onlardan Medine'yi terk etmelerini istemişti. Medine'den ayrılan Yahudiler, Mekkeli müşrikler ve çevre kabilelerden aldıkları destek ile Medine'ye saldırırlar. Medine kuşatmasına karşı Müslümanlar şehrin çevresini hendek kazarak müdafa savaşı yaparlar. Müşrikler ve müttefikleri, Hendek savaşı olarak bilinen bu savaşta da başarılı olamamışlardır. Alkollü içkiler ve şans oyunları bu yılda yasaklanmıştır.

Bu savaştan sonra, Hz. Muhammed Mekkeli müşriklerle Hudeybiye'de barış anlaşması yapar. Bu barıştan istifade eden Hz. Peygamber, Arabistan Yarımadası'ndaki yöneticilere ve çevredeki ülkelerden Bizans, İran ve Habeşistan'ın yöneticilerine İslâm dinine davet mektupları gönderir. Gönderilen Müslüman elçilerden birini öldüren katili koruyan Bizans ordusu ile Mute'de savaş yapılır. Müşrikler, Müslümanların düştükleri zor durumdan istifade ile yaptıkları anlaşmayı bozduklarını ilan eder. Hz. Muhammed, Medine'ye saldırmak için müşriklerin hazırlık yaptığını öğrenince, 10 bin kişilik bir ordu ile Mekke'ye ani bir baskın yapar ve şehri kan dökülmeden alır. Mekke'nin fethinden sonra Mekkeliler'i affeder ve ordusuyla birlikte Medine'ye döner. Bunun üzerine Mekkeliler toplu olarak İslâm'ı kabul eder.

Mekke'den sonra Taifliler Hz. Muhammed'e karşı savaş ilan etmiştir. Huneyn Vadisi'nde yapılan savaşta düşman ordusu zorlukla da olsa dağıtılır.

Muhasara edilen Taif, 1 yıl sonra İslâm'ı kabul ettiklerini bildirmek ve Hz. Muhammed ile anlaşma yapmak üzere Medine'ye bir heyet gönderir.

Hicretten 10 yıl sonra, Arap Yarımadası'nın tamamı İslâm'ı kabul etmiştir. Dinlerinde ısrar eden Hıristiyanlar'a, Yahudiler'e ve Zerdüşter'e her türlü din özgürlüğü tanınmıştır.

Hicretin 10. yılında 'Veda Haccı' olarak da bilinen Hac ibadeti için Mekke'ye giden Hz. Muhammed'i orada ona eşlik etmek isteyen 140 bin Müslüman karşılar. Hz. Muhammed, ünlü Veda Hutbesi'ni burada gerçekleştirir. Bu hutbe, İslâm'ın öğretilerinin bir özeti mahiyetindedir. Söz konusu hutbede; hiçbir tasvir ve sembol kullanmadan Allah'a iman, Müslümanlar arasında hiçbir ırk ve sınıf farkının olmayacağı ve hepsinin eşit olduğu, üstünlüğün ancak Allah'a sadakat ile yani takva ile olduğu, insan hayatının, malının ve şerefının korunması, faizin yasaklanması, kan davasının kaldırıldığı ve adaletin kişisel olarak aranmayacağı, kadınlara iyi davranılması, mirasın adil olarak kadın ve erkek akraba arasında taksim edilmesi, Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamalarının müslümanlara günlük hayatlarında rehber olması konuları üzerinde durmuştur.

Hz. Muhammed, hac ibadetinden sonra Medine'ye döndüğünde hastalanır ve birkaç hafta sonra 632 yılında vefat eder.

Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili Muhammed Hamidullah'ın yazdığı İslâm Peygamber'i adlı eseri okuyunuz.

Mekke'li müşriklerin uyguladıkları boykot esnasında Hz. Muhammed'in kaybettığı yakınları kimlerdir.

KUTSAL METİNLER

İslâm'ın iki temel kaynağı vardır. Bunlar Kur'an ve Hz. Peygamber'in sözlerinin yer aldığı hadis kitaplarıdır.

Kur'an

Kur'an, Hz. Peygamber'e 23 yıllık peygamberliği süresi boyunca parça parça vahyedilmiştir. Ayetler, Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmiş olan katipler tarafından kaydedilmiştir. Kur'an'ın dili, Hz. Peygamber'in konuştuğu dil olan Arapça'dır. Hz. Peygamber'e gelen vahiyleri kayda geçiren katiplere, 'vahiy katipleri' denmektedir. Hz. Peygamber, kendisine gelen vahiyleri hem yazdırmakta hem de müslümanlara ezberletmekte idi. Böylece Kur'an, hem yazılı malzemelerde hem de insanların ezberlemesiyle hafızalarda korunmuştur. Malzemelere yazılan metinler, Hz. Muhammed'e tekrar okunarak kontrol edilmekte idi. Bu yönüyle, dünyada hiçbir kutsal kitaba nasip olmayan bir metodla günümüze kadar gelmiştir. Allah, Kur'an'ı kıyamete kadar koruyacağını ifade etmektedir (Hicr suresi, 9). Bu kayıt işlemi, Hz. Peygamber'in nübüvveti yani peygamberlik görevi boyunca devam etmiştir; zira, Kur'an tek seferde inmemiştir.

Peygamberliğin ilk 13 yılını kapsayan dönemde Mekke'de vahyedilen ayetlere 'Mekki ayetler' denmektedir. Hicretten sonra vahyedilen ayetlere ise, 10 yıllık Medine döneminde vahyedilen ayetler anlamında 'Medeni' ayetler denmektedir.

Kur'an ile ilgili Osman Keskiöglü'nün Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri adlı eserini okuyunuz.

Hadis

Hiz. Muhammed'in söz, fiil ve davranışlarını anlatan ifadelere hadis denmektedir. Hadisler, İslâm'da Kur'an'dan sonra en önemli dini kaynaktır. Müslümanlar, Kur'an'daki bazı ifadelerin açıklamasını veya Kur'an'da yer almayan bazı konularda Hiz. Peygamber'in açıklamasını ve tavrını hadislerden öğrenmektedir.

Müslüman bilginler, dini konularda Kur'an'dan sonra Hiz. Peygamber'in sözlerinin ve davranışlarının yer aldığı hadis metinlerine çok önem verirler, bu kaynaklardan hareketle dini hayata dair kurallar tespit ederler.

Önceleri, Kur'an ayetleri ile karışmaması için hadislerin yazılması bizzat Hiz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Ancak, Kur'an ayetleri ile karışma tehlikesi ortadan kalktıktan sonra, Hiz. Peygamber bazı sahabelerin hadisleri yazmasına müsaade etmiştir. Hiz. Peygamber'in vefatından sonra, sahabiler tarafından nakledilen hadisler küçük defterlerde toplanmıştır. Zamanla bu metinler ve nakiller hadis uzmanları tarafından derlenmiş ve başta Kütüb-i Sitte adıyla bilinen 6 kitap koleksiyonu ile birlikte birçok kitapta toplanmıştır. Kütüb-i Sitte'de yer alan kitaplar; Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Sünen-i Tirmizi, Sünen-i Nesai, Sünen-i Ebi Davud ve Sünen-i İbn Mâce'dir. Hadis kitaplarında yer alan hadisler, iki kısımdan müteşekkildir. Bunlar, 'sened' ve 'metin' kısımlarıdır. Hadisleri rivayet eden 'ravilerin' isimlerinin yer aldığı kısma 'sened'; ravilerin naklettiği söze ise 'metin' denmektedir.

Hadis uzmanları olan 'muhaddisler' tarafından sened ve metin tenkidine tabi tutulan hadisler; mütevatir, sahih ve hasen gibi kategorilere göre değerlendirilir.

Kütüb-i Sitte olarak bilinen Hadis kitapları hangileridir.

İNANÇ ESASLARI

İslâm'da inanç esaslarına 'iman esasları' da denmektedir. İman, kelime olarak inanmak ve itimat etmek anlamına gelmektedir. İmanın terim anlamı 'mutlak tasdik'tir. Mutlak tasdik üç mertebesi vardır. Bunlar: kalp, dil ve fiil ile tasdiktir. Mümin, kalbi ve diliyle birlikte İslâm'ın iman esaslarını tasdik eden kimsedir. İman esaslarını kalbi ile tasdik etmediği halde sadece diliyle yani sözde tasdik edene 'münafık' denmektedir. Fiil ile tasdik ise, kalp ile tasdik edilen esasların davranışlarla gösterilmesidir. Yani, kişinin kalben

iman ettiğinin gereğini işinde göstermesi ve iman ettiği esaslara göre yapılması gerekeni yapması, yapılmaması gerekeni yapmamasıdır. İslâm'ın iman esaslarının tamamını veya bir kısmını kabul etmeyen kimseye ise 'kafir' denmektedir.

İslâm'da iman edilecek temel hususlar 6 başlık altında toplanmaktadır. Bunlar: Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahiret gününe iman ve kadere imandır. Bunların tamamına 'Amentü' de denmektedir. İman, iman esaslarını özetleyen 'icmali iman' ve iman esaslarını ayrı ayrı ifade eden 'tafsili iman' diye iki kısma ayrılır. Kelime-i şهادet ve kelime-i tevhid, icmali imandır. Amentüde belirtilen iman esaslarının tamamı ise 'tafsili iman'dır. Kelime-i şهادet: 'Ben Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim' (Eşhedü ellâ ilâhe illellâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh) sözüdür. Kelime-i tevhid ise, 'Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir' (Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün rasûlullah) sözüdür. Şahitlik etmek, inanç ve davranışlarla İslâm'ın iman esaslarının canlı şahitliğini yapmak anlamına gelmektedir.

Allah'a İman

İman esaslarının ilki Allah'a imandır. İslâm'ın temeli, tevhid inancı da denilen bir ve tek olan Allah'a iman etmektir. Tarihte, hemen hemen bütün dinlerde bir tek Tanrı inancının olduğu görülmektedir. Kur'an'da Allah'a iman üzerinde önemle durulur. Allah'ın varlığına ve birliğine, O'nun yarattıklarına bakarak ve ibret alıp düşünerek iman etmek tavsiye edilir. Hadislerde, insanın kendi varlığından başlamak suretiyle göklerde ve yerdeki canlılar üzerinde düşünmesi ve böylece Allah'ın varlığı, birliği ve kudreti üzerinde tefekkür etmesi gerektiği belirtilmektedir.

Kur'an'da Allah'ın bazı sıfatlarından bahsedilmektedir. Bu sıfatlar, Allah'ın bazı özelliklerini bildirmektedir. Mümin, iman ettiği Allah'ı bu sıfatlar vasıtasıyla tanır ve O'nu bu sıfatlar vasıtasıyla yüceltir.

DİKKAT

Allah'ın sıfatları 'zâfî' ve 'sübûtî' olmak üzere ikiye ayrılır. Zâfî sıfatlar, Allah'ın doğrudan ilahlığını ilgilendiren ve O'nu yaratılmışlardan ayıran temel sıfatlardır. Bu sıfatlar veya özelliklerin aksi yaratılmışlar için düşünülebilir fakat, Allah için aksi düşünülemez olan sıfatlardır. Bu nedenle, bu sıfatlara 'tenzihî sıfatlar' da denmiştir. Zâfî sıfatlar 6 tanedir ve şunlardır: Vücut (yokluğu düşünülemeyen olan), Kıdem (varlığının başlangıcı olmayan), Bekâ (varlığının sonu olmayan), Vahdaniyet (benzeri olmayan anlamında tek olan), Muhalefetün Li'l-Havâdis (yaratılmışlara benzemeyen), Kıyam Binefsihî (varlığı için başkasına muhtaç olmayan). Subûtî sıfatlar ise, Allah'ın ne olduğunu ifade eden sıfatlardır. Subûtî sıfatlar 8 tanedir ve şunlardır: Hayat (hayat sahibi), İlim (herşeyi bilen), Semî (herşeyi işiten), Basar (herşeyi gören), Kudret (herşeye gücü yeten), Tekvin (herşeyi yaratan), İrade (dileyen) ve Kelâm (konuşan).

İslâm'da Allah'a hiçbir şey ortak kılınmamaktadır. Yani, Allah'a putlardan, canlı ve cansız varlıklardan aracı veya yardımcı tayin edilmez. Böyle bir inancı Kur'an 'şirk' olarak nitelemektedir. Allah ile insanlar arasında yardımcı ve yaratmada ortak olan varlıklara inananlara 'müşrik' denmektedir ve İslâm bunu şiddetle yasaklamaktadır.

Meleklerle İman

İslâm'ın iman esaslarından biri de meleklerin varlığına imandır. Kur'an'-ı Kerim'de meleklerin Allah'a mutlak itaat eden manevi varlıklar olduğu, Allah'ı tesbih ettikleri, O'nu yücelttikleri ve Allah'ın her emrini yerine getirdiklerinden bahsedilmektedir (Tahrîm, 66/6). Kur'an'da çeşitli meleklerden bahsedilmektedir. Cebrail ve Mikail, Kur'an'da isimleri zikredilen büyük meleklerdendir (Bakara, 2/98). Kur'an'da ayrıca, Hârut ve Mârut adlı meleklerden (Bakara, 2/102), ölüm meleğinden (Secde, 32/11) ve Cehennem meleklerinden de bahsedilir.

Cebraîl, Mikail, Azrail ve İsrâfil, İslâm'da dört büyük melek olarak bilinir. Cebrail, Allah'dan aldığı 'vahyi' yani mesajı peygamberlere ulaştıran ve büyük meleklerin en önemlisi kabul edilen melektir. Bu nedenle Cebrail'e 'Vahiy Meleği' de denmektedir. Cebrail Kur'ân-ı Kerîm'de 'Cibril, Rûhulkudûs, Rûhulemîn, Rûh ve Resul' şeklinde beş değişik isimle ifade edilir. Kur'an'da onun, inkarcılara karşı Hz. Peygamber'in dostu, müminlerin destekleyicisi, Kadir gecesinde meleklerle birlikte yeryüzüne indiği, âhirette insanlar hesaba çekilirken mahşerde saf saf dizilen meleklerin yanında bulunacağı belirtilir. Mikail, insan da dahil olmak üzere canlıların rızıkları, dolayısıyla yağmurların yağması ve bitkilerin gelişmesi gibi işlerle ve tabiat olaylarını idare etmekle görevli melektir. Azrail, zamanı geldiğinde kainattaki bütün canlı varlıkların yaşamına son vermekle görevli olan ölüm meleğidir. İsrâfil ise, kıyametin başlangıcında sûra üflemekle görevli olan melektir.

Ayrıca; Kur'ân-ı Kerîm'de insanların üzerinde yaptıklarını bilen gözetleyicilerin bulunduğu ifade edilir ve bunların Allah nezdinde 'makbul yazıcılar' olduğu belirtilir. İslâm kaynakları, bu meleklerle 'Kirâmen Kâtibin' melekleri veya 'Hafaza' melekleri demektedir. 'Münker Nekir' ise, kabir meleklerine verilen addır. Münker Nekir meleklerinin, ölen kişiyi ölümünden hemen sonra sorguladıklarına ve bu sorgulama sonucunda kişinin mezarının ya cennetten bir bahçe ya da cehennemden bir çukur olacağına inanılır.

Kitaplara İman

Kur'an'da birçok ayette 'Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine' imandan bahsedilmektedir. Kur'an'da Hz. İbrahim'e Suhuf'un, Hz. Musa'ya Tevrat'ın, Hz. Davud'a Zebur'un ve Hz. İsa'ya İncil'in Allah tarafından verilmiş veya indirilmiş kitaplar olduğu belirtilmektedir. İslâm'a göre, söz konusu peygamberlere verilen bu kitapların asıllarının kudsîyetine inanmak, iman esaslarından biridir. Bu nedenle, onların bugünkü hallerinin tahrife uğradığı kabul edilmektedir.

İslâm'da, Allah'ın peygamberlere göndermiş olduğu kitaplar arasında Kur'an'ın özel bir yeri vardır. Kur'an, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'e gönderilmiş son kitaptır.

Peygamberlere İman

Allah'dan aldığı öğretileri, emir ve yasakları insanlara ileten kişiye peygamber denmektedir. İslâm'a göre peygamber, Allah tarafından kendisine gelen vahiyler doğrultusunda Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ileten, Allah'ın öngördüğü yaşam konusunda insanlara önder ve örnek olan seçilmiş kişidir. Allah'ın belli zamanlarda insanlara uyarıcı ve kendi emirlerini

bildiren peygamberler gönderdiğine inanmak, İslâm'ın iman esaslarından biridir.

İnsanlar kendi çabaları ile peygamber olamazlar. Peygamberlik görevi Allah tarafından, yine O'nun seçtiği kimselere verilir. Peygamberler, vahiy ve mucize ile Allah tarafından desteklenir.

Kur'an'da peygamber ile ilgili 'resul' (elçi) ve 'nebi' (haber veren) kavramları kullanılmaktadır. 'Resul', kendisine bir kitap ve şeriat verilen peygamberlere denmektedir. 'Nebi' ise, resuller tarafından tebliğ edilen kitap ve şeriatler doğrultusunda Allah'tan aldıkları talimatlarla insanları uyaran ve yönlendirmeye çalışan peygamberlerdir. Ancak, Kur'an'da peygamberler hem nebi hem de resul olarak isimlendirilir (Meryem, 19/51-54).

İslâm'a göre peygamberler, sürekli Allah'ın gözetim ve denetimi altındadırlar; yaptıkları hatalar anında düzeltilir. Bu nedenle, peygamberlere itaat etmek İslâm'ın esasındandır.

DİKKAT

Kur'an'da, her topluma bir peygamber gönderildiği belirtilmektedir. Ancak, Hz. Muhammed son peygamberdir. Ondan sonra başka bir peygamber gelmeyecektir. Bu nedenle, Kur'an'da Hz. Peygamber'e 'Peygamberlerin Sonuncusu' anlamında 'Hâtemü'n-Nebiyin' denilmektedir. Kur'an'da, 25 peygamber ismen zikredilmiştir. Bunlar: Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, Lut, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Şuayb, Harun, Musa, Davud, Süleyman, Eyyüp, Zülkifl, Yunus, İlyas, el-Yesea, Zekerriyya, Yahya, İsa ve Hz. Muhammed'dir. Kur'an'da adı geçen Uzeyr, Lokman ve Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı tartışmalıdır.

Peygamberlerin ortak özellikleri vardır. Bunlar: 'Sıdk', 'Emanet', 'Fetnet', 'İsmet' ve 'Tebliğ'dir. Sıdk, peygamberlerin her zaman doğru olduklarını ve hiçbir zaman yalan söylemediklerini belirtir. Emanet, peygamberlerin güvenilir kimseler olduğunu, hiçbir zaman aldatmadıklarını belirtir. Fetnet, peygamberlerin üstün zekaya sahip kimseler olduğunu ifade eder. Peygamberlerin hata yapmaktan korunmuş olmaları, 'İsmet' sıfatına sahip oluşları nedeniyledir. Peygamberlerin, Allah'dan aldıkları mesajı insanlara eksiksiz bildirmeleri, 'Tebliğ' sıfatına sahip oluşlarının bir gereğidir.

SIRA SİZDE

3

Peygamberlerde bulunan ortak özellikleri tespit edin.

Ahirete İman

İslâm'ın iman esaslarından biri de ahiret inancıdır. Ahiret, dünya hayatından sonra başlayıp devam edecek olan ikinci hayattır. Ahiret inancı, insanın öldükten sonra tekrar dirileceğine ve dünya hayatında işlediklerinden hesaba çekileceğine inanmaktır. Bireysel olarak ahiret hayatı ölümle birlikte başlar. Kıyamet, haşir, hesap, cennet ve cehennem ahiret hayatı ile ilgili kavramlardır. Kur'an'da, ahiret inancı ve öldükten sonraki hayata ve safhalara ilişkin çok açık bilgiler yer almaktadır.

İslâm'a göre dünya hayatı geçicidir, ebedi değildir. Belli bir zaman sonra Dünya'nın sonu gelecek ve insanlar dahil bütün canlılar yok olacaktır. Böylece, ahiret hayatı başlayacak. Kıyamet saati geldiğinde insanlar öldükten sonra yeniden dirilecek ve böylece haşir gerçekleşecek. Öldükten sonra hesaba çekilmek üzere yeniden dirilen insanların toplanacağı yere 'Mahşer Yeri' veya 'Arasat' denmektedir. Tekrar dirilen insanlar, Dünya'da iken yaptıklarından dolayı Allah'ın huzurunda hesaba çekilecek, buna göre ceza veya mükafaat görecektir.

Buna göre, Dünya hayatını Allah'ın emirlerine göre geçirenler müka-faatlandırılacaklar ve Cennet'e gireceklerdir; Allah'ın emirlerine göre ge-çirmeyenler ise cezalandırılacaklar ve Cehennem'e gireceklerdir. Kur'an'da, Cennet ve Cehennem hayatının ebedi olacağı belirtilir.

Kadere İman

İslâm'ın önemli inanç esaslarından biri de 'kader'e imandır. Kader konusu, 'kader' ve 'kaza' kavramları ile açıklanır. 'Kader', ezeli ve ebedi ilmiyle her şeyi bilen Allah'ın, ileride olacak olayları bilmesi ve tespit etmesidir. 'Kaza' ise, bu bilinen ve tespit edilen olayların zamanı geldiğinde kudret ve iradesiyle Allah tarafından yaratılmasıdır.

Aynı şekilde, Allah'ın kendi yarattığı kulunun ne yapacağını ya da cüz'î iradesini hangi yönde kullanacağını bilmesi kaddedir. Allah, kendisi razı olmasa da, kulun kendi iradesi ile gerçekleştireceği fiili yaratır. İnsan, bir fiili Allah bildiği için değil, kendi cüz'î iradesi ile istediği için yapar. Allah, insanın neyi seçeceğini mutlak ilmi ile bildiği için Levh-i Mahfuz'da olacakları yazmıştır. Allah yazdığı için insan öyle davranmaz; Allah insanın nasıl hareket edeceğini ve nasıl bir seçimde bulunacağını bildiği için o şekilde yazmıştır. Böylece, insan kendi iradesi ile gerçekleştirdiği fiillerden sorumlu tutulur. İnsanın seçim hürriyeti vardır.

İnsanın ne zaman, nerede, anne ve babasının kim olacağını, teninin rengini ve boyunu belirlemek kendi elinde değildir. Bunlar, önceden Allah tarafından takdir edilir. Bu nedenle, insan kendi iradesinin dışında olan şeylerden sorumlu tutulamaz. İnsan ancak seçmekte hür olduğu şeylerden sorumludur. İnsan neyi seçerse, Allah onu yaratır.

İslâm'ın inanç esasları ile ilgili Ali Arslan Aydın'ın İslâm İnançları adlı eserini okuyunuz.

İBADETLER

İslâm'da ibadet, belirli zamanlarda, belirli şekil ve düzen içerisinde yapılan uygulamaları ifade etmektedir. Belirli şekil ve zamanlarda yerine getirilen ibadetler Namaz, Oruç, Hac ve Zekat ibadetleridir. Bu ibadetler, 'Kelime-i Şehadet'i söylemekle birlikte İslâm'ın 'beş temel şartı'nı oluşturmaktadır. Bunlar, akli başında olup belli bir yaşa gelmiş ve gerekli şartları taşıyan her müslümanın yerine getirmesi gereken 'farz' ibadetlerdir. Farz ibadetin dışında yapılan ibadete ise, 'nafil' ibadetler denmektedir.

Namaz

Kur'an'da sıkça hatırlatılan ibadetlerin başında namaz gelmektedir. Namaz, Mekke döneminde Hz. Peygamber'in yaşadığı Miraç hadisesinde müslümanlara farz kılınmıştır. Namaz; sabah, öğlen, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere günün belli zamanlarında 5 ayrı vakitte kılınır. Müslümanlar, namazda Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu miracı sembolik olarak yeniden yaşamaktadırlar. Bu durum, hem Hz. Peygamber'in 'namaz, müminin miracıdır' sözünde hem de namazda okunan dualar tarafından teyid edilmektedir. Yine Hz. Peygamber'in başka bir sözünde 'namaz dinin direğidir' denmekte ve namazın İslâm dinindeki önemi vurgulanmaktadır.

Günlük namazların dışında, haftada bir kez öğle namazı vaktinde kılınan Cuma namazı vardır. Yılda iki defa yani Ramazan ve Kurban bayramlarında kılınan Bayram namazları vardır. Belli bir zamana bağlı olmayan bir de Cenaze namazı vardır. Namazlar, kendi aralarında farz, vacib ve nafil olmak üzere üç gruba ayrılır. Farz namazlar, 5 vakit namaz, Cuma namazı ve Cenaze namazıdır. Bunlardan Cenaze namazı, 'Farzı Kifaye'dir ve bazı kişilerin kılmasıyla diğerlerinin üzerinden bu yükümlülük kalkar. Bayram namazları ile Yatsı namazından sonra kılınan Vitir namazı Vacip namazlardır. Yapılması zorunlu olmamakla beraber, yapılması halinde kişinin dindarlığını artıran 'Nafil' namazlar ise, 5 vakit namazın sünnetleri, gece kılınan Teheccüd namazı ve kuşluk vaktinde kılınan 'Kuşluk namazı' gibi namazlardır.

Namaz, müslümanın Allah'a şükran, yakarış ve benzeri dilek ve duygularını ifade eden, Allah'a övgü, şükür ve duayı kapsayan bir ibadettir. Kur'an'da, namazın insanı kötülüklerden alıkoyduğu belirtilir.

DİKKAT

Namaz, belirli hareketleri yapıp, belirli ayet ve duaları okumak suretiyle yapılan bir ibadettir. Başlarken 'Allahü ekber' demek olan 'tekbir', ayakta durmak olan 'kıyam', namazda gerekli ayetleri okumak olan 'kıraat', ayakta iken öne doğru eğilmek olan 'rukû', secde halinde dizlerin ve alının yere değdirilmesiyle yapılan 'secde' ve namazın bitiminde yapılan ve 'son oturuş' olarak adlandırılan hususlar aynı zamanda namazın farzlarını oluşturur.

Namaza başlamadan önce yerine getirilmesi gereken bazı şartlar vardır. Bunlar, abdest almak (hadesten taharet), elbisenin ve namaz kılınacak yerin temiz olması (necasetten taharet), erkek ve kadınların uygun şekilde kapanması (setri avret), kıbleye yönelmek, namaz vaktinin girmesi ve namaz için niyet etmektir.

Oruç

Ramazan orucu, hicretin ikinci yılında farz kılındı. Buna göre, hicri takvime göre Ramazan ayı boyunca akıl sahibi belli yaşa gelmiş kadın ve erkek tüm yetişkin Müslümanlar oruç tutarlar. Ramazan ayında Müslümanlar toplu olarak manevi arınma gerçekleştirirler. Bir günlük oruç, 'İmsak vakti' de denen sabah tan yerinin ağarmasıyla başlar ve güneşin batışı ile 'Akşam vakti'nde sona erer. Bu zaman dilimi içerisinde oruç tutan kimse, yemekten içmekten ve her türlü cinsel zevklerden ve ilişkiden uzak durmak zorundadır.

Ramazan ayında fakirlere ve yoksullara daha fazla yardım etmeye çalışan Müslümanlar, günlük hayatlarını ibadetle geçirmeye çalışırlar. Oruç, kişi ile Allah arasında manevi yakınlığın en yoğun yaşandığı, Allah rızası için bedenle yapılan ibadetlerdendir. Ayrıca, bedensel arzu ve istekleri zayıflatarak ruhsal yapıyı güçlendirmeyi hedefleyen bir ibadettir.

Ramazan ayında müslümanlar, elden geldiğince günah ve kötülüklerden uzak durmaya, sadaka ve fitrelerle yoksullara ve muhtaçlara yardım etmeye çalışırlar.

İslâm'da, Ramazan ayı dışında da çeşitli oruçlar vardır. Ancak, bunlar Ramazan ayı orucu gibi farz değildir. Pazartesi ve Perşembe günleri tutulan oruçlar ile Raceb ve Şaban ayının oruçla geçirilmesi farz olmayan 'sünnet' oruçlardır.

Hac

İslâm'ın 5 şartından biri olan Hac ibadeti, maddî imkanı olan ve sağlıklı olan her müslümanın ömründe bir defa Mekke'ye giderek Kâbe'yi tavaf etmesi ve belli bir vakitte Arafat'ta durmasıdır. Hac, hem mali hem de bedenle yapılan bir ibadettir. Ergenlik yaşına gelen ve zengin olan her müslüman kadın ve erkeğin ömründe bir defa hac ibadetini yapması farzdır.

En önemli kısmı Mekke'deki Kâbe'nin etrafında tavaf olan Hac, kişisel bir ibadet olmaktan öte toplu olarak yapılan sosyal bir ibadettir. Hac görevini yerine getiren kimseye 'Hacı' unvanı verilir.

Hac'da ilk ziyaret edilen yer Kâbe'dir. Kur'an'a göre, Kâbe yeryüzünde Allah adına inşa edilen ilk mabeddır (Al-i İmran, 3/96). Kutsal beldeye ayak basan müslüman, Hac ibadetine niyet ederek ihrama girer. Bütün dünyevi unvanların ve rutbelerin bir kenara bırakıldığı Hac ibadeti, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan müslümanların bir araya geldiği ve İslâm kardeşliğinin yaşandığı en canlı ortamdır.

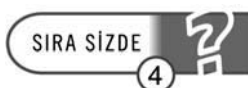
Zekat

İslâm'ın 5 temel ibadetinden biri de Zekat'tır. Zekat ibadeti, Hicretin 2. yılında farz kılınmıştır. Kur'an'da namaz ibadeti ile birlikte en çok zikredilen ibadetlerden biri de zekat ibadettir. Zekat, belli bir miktar mala sahip olan müslümanların yerine getirmekle mükellef oldukları malî bir ibadettir. Zekat, kelime anlamı itibariyle 'arınma, temizlenme ve artma' manalarına gelmektedir. Dinî olarak zengin kabul edilen müslümanın malındaki fakirlere ait hakkın verilmesi ile arındırılması anlamına gelmektedir. Zekat vererek arınmış olan müslümanın malı, gerçekte bereketlenerek çoğalır. Bu yönüyle zekat, malî bir ibadettir. Zekat, fakirin zengin malındaki hakkıdır.

Kur'an-ı Kerim'de, kendilerine zekat verilebilecek olanlar şöyle sıralanmaktadır:

1. Fakirler, 2. Miskinler, 3. Zekatın toplanmasında görev alanlar, 4. Kalpleri İslâm'a ısındırılacaklar, 5. Kölelikten azad edilecekler, 6. Borçlular, 7. Allah yolunda sarf edecek olanlar ve 8. Yolda kalmış olanlar (Tevbe, 9/60).

Zekat, toplumsal yönü olan bir ibadettir. Toplumda fakirlerin, düşkünlere, sıkıntıda olanların ihtiyaçlarının giderilmesinde zekat ibadetinin önemli bir fonksiyonu vardır. Zekat, çeşitli (altın, gümüş, para, ticari mallar, küçük ve büyük baş hayvanlar gibi) ve belli niteliklere sahip olan (üzerinden 1 yıl geçmesi, değeri veya kendisi artan özellikte olması) mallardan, belli oranlarda (1/40 gibi) gerekli şartları taşıyan kimselere verilmesi ile gerçekleşir.

İbadetlerle ilgili Hamdi Döndüren'in İlmihal adlı eserini okuyunuz.

Kendilerine zekât verilebilecek olanlar kimlerdir.

Bayramlar

Müslümanların yılda kutladıkları iki bayram vardır. Bunlar, Ramazan Bayramı ile Kurban Bayramı'dır.

Ramazan Bayramı

Ramazan Bayramı, Ramazan ayında tutulan bir aylık orucun sonunda kutlanan ve Allah'a karşı şükrün ifadesi olan bir bayramdır. Bayramdan önce veya bayram esnasında fakirlere veya muhtaçlara verilmesi vacib olan Fıtır sadakası dolayısıyla bu bayrama 'Fıtır Bayramı' da denmektedir. Fıtır sadakasını veren müslüman, kendisini yarattığı ve kendisine ibadet etme imkanı verdiği için Allah'a şükrünü ifade eder. Fıtır sadakası, zekat verilebilecek olan kimselere verilir. Bayramdan önce fakirlere verilen bu sadaka ile fakirlerin bayramı neşeli geçirmeleri sağlanmış olur. 3 gün süren bu bayramın ilk gününde, sabah namazından sonra belli bir vakitte Bayram namazı kılınır.

Kurban Bayramı

Müslümanların kutladığı iki bayramdan biri de Kurban Bayramı'dır. Kurban Bayramı, hicri takvime göre Zilhicce ayının 10. günü başlayan ve 4 gün süren bir bayramdır. Bu bayramda, yeterli maddi imkanı olan müslümanlar kurban keserler. Kurban, Hz. İbrahim'den beri var olan bir ibadetin devamı olarak İslâm'da yerini almıştır.

Kurban, bayramın ilk üç gününde kesilir. Koyun, keçi, sığır veya deve kurban olarak kesilebilir. Küçük baş hayvanları 1 kişi, sığır ve develeri ise 7 kişiye kadar Müslüman kurban olarak kesebilir. Kesilen kurban etinin bir kısmı fakir ve muhtaç olanlara, bir kısmı dost ve akrabaya dağıtılır, bir kısmı da kurbanı kesen tarafından aile fertlerine ikram edilir.

Kurban bayramında, Arefe gününden başlamak suretiyle namazların farzından sonra 'Teşrik Tekbirleri' getirilir.

MEZHEPLER

Müslümanlar, genel olarak iki farklı mezhebe veya akıma mensupturlar. Bunlar, Sünnîlik ve Şii'lik'tir. Bu iki ana mezhebin altında itikadi ve fıkhi olmak üzere çeşitli alt mezhepler yer almaktadır.

Sünnîlik

İslâm'da 'Ehl-i Sünnet' geleneğine bağlı olanlara 'Sünnî' denmektedir. Sünnilik, Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünnetini esas alan bir anlayışı takip ettiğini iddia etmesi nedeniyle bu adı almıştır. Bu mezhebin adı, 'Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat' olarak da bilinmektedir.

Sünnilik mezhebi, müslümanlar arasında iki itikadî ve dört fikhî mezhep veya ekol tarafından temsil edilmektedir. İtikada yani inanca ilişkin mezhepler, Maturidilik ve Eş'arilik'tir. İnanç konularında aynı görüşleri paylaşan her iki mezhebin de özelliği, İslâm akaidini Kitap ve Sünnet'e uygun biçimde, aklî verilerden de yararlanarak açıklamaktır. Sünnilik, ayrıca dört fikhî mezhebe ayrılmıştır. Bunlar: 1. Hanefi Mezhebi, 2. Şafii Mezhebi, 3. Maliki Mezhebi ve 4. Hanbeli Mezhebi'dir. Bu mezheplerin ortak özellikleri, Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas'ı fikhî konularda delil kabul etmeleridir. Burada fikhî mezhepler tanıtılacaktır.

Hanefîlik

Hanefîlik, Ehl-i Sünnet içerisinde yer alan en önemli fikhî mezheplerden biridir. Kurucusu, 8. yüzyılda yaşamış olan İmam-ı Azam Ebu Hanife'dir. Numan bin Sabit olarak da bilinen Ebu Hanife, 700 yılı civarında Kûfe'de doğmuş ve 770 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Hanefîliğin diğer önemli imamları, Ebu Hanife'nin de talebeleri olan Ebu Yusuf ve Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî'dir. Hanefîliğin en karakteristik özelliği, görüşlerini nakli kaynaklar kadar, 'rey' diye isimlendirilen aklî yoruma dayandırmasıdır. Ebu Hanife, diğerlerinin aksine, sahabeden sonraki dönemlere ait fetvaları delil olarak kullanmamıştır ve bu nedenle eleştirilmiştir.

SIRA SİZDE

5

Sünnîliğin itikadi ve fikhî mezhepleri nelerdir?

Şafîlik

Şafîliğin kurucusu, 8.-9. yüzyıllar arasında yaşamış olan Muhammed bin İdris eş-Şafî'dir. Gazze'de doğan İmam Şafî'nin kurduğu mezhep, Mısır, Irak, Suriye, Güneydoğu Anadolu, Kafkaslar ve Endonezya'da yayılmıştır. Günümüzde Hanefîlik'le birlikte en yaygın olan mezhep konumundadır. Şafîlik, Hanefîlik gibi Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas'ı fikhin temel kaynakları olarak kullanır. Ancak, bu mezhebin en belirgin karakteristiği, hadislere daha fazla yer vermesidir. Ayrıca, Hz. Peygamber'den sonraki fetva ve görüşler hadisler ışığında yeniden değerlendirilir.

Malikîlik

Malikîlik, Malik bin Enes'in (710-795) kurmuş olduğu mezheptir. Malik bin Enes, 'Muvattâ' adlı ünlü bir hadis mecmuasının derleyicisidir. Medine'de yaşamış olan İmam Malik, Hz. Peygamber'in sözleri ve davranışları yanında, sahabenin sözlerine de önem vermiştir. Bu mezhebin en belirgin özelliği, Medineliler'in örf ve adetleri ile 'istihsan' ve 'mesalihi mürsele' gibi metodlara başvurmasıdır.

Günümüzde Malikî mezhebi, Kuzey Afrika ülkelerinde yaygındır.

Hanbelîlik

Hanbelîlik, Ahmed bin Hanbel (780-855) tarafından kurulmuş bir fikhî mezheptir. Ahmed bin Hanbel, Bağdat'ta doğmuş ve yine orada vefat etmiştir. Önemli bir hadis alimidir. Şafîliğe yakın bir mezhep olan Hanbelîliğin genel karakteristiği, büyük oranda naklî delillere dayanmasıdır. Bunda, Ahmed bin Hanbel'in bir muhaddis olmasının da etkisi vardır. Bu mezhepte, zorunlu olmadıkça re'ye yani kişisel yoruma yer verilmemektedir. Hanbelî mezhebi günümüzde Suudi Arabistan'da yaygın olan bir mezheptir.

Şîilik

Hz. Ali ile Muaviye arasında cereyan eden tartışmada Ali taraftarı olduklarını iddia edenlere Şîî denmektedir. Şîîlik mezhebi içerisinde farklı mezhepler ve ekoller yer almaktadır. Bunlardan Caferîlik ya da İmamiyye ve Zeydiyye gibi akımlar, Ehl-i Sünnet akımlarına en yakın mezheplerdir. Bunların dışında,

Hız. Ali'yi ve diğere bazı kimseleri tanırlaştıran mezhepler de vardır. Onlar, bu yönleri ile İslâm'ın temel inançlarının dışında yer almaktadırlar. Şîlik içerisindeki bu tür mezheplere genel olarak Gâliyye denmektedir.

Şîliğin genel karakteristiği, İmam inancı ve Ehl-i Beyt'e karşı aşırı sevgidir. Şîlik'te, Hız. Muhammed'den sonra İslâm ümmetinin liderliği anlamına gelen 'İmamet'in nas, vasiyet ve veraset yoluyla Hız. Ali ve onun soyundan gelenlere geçtiğine inanılır. Ayrıca, imamların 'masum' yani günah işlemekten korunmuş oldukları kabul edilir.

İmamların kim olacağı ve sayısı konusunda Şîi gruplar arasında ihtilaf vardır. Burada, en meşhur olan İmâmiyye ve Zeydiyye mezheplerine değinilecektir.

İmâmiyye

İmamiyye mezhebi, İmam Cafer-i Sadık'ın yolunu izleyenlere verilen genel bir isimdir. Bunlara Caferî de denmektedir. Bu mezhebin en karakteristik özelliği, müslümanların dinî liderliği anlamına gelen 'imamet' düşüncesi ve 'takiyye' düşüncesidir. Buna göre, 'İmamlık' kesin İslâmî hükümler olan 'nas', 'veraset' ve 'vasiyyet'le belirlenmektedir. Hız. Muhammed'den sonraki imamlığın, Hız. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu kabul ederler. Bu mezhebe göre, her imam kendisinden sonra gelen imama belirlenmiştir.

İmamiyye mezhebine göre, 'İmamı' kabul etmek dini esaslardanır. Buna göre, kabirde sorulacak olan sorulardan biri de, 'İmamın kimdir?' sorusu olacaktır. İmamiyye mezhebinde 'takiyye' doktrininin de önemli bir yeri vardır. Takiyye inancına göre, uygun olmayan durumlarda kişinin kendini, aslı inancını ve görüşünü gizlemesi caizdir.

İlk 6 imam; Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynelabidin (v.712), Hız. Muhammed Bâkır (v.732) ve Caferi Sadık'tır (v.732). Bu konuda bütün İmamiyye mezhepleri hemfikirdir. Ancak, 7. İmam'ın kim olacağı konusunda İmamiyye mezhepleri arasında ihtilaf vardır. Bu konuda 'İsnâ Aşeriyye' ve 'İsmailiyye' diye iki kola ayrılmaktadırlar.

İsnâ Aşeriyye ya da Oniki İmamcılar

Oniki İmamcılar ya da 'İsnâ Aşeriyye' diye isimlendirilen Şîi mezhebine göre, Cafer-i Sadık'tan sonraki 7. İmam, Cafer-i Sadık'ın küçük oğlu Musa Kazım'dır. Onlar, Cafer-i Sadık'ın büyük oğlu olan İsmail'in imamlığını, onun bazı günahlara meyyal olması nedeniyle kabul etmezler.

Oniki İmamcılar'a göre, Musa Kazım'dan sonraki imamlar, Ali Rıza (v.818), Muhammed Cevad (v.835), Ali Hâdî (v. 868) ve Hasan el-Askerî'dir (v.873). 12. İmam olan Muhammed Mehdi'nin (v.870) ise, ortadan kaybolduğu ve 'gaybet âleminde' olduğu kabul edilmektedir. O, ahir zamanda gelmesi beklenen Mehdi'dir (Mehdi el-Muntazar) ve geri dönecektir. Mehdi'den sonraki 69 yıl, küçük 'gaybet' olarak kabul edilir ve halk ile İmam arasındaki irtibatı 'Naipiler' kurmuştur. O tarihten sonra 'büyük gaybet' dönemi başlamıştır. Bu dönemde ise, Mehdi'nin gelişine kadar Ayetullahlar toplumu idare etme işini üstlenmişlerdir.

Bu mezhepte de İmamiyye'nin temel karakteristiği olan 'İmam' ve 'takiyye' doktrinleri geçerlidir. Her ne kadar fikhî olarak Ehl-i Sünnet ekollerine yakın olsa da, abdest alırken ayakların meshedilmesi, Mut'a nikahı, secdede alnın özel bir taşa konması ve ezana 'Aliyyün Veliyyullah' ifadesinin eklenmesi gibi bazı konularda Ehl-i Sünnet'e göre farklılıklar arz etmektedir. İsnâ Aşeriyye, günümüzde İran'da hakim olan mezheptir.

İsmailiyye

İmamiyye'de 7. İmam'ın, Cafer-i Sadık'ın oğlu İsmail'in (v. 760) olduğunu kabul edenlere 'İsmaililer' denmektedir. Bunlara ayrıca, 'Yedi İmamcılar' anlamında 'Seb'iyye' de denmektedir.

Bu mezhebe göre, İmam İsmail'den sonraki iki İmam olan Muhammed Mektûm ile Muhammed Hatib gizli imamlardır. Onlara göre, peygamberler 'Nâtuک Huccetler'dir yani 'konuşan deliller'dir. İmamlar ise 'Sâmid Huccetler'dir yani 'Sessiz Deliller'dir. Onlar, peygamberlerin yeryüzündeki temsilcileridir. İmamlar masumdurlar yani Allah tarafından günah işlemekten korunmuşlardır ve yanılmazdırlar. Bu nedenle, yaptıklarından sorumlu değildirler. İmamlar, uygun ortam oluşana kadar gizli kalmak zorundadırlar ve zamanı geldiğinde kendilerini açığa çıkaracaklardır.

İsmailiyye mezhebi, İslâm dışı birçok dini inançtan etkilenmiştir. Bu nedenle, bu mezhep içerisinde Gulatı Şia denen ve Hz. Ali ile bazı kimseleri tanılaştıran birçok heretik akım ortaya çıkmıştır. Tarihte, Mısır'da hüküm süren Fatimîler'in resmi mezhebi olmuştur. Günümüzde ise, İsmailîler'in uzantısı olarak Hindistan'da 'Hocalar' adıyla devam etmektedir.

Zeydîlik

Şia'nın önemli bir kolu olan Zeydiler, Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in torunu Zeyd bin Ali taraftarlarına verilen isimdir. Hüseyin'in şehid edilmesinden sonra torunu Zeyd bin Ali, Emevîler'e karşı ayaklanmış ancak Kûfe'de öldürülmüştür. Zeyd'in taraftarları sonraki dönemlerde de birçok isyan hareketi düzenlemişlerdir.

Zeydîlik, mezhep anlayışı bakımından Ehl-i Sünnet'e oldukça yakın bir mezheptir. Günümüzde yoğun olarak Yemen'de yaşamaktadırlar.

K İ T A P

Mezheplerle ilgili Ethem Ruhi Fiğlalî'nin Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri adlı eserini okuyunuz.

İSLÂM'IN DİĞER DİNLERE BAKIŞI

İslâm kaynakları, diğer dinleri ve onların müntesiplerini tanımlamak için çeşitli kavramlar kullanmaktadır. Bunlar: ehl-i kitap (kitap sahibi), kafir, mütraf, fâsik, ehl-i zimmet (korunmuş halk), ehl-i fetret gibi kavramlardır. Müslümanlar, özellikle 8.yy. ile 14.yy. arasında hemen hemen bütün dünya dinleri ile irtibata geçmişti. Nitekim, söz konusu yüzyıllar arasında kaleme alınan İbn Nedîm'in 'el-Fihrist', İbn Hazm'ın 'el-Fasl', Biruni'nin 'Asârü'l-Bâkiye' ile 'Kitâbü't-Tahkîk mâ li'l-Hind' ve Şehristani'nin 'el-Milel ve'n-Nihal' adlı eserleri, Müslümanların İslâm dışındaki diğer dinler hakkında oldukça yüksek düzeyde bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Başlangıçta

DİKKAT

sadece Yahudi ve Hıristiyanları kapsayan ‘ehl-i kitap’ kavramı, zamanla Zerdüşterli ve nihayet Kur’an’da adı zikredilmeyen diğer din mensuplarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu durum, Müslümanların yeni din mensuplarını tanımları ile gerçekleşmiştir. Böylece, ehl-i kitap olarak tanımlanan din mensupları, İslâm toplumunda ‘korunmuş halk’ (ehl-i zimmet) statüsünde kabul edilmiş ve bu statünün gereği olan haklardan istifade etmiş ve ona göre muamele görmüştür.

İslâm, insanlığın başlangıcından itibaren var olan yegane asli ve insan fıtratına uygun din olduğunu iddia etmektedir. Böyle bir evrensel mesaja sahip olan İslâm, Allah’ın hidayeti ile diğer din mensuplarının kendi fıtratlarına uygun olan dine birgün mutlaka ulaşacağı özgüvenine sahiptir. Bu özgüven, İslâm toplumunda diğer din mensuplarına özgürce dinlerini yaşama imkanını sunmuştur. Bu da göstermektedir ki, İslâm diğer dinlerin hak olduğunu kabul etmez. Ancak, insanların ‘zorla’ bir dini seçmesine de karşıdır. Kur’an, Müslümanların diğer dinlere mensup olanlarla ilişkilerinde ‘güzel nasihate’ dayalı bir diyalogu ve birbirini incitmeyecek bir yöntemle ‘en güzel şekilde tartışma yapılmasını’ tavsiye etmektedir.

Bu nedenle İslâm, Müslüman olmayanların dini inançlarına saygısızlık yapmayı kesinlikle yasaklamaktadır. Bu durum, İslâm’ın evrensel hoşgörü, saygı ve barış anlayışına aykırıdır.

Kur’an, ‘her topluma bir elçi gönderildiğini’ (Yunus, 10/47) belirtir. Aynı şekilde Kur’an’da, ‘İnananlar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabîiler’den Allah’a ve ahiret gününe iman eden, ve insanlara faydalı olanlar, Rablerinin katında yaptıklarının karşılığını mutlaka göreceklerdir. Ve onlar için ne korku ne de hüznü vardır’ (Bakara, 2/62) ifadesi yer almaktadır. Sonuç itibarıyla, ahirette insanlara yaptıklarının karşılığını verecek olan Allah’tır.

Özet

İslâm’ın Tarihsel Gelişimi

M.S. 7.yy.’da Mekke’de ortaya çıkan İslâm, Hz. İbrahim’in temsil ettiği tevhid inancının Yahudilik ve Hıristiyanlık’tan sonra gelen son dinidir. Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği bu din, önce Mekke’de daha sonra Medine’de yayılmıştır. Hz. Muhammed’in etrafında toplanan ve onun arkadaşları olan sahabeler, İslâm’ı yayma görevinde ona yardımcı olmuşlardır. İslâm’ın inanç, ibadet ve ahlaka ait esasları Hz. Muhammed hayatta iken tespit edilmiştir. Allah tarafından vahyedilen Kur’an, Hz. Peygamber tarafından bizzat yazdırılmıştır.

Kutsal Metinler

Kur’an-ı Kerim, İslâm’ın temel kutsal kitabıdır. Kur’an, Allah tarafından Hz. Muhammed’e vahiy meleği olan Cebrail tarafından vahyedilmiştir. Hz. Muhammed’in söz ve davranışlarının derlendiği kitaplar olan Hadis kitapları da dinin önemli ikinci kaynakları kabul edilmektedir.

İnanç Esasları

İslâm’ın inanç esasları, Amentü olarak da bilinen altı esasta toplanmaktadır. Bunlar: Allah’a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahiret gününe iman ve kadere imandır.

İbadetler

İslâm'ın temel ibadetleri, İslâm'ın şartları olarak da bilinen kelime-i şehadetle birlikte namaz, oruç, hac ve zekattır. Bu ibadetlerin bir kısmı bedenle, bir kısmı mal ile, bir kısmı ise hem mal hem de bedenle yapılan ibadetlerdir. Ayrıca, Ramazan ve Kurban bayramları da İslâm'ın iki önemli bayramıdır.

Mezhepler

İslâm, Sünnilik ve Şiiilik olarak iki geleneksel akıma sahiptir. Sünnilik, Kur'an ve sünnetin yanında icmâyı ve aklî yorumu dini deliller olarak kabul etmektedir. Sünnilik, inanç esasları bakımından Matüridilik ve Eş'arilik olarak iki mezhebe sahiptir. Fıkhî olarak, Hanefilik, Şafiilik, Hanbelilik ve Malikilik diye dört mezhebe ayrılmaktadır. Şiiilik ise, genel olarak İmamiyye ve onun alt kolları olan İsnâ Aşeriyye ve İsmailiyye mezhepleri ile Zeydilik mezheplerinden müteşekkildir.

İslâm'ın Diğer Dinlere bakışı

İslâm, insanların zorla din değiştirmesine kesinlikle karşıdır. Bu nedenle, herkesin kendi isteği ile dinini seçmesini ister. Bu anlayışın bir uzantısı olarak, İslâm daha ilk yıllarından itibaren başka dinlere mensup olanlara saygılı olmuş ve onların haklarını korumuştur. Bu çerçevede, önceleri sadece Yahudiler ve Hıristiyanlar'a uygulanan ehl-i kitap kavramı, zamanla diğer dinlerin mensuplarını içine alacak şekilde genişletilmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Hz. Muhammed'in, Hicretin 10. yılında yapmış olduğu Hac, İslam tarihinde hangi isimle anılır?
 - a. Kıran Haccı
 - b. Temettu Haccı
 - c. Umre
 - d. Veda Haccı
 - e. İfrad Haccı
2. Kur'an'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e verilmiş tarzına ne denir?
 - a. İlham
 - b. Nakil
 - c. Vecd
 - d. Meditasyon
 - e. Vahiy
3. Hz. Muhammed'in söz ve fiillerini içeren kitaplara ne ad verilir?
 - a. Kur'an
 - b. Hadis kitabı

- c. Kelam kitabı
 - d. Fıkıh kitabı
 - e. Akaid kitabı
4. İmam Cafer-i Sadık'ın imamlığını kabul eden ve onun yolunu izleyenlere verilen genel isim nedir?
- a. İsmailiyye
 - b. Hanefilik
 - c. İmamiyye
 - d. İsna Aşeriyye
 - e. Zeydiyye
5. Başlangıçta Yahudi ve Hıristiyanları ifade etmek için kullanılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
- a. Müslüman
 - b. Müşrik
 - c. Kafir
 - d. Münafık
 - e. Ehl-i Kitap

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- 1. d Cevabınız doğru değilse İslam başlığı altında "Hz. Muhammed" konusunu yeniden okuyunuz.
- 2. e Cevabınız doğru değilse Kutsal Metinler başlığı altında "Kur'an" konusunu yeniden okuyunuz.
- 3. b Cevabınız doğru değilse Kutsal Metinler başlığı altındaki "Hadis Kitapları" konusunu yeniden okuyunuz.
- 4. c Cevabınız doğru değilse Şii'lik başlığı altındaki "İmamiyye" konusunu yeniden okuyunuz.
- 5. e Cevabınız doğru değilse "İslam'ın Diğer Dinlere Bakışı" konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Mekke'li müşriklerin uyguladıkları boykot esnasında Hz. Muhammed'in kaybettiği iki yakını eşi Hatice ve amcası Ebu Talib'tir.

Sıra Sizde 2

Kütüb-i Sitte olarak bilinen hadis kitapları: Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Sünen-i Tirmizi, Sünen-i Nesai, Sünen-i Ebi Davud ve Sünen-i İbn Mâce'dir.

Sıra Sizde 3

Peygamberlerde bulunan ortak özellikler: 'Sıdk', 'Emanet', 'Fetnet', 'İsmet' ve 'Tebliğ' sıfatlarıdır.

Sıra Sizde 4

Kendilerine zekat verilebilecek olanlar: 1. Fakirler, 2. Miskinler, 3. Zekatın toplanmasında görev alanlar, 4. Kalpleri İslâm'a ısındırılacaklar, 5. Kölelikten azad edilecekler, 6. Borçlular, 7. Allah yolunda sarf edecekler ve 8. Yolda kalmışlardır.

Sıra Sizde 5

Sünniliğin itikadi mezhepleri Matüridilik ve Eş'ariliktir. Fıkhi mezhepleri ise, Hanefilik, Şafilik, Hanbelilik ve Malikilik'tir.

Yararlanılan Kaynaklar

Aydın, M. (2008), **Dinler Tarihine Giriş**, Konya.

Eliade, M. – Couliano, I. P. (1997) **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İstanbul.

Gündüz, Ş (2007)., **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara.

Gündüz, Ş (1998), **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara.

Hamidullah, Hz. Muhammed, (2003) **İslâm'a Giriş**, çev.: İ. A. Koytak-V. Uysal, İstanbul.

Küçük, A. – Tümer G. (1997), **Dinler Tarihi**, Ankara.

Schimmel, A. (1999), **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul.

Şenay, B. (2008) 'İslâm ve Öteki Dinler', **İslâm'a Giriş**, Ankara.

